

Michal Marták (ed.)

Aktuálne otázky výskumu humanitných vied V

Zborník z vedeckej konferencie

**Aktuálne otázky
výskumu humanitných vied V**

Zborník z vedeckej konferencie

Michal Marťák (ed.)

Aktuálne otázky výskumu humanitných vied V
Michal Marták (ed.)

Recenzovali:

doc. PhDr. Peter Olexák, PhD.

Mgr. Ján Hrkút, PhD.

Mgr. Peter Kravčák, PhD.

Rok vydania: 2023

Vydanie: prvé

Vydavateľ: Verbum – Vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 1/A
034 01 Ružomberok

Jazyková korektúra: zostavovateľ a autori

ISBN 978 – 80 – 561 – 1077 – 5

Obsah

Činnosť saleziána Jána Augustína Beňa v ilegalite v 50. rokoch minulého storočia (Annamária Adamčíková).....	7
Analýza vybraných neskorootantských prameňov k dejinám stredného Podunajska (Samuel Červeňanský).....	32
Personálny vývoj Spišskej kapituly v rokoch 1776 – 1856 (Patrik Griger)	51
Reflexia úlohy manželky a matky v pohrebných kázňach 18. a prvej polovice 19. toročia na území Horného Uhorska (Katarína Jančová).....	92
Sémantický externalizmus nemusí ohroziť pojmové inžinierstvo (Iveta Kloptová).....	114
Spôsoby efektívnej pedagogickej komunikácie učiteľov predprimárneho vzdelávania v spolupráci s rodičmi (Beáta Pošteková)	139
MacIntyre vs. Iranian Philosophers and Religious Scholars: On Virtue Ethics (Raziyeh Taherkhani).....	158
Literárny kritik Milan Hamada k tvorbe a osobnosti Miroslava Válka (Lukáš Švajlenin)	172
Legionár Jozef Mikolaj a jeho spomienková práca „Ako to s nami bolo“ (Matej Tatarka)	186
Práca nitrianskeho kanonika Andreja Cvinčeka pri úlohe usporiadania cirkevných majetkov v prvej Československej republike (Stanislav Žlnaj).....	198

Činnosť saleziána Jána Augustína Beňa v ilegality v 50. rokoch minulého storočia¹

The illegal activities of the Salesian Ján Augustín Beňo in the 1950s

ANNAMÁRIA ADAMČÍKOVÁ

Abstract: This paper traces the activities of the Salesian Ján Beňo in the 1950s, when the Society of St. Francis de Sales was confronted with a number of new issues and at the same time many changes occurred in the Society. In particular, it focuses on the period after the secret priestly ordination of the main protagonist. The aim of the paper is to present the different areas of his activity, especially his contribution to the process of the renewal of the Salesian religious activity, especially after the arrest of one of the main organisers of the Salesians at that time, Ernest Macák. The thesis further describes the problems of the organization of the groups of Salesians around Ján Beňo. It also deals with his activities in the field of reproduction and distribution of literature, mentioning his main collaborators in this activity. The paper offers information about the Salesians with whom Ján Beňo maintained contacts, thus also partly presenting the networking of the Salesians in that period. The work presented is based on the study of contemporary documents, which are then analysed, combined and compared with other secondary sources or memoirs.

Keywords: Ján Beňo, Salesians, Samizdat, Religious activities, Totalitarianism.

Salezián Ján Beňo patrí medzi známe osobnosti katolíckej cirkvi na Slovensku, pričom jeho osoba je spájaná najmä s jeho neskoršou činnosťou a Hnutím Nazaret, ktoré založil a ktoré vzbudzovalo na Slovensku istý čas diskusiu.² Menšia pozornosť je ale venovaná obdobiu 50. rokov minulého storočia, keď ako mladý salezián, novokňaz

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0106/20 *Sloboda vs. nesloboda vo vzdelávaní a výchove na Slovensku v období rokov 1948 - 1989*.

² Okrem toho založil ešte sekulárny inštitút Betánia. Viac o Hnutí Nazaret a sekulárnom inštitúte: BEŇO, Ján, Augustín. *Hnutie Nazaret*. Prievidza : PATRIA, 2000. 48 s. Alebo: KUBATKOVÁ, Monika. *Ján Augustín Beňo a činnosť hnutia Nazaret*. Ružomberok : Katolícka univerzita, 2009. 75 s.

viedol bohatú činnosť medzi saleziánmi a ktorá taktiež prispela k tajnému oživeniu rehole saleziánov v ilegalite. Parciálne spracovanú činnosť saleziána Jána Beňa môžeme nájsť napríklad v štúdií Juraja Kováča s názvom *Procesy so slovenskými saleziánmi v 50. rokoch*, uverejnenej v časopise *Pamäť národa*.³

K napísaniu tohto príspevku nás preto motivoval aktuálny stav bádania v porovnaní s dôležitosťou, ktorá sa týka dejín saleziánov na Slovensku a ich aktivít, uskutočňovaných v ilegalite v 50. rokoch. Cieľom príspevku je pokúsiť sa na základe prameňov a literatúry zrekonštruovať činnosť saleziána Jána Beňa v skúmanom období a zhodnotiť tak význam tohto saleziána v dejinách Spoločenosti sv. Františka Saleského na našom území.

Pri spracovaní našej témy sme sa opierali najmä o analýzu dokumentov z Archívu Ústavu pamäti národa, kde sa nachádzajú skupinové, osobné a pozorovacie vyšetrovacie zväzky v procese proti Jozefovi Bokorovi a spoločníkom. Osobitne sme pozornosť venovali saleziánom a laikom, ktorí s Jánom Beňom spolupracovali. Okrem toho bol náš výskum kombinovaný s ďalšími ego prameňmi, uloženými v Archíve Saleziánov dona Bosca v Bratislave, ktoré približujú činnosť saleziánov v tomto období. Išlo o osobné svedectvá, ktoré vznikli na podnet saleziána Ernesta Macáka, ktorý dokonca niektoré z nich sám zaznamenal.⁴ Napokon sme nadobudnutý obraz o činnosti Jána Beňa konfrontovali ešte so spomienkovou literatúrou, v ktorej sme sa mohli dozvedieť čiastkové informácie o saleziánoch v 50. rokoch. Jednotlivé pramene sme podrobili kritike, následne sme ich analyzovali a porovnávali. Prostredníctvom uvedenej pestrosti rôznych druhov zdrojov sme sa pokúsili vyhnúť faktografickým chybám, ktoré by mohli vychádzať zo zlej interpretácie dobových dokumentov. Rekonštrukcia činnosti tohto protagonistu nebola ľahká, štúdium jednotlivých prameňov bolo na jednej strane rozsiahle a rovnako sme sa stretávali s množstvom informácií navzájom si protirečiacich, ktoré nám častokrát sťažovali porozumenie kontextu. Keďže činnosť Jána Beňa bola zložená z rôznych činností, ktoré vykonával súbežne a navzájom sa prelínali, rozhodli sme sa preto postupovať pri spracovaní našej témy chronologicko-synchrónne. Napriek ťažkostiam

³ KOVÁČ, Juraj. *Procesy so slovenskými saleziánmi v 50. rokoch*. In *Pamäť národa*, 2012, roč. 8, č. 1, s. 33 – 57.

⁴ Niektoré zo spomienok boli publikované v diele: MACÁK, Ernest. *Prenasledovaní pre Krista*. Bratislava : Vydavateľstvo don Bosca, 2008. 144 s.

je výsledkom nášho bádania tento príspevok. Nazdávame sa, že by tento výskum mohol priniesť mnoho nových a cenných informácií o skúmanej osobe a v budúcnosti by mohol byť odrazovým mostíkom pre ďalšie bádanie problematiky dejín saleziánov. Zároveň jeho aktivity v 50. rokoch môžu byť jednou z odpovedí pre jeho činnosť v neskoršom období a priniesť tak ucelenejší obraz o tom, akú úlohu zohrával v rokoch 1948 – 1990.

Začiatok činnosti saleziána Jána Beňu v ilegálite

V roku 1950 v dôsledku Akcie K (kláštory) zastihlo Jána Beňu zrušenie saleziánskeho ústavu v Svätom Kríži nad Hronom, kde študoval na saleziánskej bohosloveckej škole, čím boli jeho oficiálne teologické štúdiá prerušené. Krátko nato bol, podobne ako ďalší saleziáni, sústredený v centralizačnom kláštore v Podolínci, kde naďalej pokračoval v tajných teologických štúdiách. V tom čase sa ako saleziánsky bohoslovec nachádzal v posledných ročníkoch svojich štúdií. Neskôr, dňa 5. septembra 1950, bol spolu s ďalšími bohoslovcami z Podolínce presunutý na preškolenie a vykonávanie vojenskej služby do PTP táborov. Ako vojak pôsobil konkrétne v rozpätí rokov 1950 až 1953, a to na rôznych miestach republiky.⁵ Prvotne sa stal vojakom pri útvere PTP vo Svätej Dobrotivej.⁶

Kompetentní saleziánski predstavení dovolili a následne sprostredkovali tajné kňazské vysviacky niektorým saleziánom. Spočiatku išlo o bohoslovcov v poslednom ročníku a neskôr to rozšírili aj na bohoslovcov v predposlednom ročníku, ktorí medzitým pokračovali v štúdiách tajne a ktorých nadobudnuté teologické vedomosti zhodnotili ako dostačujúce, hoci ich ešte neukončili.⁷ O týchto záležitostiach rozhodoval don František Valábek⁸, ktorý mal ako bývalý direktor

⁵ KUBATKOVÁ, Ján Augustín Beňo a činnosť hnutia Nazaret, s. 9, 11, 12.

⁶ Archív Ústavu Pamäti Národa v Bratislava (ďalej A ÚPN v BA), f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej Bezpečnosti Bratislava (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava), BA-V, arch. č. 1356, Ján Beňo.

⁷ MACÁK, Ernest. *Dva roky v katakombách*, Bratislava : Vydavateľstvo don Bosco, 2000, s. 193 – 196, 202; MACÁK, Ernest. *Zápisky spoza mreží*. Bratislava : Vydavateľstvo don Bosco, 1996, s. 98 – 99; MACÁK, Prenasledovaní pre Krista, s. 56. HUSÁR, Marián. *Ostatné domaluje Boh*. Miroslav Kysela. Bratislava : Vydavateľstvo don Bosco, 2009, s. 72.

⁸ Okrem toho don František Valábek zastupoval inšpektora Jozefa Bokora, ktorý bol

bohosloveckej školy najlepši prehľad o jednotlivých saleziánskych bohoslovcoch a zároveň zastupoval inšpektora Jozefa Bokora. František Valábek údajne poskytol Viliamovi Vagáčovi⁹ zoznam bohoslovcov, ktorým dovolil tajnú kňazskú vysviacku.¹⁰ Podobne sa vyskytla príležitosť dňa 6. januára 1951 Jánovi Beňovi, keď prijal predčasne tajnú kňazskú vysviacku z rúk biskupa Róberta Pobožného v Rožňave, spolu so saleziánom Miroslavom Kyselom. Následne sa zo svojej priepustky do Strašíc vrátil už ako kňaz.¹¹

Za zmienku stojí uviesť, že v rámci vykonávania vojenskej základnej služby v PTP bol takmer 30-krát presunutý na rôzne miesta. Uvádzame aspoň niektoré z nich, o ktorých sa zachovali informácie. Vo februári 1951 bolo niekoľko bohoslovcov, medzi nimi aj Ján Beňo, presunutých do PTP v Hornej Planej z dôvodu, že boli príliš aktívni v diskusiách v rámci politického preškolenia a robili tak problémy neschopným politickým inštruktorom. Následne bol Ján Beňo presunutý do Kadane, kde pracoval ako stolár, no o chvíľu bola jednotka Jána Beňa prevelená do Rajhradu na Morave. Ďalej mali krátky pracovný pobyt v Brne a po ňom boli v Novom Jičíne na Morave. Následne bol presunutý na stavbu jazdeckých kasární v Novej dobe v Bratislave, ďalej bol ešte v Komárne a v Plaveckom Petrovi. Podieľal sa na stavbe kasární vo Zvolene a pracoval aj v Banskej Bystrici. Svoju vojenskú službu zavŕšil v Prahe, odkiaľ odišiel 31. decembra 1953.¹² Autor knihy *Po strmých chodníkoch*, Michal Hora, uvádza o týchto presunoch toto: „*Politických školiteľov v PTP zaujímal, kto im kazí výchovnú prácu medzi mladými rehoľníkmi. Práve na toto boli dobrí donášači, ktorých si spomedzi nich získali. Tak sa don Beňo po čase stal nebezpečným a ako takého ho potom takmer každý mesiac prekladali na iné miesto po celej republike, najmä po Čechách. Prekazili mu tým síce kontakty a vplyv, ktorý na určitom mieste začal uplatňovať, [...]*“¹³ Pričom je pravdepodobné, že jednotlivé presuny nemuseli byť vždy zdôvodnené len jeho správaním.

---

v danom období izolovaný od ostatných saleziánov a nebolo možné, aby riadil činnosť rehole.

⁹ Viliam Vagáč pôsobil na slobode ako duchovný v štátnej nemocnici v Bratislave.

¹⁰ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.; Ján Beňo.

¹¹ HORA, Michal. *Po strmých chodníkoch*. Hrubý Šúr: Shalom, 2008, s. 37 – 38.

¹² Archív Saleziánov dona Bosca v Bratislave (ďalej A SDB v BA). BEŇO, Ján Augustín. *Beňove ustavičné prehadzovanie na PTP*. Strojopis. (Zaznamenané a spisované pravdepodobne Ernestom Macákom) (Nespracovaný fond).

¹³ HORA, *Po strmých chodníkoch*, s. 40.

Pochopiteľne, časté presuny sťažovali Jánovi Beňovi vykonávať akúkoľvek činnosť, v porovnaní s inými saleziánmi, nachádzajúcimi sa na slobode, resp. pôsobiacimi na rôznych miestach a farách. Ako príklad by sme mohli uviesť dona Františka Revesa, dona Títa Zemana,¹⁴ prípadne dona Viliama Vagáča. Rovnako mal odlišnú pozíciu v porovnaní s donom Ernestom Macákom, pôsobiacim v ilegality. Uvedení saleziáni patrili k hlavným iniciátorom podzemnej činnosti rehole v rokoch 1950 – 1953.

Napriek tomu niekedy v období vykonávania vojenskej služby začala aj činnosť saleziána Jána Beňa. K aktivitám ho údajne nabádal už pri jednom stretnutí salezián Jozef Babiak, ktorý ho povzbudil, aby sa staral o mladých saleziánov a saleziánskych chovancov.¹⁵ Napriek obmedzeniam našiel spôsob, akým povzbudzoval mladých spolubratov a chovancov. Jeho činnosť by sme mohli rozdeliť do niekoľkých kategórií: aktivity spojené s písaním, rozmnožovaním náboženskej literatúry či iných písomností a ich následná distribúcia, navštevovanie mladých saleziánov či bývalých chovancov z ústavov, organizovanie tajného rehoľného života a napokon tajné vykonávanie kňazskej služby, teda tajná pastorácia.

Pravdepodobne jednou z prvých činností, ktoré začal uskutočňovať, boli aktivity spojené so šírením rôznych prepísaných textov na stroji. Dôvod bol čisto praktický – bolo ich možné realizovať aj napriek jeho statusu vojaka a častým presunom. O jeho vzťahu k literárnej tvorbe nám môže napovedať literárny krúžok *Bernolák*, ktorý založil spolu s ďalšími saleziánmi ešte v Trnave a kde si navzájom prednášali svoje básne, úvahy či viedli diskusie.¹⁶ V jednom protokole o výpovedi Halenára môžeme čítať, že Ján Beňo mal údajne isté poznámky¹⁷ ešte z čias ústavov, kde sa píše, čo to znamená a aké je dôležité písaním a rozmnožovaním tlače pôsobiť na ľudí.¹⁸ Uvedený záznam a zároveň zmienka o krúžku môžu navonok vyjadrovať jeho

---

¹⁴ Hoci neskôr aj Zeman a Reves prešli do ilegality.

¹⁵ V súčasnosti ale nevieme presne overiť, či k tomuto stretnutiu s Jozefom Babiakom skutočne došlo. (A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi).

¹⁶ HORA, Po strmých chodníkoch, s. 28.

¹⁷ Ján Beňo skutočne aj vo svojej výpovedi potvrdil tento údaj, išlo o tzv. *Poznámky o litere* – vraj tieto odpisy listov písal ešte zo Žiaru nad Hronom pre saleziánov z literárneho krúžku v Trnave. Sú teda späť so spomínaným literárnym krúžkom. (A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Proti Jánovi Beňovi).

¹⁸ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

vzťah k písaniu, literatúre a to, že si uvedomoval význam tlače. To mohlo vzbudiť u Jána Beňa myšlienku k tomu, aby písal, rozmnožoval a následne distribuoval medzi chovancami a saleziánmi duchovné zamyslenia či duchovnú literatúru. Akým spôsobom ale uskutočňoval túto činnosť? Kto mu v nej napomáhal a aké diela vznikali v tomto období? Boli následne rozmnožované a šírené?

Salezián Ján Beňo sa na jar 1952 spojil s Halenárom, študujúcim v tom čase na gymnáziu v Bratislave, a povzbudzoval ho k vytrvalosti vo viere a v povolání.¹⁹ Identitu Halenára sa následne dozvedáme z knihy Ernesta Macáka *Dva roky v katakombách*, kde sa uvádza, že Halenár mal začať ako jeden z prvých tajný noviciát.²⁰ Tohto študenta následne Ján Beňo oslovil s požiadavkou, aby mu pomáhal šíriť výtlačky náboženského charakteru. Išlo najmä o meditácie či rozjímania, ktoré Ján Beňo postupne písal. Úlohou Halenára bolo rozmnožovať jednotlivé meditácie na písacom stroji, časť mal odovzdať Jánovi Beňovi a ostatné distribuovať a šíriť medzi saleziánskym dorastom v Bratislave. Neskôr sa okruh, komu odovzdával výtlačky, rozšíril.²¹ V tom čase viacerí saleziánski chovanci študovali na gymnáziách alebo na vysokých školách, pričom s nimi prichádzali do kontaktu saleziáni ako Viliam Vagáč, Ján Chrenko, Ernest Macák a Jozef Kubička, ktorý bol Ernestom Macákom poverený, aby sa im venoval.²² Hoci nevieme presne, ale pravdepodobne v priebehu roka 1952 zapojil Halenár do tejto činnosti aj istú Nazjutovú, ktorá mu bola v týchto aktivitách nápomocná.²³ K vykonávaniu takejto činnosti, samozrejme, potrebovali zabezpečiť rôzne materiálne prostriedky, ako písací stroj, dostatočné množstvo papiera a v niektorých prípadoch aj zviazanie. Podobne si to vyžadovalo aj cestovanie. Preto bolo nevyhnutné pre túto činnosť hľadať finančné krytie. To bol zároveň dôvod, prečo Ján Beňo na požiadanie poskytoval Halenárovi k realizácii týchto aktivít aj peniaze, prípadne materiálne pomôcky. Napríklad Beňo odovzdal Halenárovi 13 000 Kčs na kúpu písacieho stroja.²⁴

¹⁹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

²⁰ MACÁK, *Dva roky v katakombách*, s. 271.

²¹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

²² A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok; *Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi*; MACÁK, *Dva roky v katakombách*, s. 200 – 202, 269, 271.

²³ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

²⁴ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

Počas vykonávania vojenskej služby bol aj v písomnom kontakte s viacerými osobami. Napríklad počas jeho vojenskej služby v Prahe mu korešpondenčnú adresu z bezpečnostných dôvodov poskytla istá Blažkovičová. Takto spojenie udržiaval s Halenárom, Nazjutovou a Kubičkom.²⁵ Medzi sebou si písali v heslách, napríklad: „Erika je nemocná.“, čo Halenár napísal, keď chcel Beňovi oznámiť, že písací stroj značky Erika je pokazený.²⁶

V prameňoch môžeme nájsť aj zmienky, že Ján Beňo mal v úmysle dať skontrolovať svoje výťažky aj niekomu z predstavených, keďže niekoľko výťažkov dal aj Ernestovi Macákovi, o ktorom vedel, že sa má v blízkej dobe stretnúť s inšpektorom Jozefom Bokorom. Toto sprostredkovanie sa pravdepodobne ale neuskutočnilo, keďže bol Ernest Macák zatknutý.²⁷ Istú teologickú korektúru si podľa Košíkovej mali neskôr navzájom robievať s jezuitom Formánkom, pričom sa nikdy nestretli. Jednotlivé texty Jána Beňa tomuto jezuitovi sprostredkovala spolupracovníčka Košíková.²⁸

Ako vojak ale nebol úplne izolovaný od okolitého sveta. Už počas vojenskej služby sa príležitostne stretol aj s niektorými saleziánmi či chovancami. Nájdeme zmienky o tom, že Ján Beňo ako vojak v Bratislave svoje priepustky využíval na to, aby sa stretol so saleziánskymi chovancami.²⁹ Z dokumentov vieme, že Ján Beňo udržiaval kontakty najmä s týmito bratislavskými gymnazistami: Halenár, Krempašský, Grel, Foltýn, Sobota, Pavla, Medovič, Schmidt, Bytčan.³⁰ Niekedy okolo 31. januára 1953 sa uskutočnila dokonca aj tajná schôdza k výročiu dona Bosca v byte Halenára a Krempaškého v Bratislave, na ktorej sa zúčastnil aj Ján Beňo, Jozef Sobota a Nazjutová. Údaje si na tejto schôdzi čítali z knihy dona Bosca a Ján Beňo mal referát na tému: „Don Bosco hovorí takto.“³¹ V rámci vychádzok počas vo-

²⁵ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

²⁶ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

²⁷ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

²⁸ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

²⁹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

³⁰ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

³¹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

jenskej služby prišiel do kontaktu aj s inými saleziánmi, konkrétne s Viliamom Vagáčom, Ernestom Macákom, Jozefom Kubičkom a i.³²

Zo spomienok saleziána Alojza Masného sa môžeme podobne dozvedieť, že v čase jeho operácie sa nachádzal v nemocnici v Prahe, kde bol v tom čase vojakom aj Ján Beňo, ktorý tam pracoval na výstavbe pražskej vojenskej nemocnice. Alojz Masný strávil v tomto meste zároveň aj rekonvalescenciu, čo mu umožňovalo stretávať sa s Jánom Beňom. Údajne sa u neho spovedal a preberali aj to, čo má robiť, keď bude Masný prepustený do civilu, keďže to bolo pravdepodobné.³³

Otázkou ale je, prečo udržiaval Ján Beňo spojenie s chovancami v Bratislave, keď tam v tom čase pôsobil aj Jozef Kubička, ktorý bol dokonca poverený Ernestom Macákom viesť filozofické štúdiá v školskom roku 1951/1952.³⁴ V prvom rade musíme povedať, že činnosť Jána Beňu spočívala najmä v distribúcii ilegálne vydávanej náboženskej literatúry medzi saleziánskymi študentami, ktorej bol nedostatok. Dokonca nájdeme zmienky o tom, že Halenár bol spočiatku usmerňovaný Ernestom Macákom, ktorého informoval aj o svojom spojení a činnosti s Jánom Beňom. V otázke usmerňovania Halenár vôbec nespomína Jozefa Kubičku.³⁵ Z tohto by sme mohli síce dedukovať, že Jozef Kubička sa venoval v uvedenom období, pravdepodobne najmä vysokoškolákom, zatiaľ čo Ernest Macák navštevoval pravdepodobne aj bratislavských gymnazistov. Na druhej strane mal Halenár začať tajný noviciát, ktorý saleziáni v školskom roku 1953/1954 pod vedením Jozefa Kubičku skutočne aj začali,³⁶ ale bez Halenára, pretože v októbri 1953 nastúpil na vojenskú službu. V každom prípade Halenár určite prichádzal do kontaktu aj s Jozefom Kubičkom.³⁷ O svojej úlohe v uvedenom období vypovedal Ján Beňo nasledovne: „*Je pravdou, že túto skupinu v Bratislave riadil tiež salezián Kubička, ja som však pokladal i naďalej zásobovať túto skupinu ilegálnou literatúrou, ktorú som ja písal a dával rozmnožovať, aby*

³² A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

³³ A SDB v BA, *Životopis A. M.* (Alojz Masný), s. 5. (Nespracovaný fond).

³⁴ MACÁK, Dva roky v katakombách, s. 269.

³⁵ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

³⁶ A SDB v BA. IZAKOVIČ, Jozef. *Spomienky*. s. 18. (Strojopis). (Nespracovaný fond).

³⁷ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

som ich stále udržiaval v duchu kléru a oddanosti Vatikánu.“³⁸ Ďalej vypovedal, že sa dozvedel o zatknutí Ernesta Macáka a ešte predtým aj o zatknutí Viliama Vagáča. Beňo v protokole o výpovedi ešte uviedol: „Pokladal som tiež za potrebné starať sa o sieť kléru, ktoré po nich zostali. Poverenie³⁹, aby som prevzal tieto siete, som však v tú dobu od nikoho nedostal.“⁴⁰ To môže byť zároveň dôvod, prečo uskutočnil schôdzu k sviatku dona Bosca v roku 1953.

Spomínané zatknutia môžeme skutočne považovať za dôležité medzníky, vzhľadom na dejiny saleziánov v 50. rokoch. Už začiatkom roka 1952 boli zatknutí aktívni saleziáni pôsobiaci v Bratislave. Bol to don Viliam Vagáč, Ján Chrenko a v septembri bol zadržaný aj Ernest Macák, čím sa situácia radikálne zmenila.⁴¹ Uvedení saleziáni sa totiž venovali saleziánskemu dorastu a zrazu zostali títo chovanci bez niekoho zo starších, kto by bol poverený a mal príležitosť realizovať takúto činnosť. Napriek tomu ale nebola odhalená činnosť Jána Beňa, pričom od tohto času sa Ján Beňo začal postupne stávať jednou z vedúcich osobností v saleziánskom podzemí. Zveril ale niekto z predstavených Beňovi túto úlohu?

Juraj Kováč sa k tejto téme vyjadril vo svojej štúdií opatrne takto: „V ilegálite pôsobiaci don Ernest Macák mal poveriť saleziánov Jána Beňa, Jozefa Izakoviča, Jozefa Kubičku a tiež tajne vysväteného obvineného Jána Mikesa, aby sa starali o duchovné potreby saleziánskych odchovancov a mládeže vytváraním menších skupín, ktoré sa pravidelne schádzali.“⁴² Je síce pravda, že uvedení saleziáni sa nejakým spôsobom podieľali na organizácii mládeže, no neprikláňame sa k názoru, že všetkých uvedených saleziánov poveril Ernest Macák. Vedie nás k tomu fakt, že Ernest Macák spomína, že poveril vedením skupiny len Jozefa Kubičku.⁴³ Na druhej strane ale Ernest Macák vo svojej publikácii *Dva roky v katakombách* vôbec nespomína, žeby sa v rám-

³⁸ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠTB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi. Protokol o výpovedi Jána Beňu, s. 2, Banská Bystrica 1. 12. 1955.

³⁹ Čiže išlo v tomto prípade o obdobie ešte pred aprílom 1953, keď ho mal poveriť František Valábek.

⁴⁰ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠTB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi. Protokol o výpovedi Jána Beňu, s. 2, Banská Bystrica 1. 12. 1955.

⁴¹ DUBOVSKÝ, Patrik. *Salezián, misionár, väzeň Viliam Vagáč*. Bratislava : Vydavateľstvo don Bosco, 2014, 119 s.; MACÁK, *Dva roky v katakombách*, s. 288 – 292.

⁴² Kováč, Juraj. *Procesy so slovenskými saleziánmi v 50. rokoch*, s. 53.

⁴³ MACÁK, *Dva roky v katakombách*, s. 201, 269.

ci svojej činnosti v ilegálite stretol s Jánom Beňom. Na základe protokolov o výpovedi sa síce môžeme dozvedieť, že sa s Ernestom stretol aspoň raz, no žiadne poverenie sa neuvádza.⁴⁴ Ďalej sa Ján Beňo neskôr sám priznáva, že uvedených saleziánov Jána Mikesa, Miroslava Kyselu a Jozefa Izakoviča poveril on na základe dohody s Františkom Valábkom.⁴⁵ K uvedenému skresleniu mohlo dôjsť, keďže uvedený autor čerpal z protokolu o výpovedi Nazjutovej, ktorá síce mala isté informácie o organizácii saleziánskeho podzemia, ale nebola jeho priamym a kľúčovým aktérom a pravdepodobne nepoznala podrobné detaily o jednotlivých povereniach, čo vyplývalo najmä z vtedajšej mentality, keď ani samotní saleziáni medzi sebou nehovorili o všetkom. Okrem toho uvedení saleziáni začali vyvíjať uvedenú činnosť až po svojom návrate z vojenskej služby, teda začiatkom roka 1954. To by znamenalo, že Ernest Macák by ich musel poveriť ešte pred svojim zatknutím v roku 1952.

Na druhej strane omnoho pravdepodobnejším je poverenie Ján Beňa niekedy v apríli 1953 Františkom Valábkom viesť saleziánsky dorast,⁴⁶ čo bolo pravdepodobne spôsobené aj zatknutím Ernesta Macáka. Avšak Ján Beňo mal isté limity spojené s jeho vojenskou službou a najmä vzdialenosťou, nakoľko sa v tom čase nachádzal v Prahe. Preto prostredníctvom Halenára informoval Jozefa Kubičku, aby za ním pricestoval. Následne mu Ján Beňo povedal o svojom poverení Valábkom a zveril mu úlohu, aby sa naďalej staral o saleziánskych chovancov a študentov v Bratislave. Už to aj robil a mal možnosť byť s nimi, keďže býval v Bratislave. Dohodli sa, že Jozef Kubička bude

⁴⁴ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁴⁵ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁴⁶ Beňo opísal svoje poverenie Valábkom v protokole o výpovedi takto: „S Valábkom v tú dobu udržiaval spojenie saleziánsky chovanec Ján Malženický v tom čase vojak v Prahe v Jinovciach, ktorý dochádzal za Valábkom do Semil. Malženický pochádzal z tej obce ako i Valábek z Hodov a z tohto dôvodu mu bola umožnená i návšteva u Valábka. Keď v jednom prípade došiel Malženický v mesiaci apríli 1953 z návštevy Valábka, došiel za mnou do Kasárne v Gbeloch a dal mi od Valábka lístok, v ktorom ma Valábek poveroval a žiadal o organizovanie saleziánskeho dorastu v ilegálite.“ (A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi. Protokol o výpovedi Jána Beňu, s. 4, Banská Bystrica 1. 12. 1955.) Aj Ernestovi Macákovi sa podarilo podobne navštíviť Františka Valábka v Semilách prostredníctvom Jána Malženického (MACÁK, Dva roky v katakombách, s. 274 – 275).

kontaktovať aj saleziánskych chovancov mimo Bratislavy. Po zatknutí Ernesta Macáka totiž ostali bez ďalšieho usmerňovania a prizvali ich, aby prišli študovať alebo pracovať do Bratislavy. Takýmto spôsobom by mohol byť lepšie udržovaný a zabezpečený pravidelný kontakt s chlapcami. Ján Beňo ešte poslal Kubičkovi pre saleziánskych chovancov aj nejaké peniaze. Okrem toho mal Jozef Kubička podľa pokynov Beňa vytvoriť krúžky, ktoré by boli tvorené dvoma až troma chovancami, ktorí sa mali každý mesiac stretávať a mať duchovnú obnovu. Beňo chcel, aby každý z nich meditoval podľa jeho rozjimaní aspoň 10 minút denne.⁴⁷ Koncom septembra 1953 mal salezián Jozef Kubička⁴⁸ začať aj tajný noviciát s niekoľkými chlapcami, ale niekedy vo februári 1954 túto činnosť začal preberať až napokon úplne prevzal salezián Jozef Izakovič, o čom následne informoval aj Valábka.⁴⁹

Vo svojich výpovediach síce viacerí tvrdia, že Ján Beňo im hovoril o svojom poverení, odpoveď by sme mali hľadať od samotného Františka Valábka. František Valábek ale takmer nič vo výpovediach neuvedol. Často nachádzame len komentáre zapisovateľov: „Po 120 minútach odpovedá: „O tom už nemám, čo povedať.“⁵⁰ Alebo: „Na otázku 4 hodiny neodpovedá.“⁵¹ Podobne nachádzame, že odmietol podpísať protokoly o výpovediach, čo je následne aj bádať, keďže niektoré nie sú podpísané či je na nich napísané len „Čítal František Valábek“ a chýba slovo „schválil“. Okrem toho sa dočítame, že mal možnosť výpovede aj upraviť a že bol s Jánom Beňom dokonca osobne konfrontovaný počas vypočúvania. Napriek uvedeným okolnostiam ale nachádzame zmienky o tom, že Jána Beňa v istom zmysle poveril: „Je pravdou, že som poslal písomné pokyny v tom smere Beňovi, aby vyrozumel saleziánskych chovancov, že by sa na svojom pôsobisku, kde sa viacerí nachádzajú schádzali a navzájom povzbudzovali.“⁵² V ďalšom

⁴⁷ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁴⁸ U saleziána Jozefa Kubičku sa začali prejavovať zdravotné problémy.

⁴⁹ A SDB v BA. IZAKOVIČ, Jozef. *Spomienky*. s. 18. (Strojopis). (Nespracovaný fond).

⁵⁰ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobní vyšetrovací svazek proti Františkovi Valábkov. Protokol o výpovedi Valábka Františka, s. 2. Žilina 25. 1. 1956.

⁵¹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobní vyšetrovací svazek proti Františkovi Valábkov. Protokol o výpovedi Valábka Františka, s. 2. Žilina 31. 1. 1956.

⁵² A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobní vyšetrovací svazek proti Františkovi Valábkov. Protokol o výpovedi Valábka Františka, s. 3.

protokole môžeme nájsť: „*Ja som jedine poradil saleziánovi Beňovi, aby povzbudil v rehoľnom živote svojich bývalých kolegov, t.j. saleziánov, keď sa s nimi stretne.*“⁵³ A ešte: „*Áno, priznávam, že som Beňovi po Malženickym vzkazal, aby sa venoval mladým saleziánom.*“⁵⁴ Všetky citované protokoly o výpovediach boli zároveň podpísané takto: „*Čítal a schválil*“, čím nadobúdajú istú váhu. Teda otázku by sme skôr mohli položiť, v akom rozsahu bolo toto poverenie.⁵⁵ Na druhej strane sme nezistili, že mal nejaké poverenie od inšpektora Jozefa Bokora, čo dosvedčil aj Stanislav Sloboda.⁵⁶

Činnosť po návrate z vojenskej služby

Ešte v priebehu roku 1953 dostal Halenár od Beňa za úlohu zapojiť do aktivít spojených s rozmnožovaním literatúry ďalších ľudí. Takýmto spôsobom boli postupne v rokoch 1953 a 1954 do činnosti zapojené ďalšie osoby, medzi nimi tieto Košíková, Bulík, Sumcová, Šmatláková a i. Okrem toho u uvedených častokrát prebiehali stretnutia.⁵⁷ Ján Beňo Halenára posielal aj do Trenčína, Bytče a na iné miesta za účelom, aby odovzdal výtlačky.⁵⁸ Síce nevieme presne, ktoré výtlačky a v ktorom období začali rozmnožovať a šíriť, vieme však, že v tomto období už okrem meditácií⁵⁹ boli šírené aj tieto diela: *Poznámky o radosti*, *Poznámky o šťastí*, *Poznámky o neúplných kresťanoch*,

---

Žilina 20. 1. 1956.

⁵³ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobní vyšetrovací svazek proti Františkovi Valábekovi. Protokol o výpovedi Valábka Františka, s. 2. Žilina 25. 1. 1956.

⁵⁴ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobní vyšetrovací svazek proti Františkovi Valábekovi. Protokol o výpovedi Valábka Františka. s. 2. Bratislava 13. 3. 1956.

⁵⁵ Neskôr si totiž František Valábek vyhradzoval právo prijímať obnovy rehoľných sľubov len do jeho rúk a odobral ho údajne Beňovi a iným saleziánom. (A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.) Tak sa dočítame napríklad o tom, že Kysela v roku 1955 poslal Milana Dlhého za účelom obnovy sľubov za Františkom Valábkom. (A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.)

⁵⁶ A SDB v BA, SLOBODA, Stanislav. *List Stanislava Slobodu provinciálovi Ernestovi Macákovi*, s. 1 – 3. (Nespracovaný fond).

⁵⁷ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok).

⁵⁸ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁵⁹ Neskôr boli známe pod názvom ako *Boh a ja* alebo *Deň čo deň*.

Poznámky o nezaujímavom predmete, Májové kvietky, Filozofia, Za bezpečným vodcom a i. Okrem toho boli šírené aj iné diela, ktorých autorom nebol Ján Beňo: *Životopis Dominika Savia*, ale rovnako aj deviatniky k donovi Boscovi či encyklika pápeža Pia XII. – *Sacra virginitas* a i.⁶⁰ Po návrate z vojenskej služby sa na tejto činnosti podieľal aj salezián Ján Mikes a podobne mu v tejto činnosti boli nápomocní aj členovia skupiny vo Zvolene, napríklad Alojz Masný či Orlický.⁶¹ Okrem toho boli naďalej v písomnom kontakte, keď si touto cestou posielali jednotlivé texty či ich prepisy a neskôr Ján Beňo používal aj adresu svojej matky či brata.⁶²

Situácia sa ale radikálne zmenila 31. decembra 1953, keď sa Jánovi Beňovi ukončila vojenská služba a prišiel do civilu. Krátko nato sa zamestnal v Stavoindustrii vo Zvolene ako pomocný robotník.⁶³ Do jeho príchodu už síce boli vo Zvolene prítomní nejakí saleziáni: Hrmo, Kotora a Orlický, ale až príchodom Jána Beňa sa údajne začali organizovať.⁶⁴ Ján Beňo vo Zvolene a neskôr aj v Žiari nad Hronom okolo seba vytvoril skupinu, ktorá sa pravidelne stretávala. Zúčastňovali sa ich Orlický, Hrmo, Kotora, Masný, Vavrovič, Vozár, Pivarník, Haško, Krajčovič a Kudela.⁶⁵

Ako ale vyzerali tieto stretnutia? V prvom rade musíme povedať, že išlo o tzv. cvičenia dobrej smrti, teda o duchovné obnovy, ktoré boli prítomné v saleziánskych ústavoch aj pred rokom 1950. Členovia tejto skupiny sa teda stretávali približne jedenkrát za mesiac a schôdze sa konali v byte Hrmu alebo Kotoru.⁶⁶ Na tomto stretnutí mali predslov vo forme kázne alebo rozjímania a následne pokračovali modlitbami predpísanými v pravidlách Spoločnosti sv. Františka Saleského. Ján Beňo bol pre nich k dispozícii aj ako svedník a na záver ukončili stretnutie spoločnou večerou. Prítomní saleziáni boli Jánom Beňom povzbudzovaní k tomu, aby každý deň rozjímal,

⁶⁰ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Ján Beňo.; hl. zväzok, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁶¹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Pozorovací vyšetrovací svazek na Masný Alojz.; hl. zväzok.; Osobní vyšetrovací svazek proti Jánovi Mikesovi; Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁶² A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

⁶³ KUBATKOVÁ, Ján Augustín Beňo a činnosť hnutia Nazaret, s. 12.

⁶⁴ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Ján Beňo.; hl. zväzok.

⁶⁵ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁶⁶ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

pričom im poskytoval svoje meditácie.⁶⁷ Na tieto stretnutia si Alojz Masný spomína takto: „*Pán Beňo nám povedal formačnú prednášku, potom novosti zo sal. sveta, z Cirkvi, sv. spovede, sv. omša a potom spoločné agapé.*“⁶⁸ Orlický v jednom protokole o výpovedi povedal: „*Beňo nám hovoril, že nesmieme i napriek úradnému rozpusteniu rehole zabúdať na to, že sme saleziáni, a preto musíme zostávať i ďalej verní smerniciam rehole.*“⁶⁹ Následne mal s nimi Beňo pohovory, kde sa rozprávali o tom, ako zachovávajú pravidlá rehole. Podobne vypovedal aj Ján Pivarník, že sa Beňo zaujímal, či chce pokračovať v štúdiu a ostať saleziánom. Radil im, aby sa vyhýbali filmovým prestaveniam, ženskej spoločnosti, verejnému a politickému životu a namiesto toho aby sa vo voľnom čase venovali čítaniu náboženskej literatúry. Príležitosť⁷⁰ sa schôdza uskutočnila v rámci výletu.⁷¹

Následne mal Masný vytvoriť niečo podobné aj v Žiari nad Hronom,⁷² čo sa napokon aj stalo a vznikla skupina pozostávajúca z Masného, Vavroviča, Haška a Krajčoviča. Aj oni sa následne stretávali jedenkrát v mesiaci za účelom vykonania si cvičení dobrej smrti, pričom priestor na stretnutie im poskytoval Alojz Masný vo svojom byte. Ich skupina fungovala približne od jarných mesiacov 1954 do letných mesiacov 1955.⁷³

Do marca 1954 sa Ján Beňo údajne snažil navštevovať aj skupinu v Bratislave každých cca 14 dní, čo vyplývalo ešte z jeho poverenia z roku 1953. Avšak postupne bolo pre Jána Beňu problematické cestovanie, a preto mal následne navštíviť a požiadať Františka Valábka, nachádzajúceho sa v tom čase v Moravci pri Brne, o organizačné zmeny, pričom vysvetlil Františkovi Valábkovi dôvody, ktorými boli cestovanie a nebezpečenstvo s tým spojené. Údajne približne v apríli 1954 dostal od Františka Valábka písomné pokyny, aby vytvoril organizačnú štruktúru saleziánov. V tom čase ukončili vojenskú službu aj Jozef Izakovič, Ján Mikes a Miroslav Kysela, a preto sa ich rozho-

⁶⁷ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁶⁸ A SDB v BA, *Životopis A. M.* (Alojz Masný), s. 6. (Nespracovaný fond).

⁶⁹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok. Protokol o výpovedi s Michalom Orlickým, s. 3, Bratislava 28. marca 1956.

⁷⁰ Takáto schôdza sa uskutočnila minimálne raz.

⁷¹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, hl. zväzok.

⁷² A SDB v BA, *Životopis A. M.* (Alojz Masný), s. 6. (Nespracovaný fond).

⁷³ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

dol poveriť úlohou spočívajúcou v organizácii saleziánskeho dorastu v mieste ich bydliska a okolí. Napokon mali informovať o ich aktivitách Františka Valábka, dôsledkom čoho ich následne vyhľadal.⁷⁴ Napríklad vo svojom protokole o výpovedi Ján Mikes uviedol, že Ján Beňo ho navštívil vo Svätom Jure, kde mu povedal o svojom poverení a požiadal ho, aby sa staral o výchovu saleziánov v Bratislave. Údaje približne v auguste 1954, keď sa pristahoval do Bratislavy, začal navštevovať saleziánsky dorast, povzbudzovať ich vo vytrvalosti v saleziánskom povolání a v štúdiu náboženskej literatúry.⁷⁵ Na druhej strane o tomto ďalšom poverení nemáme zmienku vo výpovediach Františka Valábka. No na druhej strane jednotliví zodpovední saleziáni uviedli, že ho informovali o svojich aktivitách.⁷⁶ Takýmto spôsobom sa uvedení saleziáni začali podieľať na formácii mladších saleziánov.

Uvedení saleziáni s úlohami súhlasili a skupiny napokon vznikli. Ján Beňo si logicky na zodpovednosť zobral saleziánov vo Zvolene a okolí. Miroslav Kysela mal skupinu v Žiline, ktorú navštevovali napríklad Dlhý, Lovíšek, Huraj, Pavlík. V Bratislave mal na starosť skupinu Ján Mikes a Jozef Izakovič. Napokon mali informovať o ich aktivitách Františka Valábka.⁷⁷ Išlo o prvé tzv. teritoriálne komunity, pričom do tejto komunity následne patrili saleziáni bývajúcí v istom okruhu, prípadne niektorí bývali aj v menšom počte spolu.⁷⁸

Na základe spomienok Miroslava Kyselu sa môžeme dozvedieť, že v roku 1955 jeho skupinu navštívil aj inšpektor Jozef Bokor. Okrem toho salezián Miroslav Kysela spomína, že dostal poverenie od Františka Valábka, podľa ktorého si u neho chlapci mohli urobiť noviciát.⁷⁹ Túto udalosť, žiaľ, nevieme presnejšie datovať.

⁷⁴ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁷⁵ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobní vyšetrovací svazek proti Jánovi Mikesovi.

⁷⁶ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobní vyšetrovací svazek proti Jánovi Mikesovi.; A SDB v BA. IZAKOVIČ, Jozef. *Spomienky*. s. 18. (Strojopis). (Nespracovaný fond).

⁷⁷ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁷⁸ BLIŽINSKÝ, Jozef. *Druhý vatikánsky koncil a rozvoj saleziánskeho diela na Slovensku v rokoch 1950 – 1989*. Licenciátska práca. Košice: Katolícka univerzita, 2008, s. 54, 59.

⁷⁹ HUSÁR, Ostatné domaluje Boh, s. 92, 93.

Do skupiny v Bratislave, ktorú viedol Mikes a Izakovič,⁸⁰ patri-
li údajne títo saleziánski chovanci, ktorí tu študovali: Grel, Bytčan,
Zadrabaj, Foltýn, Kožuch, Sobota, Šrámka, Pavla, Krempašský, Me-
dovič, Schmidt,⁸¹ Horváth, Rus, Dubovský. V roku 1954 boli vraj za-
pojení ďalší: Gajdúšek, Benko, Hrabinský, Domorák, Planka, Šarmír,
Mlaženický, Kosmál. Táto skupina vznikla a bola spočiatku usmerňo-
vaná Vagáčom, Chrenkom a Kubičkom.⁸²

Zdá sa, že Ján Beňo medzi saleziánmi zodpovednými za skupiny
mal vedúce postavenie. Svedčí to o tom, že zvolával stretnutia, pri-
čom aspoň jedno takéto stretnutie sa napríklad uskutočnilo v Žiari
nad Hronom a následne ho aj viedol, pričom sa konalo za účelom du-
chovnej obnovy.⁸³ Okrem toho vedúci týchto skupín uskutočnili výlet
v lete 1955 do Nízkych Tatier, kde spali v Jasnej pod Chopkom v stane.⁸⁴ Išlo o duchovné cvičenia zamerané podľa spomienok Jozefa Iza-
koviča na duchovnú formáciu mladých, pričom ich viedol Ján Beňo.⁸⁵
Na inom mieste sa môžeme dočítať, že témou bola duchovná náuka
sv. Františka Saleského.⁸⁶ Okrem toho riešili aj otázku, čo v prípade
zatknutia Beňa a ďalších. Ak by bol Beňo zadržaný, prevziať zodpo-
vednosť mal Ján Mikes. A ak by bol aj on zatknutý, zodpovednosť mal
prevziať Miroslav Kysela. Napokon bol „poistkou“ Jozef Izakovič.⁸⁷
*„Beňo nám tu všetkým prízvukoval, aby sme tomuto ostali i naďalej
verní, aby sme sa o výchovu a usmerňovanie bohoslovcov a klerikov,*

---

⁸⁰ Neskôr bol zapojený do organizácie aj František Vizváry.

⁸¹ O tom, že Ján Beňo prichádzal do kontaktu aj s bohoslovcami v Bratislave, svedčí napríklad svedectvo Schmidta: „Keď mal don Beňo nás klerikov na starosti, chodil za nami a robil nám aj duchovné cvičenia. Pamätám si na ne ako na veľmi radostné stretnutia, na ktorých bolo miesto aj pre rodinnosť, aj pre priliehavé vtipy. Zvlášť si spomínam na exercície O troch márnوترatných. Osobitne na mňa zapôsobili. Na nich som si definitívne povedal: áno, zostanem rehoľníkom, zložím večné sluby.” HORA, Po strmých chodníkoch, s. 41 – 42.

⁸² A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁸³ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobní vyšetrovací svazek proti Jánovi Mikesovi.

⁸⁴ Stretnutie v Žiari a duchovné cvičenia potvrdil aj Miroslav Kysela. (HUSÁR, Ostatné domaluje Boh, s. 105.)

⁸⁵ A SDB v BA. IZAKOVIČ, Jozef. *Spomienky*. s. 20. (Strojopis). (Nespracovaný fond).

⁸⁶ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁸⁷ A SDB v BA. IZAKOVIČ, Jozef. *Spomienky*. s. 20. (Strojopis). (Nespracovaný fond).

s ktorými prichádzame do styku, starali a boli im nápomocní.“⁸⁸ Beňo sa mal aj s každým osobitne rozprávať, ako im to ide.⁸⁹

Ján Beňo naďalej navštevoval Františka Valábka,⁹⁰ ktorého zároveň informoval o jeho aktivitách a skupinách vo Zvolene a v Žiari, povedal mu, že sa stretávajú, prípadne, čo preberajú, akú literatúru majú k dispozícii alebo ho informoval o tom, kto zanecháva duchovné povolanie. Podobne ho informoval o tom, že na podnet Valábka zvýšili ostrážitosť, v dôsledku čoho mal prerušiť kontakty s Mikesom a Izakovičom.⁹¹

Prostredníctvom Jána Beňa si obnovilo niekoľko saleziánov rehoľné sľuby. Medzi nimi dňa 12. decembra 1954 zložil Ivan Gróf do jeho rúk prvú rehoľnú profesiu. Išlo o prvého saleziána, ktorý absolvoval celú tajnú formáciu. Následne síce absolvoval skúšku z kritiky a filozofie u Jána Beňa, zvyšné skúšky ale absolvoval pri donovi Jozefovi Izakovičovi. Celú filozofiu napokon ukončil do konca roka 1955.⁹² Neskôr si právo skladať sľuby ponechal už len František Valábek.⁹³

Ján Beňo však, pochopiteľne, musel svoju činnosť financovať. Isté zbierky uskutočňoval aj počas svojej vojenskej služby, pričom tieto peniaze boli zasielané Kubičkovi do Bratislavy, kde ich on následne prerozdelil medzi saleziánskych chovancov študujúcich v Bratislave. Príspevky boli vyzbierané medzi vojakmi – saleziánmi, a Kubičkovi ich doručili prostredníctvom osoby, ktorá ich navštívila. Tieto príspevky boli následne použité najmä na zaplatenie výdavkov na byty, kúpu ošatenia a topánok pre saleziánskych chovancov. Ján Beňo si ale uvedomoval možné riziká spojené s transportom peňazí alebo

⁸⁸ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobní vyšetrovací svazek proti Jánovi Mikesovi. Protokol o výpovedi Jána Mikeša, s. 4. Bratislava 11. 4. 1956.

⁸⁹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobní vyšetrovací svazek proti Jánovi Mikesovi.

⁹⁰ Zdá sa, že neskôr obmedzili iniciátori Miroslav Kysela, Ján Beňo, Ján Mikes, Jozef Izakovič medzi sebou kontakty z bezpečnostných dôvodov. Z tohto dôvodu každý sám mal informovať Františka Valábka.

⁹¹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁹² BLIŽINSKÝ, Jozef. *Druhý vatikánsky koncil a rozvoj saleziánskeho diela na Slovensku v rokoch 1950 – 1989*. Licenciátska práca. Košice: Katolícka univerzita. 2008, s. 58.; GRÓF, Ivan. *Príspevok k dejinám SDB na Slovensku. Roky 1953 – 1993*. s. 3, 6. Strojopis. (Nespracovaný fond).

⁹³ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

ohrozením osoby, ktorá tieto peniaze prechovávala. Rovnako tu bolo prítomné riziko nielen zo straty peňazí pri možnej prehliadke, ale aj možné nebezpečenstvo odhalenia ich činnosti. Preto následne po návrate z vojenskej služby Ján Beňo vytvoril vo svojej skupine vo Zvolene tajný fond, prostredníctvom ktorého sa snažili podporovať saleziánov, ktorí prišli z vojenskej služby, z väzenia alebo študujúcich chlapcov. Každý člen skupiny vo Zvolene mal prispievať sumou 50 Kčs. Keďže zoskupovanie väčšej sumy peňazí bolo taktiež nebezpečné, Ján Beňo prišiel s návrhom, aby si každý salezián zbieral peniaze na ním vytvorenej vkladnej knižke a v prípade potreby by boli tieto financie vybraté. Z tohto fondu kupovali aj položky, ako napríklad šijací stroj, fotoaparát, bicykel, a i.⁹⁴

O tejto finančnej zbierke máme zase informácie od Alojza Masného, ktorý spomenul, že sa zbierali bratia zo Zvolena aj zo Žiaru nad Hronom po 50 Kčs pre rodinu, u ktorej býval salezián Štáamec. Tento spolubrat sa ukrýval a poprosil ich o príspevok, aby nebol rodine na príťaž. Alojz Masný mu tak odovzdával mesačne istú čiastku.⁹⁵

Zatknutie saleziána Jána Beňa a súdny proces proti Jozefovi Bokorovi a spoločníkom

Napokon bola ale činnosť Jána Beňa odhalená, v dôsledku čoho bol na neho 7. októbra 1955 vydaný rozkaz na zatknutie. Nasledovali domové prehliadky a zdĺhavé vyšetrovanie.⁹⁶ Medzi obvinenými v oboch žalobách boli Jozef Bokor, František Valábek, Ján Beňo, Ján Mikes, Alojz Masný a Ľudovít Žilka, zatiaľ čo v rozsudku už meno Ľudovít Žilka⁹⁷ nefiguruje. Žaloba krajského prokurátora z dňa 25. apríla 1956 viní obžalovaných z trestného činu združovania sa proti republike, no obžaloba z dňa 1. júna 1956 ich trestný čin hodnotí už ako velezradu. Hlavné pojednávanie sa uskutočnilo v dňoch

⁹⁴ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁹⁵ A SDB v BA, *Životopis A. M. (Alojz Masný)*, s. 6. (Nespracovaný fond).

⁹⁶ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

⁹⁷ Ľudovít Žilka bol odsúdený v samostatnom konaní, ktoré sa uskutočnilo dňa 15. augusta 1957 pre jeho zlý zdravotný stav. Napokon 22. 10. 1957 zomrel na následky nelidského vyšetrovania. KOVÁČ, *Procesy so slovenskými saleziánmi v 50. rokoch*, s. 54.

29. – 30. júna 1956, 2. – 3. júla 1956 a 5. júla 1956.⁹⁸ Na druhej strane ale v rozsudku čítame: „Krajský súd sa však nestotožnil s názorom obžaloby, že konanie obvinených vyčerpáva skutkovú podstatu trestného činu velezrady.“⁹⁹ Pričom ďalej uvádza: „[...] že obvinení neboli súdení za činnosť náboženskú, ale preto, že pod rúškom náboženskej činnosti sa snažili škodiť ľudovodemokratickému poriadku našej republiky.“¹⁰⁰ Súd sa zaoberal aj mierou zavinenia obvinených. Pri osobe Jána Beňa súd uviedol nasledovné: „Rozsah trestnej činnosti obv. Beňu je najväčší zo všetkých obvinených, treba však hodnotiť, že obv. Beňo konal podľa príkazu Valábka ako zástupcu inšpektora, pričom sám bol len radovým saleziánom. Mieru jeho zavinenia však zato zvyšuje iniciatívnosť a samostatnosť, s akou ilegálnu činnosť organizoval.“¹⁰¹ Napokon bol Jozef Bokor odsúdený na 4 roky, František Valábek na 6 rokov, Ján Beňo na 3 roky, Ján Mikes a Alojz Masný na 1 a pol roka väzenia. Obvinení ale využili právo odvolať sa. Najvyšší súd v Prahe vo veci odvolania Jána Mikesa rozhodol samostatným uznesením, v ktorom rozhodol o zastavení trestného stíhania voči jeho osobe s ohľadom na čl. VI, č. 1 rozhodnutia prezidenta republiky z 9. mája 1955. V uznesení najvyššieho súdu v odvolacom pojednávaní Jozefa Bokora, Františka Valábka, Jána Beňa a Alojza Masného sa môžeme dozvedieť dôvod ich odvolania. Tvrdili totiž, že krajský súd sa, pokiaľ išlo o ich vinu, pomýlil a žiadali oslobodenie alebo aspoň zníženie trestu. Už v tomto uznesení sa dočítame, že krajský prokurátor napadol rozsudok krajského súdu a žiadal, aby boli obvinení vinnými za trestný čin velezrady.¹⁰²

Odvolačacie pojednávanie sa uskutočnilo v dňoch 13. a 14. novembra 1956 a uvádza, že obžaloba a rozsudok krajského súdu boli postavené na tom, že saleziánska rehoľa bola úradným opatrením zrušená a jej činnosť zastavená, pretože pod rúškom náboženskej činnosti uskutočňovali aktivity namierené proti ľudovodemokratic-

⁹⁸ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku.

⁹⁹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku. Rozsudok Krajského súdu z dňa 5. júla 1956. s. 24.

¹⁰⁰ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku. Rozsudok Krajského súdu z dňa 5. júla 1956. s. 26.

¹⁰¹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku. Rozsudok Krajského súdu z dňa 5. júla 1956. s. 27

¹⁰² A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku.

kému zriadeniu. Na druhej strane však Najvyšší súd v Prahe tvrdí, že mužské a ženské rehole neboli na území republiky zrušené žiadnym úradným opatrením a že žiadne takéto úradné opatrenie neuvádza obžaloba ani krajský súd. Preto ďalej čítame, že nemožno preto automaticky hodnotiť ich činnosť ako protištátnu a že obvinení taký úmysel ani nemali. Ďalej sa najvyšší súd nestotožňoval s rozsahom ich trestnej činnosti.¹⁰³ Obvinení boli počas vyšetrovania mnohokrát vypočúvaní, kde sa im snažili dokázať mnohé ich aktivity, vypočúvali množstvo svedkov, napriek tomu v uznesení v súvislosti s Jánom Beňom čítame úplný opak: „Krajský súd na viacerých miestach hovorí o „ilegálnej činnosti“, ale bližšie neuvádza v čom by táto ilegálna činnosť mala záležať. Ak sa obvinený schádzal s inými členmi saleziánskej spoločnosti, aby vykonávali tzv., cvičenie dobrej smrti, v tom nie je možno vidieť rozvratnú ani podvratnú činnosť namierenú proti štátu.“¹⁰⁴ Podobne sa vyjadrili aj ohľadom jeho tajnej vysviacky, v ktorej nevideli problém, keďže ho vysvätil biskup Róbert Pobožný, ktorý mal štátny súhlas a vysviacka sa uskutočnila v kaplnke. Na druhej strane priznal, že Ján Beňo vykonával napríklad duchovnú pastoračiu bez štátneho súhlasu.¹⁰⁵ Pri určovaní rozsahu trestu osoby Jána Beňa je možné registrovať dodatok: „So zreteľom na to, že obvinený je ešte mladý a svojim doznaním prejavil aj možnosť nápravy, postačí k jeho náprave aj menšia výmera trestu na slobode.“¹⁰⁶

Na základe odvolania boli Alojz Masný a Jozef Bokor oslobodení, zatiaľ čo vo väzení zostal František Valábek 3 roky a Ján Beňo 2 roky a 6 mesiacov. Ján Beňo bol uznaný vinným z trestného činu marenia dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami.¹⁰⁷ Andrej Dermek ich prepustenie pripisoval vplyvu maďarských udalostí.¹⁰⁸ Dňa 24. novembra 1956 boli spomínaní obvinení prepustení.¹⁰⁹

¹⁰³ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku.

¹⁰⁴ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku. Uznesenie Najvyššieho súdu, s. 12, Praha 14. 11. 1956.

¹⁰⁵ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, I II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku.

¹⁰⁶ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku. Uznesenie Najvyššieho súdu, s. 13, 18. Praha 14. 11. 1956.

¹⁰⁷ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku.

¹⁰⁸ A SDB v BA, BEŇO, Ján, Augustín. *Príspevok k histórii Saleziánskej spoločnosti na Slovensku (1950 – 1980)*. Prestavky, 1994, s. 26. (Nespracovaný fond).

¹⁰⁹ HORA, Po strmých chodníkoch, s. 48.

Otázkou ale je, prečo neboli zatknutí Miroslav Kysela a Jozef Izakovič, hoci boli v pláne vyšetrovania prípadu „Salezián“ uvedení medzi osobami, ktoré mali byť zatknuté? Boli mnohokrát spomínaní, že organizovali skupinu saleziánov v Bratislave a v Žiline, prípadne aj v súvislosti s rozmnožovaním literatúry.¹¹⁰ Napríklad Jozef Izakovič vo svojich spomienkach uviedol: „Dovtedy mi každú chvíľu niekto referoval, že štátna bezpečnosť sa o mňa zaujíma: čo robím, kam chodím, s kým sa stretávam. Pýtali sa na to starších i mladších spolubratov, najmä vysokoškolákov. Chodili predovšetkým do zamestnania, kde sa pýtali na mňa spolupracovníkov a nadriadených. Najmä keď som pracoval v Bratislave (od 1.4. 1954 do 31. 8. 1957) a ešte viac v období od 1.2 1959 do 30.4. 1967, v ktorom som bol zamestnaný v trnavskej nemocnici.“¹¹¹ Aj saleziáni sa údajne divili, ako je možné, že ho ešte nezatkli. Dôkazy na zatknutie Jozefa Izakoviča a Miroslava Kyselu určite mali. Dokonca im Ján Beňo vypovedal, že v prípade jeho a Mikesovho zatknutia mal Jozef Izakovič prevziať riadenie saleziánskeho dorastu v Bratislave.¹¹² Na druhej strane bolo vyšetrovanie viackrát predĺžené z dôvodu vypočutia ďalších osôb, ktoré ešte boli na slobode a že bez nich nebolo možné skončiť vyšetrovanie v stanovenom termíne.¹¹³ Dôvodom by teda na jednej strane mohli byť maďarské udalosti, ďalej dĺžka vyšetrovania obvinených, nad ktorými už potrebovali vyniesť rozsudok alebo ich kombinácia.

Avšak situácia sa nevyvíjala dobrým smerom, čo si uvedomoval aj inšpektor Jozef Bokor. Ten zakázal Jánovi Beňovi stretávať sa so spolubratmi.¹¹⁴ Zdá sa, že tu nešlo o boj medzi rozdielnymi názormi, ako to bolo v neskoršom období. Pravdepodobne toto usmernenie malo skôr bezpečnostné dôvody. Jednu z interpretácií môžeme vidieť opäť v jednom z prameňov: „Don Beňo sa po zákaze navštevovať spolubratov, ktorý odznel súdiac podľa výroku Don Valábka preto, aby sa pre jeho iniciatívnosť už nikto nedostal zo saleziánov do väzenia, pustil na polia, ktoré mu odporúčalo, jeho saleziánske svedomie.“¹¹⁵ Na druhej

¹¹⁰ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Ján Beňo.

¹¹¹ A SDB v BA, IZAKOVIČ, Jozef. *Spomienky*. s. 29. (Strojopis). (Nespracovaný fond).

¹¹² A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

¹¹³ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, Osobný spis štátno-bezpečnostného vyšetrovania proti Jánovi Beňovi.

¹¹⁴ HORA, Po strmých chodníkoch, s. 49.

¹¹⁵ A SDB v BA, BEŇO, Ján, Augustín. *Príspevok k histórii Saleziánskej spoločnosti na Slovensku (1950 – 1980)*. Prestavky, 1994, s. 26. (Nespracovaný fond).

strane ale mohlo ísť zároveň aj o to, že Ján Beňo v rámci vyšetrovania prezradil viaceré mená a takýmto spôsobom mohol následne ohroziť saleziánov.¹¹⁶ Inšpektor neskôr uvedený zákaz neodvolal, len ho pozmenil, že sa môže stretávať so spolubratmi, ktorí ho sami vyhľadajú pre duchovnú službu. Ján Beňo napokon zdôvodnil, že to ho viedlo k tomu, že organizoval apoštolát medzi mládežou, z ktorej vznikali manželstvá a ktorých sprevádzal s cieľom vychovať z nich saleziánskych spolupracovníkov.¹¹⁷

„*Po potlačení reformných pokusov v Maďarsku a v Poľsku sa názny politického uvoľnenia v ČSR úplne rozplynuli.*“¹¹⁸ Následné potlačenie maďarského povstania spôsobilo, že Prezídium Najvyššieho súdu v Bratislave dňa 27. júna 1957 zasadlo a zaoberalo sa sťažnosťou generálneho prokurátora, podanou 1. apríla 1957. A to aj napriek tomu, že na záver obidvoch uznesení vo veci odvolania obvinených saleziánov môžeme čítať: „*Proti tomuto rozhodnutiu nie je prístupný ďalší opravný prostriedok.*“¹¹⁹ Predmetom jeho sťažnosti bolo, že bol porušený zákon v prospech obvinených. Podľa nich síce saleziánska rehoľa nebola žiadnym úradným opatrením zrušená, ale napriek tomu bola zastavená v apríli 1950. Nešlo pritom o zásah do náboženskej slobody, ale o adekvátnu odpoveď na to, že rehole mali viesť protištátnu činnosť. Výsledkom bolo rozhodnutie o zrušení uznesení vo veci odvolania z dňa 14. 11. 1956 a jednotliví obvinení si mali trest odpykať v pôvodnom rozsahu¹²⁰ podľa rozsudku z Krajského súdu v Bratislave z dňa 5. júla 1956.¹²¹ Autor Juraj Kováč preto trefne hodnotí súdnicstvo v tomto období: „*Táto spätná zmena rozhodnutia dokazuje, že komunistická justícia podliehala rôznym politickým tlakom a trestné činy si vysvetľovala podľa toho, ako jej to vyhovovalo.*“¹²²

Ján Beňo bol napokon v júni 1959 prepustený a vrátil sa do Prestavílk, kde si začal hľadať zamestnanie. Napokon sa zamestnal ako

---

¹¹⁶ A SDB v BA, SLOBODA, Stanislav. *List Stanislava Slobodu provinciálovi Ernestovi Macákovi*, s. 1 – 3. (Nespracovaný fond).

¹¹⁷ A SDB v BA, BEŇO, Ján, Augustín. *Príspevok k histórii Saleziánskej spoločnosti na Slovensku (1950 – 1980)*. Prestavky, 1994, s. 21, 22. (Nespracovaný fond).

¹¹⁸ KOVÁČ, Procesy so slovenskými saleziánmi v 50. rokoch, s. 56.

¹¹⁹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku. Uznesenie Najvyššieho súdu, s. 5, Praha 14. 11. 1956.

¹²⁰ Hoci tam boli malé zmeny ohľadom straty občianskych práv a ohľadom nákladov trestného konania.

¹²¹ A ÚPN v BA, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, arch. č. 1356, II. časť skupinového vyšetrovacieho zväzku.

¹²² KOVÁČ, Procesy so slovenskými saleziánmi v 50. rokoch, s. 56.

drevorubač v závode Šášovské Podhradie a túto prácu vykonával až do roku 1968.¹²³

Záver

Predkladaný príspevok, mapujúci činnosť Jána Beňa v 50. rokoch minulého storočia, ho prezentuje ako mimoriadne aktívneho saleziána podieľajúceho sa na organizovaní rehoľnej činnosti v rôznych smeroch. Podobne povzbudzoval saleziánov k vernosti v saleziánskom duchovnom povolani v špecifických a zložitých podmienkach. V prvom rade musíme zhodnotiť ako veľké pozitívum činnosť v oblasti tvorby, rozmnožovania a distribúcie náboženskej literatúry, predovšetkým jeho rozjímaní, využívaných v jednotlivých skupinách a krúžkoch, ktoré poskytovali priestor na duchovný rast a povzbudenie vo viere, keďže v uvedenom období jej bol nedostatok. Podobne Ján Beňo svojou propedeutickou príručkou „*Filozofia*“ vyplnil prázdne miesto, keďže študijný materiál v tejto oblasti bol jednak nedostupný a jednak štúdium komplikoval latinsky jazyk. Na tento nedostatok a na ťažkosti s tým spojené, upozorňoval aj Ernest Macák.

V roku 1952 boli postupne zatknutí viacerí aktívni saleziáni ako Viliam Vagáč, Ján Chrenko, Titus Zeman a napokon Ernest Macák. Chýbala osobnosť, ktorá by sa ujala tejto zodpovednosti. Už v roku 1953 bol Ján Beňo nabádaný Františkom Valábkom k starostlivosti o saleziánskych chovancov, no až po jeho návrate z vojenskej služby mohol naplno začať konkrétnejším spôsobom riadiť saleziánsky dorast, a to predovšetkým tým, že na jeho návrh bola vytvorená zmena v organizačnej štruktúre saleziánov. Patronát nad saleziánskymi chovancami a bohoslovcami tak nadobudli saleziáni v mieste bydliska a jeho blízkeho okolia, a to Miroslav Kysela (Žilina), Ján Beňo (Zvolen a Žiar nad Hronom), Jozef Izakovič a Ján Mikes (Bratislava). Islo o vznik prvých teritoriálnych komunit, keď komunita bola tvorená saleziánmi, žijúcimi v istej blízkosti. Pričom Ján Beňo si ponechal vedúce postavenie medzi týmito saleziánmi a pokúšal sa aj o ich organizáciu cez zvolávané schôdze, duchovné obnovy a duchovné cvičenia, aj v tomto období viacerí upustili od duchovného povolania.

---

¹²³ HORA, Po strmých chodníkoch, s. 43 – 54.

Uvedení saleziáni na čele s Jánom Beňom sa tak podieľali na obnove rehoľného života a formácii mladých spolubratov.

Rovnako sme zistili, že Ján Beňo mal isté poverenie od Františka Valábka, hoci nevieme presne určiť jeho rozsah. Svedčí o tom výpoveď Františka Valábka. Na druhej strane Ján Beňo na viacerých miestach uvádzal, že Valábka naďalej informoval o jeho činnosti.

Rovnako musíme zhodnotiť, že v 50. rokoch bola angažovanosť v obnove rehoľnej činnosti postavená na mladých saleziánoch. Starší saleziáni sa z rôznych dôvodov nemohli alebo aj obávali organizovať niečo podobné. Rovnako uvedení saleziáni postupne hľadali spôsob, ako realizovať jednak rehoľný život, formáciu ďalších saleziánov, ale rovnako aj ako uskutočňovať tajnú pastoráciu a prichádzať do kontaktu s mládežou. Aktívni saleziáni v tomto období boli vystavení riziku, že v prípade odhalenia ich činnosti budú neľudsky vyšetrovaní či väznení, pričom viacerí z nich to okúsili na vlastnej koži. Okrem toho vďaka zriadeniu istej organizačnej štruktúry saleziánov mohli následne činnosť pokračovať aj po zatknutí Jána Beňa a Jána Mikeša, čoho sa chopil Jozef Izakovič a Miroslav Kysela.

Bibliografia

Pramene

Archív Saleziánov dona Bosca

BEŇO, Augustín, Ján. *Beňove ustavičné prehadzovanie na PTP*. (strojopis) (Nespracovaný fond).

BEŇO, Augustín, Ján. *Príspevok k histórii Saleziánskej spoločnosti na Slovensku (r. 1950 – 80)*. Prestavky: b. v., 1994. (Nespracovaný fond).

GRÓF, Ivan. *Príspevok k dejinám SDB na Slovensku. Roky 1953 – 1993*. Strojopis. (Nespracovaný fond)

IZAKOVIČ, Jozef. *Spomienky*. Strojopis. (Nespracovaný fond).

MASNÝ, Alojz. *Životopis A. M.* (Nespracovaný fond).

SLOBODA, Stanislav. *List Stanislava Slobodu provinciálovi Ernestovi Macákovi*. Rukopis. (Nespracovaný fond).

Archív Ústavu pamäti národa

fond Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej Bezpečnosti Bratislava, BA-V.

Literatúra

- BEŇO, Ján, Augustín. *Hnutie Nazaret*. Prievidza : PATRIA, 2000.
- BLIŽINSKÝ, Jozef. *Druhý vatikánsky koncil a rozvoj saleziánskeho diela na Slovensku v rokoch 1950 – 1989*. Licenciátska práca. Košice: Katolícka univerzita. 2008.
- DUBOVSKÝ, Patrik. *Salezián, misionár, väzeň Viliam Vagáč*. Bratislava : Vydavateľstvo don Bosco, 2014.
- HORA, Michal. *Po strmých chodníkoch*. Hrubý Šúr : Shalom, 2008.
- HUSÁR, Marián. *Ostatné domaluje Boh*. Don Miroslav Kysela. Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco, 2009.
- KOVÁČ, Juraj. Procesy so slovenskými saleziánmi v 50. rokoch. In *Pamäť národa*, 2012, roč. 8, č. 1, s. 33 – 57.
- KUBATKOVÁ, Monika. *Ján Augustín Beňo a činnosť hnutia Nazaret*. Ružomberok : Katolícka univerzita, 2009.
- MACÁK, Ernest. *Dva roky v katakombách*. Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco. 2000.
- MACÁK, Ernest. *Prenasledovaní pre Krista*. Bratislava : Vydavateľstvo don Bosca, 2008.
- MACÁK, Ernest. *Zápisky spoza mreží*. Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco, 1996.

Mgr. Annamária Adamčíková
Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie
SK-034 01 Ružomberok; Hrabovská cesta 1B
email: <amyadamcikova1@gmail.com>
ORCID ID: 0009-0008-2214-6541

Analýza vybraných neskorooantikých prameňov k dejinám stredného Podunajska

Analysis of selected late antique sources for the history of the Middle Danube region

SAMUEL ČERVEŇANSKÝ

Abstract: The paper focuses on the analysis of the most important Late Antique sources on the history of the Middle Danube region. Important will be the works of pagan as well as Christian authors which analysed events from the end of the 3rd century to 568. The study will analyse works by Ammianus Marcellinus, Rufius Festus, Priscus of Panium, Sextus Aurelius Victor, Paulus Orosius and Eutropius. Also important will be the sources of East Roman or Byzantine historians such as Iordanes, Procopius, barbarian provenance, such as the Longobard historian Paulus Diaconus. The paper also describes Christian written sources, the references of St. Jerome, Sidonius Appollinarius, John of Ephesus as well as the *Vita Sancti Severini* by Eugippius. The article further analyses important archaeological sources. These are mostly epigraphic inscriptions. Another aim of the paper will be to compare late antique written sources with the findings of archaeology.

Keywords: Pannonia, Late Antiquity, Sources, Middle Danube.

V tomto článku sa budeme zaujímať o diela, ktoré analyzovali udalosti v strednom Podunajsku od konca 3. storočia až po rok 568. Zreteľ berieme na panónske provincie, teda *Pannonia Valeria*, *Pannonia Prima*, *Pannonia Secunda* a *Pannonia Savia*. Nebudeme sa môcť venovať všetkým prameňom, preto uvedieme a zhodnotíme len tie najdôležitejšie. Pozrieme sa aj na významné archeologické pramene – ide prevažne o epigrafické nápisy a numizmatické nálezy.

Písomné pramene

Stredné Podunajsko bolo integrálnou súčasťou Rímskej ríše, avšak panónske provincie boli perifériou impéria. Práve tieto provincie,

popri iných hraničných, môžeme právom označiť za vojenské provincie, nakoľko kontakt s barbarským svetom bol na tomto mieste intenzívnejší. Práve vojenské strety s barbarmi boli hlavným predmetom záujmu antických prameňov. Veľmi dobre zdokumentované bolo obdobie markomanských vojen. Antickí autori a historici im venovali mimoriadnu pozornosť, keďže rímski cisári v priestore stredného Podunajska zvädzali tuhé boje proti Markomanom a Kvádum. Po markomanských vojnách však záujem rímskej historiografie o stredné Podunajsko klesol – situácia sa upokojila a udalosti na strednom Dunaji zatienila politická kríza v 3. storočí. Pre 5. až 7. storočie máme zmienky, ktoré sa obmedzujú len na konštatovanie. V porovnaní s predošlým obdobím podali len torzovité informácie, prevažne o vojenských konfliktoch. Pramene budeme analyzovať chronologicky, v závislosti od informovania o dianí v panónskych provinciách.

Od vlády cisára Diocletiana

Sextus Aurelius Victor (320 – 390) pôsobil ako politik (správca *Pannonie* a prefekt Ríma) a spisovateľ. O živote Sexta nie je k dispozícii veľa informácií, ale zmieňuje sa o ňom Ammianus Marcellinus.¹ Narodil sa okolo roku 320 v rímskej provincii *Africa* a je zrejme, že v 4. storočí spravoval *Pannoniu*. Vydal dielo *De Caesaribus*,² kde opísal po vzore Suetonia životopisy od cisára Augusta až po Constantia II. Hovoril o morálnom úpadku Ríma. Tento prameň tvrdil, že cisár Tacitus bol zvolený senátom, čo znamená že mohlo ísť o posledného cisára zvoleného týmto spôsobom.³ Táto zmienka však nie je celkom pravdivá, pretože podľa Zosima a Zonara vyhlásila armáda Tacita za cisára. Práve jeho smrťou končí principát a po ňom nastupuje cisár Diocletian. Zanechal taktiež informácie o ekonomických aktivitách – v *Pannonii* a iných provinciách boli vysadené vinice (zrejme na pokyn cisára Proba).⁴ Ďalej sa zmieňuje o konaní cisára Galeria, ktorý

¹ Ammianus Marcellinus. *History, Vol. II : Books 20 – 26*. XX, 10, 6. Translated by John C. Rolfe. Loeb Classical Library 315. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1940.

² O cisároch.

³ Sextus Aurelius Victor. *Die Römischen Kaiser : Liber de Caesaribus*. Lateinisch – deutsch. Hrsg., übers. und erl. von Kirsten Groß-Albenhausen. Zürich; Düsseldorf : Artemis und Winkler, 1997, 36. 1-2.

⁴ Sextus Aurelius Victor, *Die Römischen Kaiser*, Lib 37, 2-3: „Namque ut ille oleis Afri-

zúrodnil pôdu pri Pannonii tým, že odlesnil pôdu a odklonil jazero *Pelso*⁵ do Dunaja. Týmto krokom sa výrazne zúrodnila pôda, čím prinášala väčšie zisky.⁶ Pozoruhodná je zmienka, že Galerius premenoval provinciu *Pannonia Inferior*⁷ na *Pannonia Valeria* podľa mena svojej manželky.⁸ Zmienil sa taktiež o smrti cisára Valentiniana. Rufius (Rufus) Festus (4. storočie) bol neskororímsky historik a prokonzul v Ázii. Vo svojom diele *Breviarium rerum gestarum populi Romani*,⁹ skrátené *Breviarium*, sa pokúsil zachytiť históriu Rímskej ríše od založenia mesta až po rok 364. Prevažne sa sústreďuje na politické a vojenské konflikty. Rufius Festus sa zmienil o Diocletianovej administratívnej reforme, podľa ktorej cisár zlúčil niektoré provincie, vytvoril dvanásť diecéz a diecézy rozdelil do štyroch prefektúr.¹⁰

Viacere neskoroantické písomné pramene obsahujú len torzovité zmienky o diani v *Pannonii*. Rímsky historik Eutropius (320 – 399) napísal dielo *Breviarium Historiae Romanae*,¹¹ kde v tejto krátkej histórii opísal vládu od Romula po cisára Ioviana (364). Z pohľadu konfesie ho zaradujeme medzi pohanských historikov. Väčšinu svojej kariéry strávil na východe impéria, zúčastnil sa taktiež ťaženia cisára Iuliana Apostatu. Vo svojej práci informoval len čiastočne o diani v panónskych provinciách a prevažná väčšina zmienok je zo skoršieho obdobia. Popísal však zmenu cisárstva, prechod od principátu k dominátu po chopení moci Diocletianom.¹² Písal o rozdelení impéria medzi cisára Galeria a Constantia, kde podunajské provincie

---

cae pleraque per legiones, quarum otium reipublicae atque ductoribus suspectum rebatur, eodem modo hic Galliam Pannoniasque et Moesorum colles vinetis replevit, postea sane quam barbarorum attritae gentes sunt..."

⁵ Jeho polohu nie je možné s istotou určiť. Naše invencie nás vedú k záveru, že toto jazero sa nachádzalo v provincii *Pannonia Valeria*.

⁶ Sextus Aurelius Victor, *Die Römischen Kaiser*, 40, 9-10.

⁷ Táto provincia sa počas Diocletianovej administratívnej reformy rozdelila na *Pannonia Secunda* a *Pannonia Valeria*.

⁸ SEXTUS AURELIUS VICTOR, *Die Römischen Kaiser*, 40, 10-11.

⁹ Stručné dejiny Ríma

¹⁰ SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (ed.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/1 : Od najstarších čias do konca 10. storočia*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010, s. 95.

¹¹ Známe je taktiež aj pod názvom *Breviarium ab Urbe condita*.

¹² Eutropii. *Breviarium Historiae Romanae*. Editionem primam curavit Detl. C. G. Baumgarten-Crusius alteram Henricus Rudolfus Dietsch. Lipsiae : Aedibus B. G. Teubner, 1883. Liber IX, Cap. XXVI [on-line]. Dostupné na: <<https://archive.org/details/breviariumhistor00eutruoft/page/70/mode/1up?view=theater>> [30. 8. 2022]

pripadli Galeriovi,¹³ ako aj o tom, že Constantinus Veľký premohol Licinia v *Pannonii* pri *Cibalae*¹⁴ a následne obsadil Balkán. Opísal aj krvavú bitku pri *Murse* blízko rieky Dráva v provincii *Pannonia Inferior*.¹⁵ Straty v tejto bitke výrazne oslabili neskororímsku armádu a ovplyvnili ďalší vývoj.

Najvýznamnejší historik, ktorý podal najbližšie informácie o dianí a o bojoch Rimanov na strednom Podunajsku v druhej polovici 4. storočia, bol Ammianus Marcellinus. Tento antický historik bol Grék píšuci latinsky, narodený v sýrskej Antiochii. Knihu *Res Gestae* koncipoval z pohľadu očitého svedka, pretože sa ako vojak slúžiaci v rímskej armáde zúčastnil udalostí ozrejmeneých v diele. Nepoznal len východné provincie, ale aj prostredie stredného Podunajska. Ammianus navštívil *Pannoniu* v roku 354 a taktiež neskôr v roku 357, po vpáde Svébov (Markomani a Kvádi) a Sarmatov.¹⁶ Cisár Constantius (337 – 361) musel vojensky zasiahnuť, v dôsledku čoho sa Ammianus v tejto oblasti zdržal dlhšie. Podal dôležité správy o udalostiach v rokoch 374 – 375. Zdôvodnil príčiny vpádov kmeňov z ľavej strany Dunaja, úpadok miest v *Pannonii*, a taktiež poukázal na neschopnosť provinčných úradníkov. Príkladom je miestodržiteľ Marcellianus, ktorý dal nerozvážne zavraždiť kvádskeho kráľa Gabinia počas hostiny, čím porušil posvätný zákon pohostinstva.¹⁷ Reakciou bol vpád Kvádov a Sarmatov na rímske územie. Opísal taktiež zlý stav opevnenia na dunajskom *limite*, ako aj nečinnosť vojska.¹⁸ Rýchlou reakciou cisár Valentinianus I. prinútil dané kmene k rokovaniu, počas ktorého však zomrel na mŕtvicu (17. novembra 375).¹⁹ Po jeho smrti sa uzavrel mier, zničil pontónový most, ktorým Rimania kontrolovali nepriateľské územie, čím sa obrazne vzdali politiky na strednom Du-

¹³ Eutropii, *Breviarium Historiae Romanae*, Liber X, Cap I.

¹⁴ Eutropii, *Breviarium Historiae Romanae*, Liber X, Cap. V.

¹⁵ Eutropii, *Breviarium Historiae Romanae*, Liber X, Cap XII.

¹⁶ Ammianus Marcellinus. *History, Vol. I : Books 14 – 19*. XVII, 12, 1 – 21. Translated by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library 300. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1950.

¹⁷ Ammianus Marcellinus. *History, Vol. III : Books 27 – 31*. Excerpta Valesiana. XXIX, 6. Translated by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library 331. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1939.

¹⁸ Ammianus Marcellinus, *History*, XXX, 5, 2.

¹⁹ Ammianus Marcellinus, *History*, XXX, 6, 3: „*Ad haec imperator, ira vehementi percussus, et inter exordia respondendi tumidior...*“ a „*... et repente cohibito sanguine, letali sudore perfusus, ne laberetur spectantibus multis et vilibus...*“.

naji.²⁰ Kresťanský spisovateľ Socrates Scholasticus ako príčinu smrti uviedol hnev cisára Valentiniana I. Ten sa rozhneval, pretože sa našlo veľa „nahnevaných a hladných barbarov“, ktorí boli nespokojní so svojou krajinou a pustošili rímske územie.²¹

Zosimos bol východorímsky historik žijúci v druhej polovici 5. storočia. Známa je jeho šesťdielna práca *Historia nea*²² pojednávajúca o dejinách rímskeho cisárstva. Toto dielo je napísané v pohanskom, mierne protikresťanskom štýle. Vo svojich dejinách taktiež hodnotil dianie na strednom toku Dunaja. O bojoch s Kvádmi a následnej aktivite cisára Valentiniana I. sa zmenil, že Kvádi poslali posolstvo s prehnanými požiadavkami, čo vyvolalo v cisárovi obrovský hnev, ktorý ho priviedol takmer do šialenstva.²³ Vnikla mu do úst krv a upchala mu hrtan, následkom čoho zomrel. Ďalší z prameňov, ktorý len torzovito informoval o *Pannonii*, je dielo *Proti Pohanom* od ranokresťanského historika Paula Orosia. Jeho dielo bolo inšpirované Augustínom, ako aj dejinami od Eusubia, Tita Livia a Eutropia. Viaceré udalosti sa stali počas jeho života, čím podal priame svedectvo. Hodnotil, že Kvádi a Sarmati lúpili obe *Pannonie*.²⁴ Jeho zmienka potvrdzuje snahu a krízu rímskej politiky držať barbarské kmene na hranici.

Pramene z obdobia sťahovania národov

Priscus z Pania (5. storočie) bol rímsky diplomat a historik. Koncipoval dejiny od príchodu Hunov až po nástup cisára Zenona (433 – 474). Z jeho diela sa však zachovali iba zlomky, viaceré časti sú zaznamenané v Iordanovej *Getice*. V roku 448 sprevádzal vyslanca cisára Theodosia II., Maximiana, na vyjednávanie s Attilom. Pre nás je vý-

²⁰ Ammianus Marcellinus, *History*, XXXI, 4.

²¹ Socrates Scholasticus. *Cirkevní dějiny*, IV, 31. Prel. NOVÁK, Jozef. Praha : Česká katolická charita, I. svazek 1989, II. svazek 1990. Dostupné aj on-line na: <https://www.fatym.com/taf/knihy/patrol/p_cdej2.htm#4-31> [6. 12. 2022]; alebo pozri Socrates Scholasticus : *Cirkevní dějiny* IV, 31. Prel. Pavol Valachovič. In KOLNÍK, Titus et al. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov, I : územie Slovenska pred príchodom Slovanov*. Bratislava : Literárne a informačné centrum. 2. vyd. 2011, s. 282.

²² Gr. Ἰστορία Νέα, v češtine toto dielo vyšlo pod názvom Zosimos. *Stesky posledního Římana*. Prel. Antonín Hartmann. Praha : Odeon, 1983.

²³ Zosimos, *Stesky posledního Římana*, IV, 17.

²⁴ Paulus Orosius. *Proti pohanům*. VII, 22, 7. Prel. Bohumila Mouchová. Praha : Argo, 2019.

znamný jeho opis hunského dvora a Attilu. Prioritne síce zaznamenal politické dianie, pohyby vojsk na dolnom toku Dunaja,²⁵ avšak jeho zmienky dosvedčujú vplyv Hunov v strednom Podunajsku a v okolitých provinciách. V dôsledku porušenej zmluvy s Východorímskou ríšou z roku 430, začal Attila s Bledom v roku 441/442 obliehať mesto *Sirmium*.²⁶ Zmienil sa aj o Attilovom paláci – hovoril o istej dedine (κώμη). Poloha tohto miesta sa však nedá presne určiť.²⁷

Priscus ďalej tvrdil, že *Pannonia* sa dostala pod nadvládu barbarov počas rokovanií so západným generálom Aetiom.²⁸ Kamene, použité pri stavbe kúpeľov, doviezol Onegesius (po Attilovi druhý najmocnejší muž medzi Hunmi) z *Pannonie*.²⁹ Zmienil sa tiež o tom, že Orestes, vyslanec Hunov, pochádzal z *Pannonie* a bol teda Riman.³⁰ Taktiež opísal posledné hodiny života Attilu, ktorého zabilo krvácanie z nosa počas svadobnej noci. Podľa Prisca mal cisár Marcian sen, v ktorom stála božská postava vedľa cisára a ukázala mu zlomený luk Attilu. Iordanes tvrdil, že Priscus vychádzal zo spoľahlivého svedectva.³¹ Smrť Attilu mala dopad nielen na dianie v strednom Podunajsku, ale aj na celú ríšu.

Olympiodorus z Théb (4. – 5. storočie) bol historikom, filozofom, básnikom a rímskym diplomatom. Napísal 23-zväzkové dielo, bohužiaľ, roztratené v prácach iných autorov, ktoré detailne približuje dianie v Rímskej ríši v rokoch 407 až 425. Autor podal informácie

---

²⁵ BLOCKLEY, Roger C. *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. Liverpool : Francis Cairns, 1983, s. 225 – 232. Toto dielo je 53-zväzkovou gréckou antológiou vybraných textov od najmenej 25 historikov.

²⁶ BLOCKLEY, *The Fragmentary Classicising Historians*, s. 262: „Αττήλαν τε και Βλήθαν, ώσπερ ό μετ αυτόν Κωνσταντίος, ύπογφέως χαρω. Κατά δε τωv χρόνον, έω ώ υπό Σκυνώω έν τη Παιόνον έπολιορκειτο το Σίρμιον, τας φιαλας παρα του της πόλεως έποσκοπον εδεξατο εφ ώ αυτόν...“

²⁷ R. C. Blockley lokalizoval Attilovu základňu niekde medzi riekami Tisa a Dunaj. In BLOCKLEY, *The Fragmentary Classicising Historians*, s. 384; k problému umiestnenia Attilovho tábora viac pozri: BROWNING, Robert. Where was Attila's Camp? In *The Journal of Hellenic Studies*, 1953, Vol. 73, s. 143 – 145; THOMPSON, Edward Arthur. *A history of Attila and the Huns*. Oxford : Clarendon Press, 1948.

²⁸ Priscus of Panium. *The Fragmentary History of Priscus : Attila, the Huns and the Roman Empire, AD 430 – 476*. Translated by John Given. Merchantville, New Jersey : Evolution Publishing. 2014, s. 44.

²⁹ Priscus of Panium, *The Fragmentary History of Priscus*, s. 60.

³⁰ BLOCKLEY, *The Fragmentary Classicising Historians*, s. 242.

³¹ IORDANIS. *De Origine Actibusque Getarum*. XLIX, 254 – 255, 256 – 258. *A cura di Francesco Giunta – Antonino Grillone*. Roma : Istituto Palazzo Borromini, 1991.

o hunskom dvore, ako aj o ceste Alaricha, ktorý spolu so svojím ľudom opustil „*barbarské krajiny pri Dalmatii a Pannonii*“ a presunul sa do *Epira*.³² Taktiež priblížil snahu Theodosia II. poraziť uzurpátora. Táto výprava smerovala práve cez *Pannoniu* a *Illyricum*, nakoľko zaútočili na mesto *Salonae*.³³ Svedčí to o skutočnosti, že *Pannonia* ako taká bola v tomto období stále pod vplyvom Západorímskej ríše.

Svätý Hieronymus (347 – 420) zasa vo svojej pohrebnej reči nad hrobom jeho priateľa Nepotiana opísal celkovú situáciu Rímskej ríše. Poukázal na neblahé osudy, ktoré postihli rímskych cisárov. Na území ríše sa voľne pohybovali staré národy, ktoré boli dlhodobo nepriateľom Ríma. Dôležité však je, že opísal príchod nových národov. Hovoril o tom, že Sarmati, Kvádi, Vandali, Alani, Huni či Vandali pustošili nielen *Pannoniu*, ale aj okolité provincie.³⁴ Impérium bolo podľa neho v kríze, citeľná bola skaza jeho čias.³⁵ V liste Geruchii zasa naznačil rozmach barbarov v Rímskej ríši. Zaujímavá je zmienka, že po 30-tich rokoch, odkedy bola prelomená Dunajská hranica, sa už bojovalo nie na hraniciach, ale vo vnútrozemí ríše.³⁶ Rozpadom podunajskej hranice sa narušili pevné hranice rímskeho sveta, čím „*dochádzalo k obrovským pohromám*.“ Podal taktiež informáciu o predaji otcových majetkov v *Pannonii*.³⁷ Avšak je možné poprieť niektoré prehnane zmienky naznačujúce, že *Pannonia* bola zaplavená barbarmi po bitke pri *Adrianopole*. Ostrogóti síce plienili *Pannoniu* v roku 380, avšak je zrejmé, že sa romanizovaní obyvatelia neskôr vrátili, nakoľko by nebolo možné, aby sv. Hieronymus mohol neskôr uvažovať o predaji majetku v *Pannonii*.

³² BLOCKLEY, *The Fragmentary Classicising Historians*, s. 154.

³³ BLOCKLEY, *The Fragmentary Classicising Historians*, s. 206.

³⁴ „*Scythiam, Thraciam, Macedoniam, Dardanium, Daciam, Epiros, Dalmatiam, cunctasque Pannonias Gothus, Sarmata Quadus, Alanus, Huni, Vandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt*.“ In Jerome. *Select Letters. XL – To Heliodorus 16, (17)*. Translated by F. A. Wright. Loeb Classical Library 262. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1933.

³⁵ Jerome, *Letters, XL – To Heliodorus*, s. 300.

³⁶ Hieronymus. *Epistolas : Epistola CXXIII*, (alias 11; scripta anno 409), Ad Ageruchiam de Monogamia [on-line]. Dostupné na: <<http://www.patrologia-lib.ru/patrolog/hieronym/epist/epist04.htm>> [6. 12. 2022]; alebo pozri aj Hieronymus : *Listy 123 – Geruchii*. Prel. Daniel Škoviera. In KOLNÍK, *Pramene k dejinám Slovenska*, s. 298 – 299.

³⁷ Jerome, vir. ill. 65; Comm. in Soph. i, 676. In MÓCSY, András. *Pannonia and Upper Moesia : A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*. 2. vyd. New York : Routledge, 2014, s. 344.

Eugippius (asi 460 – asi 535) bol žiakom a životopiscom svätého Severina z Norica. Po jeho smrti v roku 482 preniesol jeho pozostatky do Neapola a na mieste rímskej vily z 1. storočia založil kláštor *Castellum Lucullanum*. Práve tu začal koncipovať dielo *Vita Sancti Severini*, v ktorom môžeme pozorovať obdobie po zosadení Západorímskeho cisára. Panónske provincie a priľahlé podunajské oblasti sa podľa neho po smrti Attilu zmietali v neistých pomeroch.³⁸ Sidonius Apollinaris bol zasa prefektom mesta Rím. Dosiahol významné postavenie v rámci Rímskej ríše a zároveň viedol boje proti Vizigótom, ktorí prenikali do západorímskych provincií. Pochádzal z *Galie*, kde aj pôsobil. Príležitostne sa venoval poézii, predovšetkým písal slávnostné básnické panegyriky na cisára Avita³⁹ a Maioriana.⁴⁰ V týchto dielach sa odzrkadľovali dobové pomery, napríklad útoky barbarských kmeňov a ich postupné prenikanie na územie Západorímskej ríše. Jedna z týchto básní opisovala návštevu cisára Avita v *Pannonii*, zhruba v rokoch 455 – 456.⁴¹ Avitus mal podľa tejto básne nakrátko znovuzískať kontrolu nad panónskymi provinciami po bitke pri *Nedao* v roku 454, kde Huni utrpeli porážku. Podľa viacerých teórií táto udalosť predstavovala jednu z posledných epizód Západorímskej ríše.⁴² Ak by sa preukázala pravdivosť tejto teórie, išlo by skutočne o posledného západorímskeho cisára, ktorý by aktívne ovládal územia na strednom toku Dunaja. P. Kovács však vo svojom článku tvr-

³⁸ Eugippius. *Život sv. Severina*, 1. Prel. Pavol Valachovič. In KOLNÍK, *Pramene k dejinám Slovenska*, s. 322.

³⁹ Sidonius. *Poems. Letters: Books 1-2. Panegyric on Avitus*, 295 – 343. Translated by W. B. Anderson. Loeb Classical Library 296. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1936.

⁴⁰ Sidonius, *Poems. Letters, Panegyric on Maiorianus*.

⁴¹ „*hic tibi restituet Libyen per vincula quarta, / et cuius solum amissas post saecula multa / Pannonias revocavit iter, iam credere promptum est / quid faciat bellis.*“ Sidonius, *Panegyric on Avitus*, 588 – 591.

⁴² ALFÖLDI, Andreas. *Der Untergang Der Römerherrschaft in Pannonien, Bd. I*. Berlin : De Gruyter, 1924; ALFÖLDI, Andreas. *Der Untergang Der Römerherrschaft in Pannonien, Bd. II*. Berlin : De Gruyter, 1926; BUGIANI, Carlo. *L'imperatore Avito*. Pistoia : Tip. Cino dei fratelli Bracali, 1909; BÓNA, István. Severiana. In *Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1973, Tomus 21, s. 281 – 338; GRAČANIN, Hrvoje. The Huns and South Pannonia. In *Byzantinoslavica*, 2006, Vol. 64, s. 29 – 76; GRAČANIN, Hrvoje – ŠKRUGULJA, Jana. The Ostrogoths in late antique Southern Pannonia. In *Acta Archeologica Carpathica*, 2014, Vol. 49, s. 165 – 205; MÓCSY, *Pannonia and Upper Moesia*; WOLFRAM, Herwig. *Geschichte der Goten : von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts : Entwurf einer historischen Ethnographie*. München : C. H. Beck, 1979; a iní.

dí, že táto návšteva sa nemohla odohrať v roku 456, nakoľko Avitus nemal možnosť opustiť Rím, pretože riešil vážnejšie problémy než *Pannoniu*.⁴³

Avšak táto báseň poukazuje na viaceré dôležité okolnosti. Podľa R. W. Mathisena množné číslo *Pannoniae* môže poukazovať na provincie Západného *Illyrica*.⁴⁴ Provincie *Pannonia Savia* a *Noricum Mediterraneum* mali strategickú polohu z pohľadu obrany *Italie* a alpských priesmykov. P. Kovács pripúšťa, že jeden z Avitových veliteľov mohol podniknúť menšiu obchádzku, ktorej cieľom by bolo potvrdiť dominanciu a prítomnosť Západorímskej armády pri alpských bariérach.⁴⁵ Tá bola počas Attilovho ťaženia do *Italie* oslabená. Avšak aj po prepustení panónskych provincií Hunom mali Rimania značný vplyv na dianie v tomto priestore a miestni barbari pravdepodobne uznali rímsku vládu na základe novej zmluvy (*foedus*), čo mohol Sidonius interpretovať, ako neformálne obnovenie vlády v *Pannonii*.

Ďalšie panegyrikum hovorilo o účasti barbarov z *Pannonie* vo vojsku cisára Maioriana (457 – 461).⁴⁶ To by mohlo znamenať, že si síce západorímsky cisár robil nároky na územia okolo Dunaja, ale *Pannonia* bola v tomto období plne pod kontrolou barbarov, ktorí však úzko kooperovali s cisárskym dvorom v *Ravenne*.⁴⁷ V knihe *Územie Slovenska pred príchodom Slovanov* bolo naznačené, že táto báseň bola skôr pokusom o prezentovanie rímskej upadajúcej moci.⁴⁸ Avšak rímski cisári rešpektovali barbarov ako správcov, ktorí dostali do správy rímske územie na základe zmluvy *foedus*. Z tohto dôvodu je Apollinariova zmienka istým spôsobom pravdivá.

---

⁴³ Sidonius, *Poems and Letters*, s. 168 – 169.

⁴⁴ MATHISEN, W. Ralph. Avitus, Italy and the East. In *Byzantion*, 1981, Vol. 51, No. 1, s. 232 – 247; MATHISEN, W. Ralph. The third regnal year of Eparchius Avitus. In *Classical Philology*, 1985, Vol. 80, No. 4, s. 326 – 335.

⁴⁵ KOVÁCS, Péter. Emperor Avitus in Pannonia? In *Acta Archaeologica*, 2020, Vol. 71, s. 663.

⁴⁶ Sidonius Apollinaris, *Carm. V*, 485–488, Loeb Classical Library.

⁴⁷ „*Ilicit aggrederis quod nullus tempore nostro Augustus potuit: rigidum septemplicis Histri Agnem in arma rapis. Nam quidquid languidus axis cardine Sithonio sub Parrhase parturit Vrsa, hoc totum tua signa pavet; Bastarna, Suebus, Pannonius, Neurus, Chunus, Geta, Dacus, Halanus, Belonotus, Rugus, Burgundio, Vesus, Alites, Bisalta, Ostrogothus, Procrustes, Sarmata, Moschus, post aquilas venere tuas...*“ Sidonius, *Panegyric on Maiorianus*, 470 – 478.

⁴⁸ KOLNÍK, *Pramene k dejinám Slovenska*, s. 304.

Pramene po zosadení Romula Augusta

Ďalší z historikov, ktorý podal informácie o neskoroorientálnej spoločnosti v strednom Podunajsku, bol Iordanes (480 – 552). V diele *De origine actibusque Getarum*,⁴⁹ skrátené *Getica*, priniesol cenné informácie o pohyboch barbarských kmeňov a popísal osud Hunov, ako aj Slovanov (ide o jedny z najstarších informácií o slovanských kmeňoch).⁵⁰ V bitke pri panónskej *Nedao* gepidský kráľ Ardarich porazil Attilových synov a ukončil nadvládu Hunov v strednej Európe.⁵¹ Gepidi podľa Iordana získali územie *Dacie*, ľavú stranu rieky Dunaj, ako aj iné benefity od rímskeho cisára Marciana v Konštantínopole. Ostrogóti na druhej strane dostali do správy územie *Pannonie I*, *Pannonie II* a *Pannonie Valerie*.⁵² Germánske kmene boli formálne napojené na *Ravennu*, ale na cisárskom dvore neboli plne závislí.

Významný medzník v ďalšom vývoji predstavovalo postupné prenikanie Slovanov, ktoré vrcholí príchodom Avarov do strednej Európy. Ján z Efezu (okolo 507 – asi 586) sa narodil v *Amide*, neskôr cestoval po Palestíne, Egypte, Malej Ázii a v roku 540 pricestoval do Konštantínopola. V svojom diele *Historiae Ecclesiasticae pars tertia* podáva svedectvo o koristníckych výpravách Avarov a Slovanov.⁵³ Okolo roku 578 ohrozovali „mocné panstvo Rimanov“ nepriatelia zo všetkých strán. Východorímsky cisár musel viesť vojnu, ako proti Peržanom, tak aj proti Avarom a Slovanom. Svedčí to o skutočnosti, že stredné Podunajsko prešlo v tejto fáze dejín do novej etapy poznačené prechodom do raného stredoveku. V tomto prípade sa definitívne končí antika a nastupuje obdobie raného stredoveku.

Procopios z Caesarey (500 – 562) písal v podobnom duchu ako Iordanes. Opísal gótske vojny a zachytil aj vývoj Slovanov. Ovládal gréčtinu, latinčinu, perzštinu aj góčtinu, a ako poradca a tajomník vojvodcu Flavia Belisaria sa zúčastnil na vojenských výpravách proti Peržanom, Gótom a Vandalom. Vo svojich dejinách tak vychádzal zo

---

⁴⁹ O pôvode a dejinách Gótov

⁵⁰ IORDANIS, *De Origine Actibusque Getarum*, V, 34.

⁵¹ IORDANIS, *De Origine Actibusque Getarum*, XLVIII, 260, 261.

⁵² IORDANIS, *De Origine Actibusque Getarum*, I, 264; LII, 268, 270, 272

⁵³ Ján z Efezu, *Historiae Ecclesiasticae pars tertia*, III, 25. In RATKOŠ, Peter. *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1968, s. 42 – 43; MARSINA, Richard et al. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov : vzácné správy o histórii nášho územia od 6. do 10. storočia, tak ako sa javia v písomnostiach prevažne cudzieho pôvodu, II : Slovensko očami cudzincov*. Budmerice : Rak, 1999, s. 99.

svojich poznámok, ktoré zaznamenal počas služby, keď odpísal viaceré dôležité listiny a listy. V diele *Υπερ τον πολειμον*⁵⁴ zhromaždil množstvo presných a spoľahlivých správ o udalostiach počas Iustinianovej vlády. Podal informácie o príchode vojsk Slovanov, Hunov a Antov, ktorí mali byť použítí v bitke proti nepriateľom Byzancie.⁵⁵ Zmienil sa o Heruloch, ktorí mali sídla za Dunajom⁵⁶ a po čase dokázali poraziť Longobardov.⁵⁷ Longobardi sa podľa Procopia usadili na južnej strane rieky Dunaj v blízkosti Gepidov.⁵⁸ Gepidi ovládali mesto *Sirmium*. Z Procopiových slov je evidentné, že cieľom politiky cisárov bolo na strednom a dolnom toku Dunaja, aby barbarské etniká, Slovania, Anti, Gepidi, Heruli a Longobardi chránili impérium pred útokmi Hunov.⁵⁹

Inú perspektívu ponúkali práce z pera romanizovaných barbarov. Paulus Diaconus opísal v práci *Historia Langobardorum*, príbeh Longobardov od ich mýtického pôvodu až po smrť kráľa Liutpranda v roku 743. Táto práca obsahuje informácie o Východorímskej ríši, Frankoch a čiastočne aj o *Pannonii*. Dielo bolo napísané z pohľadu longobardského patriota a je cenné najmä pre spracovanie vzťahov medzi Frankami a Longobardmi. Ako svoje primárne zdroje použil dokument s názvom *Origo gentis Langobardorum, Liber pontificalis*, stratenú históriu *Secundus z Tridentu* a stratené *anály Beneventa*. Tvrdil, že Longobardi, usídlení v *Pannonii*, boli spojencami Rímskej ríše (cisára v Konštantínopole) proti Gótom.⁶⁰ Taktiež podal správu o dôležitej bitke medzi Longobardmi a Gepidmi v roku 552.⁶¹ Neskôr Longobardi opustili stredné Podunajsko a prenechali toto územie Hunom (Avarov stotožňoval s Hunmi).⁶² *Pannoniu* po odchode

---

⁵⁴ *Kniha o vojnách*.

⁵⁵ Procopios z Caesarey, *Kniha o vojnách*, I, 27. In SEGEŠ – ŠEĎOVÁ, *Pramene k vojenským dejinám*, s. 130.

⁵⁶ Procopios z Caesarey, *Kniha o vojnách*, II, 14. In SEGEŠ – ŠEĎOVÁ, *Pramene k vojenským dejinám*, s. 130.

⁵⁷ Procopios z Caesarey, *Kniha o vojnách*, II, 14. In SEGEŠ – ŠEĎOVÁ, *Pramene k vojenským dejinám*, s. 130–131.

⁵⁸ Procopios z Caesarey, *Kniha o vojnách*, III, 33. In SEGEŠ – ŠEĎOVÁ, *Pramene k vojenským dejinám*, s. 135–136.

⁵⁹ Procopios z Caesarey, *Kniha o vojnách*, III, 14. In SEGEŠ – ŠEĎOVÁ, *Pramene k vojenským dejinám*, s. 133.

⁶⁰ Paulus Diaconus. *Historia langobardorum (History of the Longobardorum)*. Translated by William Dudley Foulke. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1907.

⁶¹ BÓNA, István. *The Dawn of the Dark Ages*. Budapest: Corvina Press, 1976, s. 9.

⁶² Paulus Diaconus, *Historia langobardorum*, Liber II. Cap. VII.: „*Tunc Alboin sedes*

Longobardov zmienil už len okrajovo, neskôr už len ako hraničný priestor, ktorý sa odlišuje od priestoru, kde sa usídlili Longobardi.⁶³

Archeologické pramene

Dianie v panónskych provinciách v 3. a 4. storočí je pomerne dobre zdokumentované. Po roku 410 je už obsah archeologických nálezov torzovitejší, resp. tieto nálezy nedokážu s istotou zodpovedať konkrétne otázky. Dokonca aj oficiálne opustenie a odstúpenie provincie Hunom je len nepriamo doložené v neskorootantských písomných prameňoch.

Epigrafické a numizmatické pramene

Epigrafika patrí k najviac progresívnym odborom v rámci vedy o antike. Korpus nápisov v *Pannonii* je pomerne veľký, tvorí ho zhruba 6000 nápisov. Zo zatiaľ nájdených nápisov P. Kovács usudzuje, že *Pannonia* bola pomerne latinizovaná.⁶⁴ Z pohľadu vývoja pochádza najviac nápisov od severovského obdobia do prvej polovice 3. storočia. V 3. storočí nastáva úplný prepád, v 4. storočí opäť narastá ich množstvo, ktoré však početnosťou nikdy nedobehli 1. storočia. Hlavné vysvetlenie bohatosti materiálu súvisí s potrebou identifikovať sa s Rímom.⁶⁵ Naopak, úpadok epigrafickej kultúry súvisí s úbytkom obyvateľstva a kultúrnou výmenou v provinciách.⁶⁶ Od 3. storočia sa nápisy vyskytujú viac v blízkosti opevnených sídlisk, v súvislosti s barbarskými nájazdmi. Nápisy je možné nájsť prevažne v blízkosti podunajského *limitu* a pri väčších mestách. V južnejších panónskych

---

*proprias, hoc est Pannoniam, amicis suis Hunnis contribuit, eo scilicet ordine, ut, si quo tempore Langobardis necesse esset reverti, sua rursus arva repeterent. Igitur Langobardi, relicta Pannonia, cum uxoribus et natis omnique supellectili Italiam properant possessuri. Habitaverunt autem in Pannonia annis quadraginta duobus.*⁶⁴

⁶³ Paulus Diaconus, *Historia langobardorum*, Liber II. Cap VII, VIII, XI, XIV.

⁶⁴ KOVÁCS, Péter. The Late Roman Epigraphy in Pannonia (260 – 582). In NÉMETH, György – PISO, Ioan (eds.). *Epigraphica II. Mensa rotunda epigraphiae Dacicae Pannonicaeque*. Debrecen : Vider-Plusz, 2004, s. 185.

⁶⁵ WOOLF, Greg. Monumental Writing and the Expansion of Roman Society in the Early Roman Empire. In *Journal of Roman Studies*, 1996, Vol. 86, s. 22 – 39.

⁶⁶ KOVÁCS, *The Late Roman Epigraphy in Pannonia*, s. 185.

provinciách bola situácia v dôsledku prítomnosti rímskeho vojska lepšia. Túto skutočnosť dokazuje fakt, že Rimania opustili panónske provincie v rozdielnom čase: *Valeria* v roku 433, *Pannonia I.* v roku 455, *Savia* okolo roku 600, *Pannonia II.* v roku 582. P. Kovács rozdeľuje nápisy na štyri skupiny: náhrobné, votívne, oficiálne a kresťanské.⁶⁷ Náhrobné sú zo všetkých najpočetnejšie a taktiež zobrazovali náboženské usporiadanie obyvateľstva. V *Pannonii* sú špecifické náhrobné kamene s trojhranným tympanónom na vrchu.⁶⁸ Jeden z posledných náhrobných nápisov, pochádzajúci z *Aquinca* v *Pannonii* informoval o romanizácii barbarského vojaka.⁶⁹ Ďalej sú to oltáre venované prevažne božstvám *Iuppiter*, *Sol invictus a genius*, alebo *Mithrovi*.⁷⁰ Iné sú oficiálne nápisy, ktoré dávali zhotoviť samotní cisári (napr. dekrét cisára Constantina I. a Licinia o privilégiách vojakov a veteránov).⁷¹ Staviteľské nápisy zväčša súvisia s vojenskými stavbami,⁷² alebo ich nachádzame na oltároch.⁷³ Veľmi dôležitý je nápis v *Solve*, na brehu Dunaja. Dokumentuje stavebnú aktivitu cisárov Valentiniana I. a Valensa, ktorí sa rozhodli posilniť obranu na strednom Dunaji vystavaním hradieb a táborov.⁷⁴ Stavebnú aktivitu dopĺňa nápis o postavení *burgus* menom *Trhovisko*.⁷⁵ Kresťanské nápisy tvoria významnú časť neskorootrických nápisov, zaberajú až 54,6 % z celkového rímskeho korpusu.⁷⁶ P. Kovács naznačil, že prví kresťania boli gréckeho pôvodu, aj keď nápisy boli v latinskom jazyku. Tieto nápisy sa dajú rozoznať podľa viacerých znakov, uvedieme len niektoré – podľa symbo-

⁶⁷ KOVÁCS, *The Late Roman Epigraphy in Pannonia*, s. 186.

⁶⁸ BABIC, Marek. Epigrafické pamiatky v Pannonii v kontexte neskorej Rímskej ríše. In *Kultúrne dejiny*, Supplementum, 2016, roč. 7, s. 7.

⁶⁹ Corpus Inscriptionum Latinarum (CIL). CIL III 3576 – Francus ego civis Romanus miles in armis / egregia virtute tuli bello mea dextera semper.

⁷⁰ CIL III 4413.

⁷¹ FIR I, 255 – 458, No-93.

⁷² Carnuntum: 14358, rok 375; Ostrihom: RIU 770, roky 364 – 367; RIU 771, rok 371; Visegrád: RIU 804, rok 372.

⁷³ Mikebuda: CIL III 10605.

⁷⁴ CIL III 10 596 = Dessau ILS 762; Dessau ILS 774.

⁷⁵ CIL III 3653 = Dessau ILS 775.

⁷⁶ KOVÁCS, *The Late Roman Epigraphy in Pannonia (260 – 582)*, s. 191.

liky christogramu,⁷⁷ stautogramu⁷⁸ alebo formuliek, ako *memoriam facere*,⁷⁹ *in pace*⁸⁰ a iné.

V paleta týchto prameňov je dôležitý latinský veršovaný pohrebný nápis postavený vojenskému veliteľovi Constantiovi,⁸¹ datovaný do 5. storočia. Tento *Epitaf*, nazývaný CONSTANTIUS HEROS, približuje *Pannoniu* v 5. storočí. Hovoril o úspešnom vojenskom víťazstve nad Hunmi, ktorí sa usadili ako *foederáti*. Theodor Mommsen sa pohrával s myšlienkou, že išlo o pohrebný nápis, ktorý bol venovaný cisárovi Constantiovi.⁸² Otto Seeck zasa tvrdil, že išlo o jedného z Attilových sekretárov.⁸³ Na druhej strane mohol byť Constantius vysokopostavený vojenský veliteľ, ktorý dohliadal na vojenskú obranu Západorímskej ríše. Zohral dôležitú úlohu v dejinách rímskej *Pannonie* v 5. storočí, keďže bojoval proti barbarom, pravdepodobne Hunom, ktorí sa usadili v *Pannonii*. Niektoré výklady zasa tvrdili, že epitaf opisuje úspešné boje cisára Maiorana proti Vandalom a Hunom.⁸⁴ P. Kovács však túto teóriu zavrhuje, nakoľko ho nemožno stotožniť s Flaviom Constantiom Felixom, pretože udalosti (boje proti Hunom a Vandalom, ktorí sa plavili po mori) spomínané v pohrebnom epigrame dokonale zapadajú do obdobia na začiatku vlády Valentiniana III.

Inou oblasťou prameňov sú numizmatické pramene. Andreas Alföldi analyzoval balkánske mincovne a mince z konca 4. storočia, čo dokumentuje vo svojej detailnej numizmatickej práci *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*.⁸⁵ Prichádza s viacerými dôležitými závermi. Razenie mincí v *Siscii* bolo pozastavené pred rokom 378 a mince, ktoré sa dostali do *Pannonie* po tomto roku, pochádzali prevažne z *Aquilei*.⁸⁶ Mince razené v *Sirmium* v rokoch 394 – 395 boli prioritne určené na vyplatenie armády, nie na bežný obeh.

---

⁷⁷ Písmená A a Ω

⁷⁸ CIL III 10239.

⁷⁹ CIL III 6448.

⁸⁰ CIL III 10236.

⁸¹ CLE 1335=ILCV 66

⁸² MOMMSEN, Theodor. Grabschrift des Kaisers Constantius Chlorus. In *Hermes*, 1893, Vol. 28. Bd., H. 1, s. 35.

⁸³ SEECK, Otto. Constantius 13. In *PWRE IV*, Stuttgart, 1900, col. 1131–1132.

⁸⁴ KOVÁCS, Péter. Constantius Heros – Notes on the History of Pannonia in the 5th Century. In *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2020, Vol. 71, No. 1, s. 83.

⁸⁵ ALFÖLDI, *Der Untergang der Römerherrschaft*, Bd. I., Bd. II.

⁸⁶ ALFÖLDI, *Der Untergang der Römerherrschaft*, Bd. I., s. 50.

Celkovo je však možné pozorovať okolo roku 395 výrazný pokles počtu mincí – podstatne skôr, ako v ostatných európskych provinciách. Príčina skoršieho ukončenia peňažného obehu sa všeobecne spája s usadením veľmi značnej masy barbarov v *Pannonii* krátko po roku 375.⁸⁷ Rímske mince v *Pannonii* je však možné dokumentovať až do 5. a 6. storočia. Zrejmý je ich pokles. Významné sú mince zobrazujúce úspešné boje proti Gótom a Sarmatom.⁸⁸ Pozoruhodné sú nálezy medailónov oslavujúce víťazstvo cisára Constantina Veľkého nad Gótmami a Sarmatami, ktoré vypovedajú o úspešných bojoch cisára na hraniciach impéria.⁸⁹

Záver

Oproti iným obdobiam, napríklad v porovnaní s obdobím markomansko-kvádskeho vojen, informovali neskoroantické pramene torzovito. Zaujímavé zmienky priniesli kresťanskí pisatelia – sv. Hieronymus hovoril o úpadku *Pannonie* a predaji svojich majetkov, Euggipius zasa o neistých pomeroch. Za najvýznamnejších autorov, približujúcich dianie v *Pannonii*, považujeme Ammiana Marcellina, Iordana a Procopia. Viaceré neskoroantické pramene hodnotili udalosti v strednom Podunajsku ako krízové. Dokumentovali prevažne boje proti Sarmatom a Gótom, neskôr proti Hunom. Barbarov vnímali ako isté nebezpečenstvo. Ťažisko informovania o udalostiach v strednom Podunajsku sa od 5. storočia prenieslo do Východorímskej ríše, z čoho vyplýva, že sa východorímski cisári aktívne zapájali do politiky v tomto priestore. Dôležitá bola kontrola Longobardov a Gepidov a ovládanie mesta *Sirmium*, ktoré slúžilo ako bašta ochrany *Dalmatie*. Kto ovládal toto mesto, dokázal kontrolovať dianie na strednom toku Dunaja.

Archeologické pramene môžeme rozdeliť do dvoch hlavných období: do roku 395 a po roku 395. V 5. storočí totiž početnosť archeologických nálezov klesala, čo dokumentovali numizmatické

⁸⁷ ALFÖLDY, *Der Untergang der Römerherrschaft*, Bd. I., s. 76.

⁸⁸ RIC 7, 358-361, 364A (Medaillon, Trier, 322-325), 446 (Medaillon, Trier, 324), 532-533, 536 (Medaillon, Trier, 332-333) RIC 7, 364, 367 (Solidus, Trier, 322-325), RIC 7, 289-290 (Aes, London, 323-324), 209, 212, 214, 219, 222 (Aes, Lyon, 323), 429, 435-438 (Aes, Trier, 323-324), 257-258 (Aes, Arles, 322-325), 48 (Aes, Sirmium, 324-325), RIC 7, 306 (Medaillon, Aes, Rom, 332-333) Constantinus.

⁸⁹ RIC 7, 531, 534 – Trier, RIC 7, 306 – Roma.

nálezy a epigrafické nápisy. Okolo roku 378 sa spomaľuje peňažný obeh a mince vyrazené z neskoršieho obdobia (*Sirmium*) sú použité prevažne pre účely vyplatenia armády. V dôsledku migrácií, ako aj postupného ustupovania rímskej armády, sa peňažný obchod spomaľoval. Aj keď bola *Pannonia* pomerne dobre latinizovaná, hlavnou príčinou krízy panónskych provincií bolo ich prepustenie do správy barbarov. Išlo však o zmluvné dohody, nie o vytvorenie samostatného štátu.

Z pohľadu porovnania antických prameňov a archeologických nálezov je možné hodnotiť, že sa vzájomne dopĺňajú, v niektorých miestach sú v istom konflikte. Príkladom je zmienka Ammiana o neskoroantických mestách, ktoré boli pustošené, alebo zmienky sv. Hieronyma o kolapse v *Pannonii*. Archeológia však ukazuje, že romanizované obyvateľstvo sa zdržiavalo zrejme až do odchodu Longobardov v *Pannonii*. V takýchto prípadoch je ťažšie pochopiť zmienky antických prameňov a archeologických nálezov. Archeologické nálezy ozrejmuju niektoré skutočnosti, o ktorých antické pramene mlčia. Písomné pramene, ale aj archeologické nálezy, pomerne dobre popisujú kultúrnu premenu provincií. Môžeme hovoriť o postupnej deromanizácii. S každým novým prichádzajúcim etnikom sa územie kultúrne zmenilo – istý je výskyt nomádskych prvkov v hroboch a miešania rímskeho a germánsko/nomádkeho kultúrneho prvku. Zavŕšením deromanizácie priestoru bol odchod Longobardov v roku 568, čím sa po príchode Avarov a Slovanov začala písať nová kapitola dejín stredného Podunajska.

Bibliografia

Pramene

Ammianus Marcellinus. *History, Vol. I : Books 14 – 19*. Translated by John C. Rolfe. Loeb Classical Library 300. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1950.

Ammianus Marcellinus. *History, Vol. II : Books 20 – 26*. Translated by John C. Rolfe. Loeb Classical Library 315. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1940.

- Ammianus Marcellinus. *History, Vol. III : Books 27 – 31. Excerpta Valesiana*. Translated by John C. Rolfe. Loeb Classical Library 331. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1939.
- BLOCKLEY, Roger C. *The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus*. Liverpool : Francis Cairns, 1983.
- Eutropius. *Breviarium historiae Romanae*. Editionem primam curavit Detl. C. G. Baumgarten-Crusius alteram Henricus Rudolfus Dietrich. Lipsae : Aedibus B. G. Teubner, 1883 [on-line]. Dostupné na: <<https://archive.org/details/breviariumhistor00eutruoft/page/70/mode/1up?view=theater>> [30. 8. 2022]
- Hieronymus. *Epistolas : Epistola CXXIII, (alias 11; scripta anno 409), Ad Ageruchiam de Monogamia* [on-line]. Dostupné na: <<http://www.patrologia-lib.ru/patrolog/hieronym/epist/epist04.htm>> [6. 12. 2022].
- IODANIS. *De Origine Actibusque Getarum. A cura di Francesco Giunta – Antonino Grillone*. Roma : Istituto Palazzo Borromini, 1991.
- Jerome. *Select Letters*. Translated by F. A. Wright. Loeb Classical Library 262. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1933.
- KOLNÍK, Titus et al. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov, I : územie Slovenska pred príchodom Slovanov*. Bratislava : Literárne a informačné centrum. 2. vyd. 2011.
- MARSINA, Richard et al. *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov : vzácne správy o histórii nášho územia od 6. do 10. storočia, tak ako sa javia v písomnostiach prevažne cudzieho pôvodu, II : Slovensko očami cudzincov*. Budmerice : Rak, 1999.
- Paulus Diaconus. *Historia langobardorum (History of the Longobardorum)*. Translated by William D. Foulke. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1907.
- Paulus Orosius. *Proti pohanům*. Prel. Bohumila Mouchová. Praha : Argo, 2019.
- Priscus of Panium. *The Fragmentary History of Priscus : Attila, the Huns and the Roman Empire, AD 430 – 476*. Translated by John Given. Merchantville, New Jersey : Evolution Publishing, 2014.
- RATKOŠ, Peter. *Pramene k dejinám Velkej Moravy*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1968.

- SEGEŠ, Vladimír – ŠEĎOVÁ, Božena (eds.). *Pramene k vojenským dejinám Slovenska I/1 : Od najstarších čias do konca 10. storočia*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2010.
- Sextus Aurelius Victor. *Die Römischen Kaiser : Liber de Caesaribus*. Lateinisch – deutsch. Hrsg., übers. und erl. von Kirsten Groß-Albenhausen. Zürich; Düsseldorf : Artemis und Winkler, 1997.
- Socrates Scholasticus. *Cirkevní dějiny*. Prel. NOVÁK, Jozef. Praha : Česká katolická charita, I. svazek 1989, II. svazek 1990.
- Sidonius. *Poems. Letters: Books 1-2*. Translated by W. B. Anderson. Loeb Classical Library 296. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1936.
- Zosimos. *Stesky posledního Římana*. Prel. Antonín Hartmann. Praha : Odeon, 1983.

Literatúra

- ALFÖLDI, Andreas. *Der Untergang Der Römerherrschaft in Pannonien, Bd. I*. Berlin : De Gruyter, 1924.
- ALFÖLDI, Andreas. *Der Untergang Der Römerherrschaft in Pannonien, Bd. II*. Berlin : De Gruyter, 1926.
- BABIC, Marek. Epigrafické pamiatky v Panónii v kontexte neskorej Rímskej ríše. In *Kultúrne dejiny*, Supplementum, 2016, roč. 7, s. 5 – 10.
- BÓNA, István. Severiana. In *Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1973, Tomus 21, s. 281 – 338.
- BÓNA, István. *The Dawn of the Dark Ages*. Budapest : Corvina Press, 1976.
- BROWNING, Robert. Where was Attila's Camp? In *The Journal of Hellenic Studies*, 1953, Vol. 73, s. 143 – 145.
- BUGIANI, Carlo. *L'imperatore Avito*. Pistoia : Tip. Cino dei fratelli Bracali, 1909.
- GRAČANIN, Hrvoje. The Huns and South Pannonia. In *Byzantinoslavica*, 2006, Vol. 64, s. 29 – 76.
- GRAČANIN, Hrvoje – ŠKRGULJA, Jana. The Ostrogoths in late antique Southern Pannonia. In *Acta Archeologica Carpathica*, 2014, Vol. 49, s. 165 – 205.
- KOVÁCS, Péter. Constantius Heros – Notes on the History of Pannonia in the 5th Century. In *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2020, Vol. 71, No. 1, s. 71 – 88.

- KOVÁCS, Péter. Emperor Avitus in Pannonia? In *Acta Archaeologica*, 2020, Vol. 71, s. 661 – 668.
- KOVÁCS, Péter. The Late Roman Epigraphy in Pannonia (260 – 582). In NÉMETH, György – PISO, Ioan (eds.). *Epigraphica II. Mensa rotunda epigraphiae Dacicae Pannonicaeque*. Debrecen : Vider-Plusz, 2004, s. 185 – 195.
- MATHISEN, W. Ralph. Avitus, Italy and the East. In *Byzantion*, 1981, Vol. 51, No. 1, s. 232 – 247.
- MATHISEN, W. Ralph. The third regnal year of Eparchius Avitus. In *Classical Philology*, 1985, Vol. 80, No. 4, s. 326 – 335.
- MÓCSY, András. *Pannonia and Upper Moesia : A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*. 2. vyd. New York : Routledge, 2014.
- MOMMSEN, Theodor. Grabschrift des Kaisers Constantius Chlorus. In *Hermes*, 1893, Vol. 28. Bd., H. 1, s. 33 – 39.
- SEECK, Otto. Constantius 13. In *PWRE IV*, Stuttgart, 1900, col. 1131–1132.
- THOMPSON, Edward Arthur. *A history of Attila and the Huns*. Oxford : Clarendon Press, 1948.
- WOOLF, Greg. Monumental Writing and the Expansion of Roman Society in the Early Roman Empire. In *Journal of Roman Studies*, 1996, Vol. 86, s. 22 – 39.
- WOLFRAM, Herwig. *Geschichte der Goten : von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts : Entwurf einer historischen Ethnographie*. München : C. H. Beck, 1979.

Mgr. Samuel Červeňanský
Katólicka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie
SK-034 01 Ružomberok; Hrabovská cesta 1B
email: <samo.cervenansky6@gmail.com>
ORCID ID: 0009-0000-1727-4874

Personálny vývoj Spišskej kapituly v rokoch 1776 – 1856

Personnel development of the Spiš Chapter in the years 1776 – 1856

PATRIK GRIGER

Abstract: Personnel development is essential for the activity of any institution. Since in our doctoral thesis we focus on the Spiš Chapter and its canons, the analysis of its staffing methods is an important means for understanding and evaluating the significance of the Spiš Canonical College. Therefore, the aim of this study is not only to analyze the personalities of individual canons, but above all to look for common and different features in the personnel policy of the Spiš bishops until 1856. The chapter experienced several personnel crises in the defined period. Thus, in this paper we want to seek answers to the reasons for the vacancies that affected several canonical posts at the same time, as well as to the ways of dealing with these situations. Temporally, our topic is bounded by two significant events, the establishment of the Bishopric of Spiš in 1776, when the chapter became a cathedral chapter, and the Revolution of 1848-1849, which resulted in major changes also for the functioning of ecclesiastical institutions. However, since the Spiš Chapter was not finally supplemented until 1856, after the problems arising also from the revolutionary events, we have decided to move the boundary of the mapping of its personnel development to that year, thus actually describing comprehensively the staffing of this institution during the first eight decades of the existence of the Spiš diocese. In the paper we divide the personnel development of the chapter according to the episcopates of the individual bishops, because they had the most significant influence on the canonical nominations. The fundamental source on which this study is based is the work of Jozef Hradský, *Initia, progressus ac praesens status Capituli*, which we critically confront, in particular, with the data recorded in the Personal status of the chapter from 1478-1940, which is part of the fund of the Private Archive of the Spiš Chapter (/1198/ 1250-1948).

Keywords: the Spiš Chapter, canons, staffing, canonical nominations, vacancies

Analýza personálneho stavu Spišskej katedrálnej kapituly je dôležitým východiskom pre výskum pôsobenia tejto inštitúcie v rôznych oblastiach. Nejde tu len o možnosť skúmať jej pozíciu v prostredí sídla Spišskej diecézy a jej vplyv na konanie biskupov. Na túto problematiky sa dá pozrieť i z hľadiska národných aktivít alebo ideového vývoja v spoločnosti aj katolíckej cirkvi.

Moderné spracovanie personálneho vývoja Spišskej kapituly chýba. Dodnes je neprekonanou prácou dielo Jozefa Hradského zo začiatku 20. storočia s názvom *Initia, progressus ac praesens status Capituli ad Sanctum Martinum (Počiatky, vývoj a súčasný stav kapituly pri svätom Martinovi)*. Hradský vo svojom diele síce bez hlbších analýz, skôr popisne, ale veľmi prehľadne a komplexne zhodnotil dejiny Spišskej kapituly. Uviedol životopisy jednotlivých kanonikov, ich funkcie v kapitule a pod. Novšie diela sa zaoberajú osobnosťami spišských kanonikov zväčša len marginálne, keď uvádzajú ich krátke životopisy alebo hodnotia ich činnosť pri analýzach Spišskej Kapituly ako duchovného a kultúrneho centra. V príspevku okrem Hradského knihy využívame najmä *Osobný stav Spišskej kapituly z rokov 1478 – 1940*, ktorý je uložený vo fonde *Súkromného archívu Spišskej kapituly* nachádzajúceho sa v Spišskom archíve v Levoči.

Táto štúdia nie je zameraná iba na životné osudy kanonikov, ktorých medailóny ponúka v poznámkach pod čiarou, ale jej cieľom je plasticky a komplexne zhodnotiť personálny vývoj kanonického kolégia na Spiši v konkrétnom vymedzenom období. Hranicou nami zvolenej etapy je zriadenie Spišského biskupstva a definitívne usporiadanie kapituly po revolúcii v rokoch 1848 – 1849. Napriek tomu, že na čele kapituly stali veľprepošti (*Praepositus maior*), členíme tento príspevok na základe episkopátov spišských biskupov, pretože ich dosah na obsadenie kapituly bol dôležitejší. Na úvod sa venujeme transformácii kolégia kanonikov, ktorú bolo nutné vykonať v dôsledku vzniku Spišskej diecézy. Cieľom tejto časti je priblížiť hierarchickú štruktúru Spišskej kapituly. Jej poznanie je totiž potrebné pre porozumenie personálneho vývoja.

Transformácia Spišskej kolegiátnej kapituly na sídelnú

So vznikom Spišského biskupstva v roku 1776 súvisela tiež reforma štruktúry Spišskej kolegiátnej kapituly, ktorá vyplývala z jej transfor-

mácie na kapitulu katedrálnu alebo sídelnú. Podoba, ktorú kapitula v tomto procese nadobudla, bola stála, v ďalšom období sa prakticky nemenila, len sa dopĺňala o niektoré kanonické pozície, ktoré však nijako nemenili jej základnú štruktúru. Prvým hodnostárom kapituly sa stal veľprepoš, ktorý – na rozdiel od svojho predchodcu prepošta – bol riadnym členom kapituly. V ďalšej hierarchii nasledovali kanonik lektor, kanonik kantor a kanonik kustód. Zo zriadenia diecézy vyplynuli nové pozície katedrálneho, oravského a liptovského archidiakona. Kanonici zastávajúci posty archidiakonov boli v uvedenom poradí hierarchicky nad ostatnými jednoduchými kanonikmi, ktorými bol ôsmy, deviaty a desiaty kanonik kapituly. Ôsmy kanonik bol označovaný ako kanonik senior, deviaty a desiaty boli kanonikmi magistrami,¹ ktorí sa nazývali aj teológovia.² Dôležitými kanonickými funkciami, ktoré neboli naviazané na konkrétny kanonikát a prebendu, boli pozície dekana a penitenciára.³ Dekan bol volený na funkčné obdobie jedného roka. Jeho úlohou bola správa kapitulských majetkov. Kanonik penitenciár bol reálne vymenovaný v Spišskej kapitule až v roku 1900,⁴ a to napriek tomu, že túto pozíciu požadoval už Tridentský koncil.⁵

Pomerne zložitým problémom pri transformácii kapituly bolo majetkové zabezpečenie úradu veľprepošta. Po vzniku Spišského

---

¹ GLEJTEK, Miroslav. Príspevok k výskumu organizačnej štruktúry Spišskej kapituly do konca 18. storočia. In *Konštantínove listy*, 2012, Vol. 5, s. 36, 53.

² OLEJNÍK, Vladimír. Kapitulný vikár Spišskej diecézy Dominik Biacovský a zmeny v katolíckej cirkvi roku 1848. In ŽIFČÁK, František (zost.). *Z minulosti Spiša 2018*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2018, s. 28. Hradský počas obdobia, ktoré je predmetom našej práce, väčšinou uvádza troch kanonikov magistrôv. HRADSZKY, Josephus. *Initia, progressus ac praesens status capituli ad Sanctum Martinum e.c. de monte Scepusio, olim collegiati sub jurisdictione archiepiscopii Strigoniensis, nunc vero cathedralis sub proprio episcopo Scepusiensi constituti*. Szepesváralja : typis Dionysii Buzás, 1901, s. 509, 516, 536. V prameňoch sme sa streli i s viacerými verziami delení pozícií jednoduchých kanonikov, napríklad na kanonika magistra seniora, kanonika magistra juniora a kanonika teológa, ktoré sa v čase čiastočne menili. Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA PO), špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej ŠA LE), fond (ďalej f.) Súkromný archív Spišskej kapituly, /1198/ 1250 – 1948 (ďalej SASK), kartón (ďalej kr.) 210, oddelenie (ďalej odd.) 26, fascikel (ďalej fasc.) 2.

³ GLEJTEK, Príspevok k výskumu organizačnej štruktúry, s. 48.

⁴ OLEJNÍK, Vladimír. Dejiny Spišského biskupstva v rokoch 1776 – 1918. In HOMZA, Martin, SROKA, Stanisław (eds.). *Historia Scepusii Vol. II. Dejiny Spiša od roku 1526 do roku 1918*. Bratislava : Katedra slovenských dejín UK FiF, Kraków : Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016, s. 677.

⁵ GLEJTEK, Príspevok k výskumu organizačnej štruktúry, s. 51.

biskupstva totiž bolo celé pôvodné benefícium spišských prepoštov presunuté na úrad spišského biskupa. Post veľprepošta tak ostal bez akéhokoľvek dôchodku.⁶ Mária Terézia pôvodne navrhovala vyriešiť tento problém tým, že budúci veľprepošt si mal vybrať niektorú z farností šestnástich spišských miest. Konkrétnu farnosť nakoniec určila na návrh kaločského arcibiskupa kráľovská komisia. Bolo ňou Spišské Podhradie. Jej príjem bol tisíc zlatých ročne a patrila tak medzi výnosnejšie farnosti na Spiši.⁷ Veľprepošti Spišskej katedrálnej kapituly boli preto takmer sto rokov zároveň farármi v Spišskom Podhradí. Tento stav trval až do cisárskeho výnosu z roku 1873, keď bola spišskopodhradská fara od úradu veľprepošta opäť oddelená s podmienkou, že z farského benefícia sa veľprepoštovi bude i naďalej vyplácať tisíc zlatých ročne.⁸ Táto odluka však bola iba čiastočná. Veľprepošt de iure ostal spišskopodhradským farárom. Vytvorila sa tu pozícia farského administrátora, ktorý de facto spravoval farnosť. V roku 1876 sa ním stal významný spišský historik a neskorší kanonik Jozef Hradský, ktorý patrí medzi najvýznamnejších historikov, ktorí sa zaoberali dejinami Spišskej kapituly.⁹

Ďalšou skutočnosťou v živote kapituly, ktorá sa po roku 1776 pomerne výrazne zmenila, bol spôsob menovania kanonikov, ktoré bolo v období pred zriadením Spišského biskupstva v kompetencii ostrihomského arcibiskupa. Uhorskí panovníci však z politických pohnútok často ponechali arcibiskupský stolec vakantným aj dlhšie časové obdobie. Exemplárnym príkladom tohto javu bola politika Márie Terézie pri zriaďovaní nových diecéz v roku 1776. Jedným z dôvodov výhodnosti vakancie ostrihomského arcibiskupa bola skutočnosť, že počas tohto obdobia prešlo menovanie kanonikov do kompetencie samotných uhorských panovníkov.¹⁰ Vznikom biskupstva definitívne stratil ostrihomský arcibiskup právomoc nominácií spišských kanonikov. Menovateľom kanonikov bol síce panovník, avšak dôležité slovo mal v tejto oblasti spišský biskup, ktorý posielal propozície s me-

⁶ OLEJNÍK, Kapitulný vikár Spišskej diecézy Dominik Biacovský, s. 28.

⁷ TOMKO, Jozef. *Zriadenie Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1995, s. 67.

⁸ OLEJNÍK, Kapitulný vikár Spišskej diecézy Dominik Biacovský, s. 28.

⁹ ŠPIRKO, Jozef. *Spišský historik Jozef Hradský. Jeho život a dielo*. Martin : Matica slovenská, 1946, s. 22.

¹⁰ GLEJTEK, Miroslav. Menovanie členov Spišskej kapituly do vzniku Spišského biskupstva v roku 1776. In *Konštantínove listy*, 2013, Vol. 6, s. 131 – 133.

nami a popismi kandidátov na kanonické posty. Panovník, ak nemal závažné výhrady, zväčša rešpektoval biskupov návrh.

Úlohou kanonikov po zriadení diecézy bolo pomáhať biskupovi pri vedení biskupstva. Členovia kapituly tvorili konzistoriálnu radu, čiže poradný zbor biskupa, ktorý v prípade Spišskej diecézy okrem iného v 19. storočí plnil aj funkciu súdneho tribunálu. Prvá konzistoriálna rada bola zvolaná na 10. novembra 1776, deň pred intronizáciou prvého spišského biskupa. Riešila práve otázky spojené so štrukturálnymi zmenami v kapitule, konkrétne vymenovanie nového kapitulského farára, ustanovenie kanonika lektora, zriadenie a taktiež obsadenie katedrálneho, liptovského a oravského archidiaconátu.¹¹

Významnou právomocou, ktorú získala kapitula v súvislosti so zriadením biskupstva, bola povinnosť jeho spravovania v čase sedisvakancie. Hlavnou postavou v čase uprázdnenia biskupského stolca, či už náhlou smrťou alebo tzv. hatením, teda nemožnosťou vykonávania biskupského úradu, sa stal kapitulský vikár, ktorý bol členom kapituly, pričom kapitula musela pristúpiť k jeho voľbe do ôsmich dní od prijatia správy o sedisvakancii. Kapitulský vikár mal až do doby menovania nového biskupa právomoci ordinára a dočasne spravoval diecézu, ako keby bol jej biskupom.¹² Hradský spomína ako prvého kapitulského vikára Pavla Ordódyho už v roku 1776 počas sedisvakancie pred intronizovaním biskupa Salbecka.¹³ Ide tu však pravdepodobne o chybu, keďže na inom mieste uvádza ako vikára v predmetnom období Jána Feju.¹⁴ Ordódy každopádne patrila v tom čase už medzi významnejších kanonikov, ktorí aktívne riešili predovšetkým záležitosti súvisiace so zriadením biskupstva. Napríklad 20. septembra 1776 ako zástupca biskupa prebral v Spišskom Štiavniku majetky po bývalom opátstve cistercitov, ktoré darovala vznikajúcej diecéze Mária Terézia.¹⁵ Výraznejšie mohol prejavovať svoju schopnosť spravovania diecézy v čase po smrti¹⁶ prvého spišského biskupa, keď

¹¹ OLEJNÍK, Dejiny Spišského biskupstva, s. 674.

¹² OLEJNÍK, Kapitulný vikár Spišskej diecézy Dominik Biacovský, s. 29.

¹³ HRADSZKY, Initia, s. 487.

¹⁴ HRADSZKY, Initia, s. 566.

¹⁵ TYROL, Anton – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly IV. Vznik biskupstva, osobnosti a najnovšie udalosti*. Ružomberok : VERBUM – Vydavateľstvo KU, 2021, s. 9.

¹⁶ V literatúre sa vyskytujú viaceré dátumy Salbeckovej smrti. Konkrétne sú to 15. jún 1785 a 15. jún 1787. ZUBKO, Peter. *Spišskí biskupi*. Košice : Kňazský seminár sv. Karola Boromejského, 2008, s. 21. Koreň problému zámény týchto dátumov je potrebné

sa už istotne stal kapitulským vikárom. Ordódy ale počas uprázdnenia spišského biskupského stolca tiež zomrel, a tak bol päť dní po jeho smrti 21. novembra 1786 zvolený za nového kapitulského vikára Jozef Vitališ.¹⁷ V období, keď Vitališ spravoval Spišskú diecézu, sa udiali dve dôležité udalosti, ktoré skonsolidovali právomoci biskupstva v sporných územiach. Podarilo sa získať územie Lubovnianskeho dekanátu, ktoré bolo v tom čase pod správou Tarnovského biskupstva. K tomuto úspechu významne prispel práve kanonik Vitališ, keďže bol poverenikom biskupa Salbecka pre riešenie tohto problému. Po pričlenení daného územia k Spišskej diecéze Vitališ získal tiež titul vikára Lubovnianskeho dekanátu. Naopak, vo februári 1787 prisúdil Jozef II. 11 gréckokatolíckych farností na Spiši pod správu Mukačevského biskupstva.¹⁸

Celkovo je ťažké zhodnotiť, či premena kapituly na katedrálnu znamenala zvýšenie alebo zníženie jej vplyvu. Na jednej strane sa stala neoddeliteľnou súčasťou duchovného centra širšieho regiónu, ktoré malo punc biskupského sídla, čo jej umožnilo participáciu na projektoch, ktoré by boli bez povýšenia Spišskej Kapituly na sídlo diecézy nerealizovateľné. Zároveň však prestala byť najdôležitejšou inštitúciou v duchovnej hierarchii Spiša, ktorá požívala značnú autonómiu od Ostrihomskeho arcibiskupstva, pretože tou sa stal spišský biskup. A práve túto skutočnosť môžeme považovať za najvýznamnejšiu zmenu v živote kapituly, keďže spomenuté hospodárske a organizačné zmeny neboli až tak zásadného charakteru, okrem problémov spojených s postom kapitulského veľprepošta.

---

hľadať v Hradského diele *Initia...*, ktoré vyšli v rukopise, a tak obsahujú množstvo preklepov. Hradský totiž v texte chybné spomína jedenástočný episkopát biskupa Salbecka, ukončený smrťou v roku 1787. V poznámke pod čiarou už správne cituje z prameňov priebeh udalostí spojených so Salbeckovou smrťou, v ktorej sú dátumy vzťahujúce sa na rok 1785. HRADSZKY, *Initia*, s. 493 – 495.

¹⁷ HRADSZKY, *Initia*, s. 497.

¹⁸ HRADSZKY, *Initia*, s. 501 – 502.

Spišská kapitula počas episkopátu prvého spišského biskupa Karola Salbecka

V čase zriadenia Spišského biskupstva pôsobila na Spiši kapitula v zložení: Ján Feja¹⁹ – veľprepoš, Pavol Ordódy²⁰ – kanonik lektor, Anton Jasvic²¹ – kanonik kantor, František Rozgóni²² – kanonik kustód, Ján Desewffy²³,

---

¹⁹ Ján Feja získal vzdelanie vo viedenskom Pázmaneu. Do pozície spišského kanonika bol inštalovaný v roku 1735. O dva roky sa stal dekanom tohto kolégia. Od roku 1749 bol kustódom, v roku 1752 bol ustanovený za spišskokapitulského farára, neskôr bol kanonikom kantorom a lektorom. V roku 1761 sa stal huncovským opátom a prepoštom Panny Márie z Liptova. V roku 1776 sa stal prvým veľprepoštom Spišskej kapituly, s čím bola spojená i investitúra farára v Spišskom Podhradí. Zomrel v roku 1784 vo veku 76 rokov. Z 53 rokov kňazstva bol 49 rokov spišským kanonikom. HRADSKZY, Initia, s. 471 – 473; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly IV, s.205.

²⁰ Pavol Ordódy absolvoval štúdiá v Trnave a Ríme, kde získal titul doktor teológie. Kanonikom na Spiši sa stal v roku 1769. Taktiež bol apoštolským protonotárom. V marci 1774 sa stal dekanom kolégia kanonikov. V roku 1776 bol lektorom kapituly a istý čas i opátom na Dunajskom ostrove. Po smrti biskupa Salbecka bol vikárom sede vacante. Zomrel v roku 1786 vo veku 70 rokov. HRADSKZY, Initia, s. 487.

²¹ Anton Jasvic sa narodil vo Viedni v roku 1735. Podobne ako Pavol Ordódy teologické štúdiá absolvoval na Kolégiu svätého Apolinára v Ríme. V roku 1768 sa stal spišským kanonikom. Postupne v kapitule zastával pozície kustóda, kantora a dekana. V roku 1784 nahradil vo funkcii veľprepošta Jána Feju. Zomrel v roku 1802. HRADSKZY, Initia, s. 487 – 488; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 205.

²² František Rozgóni študoval teológiu v Trnave. Dlhoročne pôsobil ako farár v Ožďanoch. V roku 1771 sa stal spišským kanonikom. Zastával funkcie kapitulského dekana a kustóda. Bol prepoštom sv. Kríža v Aszóde. Zomrel ako prvý spišský kanonik po zriadení diecézy v roku 1779. HRADSKZY, Initia, s. 488 – 489.

²³ Ján Desewffy z Černeku začal študovať teológiu u jezuitov, no napokon sa stal diecéznym kňazom. Najprv bol farárom v Spišskej Teplici, neskôr vo Vyšnom Slavkove. Spišským kanonikom sa stal v roku 1753. Od roku 1762 bol štiavnickým opátom. Na prvom konzistoriálnom zasadnutí pod vedením prvého spišského biskupa Salbecka v roku 1776 bol nominovaný do funkcie spišskokapitulského farára. O tri roky neskôr sa stal katedrálным archidiakonom. Zomrel vo veku 74 rokov v septembri 1782. HRADSKZY, Initia, s. 478.

Karol ab Eyersperg²⁴, Juraj Hollósy²⁵, Imrich Peréni²⁶, Jozef Fabián²⁷ a Ján Révay²⁸.

Počas pôsobenia biskupa Karola Salbecka však nastali v kapitule výrazné pohyby. Už v samotnom roku 1776 kapitulou opustili Juraj Hollósy a Imrich Peréni.²⁹ Naopak, novými kanonikmi v tom istom roku sa stali Ján Fridvalský³⁰ a Michal Brigido³¹. V prvých desiatich rokoch

---

²⁴ Karol ab Eyersperg bol farárom vo Vrábľoch a od roku 1754 spišským kanonikom. Dožil sa osemdesiatky, umrel v roku 1779. HRADSZKY, Initia, s. 479.

²⁵ Juraj Hollósy bol absolventom Pázmanea. Spišským kanonikom sa stal v roku 1769. Bol apoštolským protonotárom a prefektom Séčeniho seminára v Budíne. V roku 1776, ešte pred príchodom biskupa Salbecka, bol vymenovaný za kanonika v Trnave. V roku 1786 sa stal nitrianskym archidiakonom. Zomrel v roku 1796 v Ostrihome. HRADSZKY, Initia, s. 486 – 487.

²⁶ Imrich Peréni sa narodil v Užskej župe v roku 1746. Teológiu študoval v Trnave a na Pázmaneu. V roku 1765 obhájil titul doktora filozofie. Následne ešte študoval v Ríme. Bol farárom v Galante. Spišským kanonikom sa stal v roku 1774. Zastával aj funkciu dekana. V decembri 1776 odišiel do Trnavy, kde sa zakrátko stal farárom. Od roku 1778 bol rektorom Pázmanea. Od toho istého roku bol i členom Ostrihomskej kapituly. V roku 1806 sa stal veľprepoštom tejto kapituly. V rokoch 1809 – 1820 pôsobil ako vikár Ostrihomskeho arcibiskupstva. Bol mu udelený aj titul báčskeho biskupa Zomrel v januári 1823. Bol významným náboženským spisovateľom. PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : LÚČ, 2000, s. 1066; HRADSZKY, Initia, s. 489.

²⁷ Jozef Fabián absolvoval teológiu v mariánskom seminári v Trnave. Spišským kanonikom sa stal v roku 1773. V roku 1776 bol kapitulským dekanom. O rok neskôr bol menovaný Mogyoródszkym opátom. V roku 1779 sa stal kapitulským farárom, ktorým bol do smrti v roku 1794. HRADSZKY, Initia, s. 489 – 490.

²⁸ Ján Révay sa narodil Častkovciach v roku 1748. Filozofiu študoval v Trnave, právo vo Viedni, teológiu v Miláne, Ríme a Neapole. Za kňaza bol vysvätený v roku 1771. Bol poradcom viedenského arcibiskupa kardinála Migazziho. Hodnosť spišského kanonika prijal v roku 1774. Tu zastával tiež funkcie dekana a katedrálneho archidiakona. Neskôr sa stal novomestským prepoštom a od roku 1783 nitrianskym veľprepoštom. V roku 1787 sa stal spišským biskupom. Zomrel v roku 1806 v Spišskom Štiavniku. HRADSZKY, Initia, s. 490; PAŠTEKA, Lexikón, s. 1152.

²⁹ HRADSZKY, Initia, s. 494 – 495.

³⁰ Ján Fridvalský sa narodil v roku 1730 v Bratislave. Bol členom Spoločnosti Ježišovej, do ktorej vstúpil v roku 1746. Filozofiu a teológiu študoval vo Viedni, kde získal titul doktor filozofie. Vyučoval na viacerých miestach monarchie. Bol historikom a veľmi významným prírodovedcom, ktorý sa venoval najmä mineralógii a botanike. Napísal veľa náboženských i vedeckých diel. Po zrušení rehole sa v roku 1776 stal spišským kanonikom. Postupne bol oravským, liptovským aj katedrálnym archidiakonom a dekanom kapituly. Bol mu udelený titul opáta. Zomrel 3. mája 1784. HRADSZKY, Initia, s. 495 – 496; PAŠTEKA, Lexikón, s. 364.

³¹ Michal Brigido sa narodil v roku 1742 v Terste. Pochádzal zo šľachtickej rodiny, bol barónom. Po teologických štúdiách v Štajerskom Hradci pôsobil v Prahe pri svojom strýkovi arcibiskupovi Příhovskom, potom v Ostrihome. Spišským kanonikom

existencie biskupstva prišlo do Spišskej Kapituly až deväť nových kanonikov. Pri nástupe ďalšieho spišského biskupa, Jána Révaya, v roku 1788 ostali v kapitule už len dvaja kanonici, ktorí nastúpili do svojich pozícií pred rokom 1776, a to veľprepoš Anton Jasvic a kanonik Jozef Fabián.³² Táto fluktuácia však výraznejšie nesúvisela s výmenou kanonikov z ideologických dôvodov. Piati kanonici zomreli, spomínaní dvaja odišli hneď po zriadení biskupstva, a zvyšnými dvomi boli Michal Brigido a Ján Révay, ktorí sa do prostredia Spišskej Kapituly vrátili ako nasledujúci diecézni biskupi. Napriek tomu môžeme konštatovať, že už v ére biskupa Salbecka na Spiši nepôsobilo len nové biskupstvo, ale z personálneho hľadiska aj nová kapitula. Táto zostava kanonikov bola mimoriadne vzdelaná. Podporovala biskupa v aktivitách, ktoré dobudovávali štruktúry diecézy, napríklad v problematike zriadenia seminára. Prvé roky novej diecézy sa totiž niesli v duchu budovania nových farností, biskupského paláca, opráv katedrály a celkovej stabilizácie mladého biskupstva. Biskup Salbeck práve v tejto situácii potreboval okolo seba kapitolu nápomocnú pre rozvoj diecézy.

Zaujímavý je fakt, že súčasťou kapituly počas biskupskej služby Karola Salbecka boli jeho dvaja nástupcovia Ján Révay a Michal Brigido.³³ Obaja nepochádzali z územia diecézy, Brigido bol dokonca z talianskeho Terstu. Podobne to bolo u mnohých kanonikov v období pred rokom 1776 i počas episkopátu prvého spišského biskupa. Bolo totiž zvykom, že takéto významné pozície často dostávali ľudia, ktorí nepochádzali z domáceho prostredia. Na druhej strane tu bol prítomný aj princíp istého povyšovania a budovania kariéry. Kanonikmi sa často stávali významní spišskí farári.³⁴ V tejto súvislosti je zaujímavý prípad Michala Brigida, ktorý reprezentuje opačný postup, ktorý nie je úplne výnimočný, pretože Brigido bol najprv spišským kanonikom a potom levočským farárom, ktorým sa stal v roku 1780, keď sa vymenil s Ignácom Kratzerom³⁵, ktorý ho nahradil v po-

---

sa stal v roku 1776. O štyri roky neskôr sa stal farárom v Levoči. V roku 1787 bol menovaný za spišského biskupa, no nakoniec sa stal arcibiskupom v Ľubláne. Po 20-tich rokoch sa vrátil na Spiš ako diecézny biskup. Počas episkopátu bol mecénom školstva a tlače. Zaslúžil sa o zriadenie kňazského seminára. Zomrel v roku 1816. HRADSZKY, Initia, s. 496 – 497; PAŠTEKA, Lexikón, s. 147 – 148.

³² HRADSZKY, Initia, s. 494 – 495.

³³ ŠMÁLIK, Štefan. *Dejiny spišského biskupstva*. [on-line]. Dostupné na internete: <<http://smalik.szm.com/>>. [5. 3. 2021]

³⁴ GLEJTEK, Menovanie členov Spišskej kapituly, s. 133.

³⁵ Ignác Kratzer bol rodákom z Levoče. Spravoval farnosť v Spišskej Sobote a bol farár-

zícii kanonika.³⁶ Zaujímavý je dôvod tejto zmeny. Brigidovej výmene totiž predchádzal zásah štátnych orgánov, podľa ktorých bol Brigido spolu s kanonikom Karolom ab Eyserspergom v kanonických štalú-moch nelegitímne. Brigido totiž zrejme nezaplatil platbu, ktorá bola spojená s jeho kanonikátom.³⁷ V tejto situácii Mária Terézia súhlasila s realizovaným riešením.³⁸

Prelom sedemdesiatych a osemdesiatych rokov 18. storočia bol významným z hľadiska personálnych zmien v kapitule. Okrem Kratzera sa totiž už v roku 1779 stali spišskými kanonikmi Juraj Klobušický³⁹ a Jozef Vitališ⁴⁰. Ostatní Salbeckovi kanonici získali kanonikát postupne v rokoch 1783 – 1786. Výraznejšími boli predovšetkým Ján Molnár⁴¹ a František Madočáni⁴². Prvý bol významným spisovate-

---

rom v Mlynici a Levoči. Mal titul monoštorského opáta. Postu spišského kanonika sa ujal v roku 1780. Zomrel v roku 1790. HRADSZKY, Initia, s. 498.

³⁶ HRADSZKY, Initia, s. 496 – 497.

³⁷ ŠA PO, ŠA LE, f. Rímskokatolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule (ďalej SB), Protocollum exhibitorum, Anno 1701 – 1788, č. 626.

³⁸ ŠA PO, ŠA LE, f. SB, Protocollum exhibitorum, Anno 1701 – 1788, č. 638.

³⁹ Juraj Klobušický sa narodil v Klobušiciach v roku 1738. Bol bratom Antona Klobušického, administrátora XIII spišských miest. Pätnásťročný vstúpil k jezuitom. Filozofické i teologické vzdelanie získal vo Viedni. V hodnosti magistra vyučoval jazyky, humanitné predmety a rétoriku v Trnave, Bratislave a Šoproni. Bol zástupcom riaditeľa konviktu v Levoči a prefektom konviktu v Trnave. Po zrušení rehole jezuitov pôsobil ako svetský kňaz. Spišským kanonikom sa stal v roku 1779. Postupne bol liptovským, oravským, katedrálным archidiakonom a kanonikom kantorom. Bol titulárnym monoštorským opátom. V roku 1803 sa stal kanonikom v Veľkom Varadíne, kde v roku 1826 aj zomrel. HRADSZKY, Initia, s. 497. PAŠTEKA, Lexikón, s. 680.

⁴⁰ Jozef Vitališ pochádzal z Markušoviec na Spiši. Bol farárom v Matiašovciach a dekanom Dunajeckého dištriktu. V roku 1779 sa stal spišským kanonikom. V kapitule zastával funkcie oravského archidiakona, kustóda, kapitulskeho vikára, lektora. Pôsobil aj ako vikár Tarnovského biskupstva v Lubovnianskom dištrikte. Podobne ako väčšina kanonikov bol aj titulárnym opátom. Po smrti Antona Jasvica sa stal veľprepoštom, no v tejto pozícii pôsobil iba rok, lebo v novembri 1804 zomrel. HRADSZKY, Initia, s. 497 – 498; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 205.

⁴¹ Ján Molnár sa narodil v roku 1728 v Gyórskej stolici. Bol členom Spoločnosti Ježišovej. Teológiu vyštudoval v Štajerskom Hradci. Bol excelentným vzdelancom svojej doby. Ovládal latinský, maďarský, francúzsky, nemecký, grécky, hebrejský a slovenský jazyk. Jeho spisba je nesmierne bohatá. Pôsobil ako teológ a knihovník vo Veľkom Varadíne. Bol szombathelským kanonikom a titulárnym opátom. V roku 1784 sa stal spišským kanonikom. Na Spiši pôsobil dvadsať rokov až do svojej smrti v roku 1804. HRADSZKY, Initia, s. 499 – 500.

⁴² František Madočáni pochádzal z Liptova. Ako kňaz pôsobil najmä v Turci a na Orave. Spišským kanonikom sa stal v roku 1785 namiesto zosnulého Jána Feju. Bol titulárnym opátom sv. Jána Krstiteľa v Huncovciach. V kapitule postupne prešiel funk-

lom, druhý neskorším veľprepoštom. Ján Kirschner⁴³ a najmä Karol Hornlak⁴⁴ sú z kultúrneho a duchovného hľadiska menej známi kanonici. Obaja sa totiž venovali prevažne hospodárskym záležitostiam kapituly. V roku 1784 zomrel najstarší člen Spišskej kapituly, veľprepošť Ján Feja, ktorého nahradil Anton Jasvic.⁴⁵

Vývoj Spišskej kapituly počas pôsobenia biskupa Jána Révaya

Prakticky celá generácia kanonikov sa vymenila i počas éry biskupa Révaya. V priebehu takmer dvoch desaťročí jeho episkopátu prijalo kanonickú hodnosť až desať kňazov. Keď sa v roku 1807 ujal spišského biskupstva Michal Brigido, ostal zo Salbeckových kanonikov v kapitule už iba veľprepošť František Madočáni, ktorý zakrátko v roku 1809 zomrel.⁴⁶

Najväčšia fluktuácia kanonikov bola na začiatku a na konci Révayovho episkopátu. V roku 1790 sa členmi Spišskej kapituly stali

---

ciami liptovského, oravského a katedrálneho archidiakona, kustóda a lektora. V roku 1806 sa stal veľprepoštom a farárom v Spišskom Podhradí. Po smrti biskupa Révaya bol kapitulským vikárom. Zomrel v roku 1809. HRADSZKY, Initia, s. 500 – 501; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 205 – 206.

⁴³ Ján Kirschner bol rodákom z Banskej Bystrice. Teológiu absolvoval v Trnave. Ako kňaz pôsobil na viacerých miestach. Spišským kanonikom sa stal v roku 1783. Bol oravským archidiakonom, dekanom, kustódom a počas neprítomnosti biskupa Révaya i generálnym vikárom. Zomrel v roku 1796. HRADSZKY, Initia, s. 498 – 499.

⁴⁴ Karol Hornlak bol spišským kanonikom v rokoch 1786 – 1790. Predtým bol farárom vo Vrbove. Taktiež mal udelený čestný titul opáta. Bol prvým prefektom kňazského domu. V roku 1789 bol kapitulským dekanom. Po roku 1790 pôsobil vo funkcii farára v Spišských Vlachoch. HRADSZKY, Initia, s. 500.

⁴⁵ HRADSZKY, Initia, s. 493.

⁴⁶ HRADSZKY, Initia, s. 503 – 504, 513.

Štefan Maťašovský⁴⁷, Anton Fridmanský⁴⁸ a o rok neskôr Pavol Erős⁴⁹. Prvé dve nominácie priamo súvisia s doplnením stavu kapituly po období sedisvakancie. Dlhodobu boli totiž neobsadené posty kanonika kantora a lektora. V prípade kantora bola jeho pozícia vakantná vyše päť rokov od chvíle, keď sa veľprepoštom stal predošlý kanonik kantor Anton Jasvic, ktorý nahradil Jána Feju, ten zomrel v novembri 1784. Funkcia lektora sa uprázdnila o dva roky neskôr po úmrtí Pavla Ordódyho. Napriek tomu, že v rokoch 1786 – 1790 boli vakantné dve pozície v kapitule, počet kanonikov v kapitule bol deväť. Kapitula mala vtedy štyroch členov bez kanonickej hodnosti. Medzi nimi bol aj Karol Hornlak, ktorý pôsobil v Spišskej kapitule práve období

⁴⁷ Štefan Maťašovský sa narodil v Mečedelovciach (dnes súčasť Spišského Štvrtku). Teologické štúdiá absolvoval pod vedením jezuitov v Trnave. Po vysviacke pôsobil ako farár vo Vydriku, Spišskom Bystrom a v Štrbe. V roku 1790 sa stal spišským kanonikom s funkciou oravského archidiacona. Po smrti Jozefa Fabiána v roku 1794 sa stal kapitulským farárom. Postupne stúpal v kanonických hodnostiach, od roku 1797 bol katedrálным archidiakonom, od roku 1802 kustódom, o tri roky lektorom, až napokon po smrti Františka Madočaniho v roku 1809 bol ustanovený za veľprepošta a spišskopodhradského farára. Mal tiež titul opáta a apoštolského protonotára. Zomrel v roku 1815. HRADSZKY, Initia, s. 505; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 206.

⁴⁸ Anton Fridmanský bol rodákom z Levoče. Teológiu študoval v Trnave a vo Viedni na Pázmaneu. Bol kaplánom v Smolníku a desať rokov v Spišskom Podhradí. V roku 1786 sa stal farárom vo Vrbove, kde nahradil Karola Hornlaka, ktorý sa stal spišským kanonikom. Fridmanský sa stal členom Spišskej kapituly o štyri roky neskôr, avšak vo funkcii liptovského archidiacona. V roku 1802 sa stal oravským archidiakonom, a v ďalších rokoch postupne kustódom, kantorom a lektorom. Okrem titulu opáta bol i titulárnym biskupom v Skopje. Bol tiež politický aktívny. Absolvoval viaceré stretnutia s politickými osobnosťami alebo zúčastnil sa korunovácie manželky kráľa Františka I. Márie Ludovity Modenskej za uhorskú kráľovnú. Po smrti Štefana Maťašovského sa stal v roku 1815 spišským veľprepoštom. Po odchode biskupa Pyrke- ra bol do roku 1823 kapitulským vikárom; vedenia diecézy zriekol pre podlomené zdravie. Zúčastnil sa synody v Bratislave. Zomrel 25. februára 1824. HRADSZKY, Initia, s. 505 – 506; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 206.

⁴⁹ Pavol Erős z Betlanoviec pochádzal zo Zemplína. Narodil sa v roku 1733 v Stropkove. Študoval v Košiciach. Vstúpil do Spoločnosti Ježišovej. Teológiu absolvoval pri jezuitoch vo Viedni. Postupne vyučoval na viacerých miestach gramatiku a humanitné predmety, rétoriku, ale aj matematiku. V rokoch 1766 – 1770 bol prefektom konviktu a zástupcom hospodára domu v Trnave. Potom vyučoval na Košickej univerzite, kde prednášal metafyziku a logiku, neskôr bol ustanovený za profesora fyziky. Po zrušení jezuitov pôsobil ako svetský kňaz. Spišským kanonikom sa stal v roku 1791. V prvých rokoch zastával v kapitulskom kolégiu funkciu dekana. V roku 1797 bol liptovským archidiakonom. Katedrálным archidiakonom sa stal v roku 1805, postupne bol kustódom, kantorom a posledný rok života lektorom kapituly. Zomrel 7. januára 1817. HRADSZKY, Initia, s. 506 – 507; PAŠTEKA, Lexikón, s. 305.

vakancie kanonikov kantora a lektora. Bol by akoby kanonikom navyše. V rámci zmien v roku 1790 bol preložený za farára do Spišských Vlách. Príchod nových kanonikov dosť výrazne zmenil obsadenie funkcií v kapitule. Štefan Maťašovský sa stal oravským a Anton Fridmanský liptovským archidiakonom. Kanonici, ktorí boli v pozíciách od liptovského archidiakona až po kustóda, sa posunuli o dve pozície vyššie. František Madočáni sa stal katedrálным archidiakonom, Ján Kirschner kustódom, Juraj Klobušický kantorom a Jozef Vitališ lektorom. Poslednou zmenou v kapitule v roku 1790 bolo úmrtie Ignáca Kratzera zo 7. septembra. Práve jeho nahradil v nasledujúcom roku Pavol Erős.

Obstojí tvrdenie, že v kapitule existovali ustálené zvyklosti, z ktorých vyplývalo, že pri smrti alebo odchode člena kapituly, sa kanonici zväčša posunuli hierarchicky o pozíciu vyššie. Existujú však viaceré výnimky. V súvislosti s obdobím viazucim sa k episkopátu biskupa Révaya uvedme dve, ktorých príčiny sú známe iba čiastočne. Prvá sa týka kanonických nominácií z roku 1790. Noví kanonici nezískali členstvo v kapitule bez kanonickej hodnosti, ale stali sa rovno archidiakonmi.⁵⁰ V štruktúre kapituly tak preskočili štyroch kanonikov, ktorí sa stali členmi kolégia kanonikov už v predchádzajúcom období.⁵¹ Tieto nominácie sú prejavom sebavedomého postupu biskupa Révaya voči kapitule. Boli súčasťou súboru viacerých Révayových reforiem v tejto inštitúcii, ktoré nadviazali na vizitáciu kapituly.⁵² O priority týchto zmien v kapitule pre nového spišského biskupa vypovedá skutočnosť, že sa nimi zaoberal v prvých rokoch svojho episkopátu. V prípade Karola Hornlaka sme už načrtli, že jeho povýšenie nebolo možné, lebo práve v tom čase z kapituly odišiel. Dôvodom jeho odchodu mohli byť problémy súvisiace s jeho pôsobením vo funkcii dekana kapituly, ktorým bol v roku 1789. Napríklad v januári 1790 sa riešila kauza nedodania dreva spišskohrhovskému farárovi Ladislavovi Budaházymu, na ktoré mal nárok z fundácie Görgeyovcov, a ktoré mal zabezpečiť práve Hornlak.⁵³ Pokladať tento problém za jediný dôvod Hornlakovho preloženia by však bolo prehnané. Bol skôr

⁵⁰ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In *ŠA PO, ŠA LE, f. SASK*, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1784 – 1791.

⁵¹ HRADSZKY, *Initia*, s. 505.

⁵² Táto vizitácia je dodnes uložená v levočskom archíve. *ŠA PO, ŠA LE, f. SB*, 1790, kr. č. 1 – 240, č. 4.

⁵³ *ŠA PO, ŠA LE, f. SB*, 1790, kr. č. 1 – 240, č. 18, 20, 29.

poslednou kvapkou. O jeho odchode do Spišských Vlách sa síce rozhodlo 30. januára 1790, tento problém sa však riešil už koncom roka 1789.⁵⁴ Ignác Kratzer bol zrejme už v zlom zdravotnom stave a v tom istom roku zomrel. Nejasne zodpovedanou otázkou je pozícia kanonika Jozefa Fabiána. Jeho nepovýšenie mohla ovplyvniť skutočnosť, že v tom období bol spišskokapitulským farárom.

Zaujímavejšia je kauza Jána Molnára, ktorá predstavuje druhý atypický príklad nominačného postupu v Spišskej kapitule. Napriek jeho dve desaťročia trvajúceho kanonikátu až do svojej smrti v štruktúre kapituly nepostupoval a ostal bez významnejšej kanonickej funkcie.⁵⁵ Rovnakým prípadom bol i jeho nástupca na kanonickom poste František Kovalský. Panovník si v tomto prípade dal záležať, aby exjezuitu vymenil ďalší bývalý člen Societas Iesu. Kovalský bol totiž v návrhu spišského biskupa na obsadenie daného kanonikátu až na druhom mieste za Jurajom Pálešom.⁵⁶ Ten sa stal kanonikom až namiesto Jozefa Vitališa.⁵⁷ Možno preto predpokladať, že jeden z dvoch kanonikátov, ktoré zvykli obsadzovať bývalí jezuiti, sa viazal k členstvu v kapitule bez možnosti získania postavenia s vyššou hodnosťou. Situácia však môže mať aj iné vysvetlenia, napríklad v prípade Kovalského vysoký vek, ktoré je však menej pravdepodobné, pretože vek kanonika mal len výnimočne vplyv na jeho postup v hierarchii kapituly. Kovalského prípad však bol pomerne extrémny. Kovalský bol síce kanonikom ešte 14 rokov, keďže zomrel v roku 1819 vo veku 89 rokov,⁵⁸ no podľa zvyklostí kapituly by sa mal dostať na post lipťovského archidiakona až po menovaní Daniela Udranského, ktorý sa stal kanonikom v roku 1815, keď Kovalského v hierarchii kapituly predbehol Juraj Páleš.⁵⁹

V období medzi zmenami na začiatku deväťdesiatych rokov 18. storočia a v záverečnej fáze episkopátu biskupa Révaya získali kanonickú hodnosť traja významní kňazi z diecézy: spišskoštiavnický

---

⁵⁴ ŠA PO, ŠA LE, f. SB, *Protocolum exhibitorum*, Anno 1790, č. 121.

⁵⁵ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1785 – 1804.

⁵⁶ ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1804, kr. č. 850 – 1200, č. 1070.

⁵⁷ ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1805, kr. č. 1 – 286, č. 84.

⁵⁸ HRADSKZY, *Initia*, s. 511; Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1819.

⁵⁹ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1815 – 1816.

dekan Tomáš Vitališ⁶⁰ v roku 1794, farár v Slatvine Ján Maťašovský⁶¹ o tri roky neskôr a napokon v roku 1799 prvý⁶² spišský titulárny kanonik a farár v Liptovskom Trnenci a Sielnici Štefan Čech⁶³, ktorý dlhoročne pôsobil v štruktúrach v sídle biskupstva ako biskupský kancelár. Čech nahradil v kapitule Tomáša Vitališa, ktorý zomrel v roku 1798.⁶⁴

K podobnej situácii, ako v roku 1790, došlo v kapitule znova v roku 1804, keď bola opäť vakantná pozícia lektora a kantora. Navyše 13. februára zomrel kanonik Ján Molnár a 12. novembra veľprepošt Jozef Vitališ, ktorý pôsobil v tejto pozícii iba rok,⁶⁵ keď nahradil zosnulého Antona Jasvica, čím sa uvoľnila hodnosť kanonika lektora. Miesto kantora v kapitule bolo uprázdnené po odchode Juraja Klo-

⁶⁰ Tomáš Vitališ pochádzal z Čenčíc (dnes súčasť Jánoviec). Jeho kňazskými pôsobiskami boli Štrba, Slovenská Ves a Batizovce. Za spišského kanonika bol inštalovaný v roku 1794 na sviatok sv. apoštola Tomáša (vo vtedajšom liturgickom kalendári 21. decembra). V roku 1795 zastával funkciu dekana. Bol apoštolským protonotárom. Zomrel 26. augusta 1798. HRADSZKY, Initia, s. 508.

⁶¹ Ján Maťašovský bol pred vymenovaním za kanonika v roku 1797 farárom v Slatvine. Počas svojho kanonikátu prešiel všetkými hodnosťami od desiateho kanonika až po veľprepošta, ktorým sa stal 3. januára 1825. V rokoch 1809 – 1821 bol kapitulským farárom. Zomrel v roku 1827. HRADSZKY, Initia, s. 508; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 206.

⁶² PAŠTEKA, Lexikón, s. 203.

⁶³ Štefan Čech sa narodil v roku 1762 v Prešove. Filozofiu študoval v Trnave, teológiu v Budíne a bratislavskom generálnom seminári. Po vysviacke pôsobil v Spišskej Kapitule. Počas sedisvakcie bol v roku 1787 tajomníkom kapitulského vikára a potom, až do roku 1806, biskupským kancelárom. Od roku 1795 pôsobil súčasne ako farár v Liptovskom Trnenci a Sielnici. V roku 1796 bol menovaný za titulárneho spišského kanonika. Riadnym členom kolégia kanonikov sa stal o tri roky neskôr. V roku 1805 bol ustanovený za oravského, o rok neskôr za katedrálneho archidiacona. Osem rokov pôsobil vo funkcii kustóda, až kým sa nestal v roku 1816 kantorom kapituly. O dva roky dosiahol aj funkciu lektora. Bol zoborským opátom sv. Hypolita. V roku 1812 bol menovaný za titulárneho belehradského a smeredevského biskupa. Biskupskú vysviacku prijal 15. mája 1815. Peter Zubko ho uvádza ako prvého pomocného biskupa Spišskej diecézy. Po smrti biskupa Brigida bol kapitulským vikárom. V roku 1820 sa stal košickým biskupom. Podporoval školstvo a chudobné farnosti. Zúčastnil sa synody, ktorú zvolal v roku 1822 do Bratislavy Alexander Rudnay. Vo funkcii košického biskupa sa tiež snažil urovnávať a predchádzať sporom, napríklad s veriacimi východného obradu. Zomrel v roku 1831. HRADSZKY, Initia, s. 508; PAŠTEKA, Lexikón, s. 203 – 204; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 200 – 201; ZUBKO, Spišskí biskupi, 54 – 55.

⁶⁴ HRADSZKY, Initia, s. 508.

⁶⁵ Veľprepoštom bol prakticky iba formálne. Kvôli chatrnému zdraviu nikdy nepredsedal zasadnutiu kapituly a ani raz sa nezúčastnil konventuálnej sv. omše. TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 205.

bušického do kapituly vo Veľkom Varadíne. Preto bolo nevyhnutné kapitolu doplniť. Za nových členov kapituly boli inštalovaní Jakub Šeliga⁶⁶, Juraj Vyda⁶⁷, František Kovalský⁶⁸ a Juraj Páleš^{69, 70}. Prví dvaja sa stali riadnymi kanonikmi v roku 1804, ďalší v nasledujúcom roku.

Zaujímavé je, že až traja kanonici boli najprv honorárnymi kanonikmi, čo je titul, ktorý sa na Spiši začal udeľovať v časoch biskupa Révaya. Hoci ocenenie čestným kanonikátom neznamenalo pre povýšeného kňaza prakticky žiadne práva a povinnosti voči kapitule, pretože týmto vyznamenaním sa nestal jej členom, no predznačovalo, že

---

⁶⁶ Jakub Šeliga sa narodil v Spišskom Bystrom. Študoval vo Vacove a Trnave. Po vysviacke bol kaplánom v Spišskej Kapitule a sekretárom biskupa Salbecka, s ktorým sa pravdepodobne spoznal už počas štúdií vo Vacove. Potom bol farárom v Dolnom Kubíne a v Ružomberku. V roku 1797 sa stal titulárnym spišským kanonikom. Riadnym kanonikom sa stal v roku 1804. Postupne bol archidiakonom vo všetkých troch archidiakonátach. V roku 1818 sa stal kustódom a krátko pred smrťou i kantorom kapituly. Krátky čas bol i kapitulským dekanom. Posledné roky kanonikátu bol skúšajúci novokňazov. Zostavil tiež katalóg kapitulskej knižnice. Zomrel 21. apríla 1821. HRADSZKY, Initia, s. 509 – 510.

⁶⁷ Juraj Vyda študoval v Trnave. Bol farárom v Markušovciach. Kanonikom sa stal po tridsiatich rokoch kňazstva v roku 1804. Od roku 1810 bol liptovským archidiakonom. O šesť rokov neskôr bol menovaný za oravského archidiakona. V ďalších rokoch sa postupne dostal až na pozíciu lektora, ktorej sa ujal v roku 1823. Zomrel v apríli 1827. HRADSZKY, Initia, s. 510.

⁶⁸ František Kovalský sa narodil v Trnave. Vstúpil k jezuitom. Bol doktorom filozofie a teológie. Prednášal rétoriku na viacerých miestach. Pôsobil ako profesor teológie na Trnavskej univerzite. Potom sa stal rektorom kolégia v Levoči, kde ostal i po zrušení jezuitských kláštorov. V roku 1780 sa presťahoval do Spišskej Kapituly, kde bol dvadsať rokov prefektom kňazského domu pre zostarnutých kňazov. Najprv bol honorárnym, od roku 1805 riadnym kanonikom. V hierarchii kapituly nepostupoval, zrejme pre vysoký vek. Dožil sa až 89 rokov. Zomrel 20. januára 1819. HRADSZKY, Initia, s. 510 – 511.

⁶⁹ Juraj Páleš sa narodil v roku 1753 v Kľačane pri Prievidzi. Študoval v Trnave a na viedenskom Pázmaneu. Ihneď po vysviacke v roku 1776 sa dostal na Spiš. Bol kaplánom v Bijacovciach a Žehre, kde sa stal aj farárom. Ďalším jeho pôsobiskom bola Mlynica. V roku 1798 sa stal titulárnym spišským kanonikom. Riadnym členom kapituly sa stal v roku 1805. Po jedenástich rokoch kanonikátu sa stal liptovským archidiakonom, v roku 1818 oravským a o ďalšie tri roky katedrálным archidiakonom. Do pozície kustóda sa dostal v roku 1822 a kantorom sa stal v roku 1825. Bol významným organizátorom školstva. V Spišskej Kapitule sa veľkou mierou zaslúžil o zriadenie kňazského seminára a učiteľskej preparandie, ktorej bol prvým riaditeľom v rokoch 1819 – 1824. Zomrel 2. novembra 1833. HRADSZKY, Initia, s. 511; PAŠTEKA, Lexikón, s. 1038; BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly II. Jezuitské gymnázium a Učiteľský ústav*. Ružomberok : VERBUM – Vydavateľstvo KU, 2019, s. 153 – 154.

⁷⁰ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1802 – 1805.

patrí medzi kňazskú elitu v diecéze, teda i do užšej skupiny adeptov na riadnu kanonickú hodnosť. Jediným kanonikom, ktorý sa stal súčasťou kolégia spišských kanonikov v rokoch 1804 – 1805, ale nepatril medzi čestných kanonikov, bol Juraj Vyda, ktorý bol dlhoročným farárom v Markušovciach,⁷¹ kde pôsobil trinásť rokov.⁷² V tomto čase sa riešilo tiež obsadenie pozície veľprepošta. Propozície na tento post obsahujú mená šiestich kandidátov. Úspešný bol prvý z nich, lektor Spišskej kapituly sedemdesiatdvaročný František Madočáni. Piaty adepti boli z domácich radov spišských kanonikov. Zaujímavejšia bola šiesta nominácia, ktorá mohla byť oživením kapituly. Bol ňou tridsaťštyriročný gróf Imrich Sztaray, ktorý pôsobil ako farár v Holešove v Olomouckej diecéze s právom na kanonikát v Olomouckej kapitule.⁷³

V roku 1806 umrel biskup Révay a v Spišskej kapitule vtedy pôsobili: veľprepost František Madočáni, lektor Štefan Maťašovský, kantor Anton Fridmanský, kustód Pavol Erős, katedrálny archidiakon Štefan Čech, oravský archidiakon Ján Maťašovský, liptovský archidiakon Jakub Šeliga a kanonici Juraj Vyda, Fratišek Kovalský a Juraj Páleš.⁷⁴ V období sedisvakancie bol kapitulským vikárom František Madočáni. Ten však 24. marca 1807 rezignoval. Uvoľnil tak miesto Michalovi Brigidovi, novému spišskému veľkňazovi, ktorý zastával pozíciu kapitulského vikára až do biskupskej intronizácie, ktorá sa udiala 18. mája 1807.⁷⁵

Vplyv Michala Brigida na Spišskú kapitolu

Z hľadiska kanonických nominácií bol episkopát Michala Brigida oveľa pokojnejší, ako v prípade jeho predchodcov. Do kanonických štalúmuv totiž v rokoch 1807 – 1816 zasadli iba dvaja kanonici: Ján

---

⁷¹ HRADSKZY, *Initia*, s. 509 – 511.

⁷² ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1804, kr. č. 1 – 450, č. 15.

⁷³ ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1805, kr. č. 1 – 286, č. 83.

⁷⁴ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1806.

⁷⁵ HRADSKZY, *Initia*, s. 511 – 512, 570; TYROL – OLEJNÍK, *Duchovné a kultúrne dedičstvo IV*, s. 20.

Andujár⁷⁶ v roku 1809 a Daniel Udranský⁷⁷ o šesť rokov neskôr. Tieto nominácie však mali zásadný dosah na rozvoj kapituly v ďalších desaťročiach. Ján Andujár totiž pôsobil ako člen kolégia kanonikov na Spiši prakticky až do roku 1847, z toho od roku 1830 v pozícii veľprepošta. Dlhý bol tiež kanonikát Daniela Udranského, ktorý trval tridsaťjeden rokov.

Ján Andujár sa spišským kanonikom, aj vzhľadom na iné vtedajšie kanonické nominácie, stal v pomerne mladom veku. Narodil sa v roku 1774,⁷⁸ v čase kanonickej inštalácie mal iba 35 rokov. V tom je príklad jeho raketovej kariéry analogický so Štefanom Čechom, ktorý sa krátko po kňazskej ordinácii taktiež stal blízkym spolupracovníkom spišských biskupov a vo veku 37 rokov už i riadnym spišským kanonikom.⁷⁹ V oboch prípadoch možno predpokladať, že ich postup nebol náhodný, ale stáli za nimi nejakí vplyvní podporovatelia, respektíve mali pôvod, ktorý ich predurčoval pre úspešnú cirkevnú kariéru.

---

⁷⁶ Ján Andujár vyštudoval teológiu v Bratislave. Za kňaza bol ordinovaný v roku 1796. Potom 12 rokov pôsobil v diecéznej kúrii biskupa Révaya a Brigida. Spišským kanonikom sa stal v roku 1809. Za lipovského archidiacona bol ustanovený v roku 1818. V nasledujúcich rokoch bol postupne i oravským a katedrálным archidiaconom. Kustódom Spišskej kapituly sa stal v roku 1825. Vo februári 1829 bol inštalovaný za kanonika jágerskej kapituly. Na Spiš sa však vrátil už v nasledujúcom roku, keď bol ustanovený za spišského veľprepošta a spišskopodhradského farára. Od roku 1819 bol aj čestným opátom Svätého Ducha v Hrabkove. Bol nositeľom titulu vovadrijského biskupa a vikárom biskupa Bélika. Po jeho smrti bol kapitulským vikárom. Zomrel 16. júla 1847. HRADSZKY, Initia, s. 513 – 514; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 206 – 207.

⁷⁷ Daniel Udranský sa narodil v roku 1768 v Slovenskej Vsi. V roku 1792 bol po absolvovaní štúdií v Generálnom seminári v Bratislave vysvätený za kňaza. Dva roky pôsobil ako kaplán vo Veličnej. Ako farár pôsobil na Zamagurí vo farnostiach Nedeca, Krempachy aj Kacvín (dnes všetko Poľsko). V roku 1815 sa stal spišským kanonikom a súčasne prvým rektorom Spišského kňazského seminára, v ktorom pôsobil ako profesor cirkevných dejín a kanonického práva. V rokoch 1824 – 1826 bol tiež v poradí druhým riaditeľom preparandie vzdelávania učiteľov. Od roku 1826 pôsobil deväť rokov ako hlavný kráľovský školský inšpektor Košického dištriktu. V kapitule bol lipovským a oravským archidiaconom, od roku 1830 lektorom. Bol tiež titulárnym opátom sv. Benedikta v Ostrihome. V roku 1842 sa stal opäť rektorom seminára a riaditeľom preparandie. Zomrel 1. septembra 1846 v Spišskej Kapitule. HRADSZKY, Initia, s. 517; PAŠTEKA, Lexikón, s. 1421 – 1422; BIZOŇOVÁ – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo II, s. 154.

⁷⁸ PÁL MÁNY, Béla. *A magyar rendi országgyűlésnek történeti almanachja 1790 – 1812*. Budapešť : Országgház Könyvkiadó, 2019, s. 1069.

⁷⁹ PAŠTEKA, Lexikón, s. 203; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 200; ZUBKO, Spišskí biskupi, 54.

Práve z hľadiska pôvodu kanonikov sú menovania biskupa Brigida dosť zaujímavé, pretože títo kanonici sú reprezentantmi dvoch rozdielnych prostredí, v ktorých sa odlišným spôsobom formovali osobnosti s originálnym štýlom myslenia. Hoci Ján Andujár bol rodákom z Kežmarku,⁸⁰ korene šľachtického rodu, z ktorého pochádzal, siahali za hranice Uhorska. Jeho predkovia totiž pochádzali z Talianska a Španielska, čo sa odzrkadlilo i v jeho bohatej rodinnej korešpondencii.⁸¹ Svojimi čulými stykmi so širším európskym prostredím tak dopĺňal biskupov Brigida a Pyrkeru, ktorí priniesli do Spišskej Kapituly mentalitu a idey presahujúce kontext uhorskej spoločnosti. Daniel Udranský sa síce narodil len zopár kilometrov od Andujárovho rodiska, v Slovenskej Vsi,⁸² nie v Nedeci, ako sa doposiaľ nesprávne uvádzalo v literatúre,⁸³ ale v pomerne odlišnom prostredí. Slovenská Ves patrí medzi spišské južné goralské obce, ktoré sa nachádzajú v poriečí Popradu.⁸⁴ To ho zrejme predurčilo na pôsobenie v zama-gurských obciach patriacich do Dunajeckého dekanátu, v ktorých prežil mnohé roky svojho kňazského života. Celkovo tento goralský element na Spiši, ale i Orave možno považovať za špecifické prostredie, ktoré svojim spôsobom bolo na okraji diecézy, ale z ktorého vzišli viaceré osobnosti, ktoré pozitívne prispeli napríklad k pôsobeniu slovenského národného hnutia v Spišskej Kapitule, čoho príkladom boli i ďalší kanonici najmä Jozef Klinovský a Ján Evanjelista Nálepka.

⁸⁰ Podľa údajov o študentoch bratislavského seminára sa v tomto spišskom meste narodil 21. decembra 1774. ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1792, kr. č. 759 – 980, č. 969.

⁸¹ Korešpondencia rodiny Andujár je uložená vo Súkromnom archíve Spišskej kapituly. Okrem rodinnej obsahuje i úradnú komunikáciu. Zaujímavá je tiež korešpondencia napríklad s Jánom Fejervárom, Štefanom Langom alebo Štefanom Čechom, ktorí podobne ako Ján Andujár pred vymenovaním za kanonikov zastávali rôzne funkcie v diecéznej kúrii Spišského biskupstva. ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 236 – 238, odd. 40.

⁸² Daniel Udranský bol pokrstený 10 júla 1768 v Slovenskej Vsi. Narodil sa manželom Michalovi a Rozálii. ŠA PO, ŠA LE, Zbierka cirkevných matrik z územia Spiša 1599 – 1952, kr. 182, č. 580, Slovenska Ves, r. kat., k.: 1735 – 1783, s. 64. [on-line]. Dostupné na internete: <<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GR79-YXG?i=195&cc=1554443>> [20. 3. 2023]. Miesto narodenia potvrdzujú tiež informácie o bohoslovoch zo Spiša v bratislavskom seminári. Dátum narodenia je tu však už posunutý na 18. júla 1768. ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1791, kr. č. 851 – 1150, č. 997.

⁸³ PAŠTEKA, Lexikón, s. 1421; BIZOŇOVÁ – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo II, s. 154.

⁸⁴ DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia. *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 22.

V archíve kapituly sa nachádza dokument uvádzajúci, že Udranského konkurentmi, o ktorých sa uvažovalo ako o adeptoch na kanonický post, boli letanovský farár Ján Valenčík a mladý tridsaťjedenročný Štefan Lang pôsobiaci v administratíve diecéznej kúrie. Udranský sa uchádzal o kanonikát najmä kvôli biskupovmu prísľubu katedry, na ktorej mal vzdelávať budúcich teológov.⁸⁵ Aj na základe týchto nominácií môžeme skonštatovať, že šancu stať sa kanonikmi mali predovšetkým osvedčení kňazi, ktorých pôsobenie biskupi poznali a mali s nimi skúsenosť. Veď ani Ján Valenčík nepôsobil celkom mimo kapitulských väzieb, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať, pretože bol farárom vo farnosti, kde mala kapitula svoje majetky.

Biskup Brigido novými kanonikmi doplnil kapitulu po smrti veľprepoštov Františka Madočániho a Štefana Maťašovského. Posledným veľprepoštom počas Brigidovho episkopátu bol Anton Fridmanský.⁸⁶ Dôležitá však bola pozícia Štefana Čecha, ktorý bol v roku 1810 kanonikom a latere.⁸⁷ Ďalším kanonikom pobočníkom bol v rokoch 1813 – 1816 Ján Andujár.⁸⁸ Tento postup bol logický, keďže, ako sme už vyššie uviedli, obaja dlhoročne pracovali v diecéznej kúrii. Vráťme sa však ku kanonikovi Čechovi, ktorý sa 15. mája 1815 stal riadne konsekrovaným biskupom. Preto je považovaný za prvého pomocného biskupa Spišskej diecézy.⁸⁹ V tejto súvislosti je potrebné dodať, že viacerí kanonici, najmä veľprepošti, sa počas episkopátov prvých piatich spišských veľkňazov stali biskupmi, avšak vždy iba elektovanými.⁹⁰ Čech však z pozície pomocného biskupa prakticky viedol diecézu, keďže biskup Brigido sa pre pokročilú chorobu utiahol zo štiavnického kaštieľa do rodného Terstu, kde aj 23. júna 1816 zomrel. Po úmrtí biskupa sa Štefan Čech stal kapitulským vikárom a pokračoval vo vedení diecézy až do príchodu biskupa Pyrkera.⁹¹

⁸⁵ ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 188, odd. 21, fasc. 2.

⁸⁶ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1816.

⁸⁷ HRADSZKY, Initia, s. 570; ZUBKO, Spišskí biskupi, 54.

⁸⁸ HRADSZKY, Initia, s. 571.

⁸⁹ TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 23, 200; ZUBKO, Spišskí biskupi, 54 – 55.

⁹⁰ ZUBKO, Spišskí biskupi, 15 – 16.

⁹¹ TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 23, 200; ZUBKO, Spišskí biskupi, 54 – 55.

Prínos episkopátu Jána Pyrkeru pre smerovanie Spišskej kapituly

Pôsobenie Jána Ladislava Pyrkeru v pozícii spišského biskupa bolo krátke, ale mimoriadne intenzívne, čo dokazuje zriadenie Učiteľskej preparandie v Spišskej Kapitule. Aj v otázke kanonických nominácií bol pomerne aktívny. V rokoch 1819 – 1821 kanonickú hodnosť získali Štefan Lang⁹², Imrich Palugyay⁹³ a Jozef Klinovský⁹⁴. Všetci traja pochádzali zo Spišskej diecézy. Dokonca Lang bol Spišiak z Levoče, Palugyay Lipták z Bodíc a Klinovský pochádzal z Oravy.⁹⁵ Zaiste je to malá vzorka na to, aby sme takúto voľbu mohli považovať za Pyrkerov úmysel, navyše, keď pôvod kanonikov nepatrí k jediným aspektom ich nominácií, pretože biskupovo rozhodovanie o nových kanonikoch bolo tiež limitované vtedajšími vonkajšími okolnosťami

---

⁹² Štefan Lang sa narodil v roku 1784 v Levoči. Štúdium teológie absolvoval v Trnave. Za kňaza bol vysvätený v 27. septembra 1807. Jeho prvým kňazským pôsobiskom bol Kežmarok, kde pôsobil po dva roky v pozíciách kaplána a administrátora. Desiatročie pracoval v štruktúrach diecéznej kúrie ako sekretár a kancelár. Spišským kanonikom sa stal v roku 1819. Keďže bol nominovaný ako kanonik teológ, vyučoval v kňazskom seminári. Od roku 1825 až do svojej smrti bol liptovským archidiakonom. Zomrel v Levoči v roku 1836. HRADSZKY, Initia, s. 519.

⁹³ Imrich Palugyay sa narodil na Liptove v roku 1780. Teológiu študoval najprv v Bratislave, a potom pokračoval v Trnave. Kňazom sa stal v roku 1803. Po vysviacke pôsobil ako biskupský archívár. Po trojročnom pôsobení v diecéznej kúrii bol menovaný za farára vo vtedajšej Nemeckej Lupči. V roku 1808 bol honorovaný titulom opáta. Na spišského kanonika bol povýšený v roku 1819. Od roku 1821 bol liptovským archidiakonom. V ďalších rokoch zastával postupne i funkcie oravského a katedrálneho archidiakona. Na Spiši pôsobil do roku 1827, keď bol ustanovený za člena kapituly vo Vacove. O dva roky neskôr sa stal miestodržiteľským radcom a titulárnym biskupom pharensijským. Biskupskú vysviacku na košického biskupa prijal v roku 1832. V roku 1838 sa stal nitrianskym biskupom. Diecézy, ktoré viedol, sa snažil pozdvihnúť hospodársky, duchovne a kultúrne. Zomrel v Nitre 27. júla 1858. HRADSZKY, Initia, s. 519 – 520; PAŠTEKA, Lexikón, s. 1042.

⁹⁴ Jozef Klinovský sa narodil v roku 1772 v Rabčiciach na Orave. Teológiu absolvoval v Generálnom seminári v Bratislave. Po prijatí kňazskej vysviacky v septembri 1796 nastúpil na miesto kaplána v Ružomberku. Potom ako farár pôsobil až do roku 1815 v Mútnom. Mal tiež titul honorárneho archidiakona. Od roku 1815 pôsobil ako špirituál a vyučujúci v novozaloženom spišskom seminári. Za spišského kanonika bol menovaný v roku 1821. Osem rokov pôsobil tiež v pozícii spišskokapitulského farára. V roku 1830 sa stal titulárnym opátom a kanonikom kustódom. Vykonával i funkciu tabulárneho sudcu Oravskej župy. Bol aj kapitulským dekanom. Patril medzi aktívnych členov bernolákovského hnutia. HRADSZKY, Initia, s. 520 – 521; PAŠTEKA, Lexikón, s. 678.

⁹⁵ HRADSZKY, Initia, s. 518 – 520.

i miestnymi zvyklosťami, no na druhej strane tento fakt zapadá do Pyrkerovho biskupského pôsobenia, ktoré sa neviazalo len na pastoraáciu vedenú z biskupského sídla, ale vyznačovalo sa aj aktívnym cestovaním po diecéze a osobným navštevovaním jednotlivých farností.⁹⁶ Jeho výber kanonikov je zaujímavý aj preto, že počas episkopátov ostatných spišských biskupov, ktorých sledujeme v rámci časového vymedzenia našej práce, väčšina ustanovených kanonikov s pôvodom zo Spišskej diecézy bola zo Spiša. Výnimočne v tomto smere bolo najmä menovanie Oravca Jozefa Klinovského.

Jedným z aspektov, ktorý vplýval na Pyrkerovu politiku v otázke nominácií nových členov kanonického kolégia, bola skutočnosť, že na rozdiel od svojich predchodcov nemal predchádzajúcu skúsenosť s pôsobením v spišskokapitulskom prostredí a fungovaním miestnej kapituly. Preto nový spišský biskup potreboval v kanonikoch získať oddaných spolupracovníkov, ktorí dobre poznali pomery v diecéze a kapitule, aby tak mohol využiť ich potenciál spravovania diecézy.

Takouto skúsenou osobnosťou, ktorá dobre poznala nuansy prostredia Spišskej Kapituly a riadenia diecézy, bol i Štefan Lang, ktorý dlhodobo pôsobil ako pracovník diecéznej kúrie. Dôležitým dôvodom, ktorý prispel k jeho nominácii, však bola potreba vyriešenia situácie, v ktorej napriek upozorneniam miestodržiteľskej rady zastával Daniel Udranský súčasne pozíciu prorektora seminára a kanonika teológa, čo bolo v rozpore s jej nariadeniami.⁹⁷ Lang navyše neúspešne súperil o pozíciu kanonika už v roku 1815 s Danielom Udranským a ako neúspešný kandidát bol určený za čakaťela na členstvo v kapitule pri ďalšej voľbe. Podľa Langovho príkladu tak môžeme konštatovať, že pre získanie hodnosti kanonika bol zväčša potrebný súbeh viacerých okolností. Navyše pri hodnotení Langovho a Palugyayovho menovania zohralo podstatnú rolu i časové hladisko. Otázku obsadenia vakantných kanonických miest totiž začal Pyrker riešiť krátko po uvedení do úradu, lebo propozície kanonikov, z ktorých vzišli úspešne menovaní kňazi, boli zo Spišskej Kapituly poslané 6. júla 1819.⁹⁸ Biskupov výber sa neuskutočnil na základe skúseností s vedením diecézy, ale skôr bol prijatím odporúčaní vychádzajúcich zo

⁹⁶ BIZOŇOVÁ – OLEJNÍK, *Duchovné a kultúrne dedičstvo II*, s. 99 – 100.

⁹⁷ ŠPIRKO, Jozef. *Výchova kňazstva na území Spišskej diecézy. Dejiny spišského seminára*. In *Spišský kňazský seminár v minulosti a prítomnosti. Sborník z príležitosti nového oltára v seminárskej kaplnke*. Spišská Kapitula : Slovenská grafia, 1943, s. 135.

⁹⁸ ŠA PO, ŠA LE, f. SB, *Protocollum exhibitorium*, Anno 1819, č. 1634, 2844.

spišskokapitulského prostredia. Takýto postup bol logický a bežný aj v iných podobných prípadoch, keď nový biskup prišiel do neznámeho prostredia. Definitívne rozhodnutie v menovaní kanonikov pri náležalo uhorskému kráľovi, ktorý málokedy protirečil vôli biskupa a zväčša bez problémov vymenoval prvého biskupovho kandidáta.⁹⁹ Prípady Langa a Palugyaya neboli výnimkami. Lang bol totiž v propozícii umiestnený pred Jánom Valenčíkom a Jozefom Klinovským, Palugyay pred Jánom Hámorníkom, Jurajom Švábym a Jozefom Marcinkom. Okrem nich boli na osobitnej propozícii uvedení i ďalší uchádzači o vakantné kanonické posty, ktorými boli Ján Habovský, Anton Huberth, Pavol Kežmarský, Michal Martinský, Adam Rosinský a Jozef Zimány.¹⁰⁰ K hladkému priebehu týchto nominácií, hlavne Langovej, prispela tiež situácia v seminári, keďže týmto návrhom sa riešila už spomenutá nutnosť ustanovenia nového kanonika teológa, do ktorej tlačili diecézu uhorské orgány. Preto akékoľvek zdržiavanie z ich strany by bolo nelogické. V otázke biskupovej skúsenosti s nominovanou osobou sú tak menovania Langa a Palugyaya mierne odlišné s povýšením Jozefa Klinovského, ktorý sa veľmi rýchlo stal dôležitým spolupracovníkom biskupa Pyrkeru a až následne spišským kanonikom.

Štefan Lang nahradil v kapitule exjezuitu Pavla Erősa, ktorý zomrel v januári 1817. Podobne tomu bolo i v prípade Imricha Palugyaya, ktorý nastúpil na kanonický post po smrti Františka Kovalského, ktorý zomrel v januári 1819, čím sa vlastne ukončilo pôsobenie kanonikov Spišskej kapituly pochádzajúcich zo zrušených jezuitov. Kariérny rast Imricha Palugyaya bol rýchly. Už v mladom veku patrila medzi najvýznamnejších kňazov diecézy. Kanonikom sa stal vo veku 39 rokov. Jeho predispozície k úspešnej cirkevnej kariére sa prejavili i v kapitule, keď sa v roku 1821 stal liptovským archidiakonom. Preskočil tým v štruktúre kanonického kolégia Daniela Udranského

---

⁹⁹ Porovnať to môžeme napríklad zo situáciou v pri obsadzovaní Košickej kapituly po zriadení tamojšieho biskupstva v roku 1804. Biskup Sabó sa tiež radil pri návrhoch na kanonické posty s osobami dobre poznajúcimi prostredie diecézy, čo v tomto prípade boli najmä predstavitelia vyššieho kléru z Jágra, od ktorého sa novovznikajúce biskupstvo odčleňovalo. Následne kráľ potvrdil všetkých prvých kandidátov biskupa Sabóa. Je ale potrebné dodať, že ďalšie zmeny v nasledujúcich rokoch neboli vždy kráľom akceptované, čo spôsobilo vakantnosť niektorých miest v kapitule. ZUBKO, Peter. *Dejiny Košického arcibiskupstva I. Dejiny Košickej kapituly (1804 – 2001)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 81 – 83.

¹⁰⁰ ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1819, č. 1634.

a Štefana Langa. Je možné, že to súvisí s pôsobením týchto kanonikov v kňazskom seminári. Úlohu tu však zrejme zohrali i osobné kvality alebo zázemie Palugyaya. Táto diskvalifikácia Udranského a Langa totiž platila iba pre tento konkrétny prípad, pretože k rovnakému postupu nedošlo po smrti kanonika Jakuba Šeligu. V tomto prípade sa napriek pôsobeniu v seminári stal liptovským archidiakonom Udranský. Podľa princípu Palugyayovho povýšenia sa teoreticky mal stať liptovským archidiakonom služobne najmladší kanonik Jozef Klinovský, ktorý v kapitule nahradil Štefana Čecha menovaného za košického biskupa.¹⁰¹ Je síce pravdou, že Klinovský pôsobil v seminári, avšak v roku 1821, keď prijal kanonickú hodnosť, prestal kňazov vyučovať a o rok neskôr odišiel aj z pozície špirituála.¹⁰² Vidíme, že sa dbalo na to, aby v seminári z kanonikov priamo pôsobil iba kanonik rektor a teológ. Hradský pri Klinovskom nesprávne uvádza, že v tom istom roku, ako bol menovaný za kanonika, stal sa spišskokapitulským farárom,¹⁰³ čo by teoreticky tiež mohlo ovplyvniť jeho pozíciu v kapitule. Klinovský však získal dekrét o tejto investitúre až na začiatku roku 1825.¹⁰⁴ Preto je zjavné, že Palugyayove mimoriadne povýšenie bolo skutočne špecifickou jednorazovou udalosťou.

Palugyayova gradácia mohla súvisieť i s osobnosťou biskupa Pyrkera,¹⁰⁵ pretože ostatné uvedené udalosti sa udiali až po jeho odchode. Diecéza totiž bola od začiatku roka 1821 v sedivakancii a kapitulským vikárom bol velprepošt Anton Fridmanský. Hradský uvádza rozdielne dátumy, dokedy bol Fridmanský v pozícii kapitulského vikára. Pri jeho životopise poznamenáva, že sa vzdal zo zdravotných dôvodov už v roku 1823. Na inom mieste uvádza ako koniec jeho pôsobenia vo vedení diecézy 2. máj 1824,¹⁰⁶ čo bol deň Bélikovej biskupskej vysviacky.¹⁰⁷ Druhý Hradského údaj nemôže byť správny, ke-

¹⁰¹ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1817, 1819 – 1822.

¹⁰² MAJDA, Peter – MAJDA, Martin (zost.). *Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly III. Filozofia – teológia – spiritualita - svedectvo*. Ružomberok : VERBUM – Vydavateľstvo KU, 2021, s. 197 – 198.

¹⁰³ HRADSZKY, Initia, s. 520

¹⁰⁴ ŠA PO, ŠA LE, f. SB, Protocollum exhibitorum, Anno 1825, č. 2.

¹⁰⁵ Túto skutočnosť však nemôžeme potvrdiť, pretože sa nám nepodarilo nájsť propozície na obsadenie postu liptovského archidiakona z roku 1820 ani 1821. Našli sme iba návrhy na obsadenie vakantného miesta, ktoré získal Klinovský. ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1820, č. 2323.

¹⁰⁶ HRADSZKY, Initia, s. 506, 572.

¹⁰⁷ TYROL – OLEJNÍK, *Duchovné a kultúrne dedičstvo IV*, s. 25.

dže Fridmanský zomrel už 25. februára 1824. Nezrovnalosť napokon upresňuje samotný Hradský. Bélik totiž prišiel na Spišskú Kapitolu už na jeseň 1823. Podľa diecézneho práva však nemohol do svojej konsekrácie za biskupa viesť diecézu. Kanonici mu ale ponúkli pozíciu vikára, ktorú menovaný spišský biskup prijal.¹⁰⁸ Je potrebné povedať, že k podobnej situácii na Spiši došlo pri príchode biskupa Brigida.

Od zmien po smrti kanonika Jakuba Šeligu až do úmrtia Antona Fridmanského, teda vo väčšine času sedisvakancie po odchode biskupa Pyrkerera, bolo obsadenie Spišskej kapituly ustálené nasledovne: Anton Fridmanský – veľprepoš, Ján Maťašovský – lektor, Juraj Vyda – kantor, Juraj Páleš – kustód, Ján Andujár – katedrálny archidiakon, Imrich Palugyay – oravský archidiakon, Daniel Udranský – liptovský archidiakon, Štefan Lang a Jozef Klinovský. Miesto tretieho kanonika bez kanonickej hodnosti bolo neobsadené.¹⁰⁹

Spišská kapitula v čase biskupa Jozefa Bélika

Keďže biskup Bélik pôsobil na spišskom biskupskom stolci najdlhšie zo všetkých sledovaných biskupov, nie je prekvapením, že počas jeho episkopátu bolo vymenovaných až jedenásť kanonikov,¹¹⁰ čo je o jedného viac ako za biskupa Révaya. Zaujímavé je, že personálne zmeny v kapitulskom zbore sa naakumulovali v strednej časti Bélikovho biskupského účinkovania na Spiši. V rokoch 1827 – 1838 totiž zasadlo do spišských kanonických štalumov až desať kňazov.¹¹¹

Prvé roky Bélikovho episkopátu však boli v znamení zväčšujúceho sa počtu neobsadených kanonických postov. Opakovala sa tak kríza v obsadení Spišskej kapituly, ktorá tu bola pri nástupe a ku koncu episkopátu biskupa Révaya. Teraz však neúplnosť kanonického kolégia trvala dlhšie a tiež počet vakantných miest bol vyšší. Už pri nástupe Bélika do pozície spišského biskupa totiž chýbali kapitule dvaja členovia. Prvá zmena v kanonickom zbore za biskupa Bélika reagovala na smrť veľprepošta Antona Fridmanského, keď sa jeho ná-

¹⁰⁸ HRADSZKY, *Initia*, s. 521

¹⁰⁹ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1821 – 1824.

¹¹⁰ Do tohto počtu nie je zarátaný Ján Andujár, ktorý de iure bol tiež znovu vymenovaný za člena Spišskej kapituly, keďže nakrátko prerušil svoje pôsobenie na Spiši, ani Juraj Plencner, ktorý sa stal kanonikom krátko po smrti biskupa Bélika.

¹¹¹ HRADSZKY, *Initia*, s. 522.

stupcom stal Ján Maťašovský, pričom i ostatní kanonici sa tradičným spôsobom posunuli o pozíciu vyššie v kapitulskej hierarchii.¹¹² Inštalácia Jána Maťašovského sa podľa Hradského udiala 3. januára 1825. Keďže Maťašovský bol vo vysokom veku, dalo sa očakávať, že jeho pôsobenie v pozícii veľprepošta nebude dlhé. Maťašovský bol nakoniec veľprepoštom iba dva roky, keď v roku 1827 vo veku 86 rokov zomrel.¹¹³ V tom istom roku zomrel i Juraj Vyda a Imrich Palugyay sa stal členom kapituly vo Vacove. Situáciu výraznejšie nevyriešilo ani vymenovanie Jána Valenčíka,¹¹⁴ pretože ten obsadil iba miesto jednoduchého kanonika, a i ostatní kanonici ostali na svojich pozíciách a neposunuli sa vyššie. Keď sa 28. februára 1829 stal Ján Andujár kanonikom metropolitnej kapituly v Jágri, personálny stav Spišskej kapituly bol doslova zdecimovaný. V kapitule ostali iba piati kanonici, pričom z piatich najlukratívnejších postov kapituly bolo obsadené iba miesto kantora, ktorým bol Juraj Páleš.¹¹⁵

Príčiny tejto krízy boli v sedisvakancii, ktorá nastala po odchode biskupa Pyrkerera zo Spiša. Diecéza totiž po úmrtí kanonika Šeligu 11. apríla 1821 nepredložila návrhy na uprázdnené kanonické miesto. Otázka vakantnosti kanonických miest sa začala riešiť až po úmrtí veľprepošta Antona Fridmanského 25. februára 1824. Nový spišský biskup Bélik v tejto veci tiež nekonal urýchlene. Najprv sa riešil iný problém súvisiaci s vakanciou. Kapitula mala totiž podľa kráľovskej rezolúcie z roku 1820 odovzdávať tretinu dôchodku vakantného kanonického miesta diecéze.¹¹⁶ Kolégium kanonikov odpovedalo, že takejto požiadavke nie je schopné vyhovieť.¹¹⁷ Práve napätie plynúce z týchto finančných záležitostí mohlo spôsobiť, že návrh biskupstva

¹¹² Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1824 - 1825.

¹¹³ HRADSZKY, *Initia*, s. 508.

¹¹⁴ Ján Valenčík sa narodil 11. júla 1767 v Spišských Vlachoch. Filozofické štúdiá absolvoval v Košiciach, teologické v Bratislave. Za kňaza bol vysvätený 7. apríla 1792. Po vysviacke pôsobil dva roky v kancelárii biskupa Révaya ako sekretár. Následne sa stal dlhoročným farárom v Letanovciach. V roku 1827 sa stal spišským kanonikom, od roku 1829 zastával post katedrálneho archidiakona, neskôr postúpil na pozíciu kustóda a v roku 1836 kantora. Od 9. júla 1832 bol kapitulským farárom a nejaký čas pôsobil ako dekan kanonického kolégia. Zomrel 24. februára 1842. HRADSZKY, *Initia*, s. 523.

¹¹⁵ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1827 – 1829.

¹¹⁶ ŠA PO, SA LE, f. SB, *Protocollum exhibitorum*, Anno 1824, č. 607.

¹¹⁷ ŠA PO, SA LE, f. SB, *Protocollum exhibitorum*, Anno 1824, č. 711.

z 12. februára 1825 síce reagoval na Fridmanského smrť, ktorou sa stalo vakantným druhé miesto v kolégiu kanonikov, ale požadoval iba obsadenie pozície desiateho kanonika a povýšenie ostatných členov kapituly podľa zvyklostí. Je otázne, koho nástupcom mal byť desiaty kanonik; či Šeligov alebo Fridmanského. Rozhodnutie biskupstva z 12. februára 1825 bolo napísané nejednoznačne. Súčasťou rozhodnutia z roku 1825 boli dve tabuľky uvádzajúce kandidátov na hierarchicky najnižšie kanonické miesto. Biskupstvo za adeptov na kanonikov nominovalo Jána Fejerváryho, Jozefa Marcinka a Gašpara Nemessányiho. O štálum v kapitule mali záujem tiež Ján Hamorník, Jozef Habovský, Anton Hubert, Pavol Kežmarský, Bartolomej Fischer, Juraj Plencner, Martin Klein a Andrej Lacko.¹¹⁸ Odvážnejší postup zvolil farár v Matiašovciach Michal Martinský, ktorý svoju prosbu o kanonikát adresoval priamo cisárovi.¹¹⁹

Situácia v kapitule sa nezlepšovala, práve naopak. Vzťahy kanonikov boli vyhrotené. Zmierenie bolo v nedohľadne. Situácia vyvrcholila po strate troch kanonikov v roku 1827. Biskupstvo navrhlo kandidátov na postupné povýšenie kanonikov, aby sa obsadili hodnosti veľprepošta, lektora a katedrálneho archidiakona, uprázdnené po Jánovi Maťašovskom, Jurajovi Vydovi a Imrichovi Palugyayovi. V návrhu boli uvedení spišskí kanonici v poradí Ján Andujár, Daniel Udranský, Juraj Páleš a Jozef Klinovský. Tieto návrhy vyvolali rozruch. Preskočili totiž kantora Juraja Páleša, ktorý v nich bol uvedený na treťom mieste. Kantorské miesto však bolo celkovo tretím najvyšším a vtedy najvyšším obsadeným miestom v kapitule, čo bolo veľkým ponížením tohto kanonika. Propozície obišli podobným spôsobom lipovského archidiakona Štefana Langa, ktorý mal eminentný záujem o postup v kanonickom kolégiu. Práve v dôsledku tejto kauzy títo kanonici už v ďalšom období hierarchicky nepostupovali v kapitule a ostali vo svojich hodnostiach až do smrti.¹²⁰

Konanie biskupa však nebolo svojvoľné. Bélik v liste, ktorý bol súčasťou prepozícií z februára 1829, opäť opisoval dôvody svojich rozhodnutí a katastrofálny stav kapituly. Podľa biskupovej argumentácie bol kanonik Páleš kvôli vysokému veku vo veľmi zlom zdravotnom i psychickom stave. Ďalší z kanonikov Daniel Udranský sa nezdržiaval na Spiši, pretože pôsobil v Košiciach ako školský inšpektor.

¹¹⁸ ŠA PO, SA LE, f. SB, 1825, č. 252.

¹¹⁹ ŠA PO, SA LE, f. SB, 1825, č. 267.

¹²⁰ ŠA PO, SA LE, f. SB, 1827, č. 479.

Štefan Lang sa taktiež nestaral o úlohy liptovského archidiakona. K hodnosti sa hlásil, nie však k povinnostiam, pretože uprednostňoval vyučovanie teológie. Biskup Bélik preto začal presadzovať variant, podľa ktorého bol kanonikom teológom desiaty člen kapituly, čo je evidentné pri porovnaní jeho prístupu k desiatemu kanonickému miestu v propozíciách z rokov 1825 a 1829. Kolégium kanonikov bolo rozvrátené. Kapitulský život tvorili prakticky iba dvaja kanonici: spiškokapitulský farár Jozef Klinovský a Ján Valenčík, ktorému ako kanonickému nováčikovi nemal ani kto odovzdať potrebné skúsenosti s pôsobením v kapitule. Tento stav mal ďalšie dôsledky. Pretože rektorom seminára a riaditeľom preparandie nebol kanonik, biskup musel niektoré povinnosti plniť sám. Taktiež nemal kto spravovať fondácie v správe katedrálnej kapituly. Veľmi utrpel liturgický život. Modlitba posvätného officia sa prakticky neuskutočňovala. Problémom bolo slúženie votívných omší a celebrácia liturgií vzťahujúcich sa k oltárnym fondáciám. Takáto povrchnosť negatívne vplývala na veriacich. Dôležitosť liturgického života pre vyučovanie viery si biskup Bélik uvedomoval a naliehal na riešenie zlej situácie.

Propozície z februára 1829 boli vlastne súborom viacerých kandidačných tabuliek, ktoré na seba nadväzovali. Bélik navrhol za veľprepošta Daniela Udranského, Jozefa Klinovského preferoval ako lektora a Jána Valenčíka ako kustóda. Hlavným kandidátom na katedrálneho archidiakona bol Ján Fejerváry a na oravského archidiakona Jozef Marcinko. Biskup si ako najlepších nových členov kapituly na ôsmom a deviatom mieste predstavoval Gašpara Nemessányiho a Jozefa Šimráka. Okrem nich ešte uviedol Melchiora Andreánskeho a Jakuba Duloviča. Osobitnú pozornosť venoval Bélik desiatemu miestu kanonika teológa. Jeho prvou voľbou sa nestal Melchior Andreánsky, čo by vyplývalo z postupnosti, akú spišský biskup aplikoval pri tvorbe ostatných nominácií. Ako kandidátov na posledného spišského kanonika uviedol profesora biblických štúdií a orientálnych jazykov v seminári Dominika Biacovského a letanovského farára Jozefa Cibulu, ktorý v predchádzajúcom období pôsobil ako vicerektor seminára. Ak porovnáme tieto návrhy s výsledkom, vidíme, že panovník aj v tomto prípade rešpektoval vôľu biskupa s výnimkou veľprepošta, ktorým sa stal navrátiliec do kapituly Ján Andujár. Preto sa ďalší kanonici posunuli o jedno z navrhovaných miest nižšie. Len desiatym kanonikom sa stal Dominik Biacovský. O kanonické miesta prejavilo záujem i ďalších jedenásť kňazov. Ich snahy však opäť osta-

li nenaplnené, čo platilo i pre levočského farára Jána Ehrnspergera, ktorý deklaroval záujem priamo o hodnosť spišského veľprepošta.¹²¹

Ľady sa teda pohli až ku koncu roku 1829, keď boli za kanonikov inštalovaní Jozef Marcinko¹²², Ján Fejerváry¹²³, a Dominik Biacov-

---

¹²¹ ŠA PO, SA LE, f. SB, 1829, kr. 1 – 250, č. 245.

¹²² Jozef Marcinko bol rodákom z Klčova, kde sa narodil 15. marca 1777. Bol absolventom bratislavského seminára. Za kňaza bol vysvätený 25. augusta 1801. Ako kaplán alebo farský administrátor postupne pôsobil v Levoči, Malužinej, Ružbachoch a Spišskom Podhradí. Zlom v jeho kňazskej kariére nastal za biskupa Brigida, ktorý ho navrhol za dozorcú stavby spišského seminára. Po otvorení seminára sa stal jeho prvým vicerektorom. V seminári v rokoch 1821 – 1828 vyučoval morálnu a pastoraálnu teológiu, v rámci ktorej mal na starosti v kapitulskom prostredí aj vzdelávanie v liturgike a liturgickom speve. V rokoch 1822 – 1827 bol tiež špirituálom seminára. V roku 1826 bol menovaný za rektora spišského seminára a riaditeľa preparandie. Od roku 1830 zastával tiež pozíciu prodirektora biskupského lýcea. Za spišského kanonika bol menovaný a inštalovaný v roku 1829. V kapitule bol postupne oravským a katedrálnym archidiakonom. Bol i kapitulským dekanom. Medzi kanonikmi patrilo medzi výraznejších podporovateľov bernolákovcov, keďže pre seminár aj preparandiu zadovožoval slovenskú kazateľskú, katechetickú a pastoračnú literatúru. Vynikal ako kazateľ. Zomrel 8. augusta 1837. BIZOŇOVÁ – OLEJNÍK, *Duchovné a kultúrne dedičstvo II*, s. 154; HRADSZKY, *Initia*, s. 523; MAJDA – MAJDA, *Duchovné a kultúrne dedičstvo III*, s. 21, 118; PAŠTEKA, *Lexikón*, s. 875.

¹²³ Ján Fejerváry sa narodil v Dúbrave na Spiši. Teológiu vyštudoval v Trnave. Kňazskú vysviacku prijal v roku 1807. Najprv bol kaplán v Kluknave, potom sa stal farárom v Spišskom Štiavniku. V roku 1820 sa stal súčasťou diecéznej kúrie, kde postupne pôsobil ako sekretár, notár konzistória a kancelár. Kanonickú hodnosť prijal v roku 1829. V štruktúre kapituly postupoval od pozície oravského archidiakona po miesto kustóda. Zomrel 3. júna 1837. HRADSZKY, *Initia*, s. 523 – 524.

ský¹²⁴, ku ktorým pribudol v novom roku i Gašpar Nemessányi¹²⁵.¹²⁶ Ján Andujár zaujal post veľprepošta 1. mája 1829, čím bolo personálne zloženie kapituly definitívne doplnené. Z tejto skupiny kanonikov z dlhodobého hľadiska bol pre vývoj Spišskej Kapituly najdôležitejšou postavou Dominik Biacovský. Ostatní novoinštalovaní kanonici totiž neprežili ani episkopát biskupa Bélika.¹²⁷ Celkovo tak môžeme Bélikových kanonikov rozdeliť na dve generačné kategórie. Do prvej patria tí, ktorých život výrazne nepresiahol dátum smrti ich biskupa. Príkladom druhej kategórie sú okrem iných najmä Dominik Biacovský alebo Michal Labucký, ktorých desaťročia trvajúce kanonikáty sú veľmi dôležitými, pretože tvoria akési personálne spojivo vo vývoji kapituly pred a po roku 1848.

---

¹²⁴ Dominik Biacovský sa narodil 20. februára 1788 v Spišskom Podhradí v rodine regenschoriho Katedrály sv. Martina. Po absolvovaní levočského gymnázia, študoval filozofiu v Trnave, teológiu v Trnave, Jágri a v Pešti. Kňazom sa stal v roku 1810. Kaplánske pôsobenia absolvoval v Podolínci, Kluknave a Spišských Vlachoch. Od roku 1813 bol pedagógom v šľachtickej rodine Štefana Dessewffyho. Po krátkom pôsobení v Kežmarku sa stal v roku 1822 profesorom biblika v kňazskom seminári. Za spišského kanonika bol inštalovaný v roku 1829. O sedem rokov neskôr sa stal liptovským archidiakonom. Následne v roku 1837 katedrálom archidiakonom. Od roku 1839 bol titulárnym opátom. V roku 1842 bol inštalovaný za kustóda a ďalších päť rokov za lektora kapituly. V rokoch 1837 – 1842 bol rektorom kňazského seminára a riaditeľom preparandie. Počas svojho rektorovania bránil výsadnú pozíciu latinského jazyka v vzdelávaní kňazského dorastu pred zosilňujúcimi sa požiadavkami na výučbu niektorých predmetov v maďarčine. Ako kanonik kustód bol v roku 1844 poverený správou kapitulských majetkov. Po smrti biskupa Bélika a veľprepošta Andujára bol v júli 1847 zvolený za kapitulského vikára. V tejto pozícii bol až do roku 1851. Viedol tak biskupstvo v revolučných rokoch. V roku 1848 bol tiež menovaný za veľprepošta Spišskej kapituly, avšak menovací dekrét dostal až o štyri roky neskôr. Podporoval vzdelávanie a distribúciu kníh pre budúcich kňazov i učiteľov. Zomrel v 8. apríla 1869 v 40. roku svojho kanonikátu. BIZOŇOVÁ – OLEJNÍK, *Duchovné a kultúrne dedičstvo II*, s. 154 – 155; HRADSZKY, *Initia*, s. 524; MAJDA – MAJDA, *Duchovné a kultúrne dedičstvo III*, s. 21 – 22; OLEJNÍK, *Kapitulný vikár Spišskej diecézy Dominik Biacovský*, s. 30 – 31; PAŠTEKA, *Lexikón*, s. 109.

¹²⁵ Gašpar Nemessányi sa narodil v Nemešanoch 28. decembra 1780. Filozofické a teologické štúdiá absolvoval v Bratislave, čiastočne v Trnave. Presbyterský stav prijal na Silvestra v roku 1803. Bol kaplánom v Námestove a Poprade. Ako farár pôsobil v Toporci. V roku 1830 bol prijatý za spišského kanonika. Časom postupoval v hierarchii kapituly na pozície oravského archidiakona, kustóda a napokon kantora. V rokoch 1843 – 1846 bol kapitulským farárom. Zomrel 7. mája 1846. HRADSZKY, *Initia*, s. 531.

¹²⁶ HRADSZKY, *Initia*, s. 523 – 524, 531.

¹²⁷ HRADSZKY, *Initia*, s. 523 – 524, 531.

V ďalšom období už k podobnej kríze v kapitule nedošlo. Napriek tomu bola fluktuácia v kapitule pomerne vysoká. Jej príčinou boli úmrtia kanonikov. Do roku 1837 totiž zomreli Jozef Klinovský, Juraj Páleš, Štefan Lang, Ján Fejerváry a Jozef Marcinko. Postupne ich nahradili Jakub Dulovič¹²⁸, Melchior Andreášsky¹²⁹, Jozef Kolbay¹³⁰, Ján Fragner¹³¹ a Tomáš Andreášsky¹³². Pokiaľ ide o otázku obsadenia

---

¹²⁸ Jakub Dulovič sa narodil v roku 1781. Teológiu študoval v Bratislave a Trnave. Za kňaza bol vysvätený 25. augusta 1804. Ako kaplán pôsobil v Hniezdnom a Kežmarku. Potom sa stal farárom v Slovenskej Vsi. Kanonikom sa stal v roku 1833. Od roku 1837 bol oravským a o päť rokov neskôr katedrálным archidiakonom. V roku 1847 sa stal kantorom a v roku 1852 lektorom Spišskej kapituly. V rokoch 1846 – 1857 bol kapitulským farárom. Zomrel 7. decembra 1859. HRADSZKY, Initia, s. 531.

¹²⁹ Melchior Andreášsky sa narodil 13. marca 1783 v Liptovskom Ondreji. Filozofiu absolvoval v Bratislave a teológiu v Trnave. Presbyterom sa stal v roku 1806. Najprv bol kaplánom v Levoči. Ako farár pôsobil v liptovských obciach Trnovec, Dovalovo a Hybe. Mal titul čestného kanonika Spišskej kapituly. Riadnym členom tohto kanonického kolégia sa stal v roku 1836. Už o rok sa stal liptovským archidiakonom. Neskôr bol i oravským archidiakonom a od roku 1847 kanonikom kustódom. V roku 1840 bol titulovaný za čestného opáta. Zomrel 18. júla 1851. HRADSZKY, Initia, s. 532; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 211.

¹³⁰ Jozef Kolbay sa narodil 9. októbra 1787. Študoval na gymnáziách v Levoči a Miškovci. Teológiu absolvoval v Trnave. Za kňaza bol ordinovaný v roku 1810. Kaplánom bol v Markušovciach a v Spišskej Novej Vsi. V roku 1813 bol ustanovený za farára v Bijacovciach. Od novembra 1829 vyučoval v kňazskom seminári pastorálnu a morálnu teológiu, súčasne bol špirituálom seminára. V roku 1837 bol inštalovaný za spišského kanonika teológa. O päť rokov neskôr sa stal liptovským archidiakonom, v roku 1847 katedrálным archidiakonom, ďalej v roku 1852 kantorom a napokon v roku 1860 lektorom kapituly. Zomrel 22. júla 1867. Zaujímavé je, že Hradský opisuje i jeho povahové vlastnosti, čo robí len výnimočné. Charakterizuje ho ako muža pokojnej povahy, ktorý bol v dosiahnutých povinnostiach dôkladný, pričom vie-dol súkromný život, verejnú činnosť často nevyhľadával a na poctách si nezakladal. HRADSZKY, Initia, s. 532.

¹³¹ Ján Fragner sa narodil 29. augusta 1789. Filozofické štúdiá absolvoval v Bratislave a teológiu v Trnave. Kňazský stav prijal v roku 1812. Prvé roky kňazstva pôsobil ako správca u baróna Palocsaya. Potom bol kaplánom v Podolínci a farským administrátorom v Tvarožnej. V roku 1818 sa stal farárom v Lendaku. O šesť rokov neskôr bol ustanovený za farára do Nedeci. Bol vicedekanom a následne dekanom Dunajeckého dištriktu. Spišským kanonikom sa stal v roku 1838. Po deviatich rokoch kanonikátu bol ustanovený za oravského archidiakona. V roku 1852 sa stal kanonikom kustódom. Rok predtým získal čestný titul opáta preblahoslavenej Panny Márie. Niekoľko rokov zastával pozíciu kapitulského dekana. V roku 1860 bol menovaný za kanonika kantora, avšak uvedený do úradu nestihol byť, keďže zomrel 17. mája 1860. HRADSZKY, Initia, s. 533.

¹³² Tomáš Andreášsky sa narodil 20. decembra 1790 v Liptovskom Ondrejovi. Po absolvovaní levočského gymnázia študoval filozofiu a teológiu v Trnave. Za kňaza bol vysvätený v roku 1813. Bol kaplánom v Bobrovci a potom administrátorom v Bo-

vnútorných postov kapituly, kanonici sa v nich posúvali podľa zvyklostí o jednu pozíciu nahor, okrem spomínanej anomálie týkajúcej sa Juraja Páleša a Štefana Langa.¹³³ Ostatný kanonik biskupa Bélika bol vymenovaný v roku 1842. Bol ním Michal Labucký¹³⁴, ktorý sa stal kanonikom teológom.¹³⁵ Kanonické miesto pre Labuckého sa uvoľnilo po smrti Jána Valenčíka. Bola to jediná personálna zmena v menoslove kanonikov v období trvajúcom od mája 1838 do mája 1846, keď zomrel kanonik kantor Gašpar Nemessányi, ktorého o štyri mesiace nesledoval do večnosti i lektor kapituly Daniel Udranský.¹³⁶ Táto doba stability v kanonickom zbore bola tak v protiklade s predchádzajúcim vývojom za biskupa Bélika. Zároveň úmrtia Nemes-

---

rovom. Následne sa stal farárom v Tvrdošíne. Zastával funkciu dolnooravského vicearchidiakona. V roku 1833 sa stal čestným kanonikom. V tom istom roku sa stal i farárom v Jablonke a vicearchidiakonom pre celú Oravu. Riadnym spišským kanonikom sa stal v roku 1838. V roku 1847 bol ustanovená za liptovského archidiakona. Niekoľko rokov bol kapitulským dekanom. Zomrel 18. augusta 1849. HRADSZKY, Initia, s. 533 – 534; TYROL – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo IV, s. 211.

¹³³ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1832 – 1838.

¹³⁴ Michal Labucký sa narodil 20. januára 1808 v Spišských Vlachoch. Gymnázium absolvoval v Levoči. Filozofiu študoval v Jágri, právo v Košiciach a teológiu v Pešti. V roku 1830 sa stal doktorom teológie. V tom istom roku prijal diakonskú vysviacku a stal sa aktuárom v diecéznej kúrii. Kňazom sa stal až v nasledujúcom roku. Potom pôsobil ako archívár a konzistoriálny notár, v roku 1834 sa stal biskupským sekretárom. V tejto pozícii pôsobil prakticky až do prijatia kanonickej hodnosti v septembri 1842. Ešte predtým v roku 1840 sa stal konzistoriálnym radcom. S jeho kanonickým menovaním bola spojená i úloha vyučovania pastorálnej a morálnej teológie, preto bol tiež kanonikom teológom. Od roku 1846 vyučoval spev študentov seminára aj preparandie. V rokoch 1846 sa stal rektorom kňazského seminára a riaditeľom učiteľského ústavu. V pozícii riaditeľa preparandie pôsobil do roku 1858, rektorom bol do roku 1862, ale prorektorom biskupského lýcea ostal až do roku 1866. V roku 1851 sa stal titulárnym prepoštom sv. Alžbety pod Spišským hradom. Po utrasení revolučných nepokojov sa v roku 1852 stal katedrálным archidiakonom. V roku 1860 postúpil na pozíciu kustóda a o rok neskôr sa stal kantorom kapituly. V rokoch 1857 – 1860 bol kapitulským farárom. V roku 1858 bol tiež určený za biskupského komisára pre levočské gymnázium. Pôsobil tiež v diecéznom tribunáli ako obhajca manželského zväzku, a to do roku 1864. Viackrát bol menovaný i za generálneho vikára spišského biskupa. Zomrel 16. októbra 1866 vo veku 58 rokov. Hradský ho nazval *vir laboris patientissimus*, teda muž najvytrvalejší v práci. BIZOŇOVÁ – OLEJNÍK, Duchovné a kultúrne dedičstvo II, s. 155; HRADSZKY, Initia, s. 534 – 535; MAJDA – MAJDA, Duchovné a kultúrne dedičstvo III, s. 22 – 23, 118, 197.

¹³⁵ HRADSZKY, Initia, s. 534.

¹³⁶ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1838 – 1846.

sányiho a Udranského boli poslednými zmenami počas Bélikovho episkopátu, ktorý zomrel 5. marca nasledujúceho roku.¹³⁷

Biskup Bélik si podobne ako jeho predchodca vyberal za kanonikov osobnosti z vnútra diecézy. Väčšina kanonikov dokonca pochádzala z farností, ktoré sú v blízkom okolí Spišskej Kapituly. Napríklad Ján Valenčík a Michal Labucký boli rodáci zo Spišských Vlách, Jozef Marcinko z Klčova, Ján Fejerváry z Dúbravy, Gašpar Nemessányi z Nemešian alebo Dominik Biacovský pochádzal priamo z prostredia Spišskej Kapituly.¹³⁸ Teda došlo tu opäť k posilneniu spišského regiónu v štruktúrach kapituly. O tom, že biskup Bélik si volil kanonikov, ktorí dobre poznali kapitúlske pomery, svedčí aj fakt, že viacerí kanonici už pred ich menovaním pôsobili v Spišskej Kapitule. Napríklad Jozef Marcinko bol vicerektorom, neskôr rektorom kňazského seminára, taktiež bol aj riaditeľom preparandie. Dominik Biacovský pôsobil v seminári ako profesor biblika. Michal Labucký sa hneď po kňazskej vysviacke stal aktuárom diecéznej kúrie, archivárom a konzistoriálnym notárom a v roku 1834 biskupským kancelárom.¹³⁹

Druhá skupinu Bélikových kanonikov tvorili dlhoroční farári, ktorí získali kanonikát ako odmenu za svoju pastoračnú činnosť. Hodnosť kanonika pre takýchto duchovných bola ideálna. Neočakávala sa od nich výrazná vonkajšia aktivita, ale dôkladné plnenie kanonických povinností. Obstojí predpoklad, že k nominačnej kombinácii kňazských osobností viedla biskupa Bélika skúsenosť s personálnou krízou kapituly, ktorá sa stala nefunkčnou aj z dôvodu angažovania kanonikov v iných funkciách. Príkladom tohto typu kanonikov boli oravský vicearchidiakon Tomáš Andreánsky a Melchior Andreánsky, ktorý pred kanonickým povýšením pôsobil ako farár v Liptovskom Trnenci a v ďalších farnostiach na Liptove.¹⁴⁰

Ako sme už naznačili viacerí kanonici vymenovaní počas episkopátu Jozefa Bélika zohrali dôležitú rolu v dejinách kapituly i biskupstva. Táto generácia na čele s Dominikom Biacovským totiž previedla

---

¹³⁷ ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1847, kr. č. 281 – 550, č. 385; HRADSZKY, Initia, s. 521; ZUBKO, Spišskí biskupi, 28.

¹³⁸ HRADSZKY, Initia, s. 521 – 534.

¹³⁹ GRIGER, Patrik. Vplyv zriadenia Spišskej diecézy v roku 1776 na Spišskú kapitulú. In. MARTÁK, Michal (ed.). *Aktuálne otázky výskumu humanitných vied III*. Ružomberok : Verbum – Vydavateľstvo KU, 2021, s. 49; HRADSZKY, Initia, s. 523 – 524, 534.

¹⁴⁰ ŠMÁLIK, Dejiny spišského biskupstva, [on-line]. Dostupné na internete: <<http://smalik.szm.com/>>. [5. 3. 2021]

diecézu búrlivým revolučným obdobím na konci štyridsiatych rokov 19. storočia.¹⁴¹ Niektorí kanonici z tohto obdobia pôsobili vo svojich pozíciách ešte aj v šesťdesiatych rokoch.¹⁴² Tvorili tak okruh spolupracovníkov spišského biskupa Ladislava Zábojského. Pre kapitolu boli tieto stabilné kanonikáty veľmi dôležité, pretože zabezpečovali kontinuálny vývoj kolégia kanonikov naprieč episkopátmi. Kontinuita bola totiž charakteristická vlastnosť kanonického spoločenstva. Kríza z úvodnej fázy Bélikovho episkopátu, ktorá ohrozovala práve túto personálnu kontinuitu, bola dostatočným varovaním.

Spišská kapitula a revolúcia v rokoch 1848 – 1849

Politické súvislosti revolučných udalostí, ku ktorým musíme pripočítať aj porevolučné obdobie, v ktorom sa mocenské sily vyrovnávali s aktérmi revolúcie a jej následkami, zasahovali i do vývoja cirkevných inštitúcií. V Spišskej diecéze sa navyše tieto nepokojné a neisté roky prekrývali s obdobím sedisvakancie, ktorá trvala od 5. marca 1847 do 22. júla 1851.¹⁴³ Obidva tieto faktory komplikovali tiež personálne dopĺňovanie postov v Spišskej kapitule. Najzreteľnejším príkladom bol prípad Dominika Biacovského, ktorý bol formálne menovaný za veľprepošta už v roku 1848, ale menovací dekrét dostal až po nátlaku nového biskupa Ladislava Zábojského v roku 1852.¹⁴⁴ Preto v nasledujúcich riadkoch hodnotíme vývoj v zbore spišských kanonikov práve od úmrtia biskupa Bélika až po stabilizáciu personálneho obsadenia kapituly v porevolučnom období. Tri dni po skone biskupa Bélika bol za kapitulskeho vikára ustanovený dlhoročný veľprepošt Ján Andujár. Kapitula však fungovala normálne. Koncom apríla sa doplnila o nového kanonika Juraja Plencnera¹⁴⁵ a ostatní ka-

---

¹⁴¹ OLEJNÍK, Kapitulný vikár Spišskej diecézy Dominik Biacovsky, s. 31.

¹⁴² HRADSZKY, Initia, s. 522.

¹⁴³ HRADSZKY, Initia, s. 535.

¹⁴⁴ OLEJNÍK, Kapitulný vikár Spišskej diecézy Dominik Biacovsky, s. 31.

¹⁴⁵ Juraj Plencner sa narodil 4. apríla 1775. Teológiu absolvoval v Bratislave. Za kňaza bol ordinovaný 25. novembra 1798. Ako kaplán pôsobil v dnešnej Partizánskej Lupči, vo Vyšnej Lipnici (dnes Poľsko) a v Bobrovci. Následne pôsobil ako farár v Liptovskom Jáne, v Bystranoch a opäť v Nemeckej Lupči. V roku 1831 dostal titul čestného opáta. Od roku 1833 pôsobil ako zástupca diecézy pri Liptovskej stolici. Spišským kanonikom sa stal v roku 1847. O päť rokov postúpil do pozície oravského archidiakona. V roku 1860 sa stal katedrálным archidiakonom, a napokon v nasledujúcom roku i kustódom kapituly. Zomrel ako nestor kapituly a diecézy

nonici sa posunuli o dve miesta vyššie, aby tak zaujali voľné pozície lektora a kantora, ktoré ostali neobsadené po zosnulých kanonikoch Udranskom a Nemessanyim.¹⁴⁶ Napriek tomu, že inštalácia kanonika Plencnera sa udiala až po smrti biskupa Bélika, je logické, že proces jeho menovania sa začal ešte počas episkopátu zosnulého biskupa, preto v tomto zmysle ho tiež môžeme považovať za Bélikovú nomináciu. Zaujímavý bol predovšetkým Plencnerov vek, pretože v čase zasadnutia do kanonického štáľumu mal 72 rokov.¹⁴⁷ Do akej miery a či bolo toto menovanie ovplyvnené vysokým vekom biskupa je ťažké zhodnotiť. Skôr sa dá predpokladať, že predchádzajúce stabilné obdobie v obsadení kapituly spôsobilo, že na pozíciu kanonika musel Plencner pomerne dlho čakať.

V roku 1848 sa podarilo obsadiť i druhé uvoľnené miesto, keď bol za kanonika 17. júla inštalovaný Roman Kežmarský¹⁴⁸. Je potrebné

---

v roku 1862 vo veku 87 rokov. Posledné roky života strávil takmer neustálym čítaním. Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1852; HRADSKZY, Initia, s. 536 – 537.

¹⁴⁶ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1846 – 1847; HRADSKZY, Initia, s. 535 – 536.

¹⁴⁷ HRADSKZY, Initia, s. 536 – 537.

¹⁴⁸ Roman Kežmarský sa narodil 28. februára 1807 v Spišskom Podhradí v rodine mestského notára. Gymnázium absolvoval v Levoči. V Jágri študoval filozofiu a jeden rok právo. Teologické štúdiá absolvoval na viedenskom Pázmáneu v rokoch 1825 – 1830. Kňazskú vysviacku prijal 20. apríla 1830. V tom čase pôsobil tiež ako aktuár diecéznej kúrie. Nakoniec však ako nadaný študent pokračoval vo viedenských štúdiách na inštitúte Frintaneum, kde študoval cirkevné dejiny a kanonické právo. Štúdiá ukončil obážením práce z cirkevných dejín s názvom *De hymnologia sacris* s titulom doktor teológie. Dosiahnuté vzdelanie ho predurčovalo, aby vyučoval cirkevné dejiny a kanonické právo v spišskom seminári, v ktorom tieto predmety vyučoval v rokoch 1833 – 1845. Od roku 1835 vyučoval v seminári i uhorské právo. Bol advokátom chudobných. V roku 1838 sa stal konzistoriálnym asesorom. V januári 1846 prijal úrad farára v Poprade, kde pôsobil dva a pol roka, teda do svojej inštalácie za spišského kanonika. V kapitule si postupne prešiel všetkými hodnosťami od liptovského archidiacona až po veľprepošta, ktorým sa stal 8. septembra 1874. V roku 1857 bol titulovaný za čestného opáta. V tom istom roku sa tiež stal hlavným diecéznym školským inšpektorom. O rok neskôr prijal pozíciu riaditeľa učiteľskej preparandie, v ktorej pôsobil do roku 1874. Starnúci biskup Zábojský si ho vybral v roku 1868 za svojho generálneho vikára. V tejto službe pokračoval i počas episkopátov biskupov Samassu a Čásku. Kežmarský ako kapitulský vikár previedol diecézu aj dvoma obdobiami sedisvakancie, ktoré trvali od 12. septembra 1870 do 27. augusta 1871, a potom od 18. júna 1873 do 2. septembra 1874. V rokoch 1869 – 1876 pôsobil ako farský administrátor v Spišskom Podhradí. Bol tiež predsedom prosynodálnej komisie. V roku 1877 sprevádzal biskupa Čásku počas cesty ad limna apostolorum do Ríma, kde sa osobne stretol s pápežom Piom IX., ktorý ho

dodať, že táto nominácia sa riešila už niekoľko mesiacov pred revolúciou v auguste 1847, keď bol Kežmarský uvedený v návrhu ako druhý kandidát na kanonický post, hneď za Jánom Nálepkom.¹⁴⁹ Kapitula však v čase prebratia kanonikátu Kežmarským potrebovala ďalšieho kanonika, ktorý by nahradil presne rok a deň zosnulého kapitulskeho vikára a veľprepošta Jána Andujára.¹⁵⁰ Nový kapitulský vikár Dominik Biacovský bol novým veľprepoštom iba de facto, ale nie de iure. A tu sa začali problémy s kapitulskými nomináciami. Navyše po smrti liptovského archidiakona Tomáša Andreánskeho v nasledujúcom roku ostali vakantné opäť dve kanonické miesta. Obsadenie týchto pozícií však chcela prevziať pod svoju kontrolu civilná moc. Spišská župa oznámila, že nie vikár, ale konzistórium má rozhodovať o adeptoch na uvoľnené kanonické miesta. Konzistórium však v skutočnosti malo podľa názoru župy iba formálne odobrať predloženého kandidáta. Biacovský protestoval, že takéto obídienie diecézy je v rozpore s cirkevným právom. K problému sa vyjadrilo aj samotné konzistórium, ktoré prijalo túto úlohu, ale s podmienkou, aby na tento proces dohľadala ešte i tretia strana, ktorá by bola na túto úlohu ustanovená. Konzistórium doplnilo, že ak sa svetská moc necíti byť zaviazaná najdávnejšími rozhodnutiami, ono za týchto okolností nemôže ísť proti dovtedy platným pravidlám. V tejto súvislosti Hradský spomína i kauzu námestovského farára Imricha Broška, ktorý sa práve tieto zmätky snažil využiť, aby získal status člena kolégia spišských kanonikov. Cisársky komisár gróf Adam Forgáč poslal Spišskej kapitule a cisársko-kráľovskému miestodržiteľovi barónovi Karolovi Geringerovi Broškove oznámenie ohľadom jeho kanonickej nominácie. Geringer odpísal, že táto požiadavka sa nemôže prijať pred výsledkom tohto povýšenia. Do kauzy sa 1. decembra 1849 energicky zapojil i gróf Imrich Péchy.¹⁵¹ Ten viedol novozriadený levočský civilný dištrikt ako dištriktuálny hlavný župan.¹⁵² Zo svojej pozície sa snažil

---

vymenoval za pápežského preláta. Zomrel 25. apríla 1880. BIZOŇOVÁ – OLEJNÍK, *Duchovné a kultúrne dedičstvo II*, s. 155; HRADSZKY, *Initia*, s. 537 – 538, 576; MAJDA – MAJDA, *Duchovné a kultúrne dedičstvo III*, s. 108, 129 – 130; TYROL – OLEJNÍK, *Duchovné a kultúrne dedičstvo IV*, s. 207.

¹⁴⁹ ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1847, kr. č. 1036 – 1200, č. 1106.

¹⁵⁰ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1847 – 1848.

¹⁵¹ HRADSZKY, *Initia*, s. 527 – 531.

¹⁵² Levočský civilný dištrikt ako jeden z troch tvoril Košický vojenský dištrikt. Uhorsko bolo nariadením Ministerstva vnútra č. 434 z 25. októbra 1849 rozdelené na päť

pretlačiť Broška na kanonický post. Kapitula sa proti tomuto konaniu ohradila s tým, že menovaný nemôže byť za kanonika prijatý, keďže žiadnu požiadavku diecézy nedoručil. Kapitula taktiež poslala Péchyho ponosy k cisárovi. Nátlak civilnej správy však pokračoval. Tá totiž nepovažovala dôvod vikárovej námietky za adekvátny, keďže sa odvolával už na neplatné nariadenia. Situáciu nakoniec vyriešila kapitula poznámkou pri Broškovom mene, ktorú zaslala cisárovi v návrhu na obsadenie vakantného kanonického miesta z 21. marca 1850.¹⁵³ Obsahom poznámky bolo, že Broško ešte stále neposlal žiadosť o získanie kanonikátu diecéznym úradom, ale sa snažil tento proces submisívnym spôsobom obísť cez svetské úrady. Hradský ešte uvádza i prípad kňaza z Oravy, ktorý si chcel vybaviť členstvo v Spišskej kapitule cez Nitriansku župu. Či tento pokus nejako súvisel s Broškovými ambíciami, po prípade či to nebol samotný Broško, nie je v texte Initií explicitne uvedené. Situácia ohľadom kanonických nominácií sa upokojila menovaním Ladislava Zábajského za spišského biskupa.¹⁵⁴

Napriek tomu, že kapitulský vikár dokázal zabrániť inštalácii nútených kandidátov, stav kapituly sa konsolidoval iba pomaly. Po smrti kustóda Melchiora Andreánskeho v júli 1851 malo kolégium kanonikov iba siedmich členov. Väčšou nepríjemnosťou bolo, že v revolučnom období nedochádzalo v kapitule k posunom, preto traja kanonici boli bez kanonickej hodnosti, pričom posty liptovského archidiakona, kustóda a oficiálne i veľprepošta boli vakantné. V ďalších mesiacoch došlo v tomto smere k náprave, no pozície ôsmeho a deviateho kanonika boli doplnené až v roku 1853 Jánom Nálepkom a Jozefom Machayom. Dokonca posledný chýbajúci kanonik Ján Janečko bol inštalovaný až 21. októbra 1856. Od tohto dátumu tak kapitula po desiatich rokoch opäť pôsobila v kompletnom zložení: veľprepošt – Dominik Biacovský, lektor – Jakub Dulovič, kantor –

---

vojenských dištriktov. V tejto súvislosti je potrebné tiež zdôrazniť, že Imrich Péchy tak bol počas revolúcie podobne ako vikár Biacovský na cisárskej strane. Na post kráľovského komisára pre Spiš sa dostal potom, čo do Levoče na začiatku roku 1849 prišla cisárska armáda pod vedením Františka Schlika. ŽIFČÁK, František. Politické dejiny Spiša v kontexte strednej Európy. In HOMZA, Martin – SROKA, Stanislav (eds.). *Historia Scepusii Vol. II. Dejiny Spiša od roku 1526 do roku 1918*. Bratislava : Katedra slovenských dejín UK FiF, Kraków : Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016, s. 408, 415 – 416.

¹⁵³ Tento dokument, ktorý Hradský cituje, je dodnes zachovaný a prístupný. In ŠA PO, ŠA LE, f. SB, 1850, kr. 1 – 350, č 349.

¹⁵⁴ HRADSKÝ, Initia, s. 527 – 531.

Jozef Kolbay, kustód – Ján Fragner, katedrálny archidiakon – Michal Labucký, oravský archidiakon – Juraj Plencner, liptovský archidiakon – Roman Kežmarský, kanonici – Ján Nálepka, Jozef Machay a Ján Jannečko.¹⁵⁵

Záver

V rámci celého sledovaného obdobia sa v kanonickom kolégiu striedali časy personálnych kríz a dlhodobejšej vakancie kanonických miest s rokmi stability. Krízy kapituly väčšinou nasledovali po biskupskej sedisvakancii. Problémom bolo, že kapitulskými vikármi sa stávali zväčša veľprepošti, ktorí boli často najstaršími členmi kapituly a kvôli veku sa nedokázali činorodejšie angažovať v radiacích procesoch. Révayová kríza súvisela tiež z jeho reformným úsilím v kapitule, ktoré prejavil po svojom nástupe na spišský biskupský stolec. Horší však bol stav kapituly v prvých rokoch Bélikovho episkopátu. Naopak, za najstabilnejšie môžeme považovať časy episkopátu Michala Brigída a roky 1838 – 1846.

V otázke postupu vo vnútornej štruktúre kapituly sa väčšinou dodržiavala zvyklosť posunu všetkých kanonikov o miesto vyššie, ktoré sa uvoľnilo odchodom alebo úmrtím člena kapituly. Podobne i pri prepozíciách panovník pravidelne prijal návrh Spišského biskupstva. Výnimky, ktoré sa tu vyskytli, zväčša súviseli s riešením vnútorných problémov kapituly i biskupstva alebo s indispozíciou niektorého z kanonikov. Anomáliou v postupe v hierarchii kapituly boli druhí kanonici pochádzajúci zo zrušenej Societas Iesu. I v personálnych problémoch kapituly sa odrážalo úzke vnútorné prepojenie inštitúcií, ktoré pôsobili v Spišskej Kapitule. Tie boli na seba úzko personálne naviazané. Napríklad kanonici pôsobili v seminári vo funkciách rektora a kanonika teológa.

Vidíme tu viacero typov kňazov, ktorí získavali kanonikáty. Pre niektorých bolo povýšenie za člena kanonického kolégia odmenou za dlhoročnú prácu. Iní sa stavali súčasťou kapituly v pomerne mladom veku. Platilo to najmä pre členov diecéznej kúrie, ktorými sa nezriedka stávali kňazi krátko po kňazskej vysviacke. Kanonici, ktorí získali kanonikát v mladom veku, mali príležitosť dosiahnuť úspeš-

¹⁵⁵ Osobný stav od r. 1478 – 1940. In ŠA PO, ŠA LE, f. SASK, kr. 29, odd. 1, fasc. 1, Anno 1846 – 1856.

nú cirkevnú kariéru. Príkladmi boli Štefan Čech a Imrich Palugyay, ktorí neskôr pôsobili ako biskupi. Z hľadiska pôvodu kanonikov, dochádzalo k postupnej regionalizácii kapituly, ktorá vyvrcholila za éry biskupa Bélika, keď väčšina nových kanonikov pochádzala z blízkeho okolia Spišskej Kapituly.

Bibliografia

Pramene

- Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči
Fond Súkromný archív Spišskej Kapituly, /1198/ 1250 – 1948
Fond Rímskokatolícky biskupský úrad v Spišskej Kapitule, /1538/ 1550 – 1900
Zbierka cirkevných matrík z územia Spiša 1599 – 1952

Literatúra

- BIZOŇOVÁ, Monika – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly II. Jezuitské gymnázium a Učiteľský ústav*. Ružomberok : VERBUM – Vydavateľstvo KU, 2019. 179 s.
- DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia. *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016. 248 s.
- GLEJTEK, Miroslav. Menovanie členov Spišskej kapituly do vzniku Spišského biskupstva v roku 1776. In *Konštantínove listy*, 2013, Vol. 6, s. 122 – 139.
- GLEJTEK, Miroslav. Príspevok k výskumu organizačnej štruktúry Spišskej kapituly do konca 18. storočia. In *Konštantínove listy*, 2012, Vol. 5, s. 29 – 55.
- GRIGER, Patrik. Vplyv zriadenia Spišskej diecézy v roku 1776 na Spišskú kapitolu. In: MARŤÁK, Michal (ed.). *Aktuálne otázky výskumu humanitných vied III*. Ružomberok : Verbum – Vydavateľstvo KU, 2021, s. 36 – 53.

- HRADSZKY, Josephus. *Initia, progressus ac praesens status Capituli ad Sanctum Martinum e.c. de monte Scepusio, olim collegiati sub jurisdictione archiepiscopi Strigoniensis, nunc vero cathedralis sub proprio episcopo Scepusiensi constituti*. Szepesváralja : typis Dionysii Buzás, 1901, 679 s.
- MAJDA, Peter – MAJDA, Martin (zost.). *Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly III. Filozofia – teológia – spiritualita - svedectvo*. Ružomberok : VERBUM – Vydavateľstvo KU, 2021, 206 s.
- OLEJNÍK, Vladimír. Dejiny Spišského biskupstva v rokoch 1776 – 1918. In HOMZA, Martin – SROKA, Stanisław (eds.). *Historia Scepusii Vol. II. Dejiny Spiša od roku 1526 do roku 1918*. Bratislava : Katedra slovenských dejín UK FiF, Kraków : Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016, s. 674 – 711.
- OLEJNÍK, Vladimír. Kapitulný vikár Spišskej diecézy Dominik Biacovský a zmeny v katolíckej cirkvi roku 1848. In ŽIFČÁK, František (zost.). *Z minulosti Spiša 2018*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2018, s. 23 – 40.
- PÁLMÁNY, Béla. *A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja 1790 – 1812*. Budapešť : Országgház Könyvkiadó, 2019, 1972 s.
- PAŠTEKA, Július a kol. *Lexikón katolíckych kňazských osobnosti Slovenska*. Bratislava : LÚČ, 2000, 1550 s.
- ŠMÁLIK, *Dejiny spišského biskupstva*. [on-line]. Dostupné na internete: <<http://smalik.szm.com/>>.
- ŠPIRKO, Jozef. *Spišský historik Jozef Hradský. Jeho život a dielo*. Martin : Matica slovenská, 1946, 45 s.
- ŠPIRKO, Jozef. *Výchova kňazstva na území Spišskej diecézy. Dejiny spišského seminára*. In *Spišský kňazský seminár v minulosti a prítomnosti. Sborník z príležitosti nového oltára v seminárskej kaplnke*. Spišská Kapitula : Slovenská grafia, 1943, s. 65 – 169.
- TOMKO, Jozef. *Zriadenie Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1995, 222 s.
- TYROL, Anton – OLEJNÍK, Vladimír. *Duchovné a kultúrne dedičstvo Spišskej Kapituly IV. Vznik biskupstva, osobnosti a najnovšie udalosti*. Ružomberok : VERBUM – Vydavateľstvo KU, 2021, 226 s.
- ZUBKO, Peter. *Dejiny Košického arcibiskupstva I. Dejiny Košickej kapituly (1804 – 2001)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, 294 s.

ZUBKO, Peter. *Spišskí biskupi*. Košice : Kňazský seminár sv. Karola Boromejského, 2008, 59 s.

ŽIFČÁK, František. Politické dejiny Spiša v kontexte strednej Európy. In HOMZA, Martin – SROKA, Stanislav (eds.). *Historia Scephusii Vol. II. Dejiny Spiša od roku 1526 do roku 1918*. Bratislava : Katedra slovenských dejín UK FiF, Kraków : Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2016, s. 402 – 471.

Mgr. Patrik Griger, PhD.

Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie

SK-034 01, Ružomberok; Hrabovská cesta 1B

e-mail: <grigerpatrik@gmail.com>

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Košiciach,

pracovisko Spišská Nová Ves

052 01 Spišská Nová Ves; Markušovská cesta 1

e-mail: <Patrik.Griger@minv.sk>

Reflexia úlohy manželky a matky v pohrebných kázňach 18. a prvej polovice 19. toročia na území Horného Uhorska

Reflection of the role of wife and mother based on funeral sermons of the 18th and first half of the 19th century in Upper Hungary

KATARÍNA JANČOVÁ

Abstract: Funeral sermons of early modern period are minimally researched phenomenon in Slovak historiography, despite the period's popularity and intensity of publication. Following the results of foreign researches, funeral sermons appear to be a suitable source for studying social history. In funeral sermons were presented contemporary moral requirements, that were postulated to individuals, but we also can find a negative depiction of contemporary reality. Sermons dedicated to women focus on the standard early modern female roles: mother, wife, housewife and Christian woman. The study maps the moral standards of behaviours for wives and mothers based on sermons originating from Upper Hungary, in the period of the 18th and the first half of the 19th century. It also mentions the negative reflection of contemporary reality in the sermons given by individual priests.

Keywords: mother, wife, woman, funeral, sermons

Úvod

Historické homiletické texty sú pomerne aktuálnym fenoménom na poli slovenskej historiografie. Kázňová tvorba z obdobia novoveku je zdrojom informácií so širokospektrálnym využitím, relevantným nielen pre historikov. Vo veľičine kázní prednášaných na pohreboch sa vyskytujú cenné informácie o dobovej mentalite, morálnych zásadách, ale i každodenných dobových problémoch. I keď je pravdivosť hodnota informácií o konkrétnom človeku sporná, čo vyplýva

i zo samotnej povahy prameňa, ktorý mal za úlohu popísať zosnulú osobu v dobrom svetle (nehovoriac o jeho reprezentatívnej funkcii), stále môžeme považovať kázne za relevantný zdroj informácií pre poznanie sociálnych a kultúrnych dejín.

Práve v súvislosti s reprezentatívnou úlohou pohrebu je nutné poznamenať, že dobová homiletika mala špecifický ráz nielen z formálnej stránky, ale taktiež i z obsahovej stránky. Formulácia obsahu nepodliehala pri významnejších ľuďoch svojvôli kňaza, ale zásadný vplyv na jej obsahovú štruktúru mala aj rodina zosnulého. Rovnako tak ovplyvňovala aj výber kňaza samotného, či už na základe osobných preferencií, prípadne jeho rétorických zručností.

Ďalším dôležitým faktom, ktorý determinuje pohrebné kázanie, je morálny schematizmus. Cirkevní učitelia boli priamo zodpovední za morálku v krajine¹ a práve pohrebné kázne boli jedným z ideálnych spôsobov, ako ovplyvniť mienku najširšieho okolia. Nejde však len o ovplyvňovanie obyčajných ľudí, ale istú nápravu morálky si zaslúžila i šľachta. Morálna klasifikácia bola úzko previazaná s identitou zosnulého, avšak vždy v pozitívnej forme, prípadne autor využil popis dobových negatívnych praktík v spoločnosti kontrastne s pozitívnym príkladom zosnulého. V kázňach môžeme pozorovať kauzalitu medzi morálnymi postulátmi a identitou. Primárne sa však v kázňach vyskytuje identita spojená s morálnymi konceptmi určenými pre hlavné úlohy ženy v štyroch kategóriách. Konkrétne to boli: matka, manželka, kresťanka a gazdiná. Minimum zmienok sa pri ženskom pohľadáviaže k identite na základe začlenenia do sociálnej skupiny, ktorá sa vyskytuje čiastkovo pri šľachte v súvislosti s dobročinnými aktivitami. Tie však často kňazi zaraďujú do kategórií *kresťanka* alebo *gazdiná*.

V našej štúdii sa zameriavame na prvé dve spomínané úlohy ženy, a to matku a manželku, ktoré boli *a priori* identické pri každej žene bez ohľadu na jej sociálny status.

Dobový ideál manželky

S nástupom raného novoveku sa manželstvo, najmä protestantským pôsobením, dostáva na piedestál prezentácie ideálneho spôsobu ži-

---

¹ HIRNER, Alexander. *Ján Feješ : jeho dielo a myšlienková sústava*. Martin : Matica slovenská, 1942, s. 78.

vota oproti dovtedy zaužívanému vyzdvihovaniu panenského stavu.² Manželstvo, ako „*od Boha vymerané povolanie*“,³ zodpovedá v období novoveku už inému náhľadu na prirodzený poriadok vecí, čo bývalo bežnou praxou v predchádzajúcom období. Daný fenomén je sprevádzaný populárnou osvetovou literatúrou o funkcii, respektíve o cnostnom základe, ktorý by mal zabezpečiť fungovanie manželského zväzku v ideálnom ponímaní.

Zaujímavým faktom ale je, že jedine pri popisovaní kvalít ideálnej manželky sa v stretávame i s takou banálnou a svetskou záležitosťou, akou je fyzická krása, ktorá, samozrejme, pomerne často prevyšovala iné ženy.⁴ Napríklad Katarínu Okoličianiovú žiadalo mnoho uchádzačov o ruku, nakoľko mala dary „*natury*“⁵. Taktiež aj manželka Pavla Šramka⁶ bola pekná koherentne s dobovou praxou vnímania ženskej krásy. Mala hladkú tvár, plnú a okrúhlu, červenú a bielej far-

² RATAJOVÁ, Jana – STROCHOVÁ, Ludmila. Žena není Příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku. Praha : Scriptorium, 2009, s. 742.

³ LEHOTSKÝ, Daniel. Na památku někdy Wysoce Vrozené Panj Csörgö Ewy de Nemes-Taxond, Wysoce Vrozeného ---Pána Bakó Gábora de Nemes-Kurth věrné a uprjmné Manželce, zesnulé w Krystu Pánu Roku 1810. dne 20. Julie, a pochované 23-ho tohože Mesýce w Kolárjch w Sl. Stolicy hontanské. Kázanj druhé Držano w Chrámě Ewang. Malo-Čalomitském skrz Daniele Lehotského de Eadem Cyrkwi M. Čalomitské Sl. B. Kazatele, a Wel. Bratrstwj. hontanského Semiora. W Pešti wytisštěné u Mataušé Trattnera. Pešť : Matuš Trattner, 1811, s. 5.

⁴ PÁN, Martin. Pohřebnj Kázanj ku poctivosti Oswjčené a Welkomožné nekdy Grofky Katariny WARTENSLEBEN DE EXTEN. Welikomožného Pána Baróna Ludwika PRÓNAY DE TOTH PRÓNA ET BLATNITZA, Panj Manželky, dne 6. Unora r.1808. w Pesti w Pánu zesnule. Kterěž w prwnj Neděli postnj w prestřed Sl. Panstwj a zástupu držel w Chrámě Ew. Slowensko Prawňanském Martin PÁN, Cýrkwi Ew. Slow. Prawňanské S. B. K. Welebneho Bratrstwj Turčanského Con-Senior. Banská Bystrica : Ján Štefány, 1808, s. 6.

⁵ KROMHOLZ, Michal. Prjklad Žiwota dobrého / a Smrti dobrég w Wýsoce Urozenég Panj / Panj Katerjne Okolicsany Wýsoce Urozeného Pána / Pána Pongrácz Andrásza DE SZENT-MIKLOS, et OVAR W Orawském Panstwy Praefectusse / Jego Gasnostj Cýsarskég Tricátku w Kežmarku / a w Lewoči Administratora /Uprimneg Manželce / pri Pohrebe Gegj Slawném w Banskég Bistricy na Zámku / w Kosteľe Swatého Kříže Nacyi Slowenskég predložený / a wyložený PER R.P. MICHAELM KROMHOLCZ é Societate JESU. Léta Páně M. DCC. XIX. Trnava: Typis Academicis, [s.d.], nečíslované.

⁶ Pavel Šramko (1743 – 1831) – rektor na škole v Palúdzke, neskôr pôsobil na evanjelickej fare v dnešnej Partizánskej Lupči. Na jeho diele Žiwota y Smrti, požehnaná Památka... je pozoruhodný fakt, že pohrebná počestnosť je písaná vlastnej manželke, tým pádom sa odlišuje od ostatných diel a je oveľa osobnejšieho charakteru, s množstvom biografických udalostí.

by.⁷ Blond vlasy a „*dost' značné obočie*.“⁸ Avšak Šramko kládol dôraz viac na prirodzenú, vrodenu krásu, čo možno pozorovať na fakte, že napriek zemianskemu pôvodu sa Katarína pred slnkom nechránila a i napriek tomu bola jej pleť bledá.⁹ Rovnako aj ostatní kňazi mali v úmysle vyzdvihovať prirodzený fyzický zjav v kontraste s dobovými módnymi trendami obliekania, ktoré na nich pôsobili priam rozhorčujúco. V tomto kontexte sa pri pohrebe spomína aj taký fakt, ktorý uvádza zosnulú ako ideálnu poslušnú dcéru. Spomínaná iba raz neposlúchla svojich rodičov, čo je naznačené paradoxne s istým súhlasom samotného kňaza. Išlo totiž o prípad, keď jej rodičia prikazovali doslovne „*prosbou i hrozbou*“¹⁰, aby používala vonný prach na vlasy; ona sa ale rozhodla rodičov neposlúchnuť, so sledovaním vyššieho záujmu, Bohu milšiemu. Koherentne s estetickými meritami týkajúcimi sa vzhľadu ale musela ešte ideálna žena oplývať tzv. vnútornými ozdobami, teda darmi „*gracie*“, ako múdrosť, pobožnosť, hanblivosť.¹¹

Nie je však jasne determinované, aký je dobový profil ideálnej manželky. Totiž jednotlivé názory kazateľov sú variabilné a nie jasne definované, nakoľko subjektívne hodnotenia úlohy dobrej manželky sa prelínajú so zvyšnými ženskými „povolaniami“. A tak sa môžeme v kázňovej tvorbe stretnúť s koncepciou ideálnej manželky, ktorá vykresľuje ideálne manželstvo založené na zbožnosti, ako napríklad v prípade Pongrárcovcov, kde bolo vyzdvihované ich šťastné manželstvo optikou častých spoločných modlitieb a rozjímaní.¹² V iných

---

⁷ ŠRAMKO, Pavel. *Žiwota y Smrti, poźehnaná Památka, kterau, Vrozené někdy a pobozné Matróňne, KATARJNE POTOCZKY když L.P. 1788 dne 6. Prasynce, S SwĚtem, y s Swými práwě krěstanský, se rozžehнала; Na doswědčenj swé lásky, Manžel gegj wěrný Pawel Ssramko, Při Cyrkwy Ew. Welko=Paluzské Slowa B. Kaz. V Známych y v Neznámych, nasledugickým Psánjm wzbuzuge.* Prešov : Redlitzová Magdaléna, 1779, s. 17.

⁸ Tamtiež, s. 18.

⁹ Tamtiež, s. 17.

¹⁰ KROMHOLZ, *Příklad Žiwota dobrého / a Smrti dobrég w Wýsoce Urozenég Panj / Panj Katerjne Okolicsany Wýsoce Urozeného Pána / Pána Pongrácz Andrásza DE SZENT-MIKLOS, et OVAR...*, nečíslované.

¹¹ Tamtiež, nečíslované.

¹² HULIAK, Ján. ALAE DUAE AQUILAE MAGNAE To jest: krátká Chwálo –Reč w čas Exequyi Oswicenej někdy P. Groffky Maryi Antonie Zrozenej Baronky DE HÖRNEK, Jeho Excellency Oswicéného Pána Groffa, Pána někdy Pongracz Kaspara, Jasnosti Kráľowskej Apoštolskej tajného wnitrního Radce najmilejší Manželky. Kteru: Rozličného Stawu Posluchačům predložil JOANNES HULYAK, na ten čas farár Warinský Roku 1777. 14. Dubna, w Chrámě téhož jména Mestečka. In: REŠETKA, M. *Kázňe Prihodné od rozličných někdi kazatelow w Jaziku slowenském powedané*

prípadoch sa stretávame s prelínaním úlohy manželky s úlohou gazdinej, dobrá manželka sa teda rovnala dobrej gazdinej a zao-patrenému hospodárstvu.¹³ V prvom rade musela byť pracovitá, pretože „*darebná*“¹⁴ žena bola kauzálne spájaná s nevydareným manželstvom.¹⁵ Zuzana Melianová, žena meštianskeho pôvodu, mala taktiež vlastnosti dobrej manželky stotožňované s vlastnosťou dobrej gazdinej, ktorou bola rozšafnosť. Pomáhala manželovi zvelaďovať majetok a napriek chudobným začiatkom sa aj vďaka jej pričineniu podarilo, aby dosiahli istý životný komfort.¹⁶

Pavel Šramko zase tvrdil, že základom dobrých manželstiev sú cnostné a dobré panny, ktoré „*nepovoľovali by ani telu ani svetu*“.¹⁷ On sám nebol z urodzeného stavu a jeho budúca manželka bola zemianskeho pôvodu.¹⁸ Podľa jeho slov sa počas obdobia, kým nazbi-eral odvahu na vyjadrenie svojich sympatií, doby jedného roka, zam-eral na preverenie jej cnosti a usilovnosti, aby sa nesklamal prvotným dojmom z povrchnej krásy.¹⁹ Identický postup odporúčal všetkým mladým mužom pri výbere manželky.²⁰ Vo vlastnom svadobnom príhovore svojej manželke povedal, že jediné, čo si musí zapamätať, je : „*Abstine, Sustine*“.²¹ Pokiaľ sa naučí daný základ, tak ich manžel-stvo bude šťastné. Z kontextu však nie je jasné, či mal na mysli výrok zo zbierky Erazma Rotterdamského,²² alebo nejakú z manželských

---

a na Swetlo widané. Zwazek prwní. Trnava : Václav Jelínek, 1831, s. 294.

¹³ KORONI, Fridrich. *Žalostné kázani při pohrbu W. Urozené Pani Pani Juliany Gómóri rozené Ssturman dne 14. Července w Sstitniku skrz Fridrycha Koroni Sl. Božího Ka-zatelle a Bratrstwj Gomorského Senyora.* Banská Bystrica : Ján Štefány, 1799, s. 10.

¹⁴ LEHOTSKÝ, *Na památku někdy Wysoce Vrozené Panj Csörgö Ewy de Nemes-Taxond, Wysoce Vrozeného Pána Bakó Gábora de Nemes-Kurth věrné a uprjmné Manželce...*, s. 8.

¹⁵ Tamtiež, s. 8.

¹⁶ JANČOVIČ, Štefan – ČILLAJ, Martin. *Pohřebnj čest Mnohowážené matroně Panj Zuzaně Meljan rozené Sinkowic, mnohowáženého mužePána Jiřjho Melian, při slaw. Gymnasium Ewang. A. W. kurátora, manželce, od wnitř zaznamenaných prokázaná. Na Sarwassi , dne 22. Prosince 1842. (Nákladem připomenutého manžela).* Pešť : Trantner Karóli, 1842, s. 7.

¹⁷ ŠRAMKO, *Žiwota y Smrti, požehnaná Památka, kterau, Vrozené někdy a pobožné Matrónně, KATARJNE POTOCZKY...*, s. 22.

¹⁸ Tamtiež, s. 21.

¹⁹ Tamtiež, s. 26.

²⁰ Tamtiež, s. 24.

²¹ Tamtiež, s. 46.

²² BARKER, William Watson. *The Adages of Erasmus*, Toronto : University of Toronto Press, 2001, s. 211.

príručiek, ktorú mohol mať ako kňaz k dispozícii a ktorá sa riadila obdobným princípom.²³

Pokiaľ ide o samotné manželské spolužitie, najdôležitejším aspektom bola manželova láska k žene a zo ženskej strany zas poslušnosť a úcta voči manželovi.²⁴ Dobrá manželka „každú chvíľu života svojho tak vynakladá, aby ona mohla dni života svojho [muža] osladiť, háji sa, aby ho myšlienkou neurazila, vystríha sa aby ho žiadnym slovom nerozhnevala, žiadnym skutkom nepotupila, keď ho nájde zarmúteného, dovtedy vládne chodí okolo neho, pokým ho nepoteší, keď jej ochorie, dňom nocou, sa nachádza pri jeho posteli.“²⁵ Zvýrazňovanie úcty je príznačné v mnohých dielach,²⁶ no nemôžeme hovoriť o čistej koncepcii podriadenosti ženy manželovi. Správna manželka síce „dobrou radou manžela svojho nepohrda, ale ju vďačne od neho nielen prijíma, ale aj žiada, akonáhle jej je potrebná“,²⁷ avšak takýto postoj pravdepodobne súvisí vo veľkej miere aj so samotnou úrovňou vzdelania žien, ktoré bolo zanedbané a jednoducho pre ženy bolo nutnosťou konzultovať rôzne záležitosti s intelektuálnejšie založenými mužmi.

Kontrastne sa však stretávame pri pohrebných kázňach určených manželkám so zvýrazňovaním úlohy ženy, ktorá mala fungovať ako isté vyváženie nevraživého sveta mužského bežného dňa. Ten bol prezentovaný v zmysle neprijemných každodenných zážitkov, a teda bolo ženskou úlohou poskytnúť manželovi primerané obveselenie

---

²³ Anglická príručka od Tomasa Tussera je spomínaná v štúdií: VÁRKONYI, Gábor. Hospodárenie – netradičná úloha aristokratických žien v ranonovovekom Uhorsku. In Lengyelová, Tünde (ed.). *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, s. 175.

²⁴ RATAJOVÁ – STROCHOVÁ, *Žena není Příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v České literatuře raného novověku*, s. 746.

²⁵ JANČOVIČ – ČILLAJ, *Pohřebnj čest Mnohowáženě matroně Panj Zuzaně Meljan rozené Sinkowic, mnohowáženého muže Pána Jiřjho Melian...*, s. 5.

²⁶ ŠULEK, Matej. *Rozmnoženj náramných bolestí rodjycych Žen Pri Pohrebovanj Mnohowáženeg nekdy Matrony P. Marye Holeczy Wljdného a rozvážneho muže Pana Andrease Holeczy, Pri Cyrkwi Art. W. Paludské od mnoho již let dobre zaslauižilého Cantora, úprimné Manželky, smutným k Potessenj, ostatnjm pak k Naučenj, Pred domem Plače 13. Aug. 1766. 1790 – 1804*. Rukopisná zbierka kázní. Literárny archív SNK, fond Matej Šulek, B372, s. 363.

²⁷ WANKO, Samuel. *Truchlořeč Wysoce Urozené a Welectěné Matroně Panj, Karoline Hellebranth, rozené Záborskj, Manželce Wysoce Urozeného Muže Pána Jana Hellebranth, Městečka Saewasse Notáře a Cjrkwe ev. Tamnejssj Insspektora, dne 22. Dubna roku 1844, skrz Samuele Wanko, téže Cjrkwe ev. Admnostratora, držána*. (Na žádost a nákladem Gegj a Gegjho Manžele ctitelůw.). Pešť : Trattner Karóly, [s.d.], s. 6.

a oporu.²⁸ Najdôležitejšia je ale formatívna úloha manželky, ktorá sa vymyká klasickému posudzovaniu ženskej podriadenosti v období historickom. Často sa totiž stretávame s názorom, že žena, pokiaľ na manželovi „vidí nejakú chybu, na túto ho v duchu tichosti a lásky upozorňuje“²⁹. Alebo je dokonca jej úlohou krotiť od prírody prchkejšiu mužskú povahu a naprávať svojich mužov v zmysle etickom. Aj taká „mdlá nádoba môže vykonať mnoho : okolo muža svojho pri opatrnosti.“³⁰

Pomerne zaujímavo skoncipoval danú myšlienku aj publicista Ján Feješ, ktorý v pohrebnej kázni nad Julianou Dežófiovou prezentoval myšlienku dvoch oddelených morálnych svetov, v rámci mužského a ženského chápania. Základom jeho myšlienky je, že „cit pre ľudskú prirodzenosť a náboženstvo, pre dôstojnosť človeka a jej zdôrazňovanie je priaznivejšie, ak je pod vládou srdca ako pod vládou číreho rozumu“³¹. A taktiež v názore na mužský racionálny koncept tvrdil, že iba „rozum nemôže urobiť bytosť blaženou“³². Takýmto spôsobom vyzdvihoval práve ženské pôsobenie v morálnych otázkach, ktoré, ako sme spomínali, mali formatívny charakter a v rámci možného pozitívneho ovplyvňovania okolia boli kňazmi nesmierne vyzdvihované, práve koherentne s vysoko cenenou ženskou zbožnosťou.³³

Ďalším dôležitým prvkom kázni, v súvislosti s manželstvom, je, samozrejme, prezentácia manželskej vernosti. Pri strate mladej manželky sa kňazi často uchýľovali i k konfrontácii s negatívnymi spoločenskými javmi súvisiacimi s manželstvom. Poukazovali na navíťu mladých ľudí, ktorí si myslia, že budú večne zamilovaní a neistotu ženíchov, či náhodou nebude manželka neverná, či ho nebude „mučiť a katovať“³⁴.

²⁸ LEHOTSKÝ, *Na památku někdy Wysoce Vrozené Panj Csörgö Ewy de Nemes-Taxond, Wysoce Vrozeného Pána Bakó Gábora de Nemes-Kurth věrné a uprjmné Manželce...*, s. 6.

²⁹ WANKO, *Truchlořeč Wysoce Urozené a Welectěné Matroně Panj, Karoline Hellebranth, rozené Záborský, Manželce Wysoce Urozeného Muže Pána Jana Hellebranth...*, s. 6.

³⁰ LEHOTSKÝ, *Na památku někdy Wysoce Vrozené Panj Csörgö Ewy de Nemes-Taxond, Wysoce Vrozeného Pána Bakó Gábora de Nemes-Kurth věrné a uprjmné Manželce...*, s. 7.

³¹ HIRNER, *Ján Feješ: jeho dielo a myšlienková sústava*, s.103.

³² Tamtiež, s. 42.

³³ FEJEŠ, Ján. *DEM ANDENKEN DER WEILAND HOCHWOHLGEBORNEN FRAU JULIANNA VON DESSEÖFFY gebornen von Kubinyi gewidmet vom Johann von Fejes 1816*, s. 6.

Citované podľa: HIRNER, *Ján Feješ: jeho dielo a myšlienková sústava*, s. 103.

³⁴ KUTLÍK, Ján. *Mládencovi neb Panně, zadluho nemocným*. In: *Pohřebnj aneb Kázně a Řečí pohřebnj*. Knižečka pomocná, kterou k dobrému Bratřj, zvlášte začátečn-

Rovnako v rámci témy vernosti sa preto prezentovali aj vdovy ako obzvlášť ideálny prípad zachovávanía manželskej vernosti. Totiž ideálna vdova bola taká, pre ktorú jej manžel v duchu stále žil.³⁵ Žofia Hvizdáková napríklad chodila každý piatok, po dobu viac ako dvadsaťpäť rokov, k hrobu svojho manžela, o ktorý sa aj príkladne starala. Trávila tam pomerne dlhý čas spojený s modlitbami.³⁶ A i keď bola vdovou pomerne značnú dobu, o svojom nebožtikovi nehovorila inak, ako „s pohnutým srdcom a so slzami v očiach“³⁷. Pamätala si na jeho priania a plnila jeho poslednú vôľu i napriek tomu, že bola založená čisto na ústnom dohovore, neukotvená žiadnym testamentom. Rovnako aj pri svojej smrti, keď odkázala značný majetok evanjelickej cirkvi, vyložene nariadila, aby sa pri pamiatke donátorov spomínalo rovnako aj meno jej manžela, ktorého vôľu naplnila ona posmrtné.³⁸

V opačnom prípade, pri strate manželky, zas môžeme badať pripisovanie tragického osudu manželovi, ktorý sa nezdá byť vykreslený celkom iba v rámci zdvorilostnej prezentácie kňazom. Neustále sprevádzanie výziev manželov k plaču na pohrebe alebo popisu priebehu svojho smútku autenticky, samotným autorom Pavlom Šramkom po smrti jeho ženy, vyznieva v porovnaní s vnímaním smrti dieťaťa ako skutočný pocit nesmiernej ujmy. Totiž, kým pri úmrtí dieťaťa matka prežívala osobnú tragédiu spojenú s oplakávaním dieťaťa, „otec postáva stranou, aby zaprenie mužnosti nezradil“³⁹. S podobnými názormi sa stretávame aj pri popise smrti Šramkovho dieťaťa.⁴⁰ Zaujímavým fenoménom však zostáva, že takáto spoločenská norma neplatila pre pochovávanie manželiek, prípadne bola minimálne širšie tolerovaná.

---

jkú a čekanců úřadu kazatelského, gako i lewjtů a sskoly učitelů zhotovil Jan Kutlík, ew. S.B. Kazatel na Potwaroši. Sarvaš : Leopold Réthy, 1852, s. 98.

³⁵ RATAJOVÁ – STROCHOVÁ, Žena není Příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v České literatuře raného novověku, s. 745.

³⁶ KLLÁR, Ján. Památka Dobrodincuw cjrkwę ewang, slowenské AW w Pessti absahug-jcj Řeči, Wersse a Žiwotopisy. Pešť : Trattner-Károly, 1845, s. 14.

³⁷ Tamtiež, s. 14.

³⁸ Tamtiež, s. 15.

³⁹ KUTLIK, Ján. K pohrebu dieťaťa. In: *Pohřebnjk aneb Kázně a Řeči pohřebnj. Knižečka pomocná, která k dobrému Bratřj, zwlášte začátečnjkj a čekanců úřadu kazatelského, gako i lewjtů a sskoly učitelů zhotovil Jan Kutlík, ew. S.B. Kazatel na Potwaroši. Sarvaš : Leopold Réthy, 1852, s. 10.*

⁴⁰ ŠRAMKO, Žiwota y Smrti, požehnaná Památka, kterau, Vrozené někdy a pobozné Matronně, KATARJNE POTOCZKY..., s.136.

Dobový ideál matky

Nie je prekvapením, že najväčšia pozornosť sa v kázňach venovaných ženskému pohlaviu venuje popri úlohe dobrej kresťanky, ktorá mohla osloviť aj mužských poslucháčov, práve materstvu a výchove detí. Keďže ide o najdôležitejšiu úlohu v živote ženy, ktorá vychádza z biologických predispozícií, môžeme v kázňach pozorovať rôzne štádiá materstva, od pôrodu, cez rady na správnu výchovu, až po samotné vnímanie smrti matky.

Stretávanie sa so smrťou sprevádzalo materstvo už od počiatku, či už vo forme úmrtia dieťaťa, ale častokrát aj pri ohrození života samotnej matky, vzhľadom na úroveň dobovej starostlivosti, no v neposlednom rade neustálymi opakovaniami tehotenstiev, ktoré hnali únosnosť organizmu na maximum.⁴¹ Ešte pred samotným pôrodom bolo nutné chrániť detský život. Fándly napomínal ženy, že sa nestávajú matkami vtedy, keď sa dieťa narodí, ale keď sa v nich nachádza ešte ako plod. Preto je nutné mať takýto fakt na zreteli a dbať o ochranu života aj počas tehotenstva. Žena sa mala vyhnúť konaniu, ktoré by mohlo spôsobiť potrat, a teda vyhýbať sa ťažkej práci, dvíhaniu ťažkých predmetov. Mala si dávať pozor na pády, obzvlášť v zimných mesiacoch, pokiaľ bolo klzko. Taktiež bolo vhodné, aby sa vyhýbala miestam, kde je dusno a sparno alebo príliš veľa ľudí. Odporúčal, aby sa neprejedali studenými jedlami, ktoré sú telu škodlivé.⁴² Pomerne dôležité bolo, aby sa k žene jej manžel správal vládnejšie. Jednoznačne, aby ju počas tehotenstva nebil, ale najmä, aby ju v žiadnom prípade neprekľínal, pretože by sa prekliatie mohlo vyplniť na dieťati.⁴³

Takéto základné pravidlá sa vyskytujú v dobovej literatúre pomerne často, no nie je nutné predpokladať, že by ich charakter mal byť výlučne vzdelávací, a žeby väčšina samotných žien tieto fakty nepoznala. Prípadne obratne využívala, v istých prípadoch, vo svoj prospech pri pomerne častom dobovom fenoméne mravného deliktu infanticidy. Problém sa skôr javí tak, že i s vedomím daného nebez-

---

⁴¹ LENGYELOVÁ, Tünde. „...úlohou žien je sedieť doma, rozprávať sa s Bohom a priať.“ Každodenný život ranonovovekej šľachtickej. In: FEDERMAYER, Frederik ed. *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2012, s. 167.

⁴² FÁNDLY, Juraj. *Contio funebris super sepultam gravidam feminam*. In: *Príhodné a svätečné kázne*. Trnava : Václav Jelínek, s. 516.

⁴³ Tamtiež, s. 519.

pečenstva sa k tehotenstvu mohlo pristupovať buď ľahkomyselne, alebo nemali jednotlivé ženy iné východisko. Napriek varovaniám ohľadom rizík potratu plodu, pôrodu mŕtveho dieťaťa alebo aj útlých a nezdravých detí⁴⁴ bol takýto prístup v istom zmysle v rozpore s nutnosťou manuálnej práce, ktorá neobchádzala na našom území ani nižšiu šľachtu.

Avšak Fándly sa vopred ohradil voči sťažnostiam zo strany žien na margo nevyhnutnosti ťažkej práce na obstaranie živobytia v tom zmysle, že prvotná povinnosť matiek je ochrániť dieťa. Potom už bude pre nich neskoro na ľútosť.⁴⁵ Reálne možnosti žien však už nespomenul. Aj pri samotnom pôrode môžeme vidieť isté narážanie na limity doby, ktoré ani nemuseli byť zapríčinené nevhodnou starostlivosťou, prípadne správaním. Napríklad spomenieme pomerne nebezpečnú situáciu Kláry Potockej, keď jej v značnej vzdialenosti od domu na oslave v Bobrovci začali pôrodné kontrakcie. V tom momente sa vybrali na cestu domov, aby mohla porodiť, no jej problém spočíval v tom, že niekoľko kilometrovú cestu sa nemohla viezť kočom a musela sa domov v pôrodných bolestiach dopraviť pešo.⁴⁶

Pôrod bol teda fenoménom, keď sa žena dostávala najbližšie do kontaktu so smrťou. Dôkazom toho je aj dobové odporúčanie pre ženy: „*keď príde vašej tehotnosti ôsmi, alebo deviaty mesiac, chystajte sa nie do kúta, nie k pôrodu, ale chystajte sa na smrť a do hrobu. Ako? Skrze svätú spoveď a prijímanie, a proste Boha aby bol milostivý.*“⁴⁷ Časté stretávanie s prípadnou smrťou a stratou zdravia pri pôrode mali za následok, že ženy sa na základe strachu z výsledku snažili vylepšiť svoje mravy, minimálne počas tehotenstva.⁴⁸ Podľa slov Mateja Šuleka bola však smrť pri pôrode považovaná za blahoslavenú, popri „*kňazoch, ktorý na kancli umierajú*“ a „*vojakoch v boji.*“⁴⁹ Pôrod prirovnal práve k príprave vojaka k boju, ktorý sa taktiež pripravuje na smrť. Juliana Smrečániová sa obdobne pripravovala tesne pred pôrodom. Vďaka jej cnostnému prístupu sa „*Bohu svému nad jiné*

---

⁴⁴ Tamtiež, s. 518.

⁴⁵ Tamtiež, s. 517.

⁴⁶ ŠRAMKO, *Života y Smrti, požehnaná Památka, kterau, Vrozené někdy a pobožné Matrónně, KATARJNE POTOCZKY...*, s. 7.

⁴⁷ FÁNDLY, *Contio funebris super sepultam gravidam feminam*, s. 525.

⁴⁸ ŠULEK, Matej. *Poslednj Vale Urozené nekdy Panj Juliany Smreczány rozené Jób Francsaly prečtené v Chráme Paluckem 1772 29. Novembris. 1790 – 1804.* Rukopisná zbierka kázni. Literárny archív SNK, fond Matej Šulek, B372, s. 293.

⁴⁹ Tamtiež, s. 291.

libila“⁵⁰, a tak si ju vyvolil. Aj Zuzana Dežófióvá si v rámci zdravotných komplikácií, spojených so zhoršením tuberkulózy, zaopatrila život tesne pred pôrodom. Vykonala tak ešte pri bystrých zmysloch. Tento počin bol nakoniec pre ňu veľmi výhodný, pretože krátko po pôrode svojho syna dostala horúčky a umrela.⁵¹ Obdobné straty na životoch mali pre mužov nemilé dôsledky, spojené najmä so zaopatrením pozostalých detí, ktoré v mladom veku podliehali výlučne do kompetencií matky.

Medzi najdôležitejšiu tému, ktorá sa venovala starostlivosti o novorodencov, v prípade šťastného úvodu rodičky, bola stále aktuálna téma dojok, ktorá často spôsobovala pohoršenie v intelektuálnej vrstve spoločnosti a zasahovala najmä vyššie vrstvy žien.⁵² Práve pri kázaniach sa ukazoval ideálny priestor na realizáciu mienkotvornej činnosti kňazov aj v tomto ohľade. Ako idealizácia matiek vystupujú ženy z vyšších vrstiev spoločnosti,⁵³ ktoré mali ísť príkladom pre ostatné „dengľavé“, „maznavé“ a „lenivé“ ženy.⁵⁴ Primárnym odôvodnením kňazského rozhorčenia bolo, že používanie dojok je proti prirodzenosti⁵⁵ a je nerešpektovaním Božieho trestu pre Evu.⁵⁶ Juraj Fándly dokonca odmietol menovať ostatné príčiny poslucháčom kázne, avšak pre zvedavcov odporučil osobnú konzultáciu s tvrdením, že keď sa dozvedia o týchto príčinách, zadivia sa tak, „že sa im aj dlhé vlasy hore postavia“⁵⁷.

Zaujímavým prípadom prezentujúcim kojenie je osoba Kataríny Potockej, ktorá síce bola ideálnym príkladom dobrej matky a ktorá

---

⁵⁰ Tamtiež, s. 293.

⁵¹ AMBRÓZI, Ondrej. *AUXILIO ALTISSIMI! Právě věřjcy Dusse k Smrti blahoslawené se chystajjcy. Mysl, Libost a Usyłowánj. To gest: Kázanj Pohřebnj při slawném Pochowánj těla mrtvého, Wysoce Urozené a wzáctné někdy Panj, P. Zuzanny DESSEWFY de CSERNEK Wysoce Urozenéj a wzáctného Pána, P. ZERDEHELYI SÁNDORA de NITTRA ZERDAHELY Milé někdy Panj Manželky, W Chrámě Stredňanském Ewangelickém na den Swatého Tomáse Aposstola Léta Páně 1758. Predložené od Ondřege Ambrozy, Slowa Božiho Kazatele. Prešporok : Ján Michal Landerer, [s.d.], nečíslované.*

⁵² Něco obecného z nassi vlasti. In *Presspůrské Nowiny*. 16. 7. 1785, č. 56, s. 446.

⁵³ LEHOTSKÝ, *Na památku někdy Wysoce Vrozené Panj Csörgö Ewy de Nemes-Taxond, Wysoce Vrozeného Pána Bakó Gábora de Nemes-Kurth wěrné a uprjmné Manželce...*, s. 9.

⁵⁴ FÁNDLY, Juraj. Praefatio catechetica In *Príhodné a svátečné kázne*. Trnava : Václav Jelínek, s. 414.

⁵⁵ HIRNER, *Ján Feješ: jeho dielo a myšlienková sústava*, s. 89.

⁵⁶ FÁNDLY, Praefatio catechetica, s. 414.

⁵⁷ Tamtiež, s. 414.

„ochotne a rada“⁵⁸ túto činnosť vykonávala, pretože vedela, že to je jej povinnosť, z čoho si mali ostatné ženy brať príklad. Avšak po smrti predchádzajúcich dvoch detí jej tretiu dcéru, Kláru, manžel zakázal kojiť zo závažných dôvodov. Príčina bola taká, že v jej rode trápila mnoho osôb „*nemoc padoucí*“. Obe ich deti predtým umreli na toto ochorenie.⁵⁹ Domnieval sa, že nákaza môže byť dedičná a prenáša sa prostredníctvom materského mlieka. Intenzita a dĺžka kojenja podľa neho dovoľovala ochoreniu s časom naberať na intenzite. Totiž v danej dobe sa stále preferovalo presvedčenie, že materské mlieko je zdrojom cností, prípadne nerestí, z čoho vychádzal pravdepodobne aj Šramko, ktorý spájal genetickú predispozíciu s prenosom prostredníctvom materského mlieka. Nakoniec Katarína uznala jeho argumenty za opodstatnené a najali si dojku.⁶⁰ Dievča zostalo zdravé, a keď sa o rok narodil syn, urobili identicky.⁶¹ Deti, teda mimo jedného ľahšieho prípadu ochorenia u syna, prosperovali.⁶²

V nadväznosti na následnú dôležitosť úlohy matiek zvýrazňoval už aj Peter Pazmáň, ktorý tvrdil, že „*dokonalosť alebo zvrhlosť celého nášho života závisí od výchovy ženského pokolenia: keďže prvých osem rokov nášho života, počas ktorého sme najučenejší, trávime v starostlivosti žien. Aké názory a mravy do nás v tom čase nakvapkajú, podľa nich sa bude odvíjať niť nášho života.*“⁶³ Žena sa tak musí vyhýbať všetkému, čo môže uškodiť jej duchovnej aj telesnej chybe, nakoľko je dôležitým bodom výchovy detí. Treba byť šlachetným príkladom, pretože bez príkladu „*pri deťoch všetky prosby a hrozby nič neprospejú.*“⁶⁴ Podobne sa stavali k výchove aj rodičia Kataríny Potockej, ktorí sa vyvarovali pri výchove svojich detí klasickému dobovému štandardu založenému na karhaní a vystríhaní, ale s deťmi sa „*len ako hrali*“⁶⁵ a viedli ich svojím príkladom.

---

⁵⁸ ŠRAMKO, *Života y Smrti, požehnaná Památka, kterau, Vrozené někdy a pobožné Matróňne, KATARJNE POTOCZKY...*, s. 69.

⁵⁹ Tamtiež, s. 82.

⁶⁰ Tamtiež, s. 83.

⁶¹ Tamtiež, s. 84.

⁶² Tamtiež, s. 90.

⁶³ Citované podľa: LENGYELOVÁ, „...úlohou žien je sedieť doma, rozprávať sa s Bohom a priasť.“ Každodenný život ranonovovekej šľachtickej, s. 159.

⁶⁴ WANKO, *Truchlořeč Wysoce Urozené a Welectěné Matroně Panj, Karoline Hellebranth, rozené Záborský, Manželce Wysoce Urozeného Muže Pána Jana Hellebranth...*, s. 7.

⁶⁵ ŠRAMKO, *Života y Smrti, požehnaná Památka, kterau, Vrozené někdy a pobožné Matróňne, KATARJNE POTOCZKY...*, s. 16.

Kvalitná výchova detí bola pomerne dôležitým faktorom, ktorý bol zdôrazňovaný, nakoľko bolo nutné u nás šíriť osvetu, pretože sa v spoločnosti daný fenomén zanedbával. Preto sa aj Fándly rozhodol vydať kázeň venovanú špeciálne matkám a vychovávateľkám.⁶⁶ Treba však podotknúť, že vychovávanie detí bolo chápané v inom významovom odtieni, ako je tomu dnes. Pod výchovou sa majoritne chápalo vedenie detí ku zbožnosti, od ktorej sa už potom mali prirodzene odvíjať pozitívne vzorce správania. Takéto smerovanie k viere malo podľa Fándlyho začínať už u novorodencov. Keď ich matky vkladajú do kolísky, tak ich treba pokropiť svätenou vodou, prežehnať s krížom, aby im nepriateľ neuškodil a v žiadnom prípade im nespievať svetské pesničky, ale výlučne pobožné, lebo Boh ich mohol za to príkladne potrestať.⁶⁷ Čo sa týkalo prvých detských úkonov, tak podľa neho, ak je možné malé deti naučiť urobiť „Pá“ a dať „Packu“, nemôže byť náročné naučiť ich sa aj modliť, i keď len symbolicky.⁶⁸ Napríklad podľa sv. Kunegundy, ktorá chodila na sväté omše ako nemluviča s pestúnkou a pri menách Ježiša a Mária svoje oči do nebies obracala a hlavu, naopak v pokore skláňala.⁶⁹

Trochu idealisticky vyznieva odporúčanie venované učeniu prvých slov, a totiž: „*aby jeho prvé slová neboli : Mama alebo Tata, ale radšej: Ježiš, Mária!*“⁷⁰ Vyložene sa pozastavuje pri rozhorčujúcom používaní výrazu „Pánbíčko“, ktorý často počuje z úst detí a napomína rodičov, aby dbali na tento neúctivý fakt. Avšak sám si uvedomoval, že pri obyčajných ľuďoch nie je mnohokrát problém v ich nevoli, ale v tom, že sami často neovládajú katechizmus a sú negramotní.⁷¹ Bolo však možné učiť deti aspoň pomocou obrázkov, pretože sami rodičia nevedia viac. Avšak nemali by deťom ukazovať obrázky s diabolskou tematikou, lebo tie deti ešte nepochopia a akurát ich vystrašia.⁷² Vyložene zakazoval matkám a pestúnkam strašiť deti, keď neposlúchajú, pretože potom ich trápia nočné mory, upadajú do chorôb a ostávajú ustráchané aj v neskoršom veku.⁷³ Deti bolo nutné taktiež viesť k viere formou pozitívnej motivácie. Napríklad, pokiaľ

---

⁶⁶ FÁNDLY, Praefatio catechetica, s. 411 – 412.

⁶⁷ Tamtiež, s. 418.

⁶⁸ Tamtiež, s. 418.

⁶⁹ Tamtiež, s. 417.

⁷⁰ Tamtiež, s. 416.

⁷¹ Tamtiež, s. 419.

⁷² Tamtiež, s. 420.

⁷³ Tamtiež, s. 420 – 421.

sa deti hrali s halúzkami, na procesii bolo nutné ich vychváliť, nie im takú činnosť zakazovať. Fándly ale pripúšťal, paradoxne, aj materiálnu odmenu pre deti, a to vo forme „putovného“, ktoré malo byť darčekom, čo rodičia donesú z púťi, takisto, ako im nosia drobnosti z jarmokov. Pokiaľ by sa deti pekne modlievali, tak im mohli rodičia sľúbiť pekné „žlté črievičky, vyšívané kožušky,“⁷⁴ prípadne tiež veľmi módné červené čižmy,⁷⁵ keď budú mať nastúpiť do školy. Fándly teda videl výchovu najmä optikou kňaza. Ján Feješ ako zástupca svetskej inteligencie zas tvrdil, že najlepším riešením by bolo vydať preklad diela *Emil alebo O výchove*, ktorý bol podľa neho ideálnym základom pre osvetu medzi obyvateľmi.⁷⁶

Na iný úkaz v spoločnosti spojený s nedostatočnosťou výchovy ešte poukázal Fándly, ktorý upozorňoval na to, že rodičia mali tendencie detí sa prirýchlo zbaviť a posielali ich do služby alebo na neznáme miesta.⁷⁷ Nielen medzi chudobnejšími vrstvami bol takýto postup bežný, ale rovnako sa k tomu stavali aj šľachtické rodiny, pre ktoré bola výmena detí bežným spôsobom spojeným so vzdelávaním. V prípade dievčat ich pomerne často posielali k iným rodinným príslušníkom, kde sa mali zdokonaľiť v ženských prácach, prípadne pozorovať model vedenia hospodárstva.⁷⁸ Napríklad Katarína Wartenslebens bývala u svojej tety Johany Teleky a ona sa o ňu postarala aj po smrti rodičov.⁷⁹ Keď Katarína sama umierala v pomerne mladom veku (26 rokov), jej syn, dokonca už pred pohre-

---

⁷⁴ Tamtiež, s. 421.

⁷⁵ LENGYELOVÁ, Tünde. *Život na šľachtickom dvore Odev, strava, domácnosť, hygiena a voľný čas*. Bratislava : Slovart, 2016, s. 87.

⁷⁶ HIRNER, Ján Feješ: jeho dielo a myšlienková sústava, s. 89.

⁷⁷ FÁNDLY, Praefatio catechetica, s. 422.

⁷⁸ AMBRÓZI, AUXILIO ALTISSIMI! Právě věřjcy Dusse k Smrti blahoslawené se chystagjcy. Mysl, Libost a Usylowánj. To gest: Kázanj Pohřebnj při slawném Pochowánj těla mrtvého, Wysoce Urozené a wzáctné někdy Panj, P. Zuzanny DESSEWFY de CSERNEK Wysoce Urozenéj a wzáctného Pána, P. ZERDEHELYI SÁNDORA de NITTRA ZERDAHELY Milé někdy Panj Manželky..., nečíslované.

⁷⁹ PÁN, Martin. *Pohřebnj Kázanj ku poctiwosti Oswjcené a Welkomožné nekdy Grofky Kataríny WARTENSLEBEN DE EXTEN. Welikomožného Pána Baróna Ludwika PRÓNAY DE TOTH PRÓNA ET BLATNITZA, Panj Manželky, dne 6. Unora r.1808. w Pessťi w Pánu zesnule. Kterěž w prwnj Neděli postnj v prestřed Sl. Panstw j a zástupu držel w Chrámě Ew. Slowensko Prawňanském Martin PÁN, Cýrkwi Ew. Slow. Prawňanské S. B. K. Welebneho Bratrstw Turčanského Con-Senior. Banská Bystrica : Ján Štefány, 1808, s. 43.*

bom, bol adoptovaný jej sesternicou,⁸⁰ ktorá so svojím manželom nemala vlastných potomkov.⁸¹

Pri smrti ženy sa často stretávame s pripisovaním vysokých zásluh pri výchove synov v kontexte ich spoločenského osuhu a vzdelania, či už išlo o cirkevných predstaviteľov, župných úradníkov, učiteľov a podobne. Zuzana Šuleková prispela do spoločnosti dobrou výchovou svojich šiestich synov, ktorých aj napriek vdovskému stavu a chudobe následkom požiaru dokázala priviesť do „váženého stavu“⁸². Konkrétne vychovala štyroch kazateľov a dvoch učiteľov. Tento fakt je zaujímavým práve paralelne s úrovňou ženského vzdelania a reálnym spôsobom, akým mohli výchovu synov ovplyvňovať bez potrebných vedomostí. Paradoxne sa nestretávame s takýmto kreditom pri pohreboch otcov.

Avšak pri popise výchovy sa vynára aj zaujímavý spôsob chápania autorov kázni, venujúci sa zodpovednosti rodičov za deti, ktorý reflektuje dobovú mienku. Miera prežitia detí bola stavaná výlučne na Božej vôli. Mimo možnosti ovplyvnenia tehotenstva je už nemožné, aby rodičia mohli ovplyvniť detskú úmrtnosť, ani v prípadoch nešťastných udalostí. Totiž, keby „*stráž Boží pri ňom nebola, každú chvíľu by sa ti v studni utopilo, alebo väzy vylomilo, alebo od jedovatých vecí, bylín, nezrelého ovocia pohynulo, alebo sa nepotrebnou kalikou stalo...*“⁸³. Deti sú totiž iba vypožičané od Boha⁸⁴ a on sa snaží vytvoriť čo najviac duší pre nebo, a teda „*na každú sekundu, t. j. na každé jedno udretie dlane jeden človek sa rodí a na každých desať mŕtvych trinásť narodených padá.*“⁸⁵ Deti sú mu prirodzene najmilšie

---

⁸⁰ Tamtiež, s. 44.

⁸¹ Rodokmeň podľa Nagyho dostupný online: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/kilencedik-kotet-796B/pronay-csalad-tot-pronai-es-blatniczai-baro-es-nemes-886B/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0tPTllfTmFneW12YW5fMSJdfSwgInF1ZXJ5IjogInByb24qIn0>

⁸² ŠULEK, Matej. *Curriculum vitae Suzanae Schulek natae Csernota*. 1790 – 1804. Rukopisná zbierka kázni. Literárny archív SNK, fond Matej Šulek, B372, s. 324.

⁸³ KUTLÍK, Ján. K pohrebu dieťaťa. In *Pohřebnjik aneb Kázně a Řeči pohřebnj. Knižečka pomocná, která k dobrému Bratřj, zvlášte začátečnjjú a čekanců úřadu kazatelského, gako i lewjtů a sskoly učitelů zhotovil Jan Kutlík, ew. S.B. Kazatel na Potwarošj. Sarvaš : Leopold Réthy, 1852, s. 13.*

⁸⁴ FÁNDLY, Contio funebris super sepultam gravidam feminam, s. 517.

⁸⁵ KUTLÍK, K pohrebu dieťaťa, s. 12.

a pokiaľ smrť dieťaťa nie je zapríčinená hriechmi rodičov,⁸⁶ tak smrť nevinných a mladých detí im zabránila sa skaziť vo veku mladosti.⁸⁷

Obdobie dospievania je totižto istým spôsobom prepojené s rozhorčením všetkých kazateľov, keďže správanie mládeže nespĺňalo ich požiadavky. Špecifický je fakt, že žiadny z našich autorov neprezentoval možnosť, že by mohli byť takémuto správaniu na vine rodičia, čo sa výchovy týka. Mimo naučenia dôležitej úcty k Bohu, od ktorej sa mal automaticky odvíjať cnostný život, sa na rodičov náročnejšie požiadavky nekládli. Faktor výchovy ako takej nebol podstatný. Problém sa javil tak, že aj dobrí rodičia mali problém s deťmi, totižto za to mohli „zlý zvodcovia“⁸⁸, kvôli ktorým deti upadnú v blud, potupu. Prípadne ich zlanária svetskej radosti.

Pokiaľ sú deti mladé, sú dobré a milé, a ešte aj v škole sa dajú zvládnuť, lebo sa im dohovára alebo im „prútom hrozíme a viac sa boja nás“⁸⁹; ale hneď, ako sa stratia rodičom z očí, tak napríklad Kutlík konštatuje: „*hľa takáto je naša mládež*“⁹⁰; a dodáva dôvody svojho rozhorčenia na margo mladých ľudí: „*aká zlostná samopašnosť! Aké oplzlé a nestydaté žarty! Aká neúcta a neposlušnosť voči starším! Aké pachtenie po krádeži za tým, čo je cudzie! Aká ľadová studenosť ku chrámu a modlitbe! Aká neskrotná dychtivosť chodiť po noci a robiť skutky tmy! ... V ženení a vydávaní aká trucovitosť a nevšímavosť rodičovskej rady*“⁹¹. Medzi iné problémy s mládežou patrilo aj rúhanie sa, bezprávie na rodičoch, nestaranie sa o vlastnú matku, ktorá bola vdovou.⁹²

---

⁸⁶ KUTLÍK, Mládencowi neb Panně, zadlúho nemocným. In *Pohřebnj aneb Kázně a Řeči pohřebnj. Knižečka pomocná, které k dobrému Bratřj, zvlášte začátečnjků a čekanců úřadu kazatelského, gako i lewjtů a sskoly učitelů zhotovil Jan Kutlík, ew. S.B. Kazatel na Potwaroši*. Sarvaš : Leopold Réthy, 1852, s. 90.

⁸⁷ CLASSEN, Albrecht. Die Darstellung von Frauen in Leichenpredigten der Frühen Neuzeit : Lebensverhältnisse, Bildungsstand, Religiosität, Arbeitsbereiche, In *Mitteilungen des Institut für Österreichische Geschichtsforschung*, 200, vol. 108, s. 303.

⁸⁸ KUTLÍK, K pohrebu dieťaťa, s. 14 – 15.

⁸⁹ KUTLÍK, Mládencowi neb Panně, zadlúho nemocným, s. 88.

⁹⁰ Tamtiež, s. 90.

⁹¹ Tamtiež, s. 86 – 87.

⁹² ŠULEK, Matej. *Werše Pohřebnj, pri prjležitosti Urozené a Pobožné Matrony, Kataryny Ambrozy, Dvojctihod. Někdy mužj Gjrjmu Fábry pozůstalé vdovy, bezdušneho tela k hrobu sprowazenj čtené 1. Apr. 1770. 1790 – 1804*. Rukopisná zbirka káznj. Literárny archív SNK, fond Matej Šulek.,B372. s. 418.

Mladost je síce spájaná s prijemnými spomienkami,⁹³ je nutné zachovávať mieru vo svojom správaní. Podľa slov kazateľa bolo ťažkým hriechom v mladosti sa neučiť a nepripravovať na dospelosť a iba „*po zemských rozkošiach a kratochvítach dychtit*“⁹⁴, a taktiež nechrániť svoje zdravie a neposlúchať rodičov.⁹⁵ Na rozdiel od spomínaných príčin nešťastí u mladých detí sa u dospievajúcej mládeže vina za akékoľvek negatívne dôsledky kládla, v zmysle vyvodenia zodpovednosti, už na nich samých a na ich odmietnutie poslušnosti rodičom. A to aj v takom prípade, ak dieťa náhodou ochorelo, prípadne umrelo. „*Mali by sme menšie špitále, cmítare,*“⁹⁶ poznamenal Matej Šulek, keby mladí ľudia nepodliehali chlípnosti a poslúchali rodičov. Aj Karolína Matulaj „*pri slušných inak kratochvítach, predsa slušnú mieru, ktorú zvlášť jej útlosť tela vyžadovala, nie vždy, menovite poslednú zimu zachovávala*“⁹⁷. To bola údajne hlavná príčina, ktorá viedla k tomu, že dostala tuberkulózu, a superintendent Ján Seberíny dosvedčoval, že si toho sama bola vedomá a tisíckrát danú nerozvážnosť oľutovala, avšak už bolo pre ňu neskoro. Preto sa mala stať varovným príkladom pre ostatnú mládež, o čom svedčí aj samotný fakt, že daná kázeň vyšla tlačou nielen ako rozlúčka s konkrétnou osobou, ale takisto v rovnakom znení, bez osobného dodatku zosnulej, pod názvom *Hlas vjry Krestanské u hrobů mladých lidí k pozůstalým žigjicym*⁹⁸ pre širšie uplatnenie a inšpiráciu kazateľom.

⁹³ KUTLÍK, Mládencowi neb Panně, zadlúho nemocným, s. 84.

⁹⁴ LEHOTSKÝ, *Na památku někdy Wysoce Vrozené Panj Csörgö Ewy de Nemes-Taxond, Wysoce Vrozeného Pána Bakó Gábora de Nemes-Kurth wěrné a uprjmné Manželce...*, s. 9.

⁹⁵ Tamtiež, s. 9.

⁹⁶ ŠULEK, Matej. *Recept Božj Proti krátkosti Žiwota; skrze novau Probu potvrzený, na dluhém totižto Žiwote a blahoslawené Smrti Wysoce Urozené a Bohabogné Panj Panj Juliany Platthy, Wysoce Vrozeného někdy Pána Pana Kubiny Lorince de Felső Kubin et in Bertelenfalwa pozůstalé Wdowy; Roku 1712 narozené; 1735. w Manželstwj oddané; 1761 owdowelé; 1790 dne 19. Septembra w Pánu zesnulé. dne 22. téhož Měsyce pohřbené a w Neděli 17. po S. Trogicy w Welko-Paludském Ev. Chrámě od Slawného Prátelstwj oplakané kterýžto w tan Přjležitost weršowně wygadřil.* Banská Bystrica : Jan Jozef Tumlér, 1790, nečíslované.

⁹⁷ SEBERÍNY, Ján. *Kázani které na dotázani poslední pohřebni počestnosti wysoce urozené někdy panně Karolině Matulay, dne 29. Mája 1827 w Pánu zesnulé, w chrámě ewangelickém w nědelj 1=nj Trojičnau, držel Ján Seberjny, Cýrkwe ewang. B. Štáwnické slow. Nácye S. B. K. a welebné Superintendencye Baňského okolj Notáryus. Nákladem uznalé cýrkwe.* Banská Štiavnica : Štefan Mihálik, 1827, s 17.

⁹⁸ SEBERÍNY, Ján. *Hlas vjry Krestanské u hrobů mladých lidí k pozůstalým žigjicym.* Banská Štiavnica : Šimon Mihálik, 1827. 25 s.

Záver

Naša štúdia sa snažila poukázať na dobové vnímanie niektorých aspektov života ženy na základe pohrebných kázní. Ženy boli vysoko cenené pre ich morálny vplyv na príslušníkov rodinného kruhu. Na základe nášho rozboru prameňov sme sa snažili dokázať, že úloha ženy bola pomerne významná v rámci dobových možností uplatnenia. Treba mať na pamäti princíp hierarchickej komplementarity, ktorý determinoval život každého jednotlivca aj v období novoveku, a taktiež aj absenciu individualizmu v danej dobe. Preto máme za to, že nie je možné hodnotiť ženy v danom historickom období ako zastávajúce degradujúcu pozíciu v rámci rodiny, nakoľko sme poukázali na vyzdvihovanie ženských úloh v dobovom diskurze.

Bibliografia

Pramene

Rukopisné zbierky
Literárny archív SNK, fond Matej Šulek

Tlačené pramene

- AMBRÓZI, Ondrej. *AUXILIO ALTISSIMI! Právě věřjcy Dusse k Smrti blahoslawené se chystagjcy. Mysl, Libost a Usylowánj. To gest: Kázanj Pohřebnj při slawném Pochowánj těla mrtvého, Wysoce Urozené a wzáctné někdy Panj, P. Zuzanny DESSEWFY de CSERNEK Wysoce Urozenéjp a wzáctného Pána, P. ZERDEHELYI SÁNDORA de NITTRA ZERDAHELY Milé někdy Panj Manželky, W Chrámě Stredňanském Ewangelickém na den Swatého Tomásse Aposstola Léta Páně 1758. Predložené od Ondřege Ambrozy, Slowa Božih Kazatele. Prešporok : Ján Michal Landerer, [s.d.].*
- FÁNDLY, Juraj. *Contio funebris super sepultam gravidam feminam. In: Příhodné a svátečné kázně.* Trnava : Václav Jelínek, 1795.
- FÁNDLY, Juraj. *Praefatio catechetica In Příhodné a svátečné kázně.* Trnava : Václav Jelínek, 1795.

- HULIAK, Ján. ALAE DUAE AQUILAE MAGNAE To jest: krátká Chwálo –Reč w čas Exequyi Oswicenej někdy P. Groffky Maryi Antonie Zrozenej Baronky DE HÖRNEK, Jeho Excellency Oswiceneho Pána Groffa, Pána někdy Pongracz Kaspara, Jasnosti Kráľowskej Apoštolskej tajného wnitrního Radce najmilejší Manželky. Kteru: Rozličného Stawu Posluchačům predložil JOANNES HULYAK, na ten čas farár Warinský Roku 1777. 14. Dubna, w Chrámě téhož jména Mestečka. In: REŠETKA, M. *Kázňe Příhodné od rozličných někdi kazatelow w Jaziku slowenském powedané a na Swetlo widané. Zwazek prwní.* Trnava : Václav Jelínek, 1831.
- JANČOVIČ, Štefan – ČILLAJ, Martin. *Pohřebnj čest Mnohowážené matroně Panj Zuzaně Meljan rozené Sinkowic, mnohowáženého mužePána Jiřjho Melian, při slaw.. Gymnasium Ewang. A. W. kurátora, manželce, od wnitr̄ zaznamenaných prokázaná. Na Sarwassí, dne 22. Prosince 1842. (Nákladem připomenutého manžela).* Pešť : Trantner Karóli, 1842.
- KORONI, Fridrich. *Žalostné kázani při pohrbu W. Urozené Pani Pani Juliany Gómóri rozené Ssturman dne 14. Července w Sstitniku skrz Fridrycha Koroni Sl. Božihó Kazatelle a Bratrstwj Gomorského Senyora.* Banská Bystrica : Ján Štefány, 1799.
- KOLLÁR, Ján. *Památká Dobrodincuw cjrkwé ewang, slowenské AW w Pessiti absahugjč Řeči, Wersse a Žiwotopisy.* Pešť : Trattner-Károly, 1845.
- KROMHOLZ, Michal. *Priklad Žiwota dobrého / a Smrti dobrég w Wýsoce Urozenég Panj / Panj Katerjne Okolicansy Wýsoce Urozeného Pána / Pána Pongrácz Andrása DE SZENT-MIKLOS, et OVAR W Orawském Panstwy Praefectusse / Jego Gasnostj Cýsarskéj Tricátku w Kežmarku / a w Lewoči Administratora /Uprimneg Manželce / pri Pohrebe Gegj Slawném w Banskég Bistrycy na Zámku / w Kosteľe Swatého Kríže Nacyi Slowenskég predložený / a wyloženy PER R.P. MICHAELEM KROMHOLCZ é Societate JESU. Léta Páně M. DCC. XIX.* Trnava: Typis Academicis, [s.d.].
- KUTLÍK, Ján. K pohrebu dieťaťa. In: *Pohřebnj aneb Kázňe a Řeči pohřebnj. Knižečka pomocná, kterou k dobrému Bratřj, zvlášte začátečnjku a čekanců úřadu kazatelského, gako i lewjtů a sskoly učitelů zhotovil Jan Kutlík, ew. S.B. Kazatel na Potwaroší.* Sarvaš : Leopold Réthy, 1852.
- KUTLÍK, Ján. Mládencowi neb Panně, zadlúho nemocným. In: *Pohřebnj aneb Kázňe a Řeči pohřebnj. Knižečka pomocná, kterou k dobrému Bratřj, zvlášte začátečnjku a čekanců úřadu kazatelského*

- ho, gako i lewjtů a sskoly učitelů zhotovil Jan Kutlík, ew. S.B. Kazatel na Potwaroši. Sarvaš : Leopold Réthy, 1852.
- LEHOTSKÝ, Daniel. Na památku někdy Wysoce Vrozené Panj Csörgő Ewy de Nemes-Taxond, Wysoce Vrozeného ---Pána Bakó Gáborra de Nemes-Kurth věrné a uprjmné Manželce, zesnulé w Krystu Pánu Roku 1810. dne 20. Julie, a pochované 23-ho tohože Mesýce w Kolárjch w Sl. Stolicy hontánské. Kázanj druhé Držano w Chrámě Ewang. Malo-Čalomitském skrz Daniele Lehotského de Eadem Cyrkwi M. Čalomitské Sl. B. Kazatele, a Wel. Bratrstwj. hontánského Semiora. W Pešti wytisštěné u Matauše Trattnera. Pešť : Matúš Trattner, 1811.
- PÁN, Martin. Pohřebnj Kázanj ku poctiwosti Oswjčené a Welkomožné nekdy Grofky Katařiny WARTENSLEBEN DE EXTEN. Welikomožného Pána Baróna Ludwika PRÓNAY DE TOTH PRÓNA ET BLATNITZA, Panj Manželky, dne 6. Unora r.1808. w Pessti w Pánu zesnule. Kterěz w prwnj Neděli postnj v prestřed Sl. Panstw a zástupu držel w Chrámě Ew. Slowensko Prawňanském Martin PÁN, Cýrkwi Ew. Slow. Prawňanské S. B. K. Welebneho Bratrstwj Turčanského Con-Senior. Banská Bystrica : Ján Štefány, 1808.
- SEBERÍNY, Ján. Kázani které na dotázani poslední pohřebni počestnosti wysoce urozené někdy panně Karolině Matulay, dne 29. Mája 1827 w Pánu zesnulé, w chrámě ewangelickém w nedelj 1=nj Trojičnau, držel Ján Seberjny, Cýrkwe ewang. B. Štáwnické slow. Nácye S. B. K. a welebné Superintendencye Baňského okolj Notáryus. Nákladem uznalé cýrkwe. Banská Štiavnica : Štefan Mihálik, 1827.
- SEBERÍNY, Ján. Hlas vjry Krestánské u hrobů mladých lidj k pozůstalým žigjcy. Banská Štiavnica : Šimon Mihálik, 1827.
- ŠRAMKO, Pavel. Žiwota y Smrti, požehnaná Památka, kterau, Vrozené někdy a pobožné Matrónně, KATARJNE POTOCZKY když L.P. 1788 dne 6. Prasynce, S SwĚtem, y s Swými práwě krěstánský, se rozžehnala; Na doswědčenj swé lásky, Manžel gegj věrný Pawel Sramko, Při Cyrkwy Ew. Welko=Paluzské Slowa B. Kaz. V Známých y w Neznámých, nasledugicým Psánjm wzbuzuge. Prešov : Redlitzová Magdaléna, 1779.
- ŠULEK, Matej. Recept Božj Proti krátkosti Žiwota; skrze novau Probu potwrzený, na dluhém totižto Žiwote a blahoslawené Smrti Wysoce Urozené a Bohabogné Panj Panj Juliany Platthy, Wysoce Vrozeného někdy Pána Pana Kubíny Lorince de Felső Kubin et in Bertelenfalwa pozůstalé Wdowy; Roku 1712 narozené; 1735. w Manželstwj

oddané; 1761 ovdowelé; 1790 dne 19. Septembra w Pánu zesnulé. dne 22. téhož Měsycy pohřbené a w Neděli 17. po S. Trogicy w Welko-Paludském Ev. Chrámě od Slawného Prátelstwj oplakané kterýžto w tan Přjležitost weršowně wygadřil. Banská Bystrica : Jan Jozef Tumler, 1790.

WANKO, Samuel. *Truchlořeč Wysoce Urozené a Welectěné Matroně Panj, Karoline Hellebranth, rozené Záborsky, Manželce Wysoce Urozeného Muže Pána Jana Hellebranth, Městečka Saewasse Notáře a Cjrkwe ev. Tamnejssj Insspektora, dne 22. Dubna roku 1844, skrz Samuele Wanko, téže Cjrkwe ev. Adminostratora, držána. (Na žádost a nákladem Gegj a Gegjho Manžele ctitelůw.)*. Pešť : Trattner Karóly, [s.d.].

Literatúra

BARKER, Wiliam Watson. *The Adages of Erasmus*, Toronto : University of Toronto Press, 2001.

CLASSEN, Albrecht. Die Darstellung von Frauen in Leichenpredigten der Frühen Neuzeit : Lebensverhältnisse, Bildungsstand, Religiosität, Arbeitsbereiche, In *Mitteilungen des Institut für Österreichische Geschichtsforschung*, 200, vol. 108, s. 281 – 318.

HIRNER, Alexander. *Ján Feješ: jeho dielo a myšlienková sústava*. Martin : Matica slovenská, 1942.

LENGYELOVÁ, Tünde. *Život na šľachtickom dvore Odev, strava, domácnosť, hygiena a voľný čas*. Bratislava : Slovart, 2016.

LENGYELOVÁ, Tünde. "...úlohou žien je sedieť doma, rozprávať sa s Bohom a priasť." Každodenný život ranonovovekej šľachtickej. In: FEDERMAYER, Frederik ed. *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2012, s. 159 – 168.

RATAJOVÁ, Jana – STROCHOVÁ, Ludmila. *Žena není Příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v České literatuře raného novověku*. Praha : Scriptorium, 2009.

VÁRKONYI, Gábor. Hospodárenie – netradičná úloha aristokratických žien v ranonovovekom Uhorsku. In Lengyelová, Tünde (ed.). *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, s. 177 – 184.

Mgr. Katarína Jančová
Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie
SK-034 01 Ružomberok; Hrabovská cesta 1B
email: <katarina.m.jancova@gmail.com>

Sémantický externalizmus nemusí ohroziť pojmové inžinierstvo¹

Semantic Externalism Need not Threaten Conceptual Engineering

IVETA KLOPTOVÁ

Abstract: People live in the reality through concepts: They express their daily experiences, exchange information, or take positions on various social topics. Therefore, the revision of concepts may have philosophical, sociological, but also legal consequences. Some philosophers (e.g., Cappelen, Riggs) claim that semantic externalism is an obstacle to the successful implementation of conceptual engineering. This paper will be focused on clarifying the problem of whether conceptual engineers are able to revise the concept if semantic externalism is veridical. If we admit that semantic externalism is true, we have to find a way how will be the project of conceptual engineering applicable. Move to distinguish between two different types of externalism, semantic and metasemantic externalism. We can distinguish between semantic internalism and metasemantic internalism on the other hand. If we want to argue that a philosopher like a conceptual engineer is able to do a revision of the concept, metasemantic internalism could be a useful strategy for us. Concepts could be improved because philosophers can change them through their dispositions. The main goal of this paper is to defend the thesis: The revision of the concept is based on the dispositions of the conceptual engineer to apply and revise the concept even though the semantic externalism is true.

Keywords: Conceptual engineering, metasemantics, semantics, externalism, internalism, revision.

Úvod

Ludský jazyk je zložitý nástroj, ktorý nám pomáha rýchlejšie sa zorientovať vo fyzickom a sociálnom prostredí. Ide o komplexný ná-

---

¹ Ďakujem všetkým účastníkom seminára *Privatissimum* na FF KU za podnetné pripomienky.

stroj zabezpečujúci rôzne funkcie. Ak majú tieto funkcie plniť svoju úlohu správne, je potrebné, aby boli vhodne nastavené jazykové elementy, ktoré vytvárajú pochopiteľné (sociálne) kontexty.

Pojmoví inžinieri skúmajú v rámci filozofie jazyka pojmy². Zameriavajú sa na tie, ktoré by mali byť revidované tak, aby vylepšili spoločenský kontext. Vylepšené pojmy tak môžu myslenie a komunikáciu nasmerovať k väčšiemu porozumeniu. Ide o cieľavedomý projekt, ktorý môže mať významný dopad na rôzne oblasti ľudského života. Pojmové inžinierstvo sa tak na rozdiel od konceptuálnej analýzy nesústreďuje len na identifikáciu obsahu súčasných pojmov, ale zameriava sa na obsah, ktorý by tieto pojmy mohli mať (Koch, 2018).

Inžinierovať pojem znamená aktívne pristupovať k revízii alebo vylepšeniu pojmu, čiže navrhnúť a zimplementovať rozšírenie, prípadne zúženie jeho referencie³. To znamená, že ak pojem v čase t plnil v rámci lingvistickej komunity istú úlohu, v čase t^* už pojem túto úlohu môže plniť nedostatočne, resp. môže byť chybný. Pojmoví inžinieri chcú preto pojem vylepšiť tak, aby jeho referencia bola v istom kontexte vhodnejšia. Znie to celkom jednoducho; nefungujúce pojmy sa pretvoria na také, ktoré zabezpečia efektívnejšie referovanie na mimojazykové entity. Úlohou tohto textu však bude preskúmať výzvu sémantického externalizmu, ktorá projekt pojmového inžinierstva nerobí až takým idealistickým.

Text bude zameraný na pojmového inžiniera ako na jednotlivca, ktorý je schopný robiť revízie pojmov. To znamená, že sa prioritne nebudeme zaoberať tým, ako je možné robiť revíziu v rámci skupiny, ale tým, či je táto zmena v možnostiach jednej osoby.

Základná otázka realizovateľnosti tohto projektu spočíva v tom, ako je možné vylepšovať pojem. Ak by sme prijali pozíciu sémantického internalizmu, riešenie by bolo pomerne jednoduché. Revidovať pojmy by mohol sám jednotlivec, kde propozíčný obsah vždy supervenuje na vnútorných vlastnostiach hovorca (Kallestrup, 2012, 62). Hovorca by v tomto zmysle vedel revidovať pojmy úplne nezávisle od externého prostredia. Myšlienka sémantického internalizmu však dominovala len do 70. rokov minulého storočia, keď sa touto problematikou začali výrazne zaoberať Putnam, Kripke a Burge, a proti internalizmu uviedli rôzne myšlienkové experimenty. V sú-

² Za pojem budem považovať význam jazykového výrazu.

³ Referencia bude chápaná predovšetkým ako "vzťah medzi výrazom a inou mimojazykovou entitou" (Zouhar, 2004, 9).

časnosti je prijateľnejším sémantický externalizmus, podľa ktorého naše mentálne stavy nedeterminujú významy (Raaticanen, 2020). Pri konštituovaní pojmu zohráva dôležitú úlohu najmä sociálne prostredie, v ktorom sa uskutočňuje nejaká sociálna interakcia. Avšak mohli by sme sa mylne domnievať, že ak pojem určuje najmä prostredie, ktoré je myslí externé, projekt pojmového inžinierstva stráca pevné základy, pretože v tomto dôsledku pojmový inžinier nemá schopnosť navrhnúť pojem, ktorý by mohol následne aplikovať do používania jazykovej komunity. Projekt pojmového inžinierstva by sa v tomto zmysle mohol javiť ako zbytočný.

Tento text má nasledovný cieľ a štruktúru. Pokúsim sa obhájiť realizovateľnosť projektu pojmového inžinierstva aj za predpokladu, že je sémantický externalizmus pravdivý. Dosiahnem to postupne tak, že v prvej kapitole uvediem, aký problém predstavuje externalizmus pre pojmové inžinierstvo. Ak sú revízie pojmov mimo našej kontroly a prebiehajú nevyspytateľne, ako tvrdí Cappelen (2018, 73), je otázne, či je tento projekt naozaj realizovateľný. Myšlienkový experiment od Tylera Burgeho, v ktorom predstavuje chápanie pojmu artritída v dvoch možných svetoch, stiera hranicu medzi prirodzenými druhmi pojmov a artefaktálnymi pojmami. Na základe tohto myšlienkového experimentu budem predpokladať, že sémantický externalizmus sa môže týkať všetkých pojmov bez rozlíšenia. Kauzálna teória reťazenia referencie Saula A. Kripkeho predstavuje ďalšiu možnosť, ako podporiť sémantický externalizmus.

Druhá časť textu sa venuje spôsobom, ako vyriešiť problém sémantického externalizmu, a tak uznať pojmové inžinierstvo za realizovateľný projekt.

Sociálny externalizmus predstavuje riešenie pre jazykové komunity, v ktorých zohráva istú úlohu jednotlivec, ktorý pojem môže opraviť chybné používanie pojmu ostatných členov komunity. Sociálny externalizmus však nepredstavuje dostatočné riešenie, preto budú sémantické teórie rozdelené na sémantické a metasémantické podľa Jussiho Haukioju. Toto rozdelenie predstavuje kľúčové riešenie, pretože ponúka pojmovému inžinierovi možnosť revidovať pojmy v rámci jeho vlastných dispozícií, aj ak je sémantický internalizmus pravdivý. Jared Riggs dopĺňa predstavené riešenia a úlohu pojmového inžiniera vidí vo vylepšovaní nesémantických stavov.

Záver textu bude doplnený o vlastné príklady a pozície k problémom predstavených riešení, pričom sa dopracujem k návrhu, ako je

možné chápať revíziu pojmu, ak je zároveň pravdivý sémantický externalizmus. Mala by tak byť potvrdená téza: *Revízia pojmu predpokladá zapojenie dispozícií pojmového inžiniera aplikovať a revidovať pojem aj vtedy, ak je sémantický externalizmus pravdivý.*

Problémy externalizmu

V úvode bolo naznačené, že sémantické teórie môžu znamenať pre pojmové inžinierstvo vážny problém, pretože ak sú pojmy determinované vonkajšími faktormi, je ťažké zámerne zmeniť alebo rozšíriť ich referenciu.

Problém sémantického externalizmu však nesúvisí len s navrhovaním nového revidovaného pojmu, ale zároveň s implementáciou pojmu minimálne na úrovni istej jazykovej komunity⁴. Implementácia revidovaného pojmu nemusí byť dosiahnutá v globále nejakého kultúrneho kontextu⁵, avšak je dôležité implementovať pojem aspoň na úrovni jazykovej komunity⁶. To, že jednotlivec začne používať pojem novým, a teda revidovaným spôsobom v nových kontextoch, nezaručuje úspešnosť implementačnej fázy pojmového inžinierstva.

Herman Cappelen vo svojej monografii *Fixing Language, An Essay on Conceptual Engineering* (2018) obhajuje strohý rámec alebo rámec nutnej úspornosti⁷. V krátkosti povedané, Cappelen dôvodí, že procesy pojmového inžinierstva sú nevyspytateľné, nemáme ich pod kontrolu, ale aj napriek tomu by sme to mali skúšať. Nevyspytateľnosť je z epistemologického uhla pohľadu komplikáciou kvôli špecifickým mechanizmom pojmového inžinierstva, ktoré sú príliš chaotické a nestabilné na to, aby sme im mohli úplne porozumieť. Nedostatok kontroly ako metafyzický proces zahŕňa komplikované faktory,

---

⁴ Za model pojmového inžinierstva možno považovať model navrhnutý autormi Isaac, Koch, Nefdt (2022). Sú tu zahrnuté jednotlivé fázy, ktoré nemusia byť nevyhnutne zoradené v tomto poradí: Deskripcia pojmu, evalúcia pojmu, vylepšenie pojmu, implementácia pojmu.

Labuda (2021, 15) navrhuje, aby sme pojmy nechápali ako nemenné a presne určené, pretože ak má byť projekt pojmového inžinierstva úspešný, „pojmový relativizmus je nutnou podmienkou vylepšovacej časti pojmového inžinierstva“.

⁵ Napríklad v celej Európe.

⁶ Jazykovú komunitu pre účely tohto textu definujeme ako skupinu ľudí zdieľajúcu spoločný jazyk.

⁷ V orig.: An Austerity Framework.

ktoré nie sú pod našou kontrolou. Cappelen sa domnieva, že nikto z nás, a to nie len jednotlivcov, ale dokonca ani nejaká skupina, nemá významnú mieru kontroly nad tým, ako sa zmysel mení. Napriek nevysspytateľnosti a nedostatku kontroly by sme sa však mali pokúšať zapojiť do projektu pojmového inžinierstva. (Cappelen 2018, 73)

Ak Cappelen tvrdí, že procesy pojmového inžinierstva sú mimo našej kontroly a nemáme na ne dosah, ako je potom vôbec možné revidovať pojmy? Ak nemáme žiadnu kontrolu nad pojmami, bolo by v podstate zbytočné sa o to vôbec pokúšať. Pojmové inžinierstvo môže byť úspešné len vtedy, ak je možné revízie pojmov aj realizovať.

Vráťme sa k problematike sémantického externalizmu a zmeny referencie. Ako už bolo spomenuté, jedným zo spôsobov, ako by sa dal odlišiť sémantický internalizmus od externalizmu, je, že pri internalizme sú významy jazykových výrazov závislé od vlastností hovorca, pričom propozíčný obsah supervenuje na vnútorných vlastnostiach hovorca (Kallestrup, 2012, 62). Vnútorné vlastnosti hovorca sú nezávislé od prostredia externého jeho mysli a sú to tzv. úzke mentálne obsahy⁸ alebo psychologické vlastnosti. Napríklad vnútorná vlastnosť pera je, že má tvar napr. valca, ale to, že je v taške už nie je vnútorná, ale vonkajšia vlastnosť. Vnútorná vlastnosť sa nezmení, ak pero vyberieme z tašky na stôl. Tak má aj človek psychologické vlastnosti, ktoré sú rovnaké v rôznych externých prostrediach.

V súvislosti so sémantickým externalizmom je vhodné uviesť príklady myšlienkových experimentov, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu v súvislosti s uvažovaním o pojmoch a o možnostiach ich revízie. Hilary Putnam, Saul Aaron Kripke alebo Tyler Burge sa v druhej polovici minulého storočia výrazne pričínili o to, aby sme vzhľadom na sémantiku začali rozmyšľať aj o prostredí alebo nejakej metafyzickej rovine, ktorá určuje pojem. Pre ilustráciu problematiky bude uvedený myšlienkový experiment Tylera Burgeho (1979, 77-79) a príkladu artritídy, pomocou ktorého chcel problematiku externalizmu rozšíriť

---

⁸ V orig.: Narrow mental states.

Viac k úzkym mentálnym obsahom (Táto problematika by si zaslúžila rozsiahlejší priestor na diskusiu, ale pre potreby tohto textu nie je potrebné zaoberať sa ňou podrobne.) na Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/entries/content-narrow/>.

Ide o myšlienkový experiment, ktorý rozvíja pôvodnú myšlienku Hilary Putnama s Dvojičkou Zeme (Twin Earth) (Putnam, 1975). Príklad Burgeho artritídy však pôvodný experiment posúva na novú úroveň a vytvára kognitívny externalizmus (Haukioja, 2017).

aj na ostatné pojmy a nielen na vlastné mená a výrazy prirodzeného druhu (Haukioja, 2017).

Burge v tomto experimente predstavuje pacienta1, ktorý svojmu lekárovi hovorí o svojich chorobách. Pacient1 sa správne domnieva, že má artritídu v zápästiach a prstoch a má množstvo ďalších pravdivých presvedčení o svojej chorobe. Zároveň si nesprávne myslí, že jeho artritída sa rozšírila aj do stehna a je prekvapený, keď mu lekár oznámi, že artritída postihuje iba kĺby a nie svaly.

V ďalšom kroku myšlienkového experimentu Burge uvádza kontrafaktuálny predpoklad, kde pacient2 „prechádza od narodenia rovnakým priebehom fyzických udalostí“ (ako pacient1) „vrátane času, kedy svojmu lekárovi hovorí o podozrení na artritídu.“ (Burge, 1979, 77) Životy oboch pacientov mali rovnaký priebeh. Rozdiel je však v tom, že v prostredí pacienta2 sa výraz artritída uplatňuje na širší význam: „Lekári, lexikografovia a informovaní laici uplatňujú artritídu nielen na artritídu, ale aj na rôzne iné reumatoidné ochorenia.“ (Burge, 1979, 77)

Ak predpokladáme, že postihnutie svalov pacienta2 bude ahrnúť do ochorenia artritídy, tak pacient1 vzhľadom na artritídu v stehne referuje výrazom artritída nesprávne, zatiaľ čo pacient2 referuje správne. Burge ďalej vysvetľuje, že sa uvedený príklad dá aplikovať na akékoľvek iné výrazy, pretože výraz artritída nezávisí od žiadnych špecifických čít (Burge, 1979, 79).

Tento myšlienkový experiment bol použitý z toho dôvodu, aby nebolo potrebné robiť dištinkciu medzi pojmami prirodzeného druhu a artefaktuálnymi pojmami. Síce majú pojmoví inžinieri majú ambície revidovať najmä iné pojmy ako tie, ktoré patria do prirodzených druhov, niekedy nie je hranica medzi týmito dvoma skupinami celkom jasná.

Uvažujme o tom, že by sme pre naše účely argumentácie nepovažovali sémantický externalizmus za prekážku úspešnosti realizácie pojmového inžinierstva. Ak by sme chceli zmeniť pojmy, zmena by musela byť priamo závislá od mikrofyzikálnej zmeny štruktúry vody a pod. A ak by sme aj naďalej považovali dištinkciu prirodzených druhových a artefaktuálnych pojmov za potrebnú, mohli by sme predpokladať, že filozofi ako pojmoví inžinieri majú záujem revidovať skôr iné pojmy ako voda, zlato a pod., aj keď je možné pripustiť, že pri niektorých pojmoch bude táto hranica nejasná. Vo filozofii sa pojmové inžinierstvo zaoberá pojmami ako napríklad: Viera (Clark,

Chalmers, 1998), žena, rasa (Haslanger, 2000), pravda (Scharp, 2007) a pod. Koch (2018) však uvádza príklady, kedy, je dištinkcia termínov nejasná, pretože napríklad Kornblith (2002) tvrdí, že poznanie je termínom prirodzeného druhu. Obdobným spôsobom by sme mohli uvažovať aj o pojme žena a pod. V súčasnosti tak rezonujú návrhy na zovšeobecnenie externalizmu, ktoré by zahŕňali oveľa širšiu triedu pojmov ako len tie prirodzené.⁹ A tak aj keď uznáme, že klasifikácia pojmov na prirodzené a artefaktuálne je relevantná (a povedzme, že platí pre väčšinu pojmov), nevyriešime tým hrozbu, ktorú pre pojmové inžinierstvo predstavuje sémantický externalizmus.

Ako ďalší príklad pre podporu sémantického externalizmu bude použitá teória Saula A. Kripkeho (*Naming and Necessity*, 1980), ktorý odmietol deskriptivistické teórie významu tým, že navrhol svoju teóriu zavádzacieho krstu¹⁰: „Objekt môže byť pomenovaný ostentívne alebo sa referencia môže spájať s menom prostredníctvom deskripcie. Keď sa meno odovzdáva z člena na člena, príjemca mena ho podľa mňa musí mať v úmysle používať s rovnakou referenciou ako človek, od ktorého ho počul.“¹¹ (Kripke 1980, 96)

Hoci sa tento príklad uvádza najmä v súvislosti s vlastnými menami a pojmami prirodzeného druhu, dá sa nad ním uvažovať aj vo všeobecnejšej rovine, pretože ako bolo uvedené, rozlišovanie medzi pojmami prirodzeného druhu a artefaktuálnymi pojmami niekedy nemusí byť až také jednoznačné. Kripkeho zavádzací krst je kauzálnou teóriou referencie¹², ktorá má aj problematické miesta. Veľmi pozorne túto teóriu rozpracoval napríklad Devitt, podľa ktorého je ale spôsob použitia referencie mena závislý aj od myšlienok nositeľa (1981, 131).

To znamená, že aj keď boli meno alebo pojem odovzdané hovorcovi s cieľom uchovať rovnakú referenciu, hovorca má vlastné mentálne stavy, ktoré môžu referenciu ovplyvňovať. Mohli by sme sa však opýtať, čo má vplyv na tieto mentálne stavy. Môžu to byť rôzne externé faktory, ktoré má hovorca schopnosť nejakým spôsobom vy-

---

⁹ Haslanger (2016) chce aplikovať externé poznatky na jazyk o prírodnom a spoločenskom zároveň.

¹⁰ V orig.: Initial baptism.

¹¹ V orig.: „Here the object may be named by ostension, or the reference of the name may be fixed by a description. When the name is ‘passed from link to link’, the receiver of the name must, I think, intend when he learns it to use it with the same reference as the man from whom he heard it.“

¹² V orig.: The causal theory of reference (Raatikainen 2020, 60).

hodnocovať? Ako môže užívateľ jazyka pracovať s referenciou, či je schopný ju ovplyvniť sám alebo len v rámci istej jazykovej komunity bude preskúmané v ďalších častiach textu.

Ak sa myšlienkové experimenty alebo Kripkeho kauzálna teória dajú aplikovať na pojmy akéhokoľvek typu, pozícia pre prijatie pojmového inžinierstva pri platnosti sémantického externalizmu nebude až taká jednoduchá. Sémantický externalizmus môže pre projekt pojmového inžinierstva predstavovať veľkú hrozbu. Ak má Cappelen pravdu a externalizmus o význame je pravdivý, naša kompetencia revidovať pojmy vlastne ani nie je v našej kompetencii. Pojmový inžinier chce napriek tomu pojmy revidovať. Ak by mal byť tento projekt skutočne možný, mala by existovať čo i len minimálna nádej na to, že filozof ako pojmový inžinier môže pojmy ovplyvniť.

Prekonanie sémantického externalizmu

V istom časovom okamihu T má pojem referenciu R . Pojem však referuje chybným spôsobom, preto ho pojmový inžinier reviduje. O nejaký čas neskôr má v čase T^* pojem rozšírenú referenciu R^* . V čase T^* používa revidovaný pojem po implementačnej fáze jazyková komunita vylepšeným spôsobom. Môže mať však pojmový inžinier taký zásadný vplyv na zmenu referencie?

Sally Haslanger sa vo svojej práci (2012, 43) zameriava okrem iných aj na pojem žena. Revíziou pojmu chce dosiahnuť väčšiu rovnoprávnosť sociálnych vzťahov muža a ženy a to tak, že pojem žena zbavuje referencie, v rámci ktorej je žena v podriadenej alebo utláčanej pozícii oproti mužovi v rámci tradičného uhla pohľadu. Niektorí čitatelia môžu s uvedeným príkladom nesúhlasiť, avšak tu by bolo vhodné upozorniť na to, že Haslanger neuvádza, že by mal byť tento príklad platný pre úplne všetky kontexty. Môžu sa však vyskytnúť také kontexty, ktoré by bolo vhodné vylepšiť tým spôsobom, že do nich implementujeme revidovaný pojem žena zbavený podriadenej pozície voči mužovi.

Dalo by sa však namietat, že Haslanger je v tomto zmysle len pozorovateľkou zmien, a že jej projekt nie je revíziou. Ak by sme prijali tieto námietky, znamenalo by to, že Haslanger len popisuje zmeny, ktoré sa dejú v externom prostredí, čím nedochádza k zámernej revízii pojmu.

Obdobným spôsobom by sa dalo uvažovať o množstve ďalších pojmov ako napríklad o pojme vojna. Kedysi sa tento pojem spájal predovšetkým s otvorenými konfliktmi v rámci istých politických záujmov. Síce záujmy zostávajú vo väčšej miere politické, v súčasnosti môžu byť vo vojnách zapojené autonómne zbrane¹³ alebo istá forma umelej inteligencie, takže pojem vojna je uplatniteľný aj na rôzne iné kontexty v závislosti od externých podmienok. Porovnanie príkladu vojny a ženy je však rozdielne. Kým by sa pri vojne opísali zmeny, ktoré sú zapríčinené externými faktormi, pri pojme žena ide o celkom inú situáciu. Haslanger sa totiž snaží aktívne ovplyvniť rovnoprávne postavenie mužov a žien tým, že rozširuje referenciu pojmu žena. Jej projekt sa dá v tomto zmysle považovať za projekt pojmového inžinierstva, pretože chce zámerne rozšíriť referenciu pojmu žena, čo má pragmatické dôsledky. To, prečo sa dá nad na prvý pohľad obdobnými situáciami uvažovať rozdielnym spôsobom bude vysvetlené v tejto kapitole.

V nasledujúcich podkapitolách budú uvedené názory, ktoré pre pojmových inžinierov predstavujú spôsob, ako by bolo možné získať nad revíziou pojmov kontrolu a uznať tak pojmové inžinierstvo za relevantný projekt. Navrhované riešenia však majú aj niektoré nedostatky.

Úloha jednotlivcov v sociálnom externalizme

Burgeho myšlienkový experiment s artrítidou bol dôležitým pre tento text preto, lebo sa dá uplatňovať na všetky druhy pojmov. Avšak o význame v tomto prípade rozhoduje širšia skupina ľudí, preto sa forma externalizmu spojená s týmto experimentom nazýva aj *sociálny externalizmus*. Ide o formu externalizmu, kedy „supervenujúci základ pre propozičný obsah musí zahŕňať aj ostatných členov jazykovej komunity“¹⁴ (Haukioja, 2017). Ako ďalej Haukioja (2017) vysvetľuje, môžeme rozlíšiť dva typy sociálneho externalizmu. Pod-

---

¹³ Viac o použití autonómnych zbraní v pripravovanom texte Ivana Koniara: *Dôstojnosť, smrť a roboty alebo ohrozujú smrtiace autonómne zbraňové systémy ľudskú dôstojnosť?*

¹⁴ V orig.: ”The supervenience base for propositional content has to include other members of one’s linguistic community.“

ľa prvého typu sú „rozšírenia alebo významy hovorca¹⁵ závislé od vnútorných stavov určitého súboru iných hovoriacich“¹⁶ (Haukioja, 2017). Tento typ sociálneho externalizmu si vyžaduje prítomnosť odborníka v jazykovej komunite, ktorý môže opraviť iného člena komunity, ak pojem uplatňuje na nesprávne kontexty. Napríklad keď Burgeho pacient uplatní pojem artritída aj pre ochorenie svalu, lekár ho ako odborník môže opraviť a pacient bude ďalej používať artritídu tak, ako ho uplatňujú ostatní členovia jazykovej komunity.

Druhý typ sociálneho externalizmu naopak nezahŕňa prítomnosť odborníkov v istej jazykovej komunite¹⁷. V podstate ide o veľmi podobný typ prvému typu, kde sú pojmy hovorca závislé od jeho mentálnych stavov, ale zároveň sú závislé od ostatných členov jazykovej komunity (Koch 2018). Pri tomto type však nie sú potrební odborníci a na to, aby hovorca opravil nesprávne používanie pojmu, ak napríklad používa pojem stolička aj na kreslo. Na základe ostatných členov jazykovej komunity vie opraviť nevhodné používanie tohto pojmu len na stoličky.

V oboch uvedených typoch sociálneho externalizmu ide o *opravu referencie, ktorá je používaná nevhodným spôsobom*. Úlohou jednotlivcov v komunite je teda u hovorca opraviť nesprávne používané pojmy, kým sú v prvom type zaradení do jazykovej komunity odborníci, v druhom type môžu túto funkciu zastávať aj neodborníci. Problém však vidím práve v samotnom rozdelení sociálneho externalizmu na dve skupiny, pretože kto by mohol byť v tejto skupine odborník a neodborník? Určite sa sem dá zaradiť lekár, biológ a rôzne profesijné zamerania, avšak rozlíšenie len na základe stupňa vzdelania nemožno považovať za dostatočné. Pre niektoré zamerania dokonca vzdelanie ani nemusí existovať a rovnako sú tu takí, ktorí sa v danej téme vyznajú veľmi dobre a takí, ktorí sa v nej nevyznajú vôbec. Predpokladám, že rôzni informovaní laici sú v niektorých témach rovnako dobre zorientovaní ako odborníci.

Navyše, prečo by nemohli nesprávne opravovať pojmy aj odborníci? Ak sa podľa tohto typu externalizmu nemôžu myliť, potom sa možno bude jednať len o opravu jednoduchších pojmov, pretože aj

¹⁵ Pozn.: Vznikajúce v mysli hovorca .

¹⁶ V orig.: "The extensions or meanings of a speaker's expressions are dependent on the intrinsic states of a definite set of other speakers."

¹⁷ Niektorí filozofi (ako napr. Koch, 2018) ho označujú aj ako mentálny externalizmus. V orig.: Mentalistic externalism,

odborníci sa môžu pomýliť. Situácia, kde je odborník v jazykovej komunite odborníkov (rovnako by sa mohlo uvažovať aj o neodborníkoch) a nevedia sa zhodnúť, čo daný pojem presne znamená, predstavuje pre rozdelenie sociálneho externalizmu na odborníkov a neodborníkov ďalší problém. Možno sa nedá nájsť teória, ktorá bude platná pre úplne všetky príklady, ale je vhodné uvažovať nad tým, ktorá z teórií prináša najmenej neželaných dôsledkov.

Na základe uvedených argumentov považujem rozdelenie sociálneho externalizmu, ako ho uvádza Haukioja (2017), za nesprávne. Dalo by sa však uvažovať aj nad tým, že jednotlivec/odborník podľa týchto teórií nielen opravuje nesprávne pojmy, ale môže navrhnúť aj zmenu referencie, ktorú následne prenesie na členov lingvistickej komunity? Táto otázka bude zodpovedaná v tretej kapitole.

Sémantika a metasémantika

Hlavnou činnosťou pojmových inžinierov nie je len identifikovať nesprávne používaný pojem, ale aj navrhnúť jeho revíziu, ktorá sa uplatní v používaní pojmu jazykovou komunitou. Doposiaľ sme nerozlišovali sémantiku a metasémantiku, avšak ich rozdelenie je veľmi dôležité, pretože pojmové inžinierstvo sa môže diať len v rámci metasémantiky. Na otázku o tvorbe a zmenách pojmov treba hľadať odpoveď v metasémantickej rovine.

Väčšina autorov (Cappelen, Riggs) sa zhodne v tom, že deskriptívny prístup k pojmom nie je dostatočný. Nechcú pojmy len opisovať, ale ich aj revidovať a pokiaľ sa sémantika zaoberá len tým, čo pojmy znamenajú, z metasémantického uhla pohľadu je potrebné skúmať to, prečo znamená pojem to, čo znamená.

Na jednej strane sa skúma, aké pojmy sú, ale z metasémantického hľadiska sa zaoberáme tým, aké by mali byť (Riggs, 2018). Labuda (2021, 15) dopĺňa, že v rámci metasémantiky ide o „teórie, ktoré vysvetlia, ako sa sémantické hodnoty našich jazykových výrazov menia naprieč časom“.

Čiže metasémantika umožňuje riešiť to, prečo pojem znamená, čo znamená, a zároveň dáva priestor uvažovať nad tým, aký by mal pojem byť, ako by sa mohol revidovať a vhodnejšie uplatniť v niektorých kontextoch. Pre pojmové inžinierstvo je preto nevyhnutné uvažovať nad pojmi v metasémantickej rovine.

Ďalšie podrobnejšie rozdelenie sémantických a metasémantických teórií bude predstavené v ďalšej podkapitole.

Dispozície hovorca

Podľa sémantického internalizmu propozičný obsah vždy supervernuje na vnútorných vlastnostiach hovorca (Kallestrup, 2012, 62). Podľa sémantického externalizmu na druhej strane mentálne stavy nedeterminujú pojmy. Tie sú závislé od podmienok mimo mysle hovorca.

V predošlej podkapitole bola rozdelená sémantika a metasémantika a toto rozdelenie je ďalej deliteľné na vlastné kategórie. Kým u sémantiky poznáme externalizmus a internalizmus, jednotlivé kategórie metasémantiky by mohli byť zadefinované podľa Cohnitza a Haukioju (2013) takto:

„*Metainternalizmus*: To, ako referuje jazykový výraz E vo vyjadrení U hovorcem S, a ktorá teória referencie je pre E pravdivá, je určené individuálnym psychologickým stavom S v čase vyjadrenia U.

Metaexternalizmus: To, ako referuje jazykový výraz E vo vyjadrení U hovorcem S, a ktorá teória referencie je pre E pravdivá, nie je určené individuálnym psychickým stavom S v čase vyjadrenia U.“¹⁸

Cohnitz a Haukioja (2013) predstavili rozlíšenie internalistických a externalistických teórií aj v rámci metasémantiky, čo umožňuje vnímať problém externalizmu z odlišnej perspektívy.

Haukioja a Cohnitz (2013) sa domnievajú, že „Rozlišovanie na prvej úrovni sa týka otázky, aké vlastnosti vstupujú do určovania toho, na čo sa jazykový výraz vzťahuje. Rozlišovanie v rámci metasémantiky sa týka otázky, prečo tieto vlastnosti zohrávajú túto úlohu - čo spôsobuje, že konkrétny jazykový výraz referuje takým spôsobom, akým referuje. Aj keď internalistické a externalistické názory (alebo

---

¹⁸ V orig.: “Meta-Internalism: How a linguistic expression E in an utterance U by a speaker S refers and which theory of reference is true of E is determined by individual psychological states of S at the time of U.

Meta-Externalism: How a linguistic expression E in an utterance U by a speaker S refers and which theory of reference is true of E is not determined by the individual psychological states of S at the time of U.”

Podrobný popis rozdelenia metaexternalizmu a metainternalizmu je uvedený v texte Cohnitz a Haukioja (2013): *Meta-Externalism vs Meta-Internalism in the Study of Reference*

predpoklady) na oboch úrovniach možno majú tendenciu ísť ruka v ruke, nezdá sa, že by v kombinácii metainternalizmu s externalizmom alebo metaexternalizmom s internalizmom existovala nekonzistentnosť.¹⁹

Toto rozlíšenie je veľmi dôležité, pretože umožňuje nezaoberať sa sémantikou. To, na čo výraz referuje, nevieme ovplyvniť. To, ako referuje určujú rôzne externé faktory ako napríklad to, že výraz drevo referuje na isté charakteristické vlastnosti dreva (napr. je časť stromu, ale tiež to je prírodný materiál so špecifickou štruktúrou).

Mali by sme sa zamerať na metasémantiku, ktorá rieši okolnosti, vlastnosti, podmienky, jednoducho to, ako je daná táto referencia. Prostredníctvom metasémantiky je teda možné riešiť, či sú vôbec externé faktory dôležité pri určovaní referencie, čo ako tvrdí Haukioja (2017), môže byť uskutočnené v rámci individuálnych vlastností hovorca.

Predstavme si, že by na Zemi ubudlo príliš veľa stromov a zároveň by nemohli vyrásť nové. Vzhľadom na situáciu by nejaký dendrológ vyhodnotil, že sa všetky dreviny budú označovať za ohrozené druhy. Čiže, aj keď bude naďalej drevo časť stromu istej štruktúry a vlastností, môže ovplyvniť to, že aj keď je v možnostiach tejto štruktúry byť nábytkom, kurivom, bude sa používať pojem drevo v súvislosti s kúrením a výrobou nábytku v iných kontextoch. Napríklad, že nie je vhodné vyrábať nábytok z dreva. Takáto zmena má samozrejme aj isté pragmatické dôsledky, drevo by sa už nepoživalo na výrobu nábytku ani na kúrenie. Ovplyvnili by sa tak okolnosti podľa ktorých je dreva málo, čo sa môže zmeniť na okolnosť, že dreva bude viac, ak sa nebude napr. spaľovať.

Metaexternalizmus je podľa Haukioju a Cohnitza (2013) nepriateľný preto, lebo nevysvetľuje úlohu referencie pri vysvetľovaní úspešnej komunikácie. V rámci metainternalizmu však vzniká priestor na to, ako priznať hovorcovi istú mieru kontroly nad pojmi. *Dispozicionistický metainternalizmus* priznáva hovorcovi *dispozície* aplikovať

---

¹⁹ V orig.: “The first-level distinction concerns the question of what kinds of properties enter into the determination of what a linguistic expression refers to. The meta-level distinction concerns the question of why these properties play this role—what makes it the case that a particular linguistic expression refers in the way that it does. Even if internalist and externalist views (or prejudices) on both levels perhaps tend to go hand in hand, there does not appear to be any immediate incoherence in combining meta-internalism with first-order externalism, or meta-externalism with first-order internalism.”

pojmem, pričom tu hovorca nerieši, či je sémantický internalizmus alebo externalizmus pre daný pojem pravdivý. Hovorca má dispozície používať pojem aj v momentálne neaktuálnych podmienkach a rovnako má dispozíciu revidovať toto použitie vzhľadom na empirické fakty. (Haukioja 2017)

Haukioja (2017) ďalej uvádza príklady, pri ktorých dispozície pre aplikáciu jazykových výrazov nie sú ovplyvnené externými prírodnými podmienkami sveta navôkol. Ak si vezmeme pojem voda, tak uplatnenie tohto pojmu v súvislosti s tým, či je pojem priradený k nejakej tekutine s istou štruktúrou, závisí od dispozícií vyhodnotiť tento pojem a spojiť ho s použitím vody. Podobným spôsobom ľudia disponujú schopnosťou prehodnotiť uplatnenie jazykového výrazu v závislosti od nových empirických faktov, ktoré nemusia byť pre rozšírenie referencie dôležité. Napríklad, že voda sa používa aj v súvislosti s pitnou vodou z kohútika.

Čo znamenajú Haukiove a Cohnitzove tvrdenia pre pojmové inžinierstvo? Keďže touto podkapitolou bola presnejšie rozlíšená sémantika a metasémantika na ich jednotlivé kategórie, môže to uľahčiť celkovú orientáciu v probléme, avšak tento prínos nie je len systematizujúci. Najdôležitejšie je to, že či je externalizmus o význame pravdivý (čo pojem znamená), vôbec netreba riešiť, pretože v rámci sémantiky môže byť pravdivý externalizmus alebo internalizmus. Potrebné je zamerať sa na metasémantiku, kde je možné v rámci dispozícií pojem aplikovať, a zároveň aj revidovať túto aplikáciu. Alebo inak povedané, ak uznáme metainternalizmus za pravdivý, nevyklucuje to pravdivosť sémantického externalizmu. Práve takto sa môžu udiat revízie pojmov v rámci pojmového inžinierstva, pretože pojmoví inžinieri majú v tomto kontexte dispozície nielen na to, aby vyhodnotili, ako sa pojem používa (bez nutnosti riešiť sémantiku), ale aj na to, ako by tento pojem mohol byť implementovaný do jazykovej komunity.

Pojmové inžinierstvo ako zmena úsudkov o pojmoch

Táto podkapitola bude venovaná inšpiratívne textu Jareda Riggsa – *Pojmoví inžinieri by sa nemali obávať sémantického externalizmu*²⁰,

---

²⁰ Conceptual engineers shouldn't worry about semantic externalism, 2019.

kde otvoril otázku uskutočniteľnosti projektu pojmového inžinierstva za predpokladu, že je sémantický externalizmus pravdivý.

Jared Riggs (2019) (v súlade s týmto aj ostatnými predstavenými textami) predpokladá, že pojmové inžinierstvo je nemožné, ak je sémantický externalizmus pravdivý, pretože nemôžeme zmeniť metafyzickú prirodzenosť, ktorá podmieňuje významy. Riggs (2019) tento predpoklad upravuje a uvádza, že ak sú pojmoví inžinieri presvedčení o pravdivosti sémantického externalizmu, nemali by chcieť zmeniť externalistický význam, ako to často tvrdia. Riggs (2019) však vysvetľuje, že cieľom pojmových inžinierov nie je zmeniť význam. Ak pojmoví inžinieri tvrdia, že chcú zmeniť význam, chcú vlastne zmeniť to, čo je daná vec. Ak je ale sémantický externalizmus pravdivý, môžu zmeniť len to, čo chybné považovali za tú danú vec, čo by však nemalo byť cieľom tohto projektu. Riggs (2019) v svojom príspevku uvádza príklad revízie pojmu žena, ktorého inžinierovaním, chce Haslanger posilniť rovnoprávne postavenie pohlaví. Riggs sa domnieva, že jej cieľom nie je zmena externalistického významu, ale *vylepšenie istého nesémantického stavu*, a preto ani ostatné projekty pojmového inžinierstva nepovažuje za zbytočné. Ak by boli zbytočné, menili by len externalistický význam, ktorý sa zmeniť nedá.

Niektorí pojmoví inžinieri by mali prestať hovoriť, že chcú revidovať význam, pokiaľ sú presvedčení, že externalistický význam sa inžinierovať nemôže (Riggs, 2019).

Keďže by cieľom pojmového inžinierstva mala byť cieľavedomá zmena, ktorá vylepší rôzne kontexty, je potrebné zamyslieť sa nad tým, či sa k nej dá dopracovať tak, ako navrhuje Riggs (2019, 9-16), ktorý predstavuje dva spôsoby riešenia:

- A. „Čo robí externalizmus pravdivým? Musí to byť *niečo*. To, že mikrofyzikálna štruktúra toho, čo nazývame vodou, čiastočne určuje význam slova „voda“, nie je nevysvetliteľný fakt. Podľa môjho názoru jediným v konečnom dôsledku hodnoverným kandidátom na to, čo robí externalizmus pravdivým, je nejaký súbor faktov o našich jazykových konvenciách, mentálnej činnosti a správaní. V skratke budem tieto fakty nazývať len jazykové praktiky. Keďže sa jazykové praktiky dajú zmeniť, môžeme zmeniť externalizmus na nepravdivý v súvislosti

s daným pojmom tak, že správne zmeníme tieto praktiky.²¹ (Riggs, 2019)

Závisí od jazykových praktík, či bude externalizmus pravdivý, avšak, ako uvádza ďalej, stačí zmeniť jazykové praktiky tak, aby externalistický faktor už nebol podstatný pre pojem, ktorý treba zmeniť. Napríklad by to bolo možné urobiť tak, aby ľudia začali používať pojem voda pre akúkoľvek tekutinu nezávisle od mikrofyzikálnej štruktúry. Externalizmus v tomto zmysle nevníma ako zásadnú prekážku, pretože externalistická zmena významu nie je potrebná. Externalizmus môže ale predstavovať praktickú hrozbu. Pojmoví inžinieri preto podľa Riggsa musia zmeniť sociálne zvyklosti²² bez toho, aby menili vlastnosti sveta, na ktoré nemajú vplyv. Haslanger podľa Riggsa teda v tomto zmysle nemá zámer zmeniť význam pojmu žena, ale chce poskytnúť sociálnym teoretikom užitočnú ideu o nespravodlivom postavení ženy.

- B. Ako druhé riešenie na odstránenie hrozby externalizmu navrhuje Riggs najprv inžinierovať nový zmysel pre význam, ktorý nebude externalistický a pojmové inžinierstvo sa tak nebude javiť ako nemožné. Aj keď starý pojem význam nie je možné úplne zmeniť a stále bude mať v sebe zmysel, pre ktorý je platný externalizmus, nový zmysel významu umožní prijať zmeny pojmov nezávisle od externalizmu.

Na základe týchto spôsobov riešenia problému externalizmu sa dá zhrnúť, že Riggs sa domnieva, že pojmoví inžinieri nechcú zmeniť význam, ale chcú zmeniť niečo v jeho blízkosti, čo je možné zmeniť, a to napríklad sociálne vzťahy. Vo vymedzení nového pojmu pre význam tiež vidí spôsob, ako z pojmového inžinierstva spraviť zmysluplný projekt a vyhnúť sa externalizmu.

Riggsov argument zmeny zmyslu pojmu význam na taký, aby sa viac hodil pre účely pojmového inžinierstva považujem sa nedostatočne vysvetlený. Ak predpokladá, že externalistický význam nie je

---

²¹ V orig.: "So what is it that makes externalism true of a given term? It must, I take it, be something. It's not a brute, inexplicable fact that the microphysical structure of whatever we call water partially determines the meaning of 'water'. In my view, the only ultimately plausible candidate for what makes externalism true is some set of facts about our linguistic conventions, mental activity, and behavior. For short, I'll just call these facts linguistic practices. Since linguistic practices can be changed, we can make externalism false about a given term by changing those practices properly."

²² V orig.: Social practices.

možné zmeniť, potom nie je možné ani zmeniť pojem význam. Riggs však navrhuje, že význam významu môžeme zmeniť, aby sme dosiahli ciele pojmového inžinierstva. Riggs (2019, 19) v závere svojho textu pripúšťa obdobnú námietku a chce ju vyvrátiť tvrdením, že pojmoví inžinieri sa nezaujímajú o to, čo znamenajú staré významy, ale zaujímajú sa o tie nové. Ale podobným spôsobom by bolo možné argumentovať o revízii akéhokoľvek pojmu, v rámci ktorého staré významy nikoho nezaujímajú a zaujímajú sa o tie nové. Tu je však dôležité dodať, že Riggs v rámci tohto argumentu nezohľadnil implementačnú fázu, pretože starý pojem alebo význam už nemusí nikoho zaujímať, pokiaľ sa v jazykovej komunite odimplementoval revidovaný pojem. Ak touto fázou neprešiel, tak podstatným je starý pojem, ktorý sa používa. Riggs tu nerieši dopad na lingvistickú komunitu, či a ako je vôbec možné uplatniť nový zmysel významu v komunite. Jeho návrh by podporilo podrobnejšie vysvetlenie a možno aj uvedenie príkladov. Z týchto dôvodov navrhujem jeho zmenu pojmu význam odmietnuť.

Riggs v tomto texte navyše nerozdeľuje sémantiku a metasémantiku. Rozdeľuje externalizmus len v zmysle silného a slabšieho alebo umierneného, kde pri silnom type nemožno zmeniť význam a pri umiernenom sa môže zmeniť význam, ale nemôže sa zmeniť akýkoľvek význam (Riggs 2019, 8). Tomuto rozdeleniu sa však nevenuje detailne a poskytuje len všeobecné rozdelenie na dve kategórie. Riggs síce nerozdelil metasémantiku a sémantiku, avšak domnievam sa, že v skutočnosti by sa spôsob a) – zmena jazykových praktík – mohol prepojiť s metasémantickým internalizmom Hakioju vysvetlenom v časti Dispozície hovorca. Ak máme dispozície revidovať aplikáciu pojmu, tak toto je práve to, čo pri jazykovej praxi robíme. Ak nejde o zmenu sémantického významu, pojmoví inžinieri chcú vylepšiť pojem tak, že zmenia jazykové praktiky a aj sociálne zvyklosti.

„Pojmoví inžinieri nechcú zmeniť to, čo naše slová znamenajú, ale chcú zmeniť úsudky, ktoré týmito pojmi robíme.“²³ (Riggs 2019, 16) Ak by sa tento jeho predpoklad preniesol do úvahy o dvoch rovinách sémantiky, tak časť – „Pojmoví inžinieri nechcú zmeniť to, čo naše slová znamenajú“ – by popisovala sémantiku a časť – „chcú zmeniť úsudky, ktoré týmito pojmi robíme“ – by bolo možné za-

---

²³ V orig.: “After all, I’ve said that conceptual engineers don’t want to change what our words mean, but they do want to change some of the judgments we make using those terms.”

radíť do metasémantiky, na ktorej je možné pojmové inžinierstvo realizovať. Aj z dôvodu, že by sa o jeho argumentoch dalo uvažovať obdobným spôsobom, si myslím, že rozlíšenie sémantiky a metasémantiky by bolo pre tento text nápomocné.

Zhrnutie a rozšírenie navrhnutých riešení

Ako bolo uvedené v podkapitole 2.1, v rámci sociálneho externalizmu predpokladáme v jazykovej komunite závislosť mentálnych stavov hovorca a mentálnych stavov ostatných členov komunity. Problém tejto teórie však môže nastať v rozdelení na skupiny pre odborníkov a neodborníkov. Postupne bolo predstavené aj rozdelenie sémantiky a metasémantiky. Je potom sociálny externalizmus o význame platná teória pre sémantiku aj pre metasémantiku?

Koch (2018) sa v svojom texte zamýšľa nad Cappelenovým tvrdením o nedostatku kontroly. Uvádza, že Cappelenova verzia je nezlučiteľná so sociálnym mentálnym externalizmom, pretože ak sú členovia komunity disponovaní na používanie pojmu v súlade s istým významom, podľa Cappelena (2018, 59) to od tejto komunity vôbec nezávisí. Zmeny pojmov sa podľa neho totiž dejú nezávisle od preferencií alebo vôle danej komunity a tieto zmeny sa dejú nepredvídateľným spôsobom. Koch síce v úvode svojho textu²⁴ rozlišuje metasémantický externalizmus a internalizmus od sémantického externalizmu a internalizmu, avšak jeho rozlíšenie je na ďalších stranách nejasné. Venuje sa prevažne riešeniu sémantického externalizmu. Cappelen odmieta akýkoľvek internalizmus, pretože zmeny referencie nemáme v možnosti našich mentálnych stavov (2018, 42). A tu vidím rovnaký problém u Cappelena ako u Kocha. Ak by jasne rozlíšili sémantický externalizmus a internalizmus a metaexternalizmus a metainternalizmus, možno by našli riešenie, ako umožniť revíziu pojmov.

Sociálny externalizmus považujem vo väčšej miere za pravdivý pre sémantiku a vôbec nemusí byť dôležitý pre metasémantiku.

---

²⁴ *The Externalist Challenge to Conceptual Engineering* – v tomto texte sa Koch zaoberá vysvetlením kolektívnej kontroly na dlhé vzdialenosti. V texte však v rámci pojmového inžinierstva neuvažuje nad individuálnou kontrolou a revíziou (na ktoré som sa v tomto texte chcela zamerať), preto jeho teória v tomto texte nebola bližšie vysvetlená.

Ak by bol uznaný sociálny externalizmus ako teória platná len pre opravu nesprávne uvádzanej referencie ako v spomenutom príklade jazykového výrazu vojna, nebudem ju považovať za dôležitú pre metasémantiku, kde sa nemá riešiť to, čo pojmy znamenajú, ale to, čo by mali znamenať alebo to, prečo referujú hovorcovia tak, ako referujú.

Úloha odborníkov je však veľmi zaujímavá. Ako už bolo napísané, rozdelenie na odborníkov a neodborníkov môže byť problematické. Takmer celý svet pozná aktivistku Gretu Thunberg, ktorá sa snaží meniť pohľad na klimatické zmeny. Je však v danej oblasti odborníčka? Veľmi zaujímavou je napríklad definícia influencera v krátkom slovníku hybridných hrozieb na stránke Národného bezpečnostného úradu: „Verejne známa osoba, ktorej názory sú pre iných smerodajné, resp. ktorá je pre iných vzorom, vďaka čomu môže spravidla na sociálnych sieťach ľahšie spropagovať produkty alebo služby, či ovplyvniť správanie svojich followerov.“²⁵ Tu sa pripúšťa, že nejaká jedna osoba môže ovplyvniť správanie iných, čiže ak si predstavíme pojmového inžiniera ako influencera (čo už možno nie je až taká vzdialená predstava), stačilo by mu založiť si profil na sociálnej sieti, získať si istý počet sledovateľov a ovplyvniť ich sociálne správanie tým, že začne používať pojmy pre rozšírené kontexty, čím ovplyvní to, ako jazykové výrazy referujú. Ak sa pojmoví inžinieri majú zaoberať metasémantikou, tak ide o to nielen opísať, aká zmena (ako v prípade pojmu vojna) v nastala a na čo jazykový výraz referuje, ale ide o zmenu toho, ako o pojmoch uvažujeme a ako toto uvažovanie prenášame do pragmatickej roviny.

Ďalším užitočným príkladom zavádzania pojmového inžinierstva by mohli byť zákony. Tu ide o mierne komplikovanejšiu situáciu, nakoľko legislatívny proces²⁶ má niekoľko stupňov, v ktorých nefiguruje len jednotlivec, ale skupina osôb. Každopádne tento proces predstavuje revidovanie pojmu skupinou ľudí pre väčšiu skupinu ľudí. Cappelen (2018, 28) uvažuje, či pojem znásilnenie môže byť aplikovateľný aj na spolužitie v manželstve. Ide o pojem, ktorého vylepšenie môže mať významný spoločenský dopad. Znásilnenie už bolo v niektorých krajinách zmenené tak, aby zahŕňalo aj prípady sexuálneho násillia v manželstve.²⁷ V tomto prípade ide o vplyv komunity na to,

²⁵ Podľa: <https://www.nbu.gov.sk/urad/o-urade/hybridne-hrozby-a-dezinformacie/kratky-slovník-hybridnych-hrozieb/index.html>.

²⁶ V rámci demokratického politického systému.

²⁷ Napríklad v Thajsku v roku 2022 zmenili zákon tak, aby znásilnenie zahŕňalo aj prí-

ako o danom pojme rozmýšľa ešte väčšia komunita. Nikto však nechce povedať, že by v týchto krajinách neexistovalo znásilnenie v manželstve aj pred tým, ako bolo legislatívne vylepšené, ale po zavedení znásilnenia do zákona vzťahujúceho sa aj na manželstvo sa zmenilo to, ako o tomto pojme uvažujú občania jednotlivých štátov a vylepšuje sa aj istý nesémantický stav, a teda konkrétne sociálne správanie. Pojem znásilnenia teda zahŕňa aj prípady domáceho spolužitia.

Pre lepšiu orientáciu medzi sémantickými teóriami ich bolo potrebné rozdeliť na: sémantiku a metasémantiku, pričom každá z nich bola ešte rozdelená na internalistickú a externalistickú. Toto rozdelenie pomohlo k lepšiemu vymedzeniu toho, o akú zmenu referencie ide na jednotlivých úrovniach. Kým v rámci metasémantiky ide o zmenu referencie v závislosti od externého prostredia a metafyzických vplyvov, ktoré hovorca nevie ovplyvniť, je v rámci metasémantiky možné pripustiť istý vplyv hovorca. Tento vplyv je možné pripustiť tak, že uznáme aplikovateľnosť dispozicionistického metainternalizmu, ktorý priznáva hovorcovi dispozície aplikovať, ale aj prehodnotiť pojem. To, či je sémantický internalizmus alebo externalizmus pravdivý, nie je potrebné riešiť, pretože metainternalizmus nemusí vylučovať pravdivosť sémantického externalizmu. Metasémantika sa totiž zaoberá otázkou: „Čo spôsobuje, že sémantické externalistické a internistické názory ... majú pravdivostnú hodnotu, ktorú v skutočnosti majú?“²⁸ (Haukioja, 2017)

Revíziu pojmu potom z pohľadu dispozicionistickej verzie metainternalizmu považujem za možnosť hovorca v rámci individuálnych vnútorných stavov prehodnotiť, ako hovorca referuje, a tiež zmeniť pragmatický dopad v podobe zmeny nesémantického stavu.

Dispozicionistický metainternalizmus má však aj svoje slabé stránky. Jednou z nich je napríklad to, ako je možné navrhnúť revíziu pojmu tak, aby nebola v konflikte hovorca s mentálnymi stavmi ostatných členov lingvistickej komunity. Všetci členovia komunity totiž nemusia zdieľať rovnaké dispozície, a tým pádom môže byť revízia pojmu neúspešná.

Na vysvetlenie použijem príklad výrazu idiot. Podľa Slovníka súčasného slovenského jazyka (2015) ide o toho:

---

pady manželstva. Dostupné na: <https://southeastasiaglobe.com/marital-rape-must-be-a-crime-across-asean/>.

²⁸ V orig.: “what makes it the case that the semantic externalist and internalist views described in previous sections have the truth values that they in fact have?”

- A. kto je postihnutý mentálnou retardáciou ťažkého a hlbokého stupňa
- B. kto sa správa, koná nerozumne, nerozvážne; hlúpy, obmedzený človek, hlupák

Pokiaľ ide v prípade a) o postihnutú osobu, v prípade b) tu bola priradená negatívna konotácia tým spôsobom, že zdravému jedincovi sú pripisované mentálne vlastnosti človeka s retardáciou. Ak by som chcela revidovať pojem v kontexte b), tak by som zmenila negatívnu konotáciu tým, že by som pojem idiot rozšírila tak, aby zahŕňal zdravého jedinca, ktorému sú pripisované síce mentálne vlastnosti človeka s retardáciou, ale zároveň aj vlastnosti dobrotivosti, láskavosti a otvorenosti. Tento pojem by tak neobsahoval len negatívnu konotáciu. Ak by ma však zastavil policajt a ja by som mu povedala, že je idiot, čím by som mu chcela prejať poklonu, že je dobrý človek, zrejme by sa to nestretlo s pochopením a malo by to isté dôsledky. Policajt totiž nemusí mať rovnaké dispozície na revíziu pojmu ako mám ja.

Ako bolo uvedené, v rámci pojmového inžinierstva je dôležitá nielen dispozícia hovorca na revíziu pojmu, ale aj implementačná fáza. Do tejto fázy sú zahrnutí aj ostatní členovia lingvistickej komunity, ktorí pojem začnú používať revidovaným spôsobom, s čím je spojený aj istý pragmatický dopad na túto jazykovú komunitu.

To, či má naozaj jednotlivec dispozíciu revidovať pojem v zmysle zmeny okolností a úsudkov, ktoré ľudia robia o pojme, sa ukáže po nejakom čase. Ten je potrebný na to, aby sa rozšírenie pojmu uplatnilo alebo nie. Nedá sa však povedať, o aký dlhý čas má ísť. Niekedy ide o relatívne krátku dobu napríklad pri zavádzaní zákonov, ale niektoré prípady pojmového inžinierstva si budú naopak vyžadovať dlhší čas, preto sú na úspešnú revíziu pojmu nevyhnutné dve veci: dispozície hovorca navrhnúť revíziu a implementácia do jazykovej komunity, ktorá si vyžaduje čas.

Záver

Zmenu referencie jazykového výrazu môžu zapríčiniť rôzne metafyzické okolnosti externé našej mysli. Herman Cappelen (2018) obhajuje nutný rámec úspornosti, podľa ktorého sú procesy pojmového inžinierstva nevyšpytatelné, nemáme ich pod kontrolou, ale aj na-

priek tomu by sme to mali skúšať. Cappelen teda nepripúšťa žiadnu mieru kontroly nad revíziou pojmu.

Na zdôraznenie významu sémantického externalizmu bol použitý myšlienkový experiment Burgeho artritídy. Na základe tohto experimentu neboli rozlišované pojmy prirodzeného druhu a artefaktálne pojmy, pretože presné rozdelenie týchto tried sa stáva čoraz komplikovanejšie. Ako nemenej dôležitá teória pre sémantický externalizmus bola použitá kauzálna teória referencie od Kripkeho. Tieto teórie predstavujú pre pojmové inžinierstvo hrozbu, ktorú je potrebné odstrániť, aby bol projekt pojmového inžinierstva vôbec možný. Sociálny externalizmus by sa mohol zdať ako vhodné riešenie pre získanie kontroly nad významom pojmu. Ukázalo sa však, že určenie toho, kto je odborník a kto nie je, je značne problematické, pričom ďalšia nevýhoda tohto riešenia spočíva v tom, že títo odborníci môžu hovorcovi pomôcť len opraviť nevhodne používanú referenciu, a teda opravujú to, na čo daný hovorca referuje. Z tohto dôvodu považujem sociálny externalizmus za vhodnú teóriu len pre sémantiku.

V ďalšom návrhu na to, ako sa vysporiadať s hrozbou sémantického externalizmu, bola rozdelená sémantika a metasémantika. V rámci každej z nich bol podľa Haukioju definovaný externalizmus a internalizmus. Kým v rámci sémantiky ide o zmenu referencie v závislosti od externého prostredia a metafyzických vplyvov, ktoré hovorca nevie ovplyvniť, v rámci metasémantiky je možné pripustiť vplyv pojmového inžiniera v rámci aplikovania dispozicionistického metainternalizmu. Pomocou neho sú hovorcovi priznané dispozície nielen aplikovať, ale aj revidovať pojem. Metainternalizmus môže byť dokonca kompatibilný so sémantickým externalizmom.

V poslednom návrhu na vysporiadanie sa so sémantickým externalizmom odznela myšlienka, podľa ktorej cieľom pojmových inžinierov nie je zmena externalistického významu, ale vylepšenie istého nesémantického stavu, pričom môžu byť vylepšené aj úsudky, ktoré pojмами robíme, ako to popísal Riggs. Podľa neho je potrebné zmeniť jazykové praktiky. Síce v pôvodnom texte Riggsa nie je externalizmus rozlíšený na sémantiku a metasémantiku, ich aplikácia by jeho text v mnohom sprehľadnila.

Po zohľadnení jednotlivých návrhov na vysporiadanie sa so sémantickým externalizmom vznikla idea, ako je možné priznať pojmovému inžinierovi kontrolu nad revíziou pojmu, ak je pravdivý sémantický externalizmus. Revízia pojmu z pohľadu dispozicionis-

tického metainternalizmu predstavuje pre pojmového inžiniera možnosť prehodnotiť v rámci individuálnych vnútorných stavov to, ako jazykovým výrazom referuje, a teda zmeniť to, aké úsudky robí. Pojmový inžinier teda môže zmeniť niečo, čo je v blízkosti významu, napríklad sociálne vzťahy.

Len dispozície pojmového inžiniera nestačia. Na revíziu pojmov treba aj čas, pretože práve v priebehu času sa môžu implementovať revidované pojmy a po nejakom čase môžeme zistiť, či táto revízia bola v istej jazykovej komunite úspešná.

Bibliografia

- BROWN, Curtis. Narrow Mental Content. In Zalta, E. N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2022. Dostupné na: <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/content-narrow/>> (18. 3. 2023).
- BURGE, Tyler. Individualism and the mental. In *Midwest Studies in Philosophy*, 1979, 4, s. 73 – 121. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4975.1979.tb00374.x>.
- COHNITZ, Daniel - HAUKIOJA, Jussi. Meta-externalism vs. Meta-internalism in the Study of Reference. In *Australasian Journal of Philosophy*, 2013, roč. 91, č. 3, s. 475 — 500. DOI: <https://doi.org/10.1080/00048402.2012.717534>.
- CAPPELEN, Herman. *Fixing Language. An Essay on Conceptual Engineering*. Oxford : Oxford University Press, 2018.
- DEVITT, Michael. *Designation*. New York : Columbia University Press, 1981.
- HASLANGER, Sally. Gender and race: (what) are they? (what) do we want them to be? In *Noûs* 34 (1), 2000, s. 31 – 55. DOI: <https://doi.org/10.1111/0029-4624.00201>
- HASLANGER, Sally. *Resisting Reality: Social Construction and Social Critique*. New York, US : Oxford University Press, 2012.
- HAUKIOJA, Jussi. Internalism and Externalism. In *A Companion to the Philosophy of Language* (eds B. Hale, C. Wright and A. Miller). Oxford. Blackwell Publishers Ltd. Vydanie 1, 2017, s. 865 – 880. DOI:10.1002/9781118972090

- ISAAC, Manuel Gustavo - KOCH, Steffen - NEFDT, Ryan. Conceptual engineering: A road map to practice. In: *Philosophy Compass*, 17 (10), e12879. 2022. DOI: <https://doi.org/10.1111/phc3.12879>.
- KALLESTRUP, Jesper. *Semantic Externalism*. London: Routledge, 2012.
- KOCH, Steffen. Engineering what? On concepts in conceptual engineering. In *Synthese*. 199. 1955–1975, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11229-020-02868-w>
- KRIPKE, Saul A. *Naming and Necessity*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1980.
- LABUDA, Pavol. Je pojmový relativizmus predpokladom filozofie ako pojmového inžinierstva?. In *Filozofia*, 2021, roč. 76, č. 1, s. 3 — 17. ISSN 0046-358X. DOI <https://doi.org/10.31577/filozofia.2021.76.1.1>.
- PUTNAM, Hilary. “The meaning of ,meaning””. In *Philosophical Papers* vol. 2: Mind, Language, and Reality. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- RAATIKAINEN, Panu. In Defense of Semantic Externalism. In *E-LOGOS – Electronic Journal for Philosophy*, Vol. 27(2), 2020, s. 57 – 70. DOI: 10.18267/j.e-logos.479.
- SCHARP, Kevin. Replacing Truth. In *Inquiry*, 50 (6), 207, s. 606 – 621. DOI: <https://doi.org/10.1080/00201740701698589>.
- SPEAKS, Jeff. Theories of Meaning. In Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2019. Dostupné na: <<https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/meaning/>> (18.03.2023).
- RIGGS, Jared. Conceptual engineers shouldn't worry about semantic externalism. In *Inquiry*. 2019. DOI: <https://doi.org/10.1080/0020174X.2019.1675534>.
- ZOUHAR, Marián. *Podoby referencie*. b. m., PhDr. Milan Šefranko – IRIS, 2004.

Internet:

Kátky slovník hybridných hrozieb. Dostupné na internete: <<https://www.nbu.gov.sk/urad/o-urade/hybridne-hrozby-a-dezinformacie/kratky-slovník-hybridnych-hrozieb/index.html>> (18.03.2023).

<<https://southeastasiaglobe.com/marital-rape-must-be-a-crime-across-asean/>> (18.03.2023).

Mgr. Iveta Kloptová
Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra filozofie
SK-034 01 Ružomberok; Hrabovská cesta 1
e-mail: <iveta.kloptova840@edu.ku.sk>

Spôsoby efektívnej pedagogickej komunikácie učiteľov predprimárneho vzdelávania v spolupráci s rodičmi

Ways of effective pedagogical communication of pre-primary teachers in cooperation with parents

BEÁTA POŠTEKOVÁ

Abstract: Effective pedagogical communication is a relevant tool in the work of a teacher. It involves more than the exchange of information; it involves understanding the emotions, underlying meanings, and intentions behind the information. In this paper, we present the results of an empirical investigation that aimed to discover how pre-primary teachers apply the means of effective pedagogical communication in their relationships with parents.

Keywords: communication, cooperation, teacher, parents, children, pre-primary education.

Úvod

Prostredie predprimárneho vzdelávania a prostredie rodiny sa od seba diferencuje požiadavkami na dieťa, organizáciou priestoru a času, pravidlami, vzťahom k deťom a mnohými inými aspektami. Avšak cieľ oboch prostredí je identický, a to optimálny vývoj dieťaťa (Šťastná, 2010). Komunikácia v predprimárnom vzdelávaní, vzťah dieťaťa ku škole a edukácii je interferovaný postojom rodičov. Dieťa môže mať pozitívny postoj ku škole, iba ak ho bude mať aj rodič. Vytvorenie pozitívnych vzťahov a postojov k rodičom je jedna z najdôležitejších úloh učiteľa (Křišťanová, 2001). Škola spolu s rodinou by mala mať vzťah založený na dôvere a spolupráci. Je relevantné, že ak chce učiteľ správne vyučovať a vychovávať deti, musí ich poznať. Interpretáciu poznatkov o dieťati najrýchlejšie získava od rodičov, ktorí dieťa poznajú najlepšie. Komunikácia a záujem by mali byť podporované nielen zo strany školy, ale i zo strany rodičov. Bez komunikácie

a spolupráce oboch strán je veľmi obtiažne dieťa napríklad správne diagnostikovať a posúvať jeho vývoj smerom vpred.

Komunikácia s rodičmi v predprimárnom vzdelávaní

Dôležitým faktorom je, aby si učiteľ s rodičom našli efektívny spôsob komunikácie vyhovujúci oboj stranám tak, aby prinášal prosperujúce výsledky dieťaťa. Komunikáciou si medzi sebou vymieňame nápady a informácie. Ku komunikácii nevyhnutne potrebujeme odosielateľa, teda osobu podávajúcu informácie písaním či rozprávaním; správu, nápady a informácie obmieňané medzi odosielateľom a recipientom; prijímateľa, osobu, ktorá prijíma informácie čítaním resp. rešpektívne počúvaním (Harausová, 2013).

Súčasný stav problematiky

V súpise súčasného stavu problematiky bližšie popisujeme výskumy zaoberajúce sa efektívnou komunikáciou, spoluprácou a vzťahmi medzi učiteľmi, rodičmi a deťmi.

Cielom výskumu bolo zistiť, aké sú názory učiteľov na komunikačné zručnosti a motiváciu žiakov v triede. Štúdie sa zúčastnilo celkovo 245 osôb zo štyroch univerzít v Rumunsku. Výsledky získané analýzou odpovedí ukázali, že skupina učiteľov má rovnaké názory na komunikačné kompetencie a to, že bez komunikácie sa proces učenia neuskutoční. Preto učitelia s dobrými komunikačnými zručnosťami vytvoria pre žiakov úspešnejšie prostredie na vyučovanie a učenie (Duta, Panisoara, Panisoara, 2015). Brinia, Selimi, Dimos a Kondea (2022) popisujú výskum, ktorého cieľom bolo zistiť mieru spokojnosti učiteľov s komunikáciou v ich pracovnom prostredí. V štúdiu bola použitá kvantitatívna metóda. Učitelia vo veku 25 – 64 rokov vyplnili spolu 296 dotazníkov. Učitelia síce prejavili vysokú mieru spokojnosti s komunikáciou týkajúcou sa spätnej väzby, avšak sa domnievajú, že rodičia i inštitúcia sa aktívne nezúčastňujú na živote školy. Ďalšia štúdia sa zaoberala problémom, či má komunikácia medzi učiteľom a žiakmi vplyv na úspechy a motiváciu žiakov. Výskum sa uskutočnil v troch triedach arménskej štátnej strednej školy. Kvalitatívne údaje sa zbierali pozorovaním tried a rozhovorov s učiteľmi a riaditeľom, so

žiakmi prostredníctvom dotazníkov. Výsledkom je, že úroveň vzťahu medzi učiteľom a žiakom a ich komunikácie má veľký vplyv na motiváciu a ich akademické výsledky. Na základe výsledkov však žiaci konštatovali, že sa v komunikácii s učiteľmi mimo školy cítia neisto (Diloyan, 2017).

Nasledujúci príspevok poukazuje na významné faktory zapojené do komunikácie medzi rodičmi a učiteľmi. Analýza odhalila faktory, ktoré by mohli byť svojou povahou prijateľné alebo neprijateľné pre zefektívnenie komunikácie. Ide o postoje rodiča; sociabilitu rodičov a dieťaťa; správanie či osobnosť dieťaťa; vzdelanie rodičov; transparentnosť školy; fungovanie riaditeľa či zodpovednosť a komunikačné schopnosti učiteľa. Spomenuté faktory môžu ovplyvňovať efektívnosť komunikáciu (Grover, 2014). Ozmen, Akuzum, Zincirli, Selcuk (2016) zisťovali, aké sú komunikačné prekážky medzi rodičmi a učiteľmi na základe názorov učiteľov základných škôl. Do výskumnej vzorky bolo zaradených 514 platných odpovedí. Nástrojom na zber údajov bola štvordimenzionálna škála. Medzi komunikačné prekážky boli zaradené fyzická vzdialenosť; sociokultúrne rozdiely; stretnutie s rodičmi len vtedy, keď sú potrebné peniaze; nedostatočná dôvera rodičov k učiteľom a ich neochota spolupracovať; finančné problémy rodičov; nedostatočný záujem v informovanosti rodičov o dôležitých problémoch; nevhodný rozvrh školských aktivít; nesprávna komunikácia učiteľov; vzdelanie rodičov; nedôvera rodičov učiteľom a riadiacim pracovníkom. Ďalšia štúdia počas pandémie COVID 19 popisuje zistenia o povedomí rodičov a učiteľov v rámci vnímania digitálnej komunikácie. Vzorku tvorili traja učitelia 4. ročníka a štyria rodičia žiakov 4. ročníka základnej školy v Johnson City v štáte Tennessee. Rozhovory prebiehali prostredníctvom Zoomu alebo osobne. Obe strany sa domnievajú, že technológia zvýšila vzájomnú komunikáciu. Učitelia tvrdia, že technológie podnecujú pravidelnú komunikáciu, rodičia vidia benefity v jednoduchšej komunikácii (Grow, 2021).

Pomocou kvalitatívneho výskumu bolo zámerne vybraných 27 učiteľov, s ktorými sa uskutočnili rozhovory s cieľom určiť výzvy, ktoré bránia pri vytváraní vzťahov medzi rodičmi a učiteľmi. Okrem vzťahov bolo cieľom určiť úlohu riaditeľov pri riadení efektívnej komunikácie. Výsledky identifikovali množstvo spoľahlivých faktorov zapojenia rodičov odrážajúce domáce pozorovanie, efektívne zapojenie školy do života rodičov a vzájomné riadenie vzdelávania. Cieľom

ďalšieho výskumu bolo zistiť postoje a názory učiteľov základných škôl a rodičov na tému ich vzájomnej spolupráce a komunikačných stratégií na základných školách v Severnej Macedónskej republike. Výskumné otázky poukazujú na vzťah medzi rodičmi a školou, podporu rodičov, komunikačné stratégie, kurikulum programu uznávania rodičov a fungovanie partnerstva rodičov a školy. Použitá bola deskriptívna výskumná metóda a štruktúrovaný dotazník pre učiteľov a rodičov. Výskum bol uskutočnený s 371 rodičmi a 50 učiteľmi. Celkový výsledok výskumu preukazuje spokojnosť so vzájomnou spoluprácou. Spolupráca medzi školami a rodinami sa môže ešte zlepšiť, ak budú používané rôzne komunikačné stratégie, nebude dominovať jednosmerná komunikácia a zanedbávať sa priama účasť, spätná väzba rodičov pri organizovaní a realizácii školských podujatí a aktivít (Popovska et al. 2021).

Výskumy celkovo konštatujú, že efektívna komunikácia medzi rodičmi a učiteľmi je potrebná na podporu úspechu žiakov, podporu komplexného porozumenia žiakovi, včasnú identifikáciu a riešenie problémov, zabezpečenie konzistentnosti, podporu zapojenia rodičov a budovanie dôvery a partnerstva medzi rodičmi a učiteľmi v prospech žiaka.

Pedagogická komunikácia je orientovaná na dosiahnutie pedagogických cieľov, má determinovaný obsah, spoločenské pozície účastníkov, vyčlenené či dohodnuté komunikačné princípy. Prebieha nielen v školskom prostredí, ale aj v športových a voľnočasových zariadeniach, v rodine či v pracovnom prostredí. Má aspekty kognitívne, regulačné, motivačné, intencionálne (Průcha, Walterová, Mareš, 2003). Komunikácia je efektívna, ak sa nám podarí predostrieť informácie aj s naším úmyslom v úplnej celistvosti, a taktiež, ak sa nám podarí dosiahnuť významovosť, čo a prečo komunikujeme. Relevantnú sugesciu na pôsobenie komunikácie majú tri činitele, a to dôveryhodnosť odosielateľa, porozumenie informáciám, retrográdne informácie (Herényiová, Martičeková, 2015). Komunikácia je efektívna, ak je *presná* (totožná s tým, čo odosielateľ povedal, s tým, čo percipient reálne pochopil), *vplyvná* (ak sa zmení/ovplyvní vystupovanie percipienta požadovaným spôsobom) a *účinná* (ak sa komunikácii dosiahne cieľ sledujúci odosielateľom). Pri komunikácii je odporúčané dodržiavať a zohľadňovať princípy a normy efektívnej komunikácie (Harausová, 2013). K pravidlám efektívnej a zrozumí-

teľnej komunikácie podľa H. M. Hershba (In: Gurgová, B., Kmošena, M., Tomiček, F., 2005) patrí:

Graf č. 1 Dvanásť pravidiel efektívnej komunikácie (Vlastné spracovanie)

1. Spolupracovníka je nutné osloviť menovite a priamo.
2. Pokyny by sme nemali vyjadrovať podmieňovacím spôsobom.
3. Pokyny musia byť priame.
4. Namiesto zdlhávého dohadovania konkrétne a ľudské stanoviská.
5. Veriť a stáť si za svojimi slovami a činmi.
6. Nezrozumiteľné otázky sú dôvodmi nevyriešených odpovedí.
7. Pri viacerých otázkach môže nastať zmätok a debata sa nikam neposúva.
8. Efektívnejšie sú otázky: „Z akého dôvodu?“ alebo „V čom vidíte príčinu?“ Privádzať opytovaného k replikám a nepodporovať odpustenie.
9. Hľadisko iných je anonymné. Každý človek má na problém iný pohľad.
10. Odpovede doplniť, nie popierať.
11. Najskôr je potrebné vypočuť si, až potom uvažovať a následne odpovedať.
12. Zamedziť konfliktom tým, že sa vopred určia priority (Štammová, 2013).

Správny vývoj dieťaťa navštevujúceho predprimárne vzdelávanie je možné dosiahnuť iba pri efektívnej spolupráci rodiny. Na to, aby

dokázali rodičia s učiteľmi v škole dobre spolupracovať, je potrebná komunikácia zodpovedajúca správnosti.

Pre komunikáciu učiteľov so zákonnými zástupcami detí nie sú určené presné postupy. K prvému styku medzi učiteľmi a rodičmi môže prísť v deň otvorených dverí, ak taký deň škola usporadúva, alebo až pri zápise. Ak je možné školu navštíviť vopred, výhodou je zoznámenie učiteľa s rodičmi, zistenie vzájomných očakávaní a tiež vytvorenie pravidiel pre vzájomnú spoluprácu (Syslová, Z. In Sedláčková, H. 2012).

Jednou z osvedčených metód je i **formulár**, do ktorého rodičia zapisujú podrobnosti o dieťati, ako je jeho oslovenie, obľúbené hračky, ako sa stravuje a mnoho iných. Ďalšou spoľahlivou metódou je **úvodná hodina** spoločná pre všetkých rodičov uskutočňujúca bez prítomnosti dieťaťa. Prvé kontakty sa môžu realizovať i pomocou individuálnych úvodných rozhovorov. Rodičia sa tu zoznámia s učiteľmi a tiež sa dozvedia informácie o následnom priebehu školského roka (Lažová, 2013).

Ku komunikácii medzi učiteľom a zákonným zástupcom dochádza na dennej báze, keď dieťa do školy **prichádza** a **odchádza**. Rodič s učiteľom substituujú aktuálne informácie o celkovom psychickom stave dieťaťa, o prípadných ťažkostiach či iných podstatných okolnostiach ovplyvňujúcich dieťa. Obľúbené sú **spoločné akcie**, ako vianočné večierky, vystúpenia k Dňu matiek a mnoho iných, kde dieťa môže preukazovať svoje znalosti. Pri spomínaných aktivitách rodičia i personál majú možnosť sa stretnúť, bližšie sa zoznámiť, vytvoriť si spoločné zážitky a vzťahy (Lažová, 2013).

Triedne schôdzky, i keď nebývajú také frekventované ako na základných a stredných školách, patria k ďalším spôsobom pri vytváraní pozitívnych vzťahov a spolupráce. Vo väčšine škôl bývajú **konzultčné hodiny**, keď si môžu učitelia pozvať rodičov na konzultácie, prípadne rodičia zažiadať o termín. Ak má dieťa nejaký problém, je vhodnejšie, ak ho rodičia prídu riešiť počas konzultčných hodín, teda v súkromí s pedagogickými zamestnancami. Neodporúča sa diskutovať o citlivých témach v šatni pri preberaní detí. Formou komunikácie sú aj **nástenky**. Rodičia tam nájdu okrem dôležitých oznamov aj informácie aj fotografie detí z výletov.

Vytvorenie priateľskej atmosféry a poskytovanie vzájomných informácií vedie k vzniku dôvery medzi učiteľom a rodičmi (Šťastná, 2010). V súčasnej dobe prichádzajú deti do predprimárneho vzde-

lávania z rozmanitého domáceho prostredia, a preto pre efektívnu spoluprácu s rodičmi potrebuje učiteľ poznať dieťa a aj prostredie, v ktorom vyrastá (Syslová, In: Sedláčková, 2012). Mal by rodičom vysvetliť, ako predprimárne vzdelávanie funguje, a tak urobiť prvý krok ku efektívnej spolupráci. Nestačí tu však len tendencia učiteľov, je potrebná interakcia aj zo strany rodičov. Učiteľ je ten, kto si musí získať dôveru rodičov a presvedčiť ich o pozitívnom vplyve pri zapájaní do spolupráce pre vznik efektívnejšieho miesta pre vyučovanie detí (Fertěk, 2011). Na vytvorenie pozitívneho vzťahu musí učiteľ hovoriť s rodičom ako s partnerom. Významné je udržiavať s rodičom pravidelný kontakt, počúvať ho a dať mu priestor vyjadriť svoj názor (Šťastná, 2010). Dôležitými faktormi je znášanie sa bez odporu, náklonnosť veriť, úctivosť a tiež poskytovanie pozitívnej spätnej väzby rodičom. Nápomocnými spôsobmi efektívnej komunikácie je aj vytváranie programu, do ktorého sa môžu rodičia podľa vlastného uváženia zapájať (Krejčová, In: Janiš, 2001).

Pojem komunikácia s deťmi zahŕňa vývoj reči u detí v predškolskom veku. V procese komunikácie pokračuje od svojho narodenia aj v predškolskom vzdelávaní, pričom najväčší vývoj reči je medzi 3 – 7 rokom života (Průcha, 2011). To, ako sa dieťa naučí komunikovať, ovplyvní celý jeho život, preto je potrebné, aby malo správne komunikačné vzorce. Na prvom mieste je v tomto smere rodina, ak sa však v rodine takéto správne vzory nenachádzajú, môžu učitelia pozitívne pôsobiť na dieťa (Lažová, 2013).

Práve predprimárne vzdelávanie dokáže rodičom pomôcť identifikovať prípadné poruchy reči alebo nesprávny vývoj výslovnosti. Okrem toho sa však komunikácia s deťmi v škole zameriava aj na vyjadrovanie emocionálnosti, aby ich deti vedeli opísať tak, aby sme im porozumeli. Zároveň sa dieťa pomocou komunikácie v škole naučí fungovať v rámci kolektívu, presadiť sa v ňom, povedať svoj názor a zároveň počúvať a vnímať potreby iných.

Inovatívne metódy komunikácie, komunikačné kompetencie učiteľa a dôležitosť spolupráce medzi rodinou, školou a dieťaťom

K niektorým inovatívnym metódam pedagogickej komunikácie môžeme zaradiť:

Adaptačné programy nie sú u nás celkom bežné. Ide o situáciu, kde si deti zvykajú na nové prostredie v prítomnosti rodiča. Vzniká tak hlbší vzťah medzi rodičom a učiteľom (Krejčová, 2015). Pri zavedení adaptačného programu môže rodič vidieť, ako sa učiteľ správa k deťom, aké metódy využíva, aké sú pravidlá triedy a ako vyzerá deň ich dieťaťa. Rodič tak získava pocit istoty (Syslová, 2012).

Telefón je forma rýchlej a funkčnej komunikácie. Rodičia prostredníctvom telefonátov informujú o neprítomnosti dieťaťa kvôli rozmanitým dôvodom. Aj učiteľ tak môže rodiča rýchlo a efektívne oboznámiť o náhlych zmenách stavu dieťaťa.

Email je formou rýchlej komunikácie. Má zväčša informatívny charakter. Využíva sa na zasielanie významných informácií, fotografií a údajov.

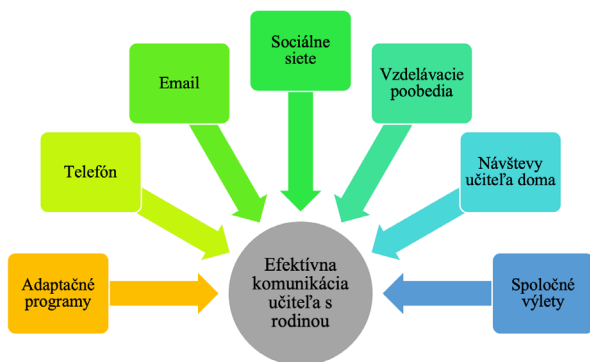
Ďalšou formou komunikácie sú **webové stránky**. Mali by sa pravidelne aktualizovať, aby si tam rodič našiel relevantné informácie. Môžeme tam nájsť informácie o platbách, akciách školy či kontakty na personál. Nevyhnutý je vizuál stránok, ich grafika či členenie.

Sociálne siete sú čoraz obľúbenejším spôsobom komunikácie nielen medzi učiteľmi a rodičmi, ale aj medzi rodičmi recipročne. Informácie sa šíria v krátkom časovom úseku. Sú rýchle a komunikácia cez ne prebieha efektívne. Učiteľ tak rýchlejšie dokáže rodičom avizovať zmeny v programe triedy, zreferovať akcie či nové informácie. Rodičia prostredníctvom sociálnych sietí organizujú a pripravujú spoločné akcie so školou i mimo nej.

Vzdelávacie poobedia sú aktivitami uskutočňujúcimi sa skôr na základných a stredných školách, no mali by sa stať samozrejmosťou aj v prostredí predprimárneho vzdelávania. Učitelia majú priestor rodičom vysvetliť filozofiu školy a ich preferujúce metódy. Ponúknutá je i možnosť organizovania seminárov pre rodičov zaoberajúcich sa tým, čo rodičov zaujíma (Feřtek, 2011).

Návštevy učiteľa u dieťaťa doma sa ako spôsob efektívnej komunikácie medzi učiteľom a rodičom v našich školách nepoužívajú, avšak pre diagnostiku dieťaťa by mohli mať veľkú význačnosť. Návštevu môžeme považovať ako jednu z možností na posilnenie komunikácie a vzťahov s rodinou dieťaťa (Čapek, 2013).

Spoločné výlety učiteľov s deťmi a ich rodinami sú možnosťou pre vytvorenie vzťahov a nadviazanie lepšej komunikácie. Navyše sa tak rodičia a deti spoznávajú medzi sebou (Svobodová 2010).

Graf č. 2 Efektívna komunikácia v spolupráci učiteľa a rodiny (Vlastné spracovanie)

Inovatívne metódy komunikácie by mali zastupovať pozitívne komunikačné modely. Pozitívnych komunikačných modelov je mnoho. Veľa z nich sa zameriava na komunikáciu medzi učiteľom a deťmi, avšak je ich možné aplikovať aj na efektívnu komunikáciu s rodičmi či zákonnými zástupcami detí. Patria medzi ne napríklad: *metóda nenásilnej komunikácie* alebo *rešpektovať a byť rešpektovaný*.

Nenasilná komunikácia je prístup v komunikácii vychádzajúci z práce amerického psychológa Marshalla B. Rosenberga, ktorý hovorí o *nonviolent communication*, čo v preklade znamená nenásilná komunikácia. Snažil sa odstrániť z medziludskej komunikácie násilie. Podľa Rosenberga (2003) má komunikácia štyri zložky, a to pozorovanie, pocity, potreby a prosba. Komunikácia by mala prebiehať v presnej postupnosti, a tým tak zaistiť lepšie porozumenie medzi komunikujúcimi. Pozorovanie musí prebiehať úplne objektívne, bez emocionality. Ak prebieha popri pozorovaní i hodnotenie, interpretácia či prirovnávanie, môže to v druhej osobe vyvolávať pocity kritiky, čo nie je pre priaznivú komunikáciu adekvátne. Emócie by mali byť vyjadrené explicitne a čo najpresnejšie. Vyjadrovaním potrieb prijímame zodpovednosť za svoje činy a zároveň umožňujeme druhému človeku porozumieť daným potrebám. Prosba slúži na to, aby sme požiadali o vykonanie činov naplňujúce naše túžby. Mala by mať pozitívny charakter a nemala by vyznievať ako imperatív. Nejde o to presadiť si svoje nároky, ale o vytvorenie vzťahov založených na spoločnej úprimnosti a vcítiť sa do pocitov iných, a tým tak zdokonaľovať vlastnú empatiu. Ak aspoň jeden z účastníkov komunikácie

ovláda prvky nenásilnej komunikácie, je možné pomôcť všetkým aktérom zlepšiť komunikáciu v spoločnosti.

Rešpektovať a byť rešpektovaný

Ide o metódu, ktorá sa zameriava na komunikáciu medzi deťmi a dospelými. Ústrednou myšlienkou prepracovanej koncepcie od autoriek Nováčkovej a Nevolovej (2020) je vzájomný rešpekt medzi zúčastnenými, ale i k sebe samému. Podstatou je, že je potrebné s deťmi komunikovať s rovnakým rešpektom ako s dospelými. Učiteľ by mal s deťmi komunikovať na rovnakej úrovni, avšak je potrebné pri tom rešpektovať fakt, že psychomotorický vývoj detí je úrovňovo rozdielny. Výchova detí má byť demokratická s rešpektom.

Abý dieťa bolo v škole spokojné, je dôležité, aby učiteľ dodržiaval isté pravidlá a spĺňal správne kritériá. Mal by nielen využívať adekvátne výchovné a vzdelávacie metódy, ale taktiež vytvárať i pozitívnu klímu v triede. Má byť vždy zmierlivý a pomáhať svojim deťom pri vzniknutých problémoch. Učiteľ má vždy rodičov informovať o stave ich dieťaťa, o jeho aktuálnom stave, neočakávaných zmenách v správaní, o rozvoji jeho schopností a vlastností (Bartoňová, 2005).

Rodič najlepšie pozná svoje dieťa a vďaka spolupráci a komunikácii s ním môže učiteľ lepšie spoznať dieťa. Tento proces však funguje aj naopak, rodič sa môže od učiteľa naučiť metódy pre efektívnejšiu komunikáciu či nové postupy pri vzdelávaní a rozvoji dieťaťa (Svobodová, 2010). Plnohodnotný vzťah školy s rodičmi môže fungovať iba tak, že sa dodržiujú isté zásady. Prvou a jednou z najdôležitejších je informovanosť rodičov o fungovaní školy. Tieto princípy musia byť rodičom prostredníctvom učiteľa zrozumiteľne vysvetlené. Dôležitá je aj participácia rodičov na dianí v škole, napríklad opravou hračiek alebo usporiadaním rôznych akcií. Dôležité je tiež umožnenie rodičom spolurozhodovať o rozvoji školy (Trnková, 2004).

Komunikácia funguje ako nástroj, pomocou ktorého si dokáže rodič s učiteľom nielen vymeniť informácie, ale aj vytvoriť vzťah.

Empirický výskum pedagogickej komunikácie

Výskumný súbor tvorilo 217 učiteliek predprimárneho vzdelávania, ktorých vek bol od 18 do 61 rokov a viac. Respondenti boli oslovení zo štátnych, súkromných a cirkevných škôl všetkých krajov Sloven-

ska. Kritériom zaradenia do vyhodnotenia predvýskumu bolo odovzdanie kompletne vyplneného dotazníka. Dotazník sme administrovali v období marca až apríla v roku 2022 prostredníctvom online platformy Google Forms. Dotazník bol vykonávaný v čase pandémie COVID 19, avšak dotazník vyplňovali učitelia predprimárneho vzdelávania, ktorí mali prevádzky otvorené v klasickom režime.

Zo 17 poskytnutých otázok vyberáme dve úzko súvisiace s pedagogickou komunikáciou učiteľa predprimárneho vzdelávania spolu s rodičmi. Prvá otázka sa zameriava na používanie pedagogickej komunikácie v praxi „Ovládam prostriedky efektívnej pedagogickej komunikácie v triede/matерskej škole?“. Druhá poskytnutá otázka „Aké efektívne spôsoby komunikácie a spolupráce s rodičmi uplatňujete?“ dáva možnosť respondentom priamo v krátkej odpovedi napísať, aké efektívne spôsoby pedagogickej komunikácie používa.

Cieľ výskumu

Cieľom bolo zistiť, či učitelia predprimárneho vzdelávania ovládajú prostriedky efektívnej komunikácie v triede, resp. priamo v predprimárnom vzdelávaní, a aké spôsoby efektívnej komunikácie používajú vo svojej praxi.

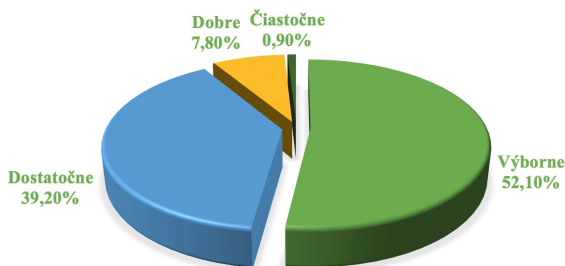
K otázkam dotazníka patrilo zaradenie učiteľa do inštitúcie, kraj pôsobenia, miesto pôsobenia, vek, dĺžka pedagogickej praxe či najvyššie dosiahnuté vzdelanie. K sekundárnemu cieľu patrí aj porovnanie odpovedí z hľadiska veku učiteľov, a ten je v rozmedzí 18 – 30 rokov 19,4 %; 31 – 40 rokov 19,4 %; 41 – 50 rokov 25,8 %; 51 – 60 rokov 28,1 % a 61 a viac rokov 7,4 %.

Výsledky pedagogickej komunikácie učiteľa

V dotazníku sme sa zameriavali na znalosti a ovládanie pedagogickej komunikácie. Učitelia mali možnosť odpovedať výberom z piatich možností, a to výborne, dostatočne, dobre, čiastočne a nedostatočne.

1. otázka: *Ovládam prostriedky efektívnej pedagogickej komunikácie v triede/materskej škole?*

OVLÁDAM PROSTRIEDKY EFEKTÍVNEJ PEDAGOGICKEJ KOMUNIKÁCIE V TRIEDE/MATERSKEJ ŠKOLE:

Graf č. 3 Využívanie efektívnej pedagogickej komunikácie učiteľov (Vlastné spracovanie)

Respondenti v počte 217 odpovedali na otázku *Ovládam prostriedky efektívnej pedagogickej komunikácie v triede/materskej škole?* nasledovne: výborne 52,10 %, dostatočne 39,20 %, dobre 7,80 %, čiastočne 0,90 % a nedostatočne 0,00 %. Z nasledovných odpovedí v našom uskutočnenom výskume hodnotíme, že na veľmi dobrej až dobrej úrovni ovláda prostriedky efektívnej pedagogickej komunikácie v triede/materskej škole viac ako 190 učiteľov z celkového počtu.

2. otázka: *Aké efektívne spôsoby komunikácie a spolupráce s rodičmi uplatňujete?*

Spôsoby komunikácie	Socialne siete	Osobný kontakt	Inovatívne metódy	Skolské aktivity
18 - 30 rokov	20	19	2	7
31 - 40 rokov	7	35	5	3
41 - 50 rokov	5	49	3	11

51 - 60 rokov	4	50	8	17
61 a viac rokov	2	16	2	8

Tabuľka č. 1 Spôsoby komunikácie učiteľov predprimárneho vzdelávania spolu s rodičmi (Vlastné spracovanie)

Tabuľka č. 1 popisuje odpovede učiteľov na otázku, *Aké efektívne spôsoby komunikácie a spolupráce s rodičmi uplatňujete?* Učitelia v mnohých prípadoch nevyužívali vo svojich vyjadreniach diakritiku. Odpovede sú po jazykovej korektúre, avšak nezasahujú a nemodifikujú ich samotný obsah a významovosť. V texte sú znázornené kurzívou. Odpovede sme rozdelili do štyroch najčastejších kategórií, a to sociálne siete, osobný kontakt, inovatívne metódy a školské aktivity. Tie sme zoradili podľa veku učiteľov nasledovane:

Pedagogická komunikácia učiteľov vo veku 18 – 30 rokov

K najčastejším odpoveďami učiteľov patrili sociálne siete, predovšetkým messenger a využívanie súkromných správ. Učitelia využívajú najmä *priateľský rozhovor za účasti ďalšej učiteľky materskej školy, individuálne stretnutia a chcú, aby komunikácia bola otvorená, jednoduchá, priamočiara*. Medzi školské aktivity patria najmä ... *aktivity ako – Deň rodiny, Deň matiek, Tekvičkovú slávnosť sme mali, besiedky, kedy vždy po aktivitách (alebo súťažiach a pod.) mávame vyhradený čas na voľnú zábavu, rozhovory a občerstvenie... alebo Rodičia majú možnosť zúčastňovať sa rôznych akcií v materskej škole, alebo aj navrhnúť niečo spoločné...* Odpovede na inovatívny spôsob pedagogickej komunikácie podľa učiteľov boli zodpovedané v najmenšej miere, a to dvakrát – *Sendvič a veľa úsmevov alebo Hamburger*.

Pedagogická komunikácia učiteľov vo veku 31 – 40 rokov

Učitelia využívajú najmä sociálne siete, ako ...*FB, Viber*, avšak konštatujú, že *S rodičmi komunikujem rôznymi formami. Cez sociálnu sieť, maily, sms, telefonátmi, ale najlepšia a najúčinnnejšia je osobná komunikácia*. K ďalším efektívnym komunikačným prostriedkom zaraďujú *edupage, email, oznam*. Za inovatívny spôsob respondenti považujú *dotazník*. K školským aktivitám patria *Tvorivé dielne, zrod, rada školy, brigády, kultúrne podujatia; rodičovská rada, kultúrne*

programy, deň matiek, otcov, rodiny... či deň rodiny, deň otvorených dverí, ochutnávka našej kuchyne a podobne.

Pedagogická komunikácia učiteľov vo veku 41 – 50 rokov

Preferované odpovede učiteľov boli najmä *Osobný rozhovor; ...konzultačné pohovory, mailové poradenstvo, triedne stretnutia či Úctivé správanie a vzájomné rešpektovanie sa.*

Sociálne siete využívajú ako prostriedok komunikácie *...aj cez status skupiny našej materskej školy na facebooku, alebo messenger či Cez privátnu stránku materskej školy na Facebooku... K mimoškolským aktivitám patria besiedky, zber papiera, úprava školského dvora; ...aktivity MŠ v spolupráci s rodičmi, výlety, spoločné oslavy, vystúpenia – Vianoce, Deň matiek, Deň detí, opekačka; spoločné tvorivé dielne, Deň rodiny alebo ... brigády...*

Pedagogická komunikácia učiteľov vo veku 51 – 60 rokov

Učítelia prostredníctvom rozhovoru chcú rozvíjať *emocionálnu komunikáciu... , využívať Otvorený dialóg, aby nikoho neurazil a prijať ... rodičov ako partnera školy.* Využívajú najmä email, platformu Edupage či telefonický rozhovor. Komunikujú aj počas školských aktivít ako napríklad *...anketa, nástenky, výstavy prác; otvorená hodina, prezentácie a vystúpenia, spoločné športové aktivity, ale aj spolupráca na aktivitách realizovaných doma, pomoc s pomôckami a materiálom na rôzne aktivity.* K inovatívnym metódam patria *... techniky mediácie.*

Pedagogická komunikácia učiteľov vo veku 61 a viac rokov

Učítelia vo veku 61 a viac rokov v značnej miere využívajú ako efektívny spôsob pedagogickej komunikácie spolu s rodičmi najmä *osobný rozhovor a kontakt, ale i lístočky deťom domov, oznamy pre každého rodiča osobitne na papieri.* K školským aktivitám, pri ktorých sa im efektívnejšie komunikuje s rodičmi, zaraďujú *brigády, tvorivé dielne, spoločné oslavy, guláš párty na konci roka, sprostredkovanie prednášok alebo spoločné kultú, športové aktivity, výlety, exkurzie.*

Frekvencia odpovedí	Najviac pousivané	Najmenej používané
18 - 30 rokov	Sociálne siete	Inovativne metódy
31 - 40 rokov	Osobný kontakt	Školské aktivity
41 - 50 rokov	Osobný kontakt	Inovativne metódy

51 - 60 rokov	Osobný kontakt	Inovatívne metódy
61 a viac rokov	Osobný kontakt	Inovatívne metódy

Tabuľka č. 2 Komparácia odpovedí v komunikácii medzi učiteľom a rodičom (Vlastné spracovanie)

Učitelia sú jednotní v odpovediach:

Spoločné odpovede najčastejšie využívaných spôsobov efektívnej komunikácie:

- 31 – 61 a viac rokov – osobný kontakt

Spoločné odpovede najmenej využívaných spôsobov efektívnej komunikácie:

- 18 – 30 rokov, 41 – 61 a viac rokov – inovatívne metódy

Vo veku 18 – 30 rokov najčastejšie používajú ako spôsob efektívnej komunikácie sociálne siete. Ostatné vekové kategórie preferujú skôr osobný kontakt. K najmenej využívaným spôsobom patrili inovatívne metódy vo všetkých kategóriách, okrem veku 31 – 40 rokov, kde to boli školské aktivity.

Komunikáciu cez sociálne siete využívajú učitelia najmä prostredníctvom Messengeru, kde si vytvárajú spoločné skupiny – uzatvorené skupiny, komentujú a tvoria obsah na Facebookovej stránke, taktiež využívajú email. K ďalším sociálnym sieťam patria Viber, WhatsApp či písanie SMS.

K osobnému kontaktu priradili učitelia najmä individuálny rozhovor s rodičmi, konzultácie, rozhovor pri príchode a odchode dieťaťa zo školy, posedenia so psychologičkami, otvorený dialóg, triedne stretnutia, pohovory, spontánnu komunikáciu, poradenstvo či telefonický rozhovor.

Medzi inovatívne metódy zaradili aktivity na podporu komunikácie, napríklad Hamburger, Sendvič, dotazníky a ankety, propagáciu školy prostredníctvom plagátov, informačných nástieniek, výstavu prác, otvorenú hodinu rodičom, inovatívne prezentácie či techniky mediácie.

K školským aktivitám patrí spolupráca učiteľa, rodiča a dieťaťa. Učitelia často využívajú na podporu komunikácie a spolupráce besedy, slávnosti, vystúpenia, brigády okolo školy, tvorivé dielne, oslavy na konci školského roka, výlety, športové a spoločensko-kultúrne akcie, exkurzie či zber papiera.

Komunikácia smeruje k vnímaniu dieťaťa v rôznych situáciách, učitelia najskôr poukazujú na pozitíva a potom upriamujú pozornosť na ťažkosti, hľadajú príčiny a spoločné riešenia. Učitelia sa taktiež snažia poskytnúť rodičom dostatočný priestor, napríklad pri účasti na rôznych akciách alebo aj pri ich návrhoch. Vyžadujú úctivé správanie a vzájomné rešpektovanie sa. Počúvajú ich potreby, požiadavky, byť zdvorilý (prosba a poďakovanie) či udržiavať očný kontakt. Na rozhovory sa učitelia vopred zodpovedne pripravujú, začínajú vždy s pozitívnym hodnotením dieťaťa, ukazujú rodičovi práce dieťaťa i nechávajú rodiča povedať jeho výchovné postoje.

Návrhy na zlepšenie komunikácie medzi učiteľmi a rodičmi

Pre efektívnejšiu komunikáciu je vhodné zapájať rodičov do školských aktivít. Škola môže pomôcť rozmanitými spôsobmi. Povzbudzovať rodičov tak, aby sa začali aktívnejšie zapájať do procesu vzdelávania svojich detí, a to nasledujúcimi spôsobmi:

- učitelia by mali byť informovaní o vedomostiach, zručnostiach, záujmoch rodičov a skúmať, ako môžu prispieť k vyučovaniu, mimoškolským aktivitám a celkovému životu školy;
- škola môže organizovať workshopy a prednášky na témy o vývoji dieťaťa, spôsoboch učenia a pomoci, ktorú môžu rodičia svojim deťom poskytnúť;
- škola môže povzbudiť rodičov, aby vyjadrili svoje vlastné záujmy a organizovať workshopy na témy, ktoré považujú za užitočné;
- vypracovanie plánu, ktorý bude spoločne navrhnutý v priebehu roka (Popovska et al. 2021).

Záver

Prostredníctvom pedagogickej komunikácie sa učitelia majú prihovárať rodičom empaticky, budovať k medzi sebou úprimný, otvorený a priateľský vzťah, využívať diplomatickú komunikáciu, neposudzovať a priznať emócie. Učitelia využívajú ako efektívny spôsob pedagogic-

kej komunikácie najčastejšie vo svojej praxi osobný rozhovor a najmenej inovatívne metódy. Po kvantifikovaní osobný rozhovor považujú ako jeden z najrýchlejších spôsobov, využívajú ho najčastejšie, pretože sa s rodičmi alebo rodinnými príslušníkmi pravidelne stretávajú v škole. Inovatívne metódy sú časovo a materiálne náročnejším spôsobom. Kľúčovými faktormi pre lepšiu a efektívnejšiu komunikáciu je pochopiť a až potom byť pochopený, komunikovať s porozumením, využiť vhodný spôsob komunikácie, počúvať nielen aktívne, ale byť v komunikácii empatický (počúvať medzi slovami), na základe čoho sa iní rozhodujú, aké majú svoje hodnoty a preferencie.

Bibliografia

- BARTOŇOVÁ, Miroslava. *Současné trendy v edukaci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v České republice*. Brno : MSD, 2005. ISBN 80-86633 -37-3.
- BRINIA, Vasiliki. SELIMI, Panagiota. DIMOS, Alexandros. KONDEA, Anna. The Impact of Communication on the Effectiveness of Educational Organizations. In *Education sciences*, 2022, 12/3, 170.
- ČAPEK, Robert. *Učitel a rodič: spolupráce, třídní schůzka, komunikace*. Praha : Grada, Pedagogika (Grada). 2013. ISBN 978-80-247-4640-1.
- DILOYAN, Angela. *The Importance of Communication in the Classroom: The Impact of Effective Communication Skills on Student Enthusiasm*. Armenia : Yerevan, 2017.
- DUTA, Nicoleta. PANISOARA, Georgeta. PANISOARA, Ion-Ovidiu. The Effective Communication in Teaching. Diagnostic study regarding the academic learning motivation to students. In *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2015, s. 1007 – 1012.
- FERTĚK, Tomáš. *Rodiče vítáni: praktický návod, jak usmířit rodiče a učitele našich dětí*. Praha : Yinachi, 2011, ISBN 978-80-904735-2-2.
- GROVER, Vijay. Parent Teacher Communication in School: An Analysis in terms of Enabling and Disabling Factors as Perceived by Teachers. In *International Journal of Science an Research*, 2014, roč. 3, č. 12, s. 820 – 825. ISSN (Online): 2319-7064.
- GROW, Lindsey. *Digital Parent-Teacher Communication: The Effectiveness of Using Technology to Facilitate Parent-Teacher Communi-*

- cation and its Impact on Parent Involvement*. Tennessee : Milligan University, 2021.
- GURGOVÁ, Beata. KMOŠENA, Miroslav. TOMÍČEK, František. *Osobnosť manažéra a komunikácia v manažmente*. Liptovský Mikuláš : AOS, 2005.
- HARAUŠOVÁ, Helena. *KOMUNIKÁCIA V ORGANIZÁCIÍ*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013. ISBN 978-80-8152-019-8.
- HERÉNYIOVÁ, Gabriela, MARTINČEKOVÁ, Iveta. *Rozvoj komunikačných zručností*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave. 2015. ISBN 978-80-565-1010-0. Dostupné na internete: https://archiv.mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/herenyiova_martincekova___rozvoj.pdf [27. 11. 2022]
- JANIŠ, Kamil. *Dialog: Rodina a škola*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. ISBN 80-7041-170-8.
- KREJČOVÁ, Věra. et al. *Individualizace v mateřské škole*. Praha : Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0812-9.
- KREJČOVÁ, Věra. *Náměty ke spolupráci mezi rodinou a školou*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. ISBN 80-7041-170-8.
- KŘIŠŤANOVÁ, L. – KŘOVÁČKOVÁ, B. *Rodičovská připravenost ke vstupu dítěte školy*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. ISBN 80-7041-170-8.
- LAŽOVÁ, Ladislava. *Mateřská škola komunikuje s rodiči: výměna informací, řešení problémů*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2013. ISBN 978802620378.
- NOVÁČKOVÁ, Jana – NEVOLOVÁ, Dobromila. *Respektovat a být respektován*. Peoplecomm, 2020. ISBN 9788087917718.
- OZMEN, Fatma. AKUZUM, Cemal. ZINCIRLI, Muhammed. SELCUK, Gulenaz. The Communication Barriers between Teachers and Parents in Primary Schools. In *Eurasian Journal of Educational Research*, 2016, roč. 66, s. 27 – 46.
- POPOVSKA, Nalevska Gorica. et al. COMMUNICATION STRATEGIES FOR STRENGTHENING THE PARENT-TEACHER RELATIONSHIPS IN THE PRIMARY SCHOOLS. In *International Journal of Research Studies in Education*, 2021, roč. 10, č. 14, s. 123 – 134. ISSN: 2243-7703.
- PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholinguistiky*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2011. ISBN 9788024736037.

- PRŮCHA, Jan. et al. *Pedagogický slovník*. 4.vyd. Praha : Portál, s.r.o., 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- ROSENBERG, Marshall B. *Nonviolent Communication: A language of life, second edition*, Puddledancer Press, 2003. ISBN 1892005031.
- SVOBODOVÁ, Eva. *Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program*. Praha : Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-774-9.
- SYSLOVÁ, Zora. *Spolupráce rodiny jako základ efektivního vzdělávání a hodnocení dětí*. Praha : Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-884-8.
- ŠTAMMOVÁ, Michaela. *EFEKTÍVNA KOMUNIKÁCIA*. Praha : Grada, 2013. ISBN 978-80-89609-01-7. Dostupné na: https://encyklopediapoznania.sk/data/eknihy/komunikacia/efektivna_komunikacia.pdf [4. 12. 2022]
- ŠŤASTNÁ, Maria. *Komunikace s rodiči a veřejností: vzdělávací modul*. Ostrava : Základní škola Ostrava-Dubina, 2010. ISBN 978-80-904576-7-6.
- TRNKOVÁ, Kateřina. *Partnerství rodičů a škol: jeho podoby a podmínky*. Brno : Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3598-6.

Mgr. Beáta Pošteková

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky
SK-034 01 Ružomberok, Hrabovská cesta 1
email: <beata.postekova@gmail.com>

MacIntyre vs. Iranian Philosophers and Religious Scholars: On Virtue Ethics

RAZIYEH TAHERKHANI

Abstract: Alasdair MacIntyre has clearly been one of the most influential contemporary Western philosophers. His philosophy is important in the field of virtue ethics. He has played an important role in the renewal of Aristotelian ethics in recent decades, in the discussion about the ethos of the modern world that he has found highly problematic. As far as he mentions it as a “catastrophe” in the first chapter of his book, *After Virtue*, while giving an allegory. In his own ethical project, MacIntyre criticizes contemporary ethical discourse, and he gives a restatement of Aristotle’s ethics. He diagnoses the culture of emotivism as a problem in contemporary society. Interestingly enough, there has been a growing interest in MacIntyre’s philosophy also by the Iranian philosophers and religious scholars, i.e., by the intellectuals of a distinctively non-western cultural and intellectual traditions. It seems that the Iranian scholars’ interest in MacIntyre’s ideas has been attracted primarily by his critique of modernity and its intellectual and moral foundations (especially by his critique of liberalism) on the one hand and in his neo-Aristotelian restatement on the other. Since in their point of view, virtue ethics is considered to be the closest version of Western moral theory to religious ethics. Therefore, I would like to point out some of the items that MacIntyre has criticized in his moral philosophy, and then express the ideas of Iranians corresponding to them. The conclusion will be that although there is compatibility in some way in these two different standpoints at the moral crisis, there are fundamental differences in their principles.

Keywords: MacIntyre, Iranian philosophy, Virtue ethics, Emotivism, Individualism.

Introduction:

First of all, it is essential to point out some points to be revealed to the non-Iranian reader, firstly what is meant by the Islamic philosophy and Islamic ethics, and secondly, which category of Iranian thinkers

this paper is referring to. This introduction is inevitably very brief and imprecise. If I want to give a brief background of the Islamic philosophy in Iran, in the first phase, it can be divided into two general periods: **1) pre-modern period; 2) Modern period.**

Until the 19th century, Iranian philosophers were engaged in a philosophy that was later called “Islamic philosophy”¹ by the Orientalists.² Al-Kindi (801 - 873), as the first representative of Islamic philosophers,³ sought to bring the views of Aristotelian and Neoplatonic philosophy closer to the doctrines of Islam. He used all the philosophical texts at his disposal to develop a philosophy that would be an effective tool for defending the beliefs that Muslims believed in by their tradition and revelation. In his view, it also included the philosophy of knowledge of divinity. By investigating Greek philosophy, he established the foundations of Islamic philosophy, which was later expanded to some extent by al-Farabi (870 - 950)⁴. He believed philosophical truths can never conflict with the truths that the religious believe in Islam.⁵ Al-Farabi, while summarizing Plato’s dialogues, offered a description of his philosophy. He also wrote

---

¹ It seems necessary to mention that Islamic philosophy in the West is often referred to as “Arabic philosophy”. Henry Corbin, a prominent French orientalist, does not consider “Arabic philosophy” as a suitable label for Islamic philosophy. He argues that although most philosophical works in the Islamic world are written in Arabic, this cannot be the reason for naming this philosophy “Arabic” because many Iranian philosophers such as Avicenna (*Ebn-e Sina*) 980 - 1037, for instance, wrote their works in both Persian and Arabic. See: H. Corbin, *Tarikh falsafe-y Eslami* [History of Islamic Philosophy] (Translated by Javad Tabatabaei from the French *Historie de la philosophie islamique*. Paris, Gallimard 1986). Tehran : Kavir Press, (1964/1999), pp. 9 — 15. See also: S.H. Nasr and O. Leaman (ed), *History of Islamic Philosophy*. New York : Routledge, 2007, pp.1 — 10, 161.

² “Orientalism, Western scholarly discipline of the 18th and 19th centuries that encompassed the study of the languages, literatures, religions, philosophies, histories, art, and laws of Asian societies, especially ancient ones”. THOMAS, Megan. C. (2022, December 26). Orientalism. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/science/Orientalism-cultural-field-of-study>.

³ Al-Kindi is not Iranian by the standards of the new age (nationality). In the early centuries of Islam, all lands ruled by Arab rulers were considered as an unite realm, and thinkers and philosophers throughout the Islam realm were known as Muslim philosophers.

⁴ Muslim philosophers after Aristotle have given al-Farabi title as “the second teacher” (*Moalem-e sani*).

⁵ S.H. Nasr and O. Leaman (ed). *History of Islamic Philosophy*. New York : Routledge, 2007, pp. 52 — 62, 155 — 161.

commentaries on Aristotle's works.⁶ Also in Avicenna's (*Ibn-e Sina*, 980 - 1037) intellectual system and works, we can trace Platonism, Aristotelianism, Neo-Platonism, Galenism, Farabianism and other Greek and Islamic ideas.⁷

From nineteenth century onwards, Iranian philosophers who were active in the field of Islamic philosophy may be divided into two groups: the first group: **“fully-traditionally-educated” philosophers** who had a completely traditional education and studied philosophy at Iranian traditional and religious schools (*hoze-y elmiyeh*); the second group: **“partly-in-the-west-educated” philosophers** who have studied philosophy at both Iranian traditional schools (*hoze-y elmiyeh*); and also at Western universities.

It is important to specify which group is meant by Iranian thinkers and religious scholars in this paper. Since the topic of this paper is not the typology of Iranian intellectuals, I shall depict a very general and preliminary classification in order to clarify the correct position of this group of Iranian thinkers in the minds of the non-Iranian readers. To give an overview and preliminary classification of the thinkers who do intellectual labor in the philosophical atmosphere of contemporary Iran after the 1979 revolution. I can put them in two general categories: **1) fundamentalist-conservatives (Osulgara)** who write and research in the field of humanities, particularly philosophy, adhering to the ruling political and ideological atmosphere; whether they are academics or religious intellectuals or seminary students.; **2) conformists** are those thinkers and philosophers who do not advocate the dominant intellectual atmosphere, but at the same time, they are forced to consider the ruling policies in their articles and lectures to continue their intellectual activity.

Therefore, hereinafter, wherever the term “fundamentalists”⁸ is used in the text, it refers to Iranian thinkers and religious scholars.

---

⁶ H. Corbin, *Tarikh falsafe-y Eslami* [History of Islamic Philosophy] (Translated by Javad Tabatabaei from the French *Historie de la philosophie islamique*. Paris : Gallimard 1986); Tehran : Kavir Press, 1964/1999, p. 36.

⁷ S.H. Nasr and O. Leaman (ed). *History of Islamic Philosophy*. New York : Routledge, 2007, pp. 231 — 235.

⁸ Fundamentalists here means those who believe in the foundation of Islam and have a critical view of Western culture.

Moral philosophy among Iranian philosophers vs. MacIntyre

Ethics in Persian is called *Akhlagh*, which is originally an Arabic word whose singular form is *kholgh*. In the lexicon it is used in the meaning of nature and disposition. Among the Iranian Muslim philosophers who have dealt with ethics, we can mention Ibn Miskawayh Razi (932 - 1030), Avicenna (*Ibn-e Sina*, 980 - 1037), Nasir al-Din Toosi (1201 - 1274). In the field of philosophy, the main claim of Ibn Miskawayh is in the ethical system that he built and explained. In the definition of ethics (*Akhlagh*), Miskawayh says: “*ethics is a mental state that moves man to do action without thinking and reflection*”.⁹ When Miskawayh comes to discuss the nature of virtue (*fazilat*) “*he combines Aristotelian with Platonic ideas while his theory also has much affinity with Sufism*”.¹⁰ Virtue (*fazilat*) in the Persian comes from the Arabic root *fazl*, and in the Persian encyclopedia, it is defined as “*any attribute that gives spiritual advantage to its possessor*”. “*In the ethics, having virtue is the conformity of human behavior and life with moral principles... Virtues are norms or actions acquired to follow moral principles... Muslim philosophers, including Ibn Miskawayh and Nasir al-Din Toosi, have accepted its moral virtues and principles in the same way as Plato expressed*”.¹¹

It is obvious that in the modern era, after the establishment of modern western-style universities in Iran, the curriculum in both natural sciences and humanities were adapted from the curriculum in western universities. Therefore, in the field of philosophical research, especially ethics, which is the subject of this article, the entry of Western moral ideas and theories has been delayed, and Iranian thinkers, especially philosophers who have studied in modern universities, let alone philosophers who have studied in traditional schools, they were confused when faced with the Western philosophical issues. Hence, the current state of philosophical thought in Iran appears rather disorganized and intricate. Regrettably, modern Iranian thinkers have

---

⁹ Nasir Al-Din Toosi. *Akhlagh-e Naseri* [Naseri Ethics]. Tehran : Javidan, 1967, p. 69. [translated by the author].

¹⁰ S.H. Nasr and O. Leaman (ed). *History of Islamic Philosophy*. New York : Routledge, 2007, pp. 254.

¹¹ GH. Mosaheb (ed). *Dayeratol ma'âref-e Farsi* [The Persian Encyclopedia]. Tehran : AmirKabir, Vol. 2, 1996, p. 1911. [translated by the author].

encountered challenges in fully assimilating and comprehending Western philosophical theories with the desired level of proficiency.

Similarly, the quest for ethical objectivity within contemporary philosophical research in Iran has experienced delays, much like numerous other emerging philosophical subjects. As one of my teachers at Tabriz University mentioned in his book: “*The philosophizing of the issue of ethics in the new era of philosophical thinking [in Iran] is related to the entry of Marxist and Western thoughts and intellectual and political currents into Iran.... Despite some scattered works on the topics of moral philosophy until the 80s, the wave of ethics research is not visible among seminarian (hoze) and academic philosophers... While in recent decades, there are specific quarterly journals in ethics, ethics courses at universities, and even, there is a discipline on ethics at the master’s degree*”.¹² “*Philosophical views on ethics that have been raised [in the modern period] in Iran, in some ways refer to the criticism of Marxism*”.¹³ The fame of the book *After Virtue* (1981) coincided with the first decade after the 1979 revolution in Iran. In this period, anti-Marxist, anti-socialist, anti-imperialist and anti-liberalist¹⁴ thinking was the dominant and ruling thought in Iran. In the same direction, all the adherents of other parties were either executed or arrested or forced to leave the country by the ruling thought, so the ruling intellectual and political atmosphere was religious ideology, which claim that Islam (in particular Shiite version) has introduced the best way of thought and lifestyle to humans, and mankind will attain happiness through the practice of Islamic decrees. They also claim that the best moral theory is that which is derived from divine commands in Muslims scripture (*Quran*), and a society that is ru-

---

¹² M. Omid. *Falsafe akhlagh dar Iran-e moaser* [Ethics in contemporary Iran]. Tehran : Elm, 2009, pp. 2 — 5. [translated by the author].

¹³ M. Omid. *Falsafe akhlagh dar Iran-e moaser* [Ethics in contemporary Iran].Tehran : Elm, 2009, p. 83. [translated by the author].

¹⁴ The strategic slogan of the ruling regime, especially in the first two decades after the revolution 1979, was “neither the East (referred to the Soviet Union) nor the West (referred to the USA), just the Islamic Republic”. Now, after four decades, hollowness of this slogan has been revealed. This slogan was not only important from a political aspect, but it was like the manifesto of the government, which referred to speculative areas and especially humanities. In the sense that Islamic regime alleged we are the owners of ideas in theoretical areas and do not depend on Western and Eastern thought. This explanation is important because it shows the direct impact of this policy on the research fields of humanities, especially philosophy, in Iran’s academic environment.

led by the Islamic government is an ethic-centric society. Therefore, this kind of society will not suffer from the moral crises that Western countries suffer from. As states Mesbah Yazdi, who is high level Shiite cleric and philosopher, philosophers who work in this dominant thinking believe that “*despite the fact that Western countries have written many books about ethics, moral virtues are weak and shaky in Western societies. Despite extensive research and the emergence of numerous ethical schools, they have not yet achieved a solid foundation to solve the problems of ethics*”.¹⁵ Therefore, in order to prove the superiority of their theories, fundamentalists find themselves forced to study Western philosophy, in order to find evidence for their claims from among Western critical philosophers.

“*Man’s duty is to follow the instructions of the Qur’an and Islam, and we firmly believe that the path to both worldly contentment and eternal salvation hinges upon the embrace of Islamic teachings. We believe that „rational discussion“ by itself cannot bring a person to happiness and moral virtues and make morals flourish in humans. But the whole point is that we, as followers of Quranic ethics and defenders of Islamic teachings, should be able to present the rational foundations of Quranic ethics to others in an analytical and scientific manner and defend them against other viewpoints and moral schools. It is very clear that this work is not possible except by pondering the debates of ethics. It is not possible to have a reasonable and justified defense of ethics without knowledge of the standpoint and theory of Islam about the moral and value principles of Islam against the Western moral systems.*”¹⁶

In such a situation, it is no wonder that a prominent Western philosopher like MacIntyre and his opinions are noticed by this group of Iranians. MacIntyre is known as one of the critical philosophers of modernity and liberalism; and specifically known as the philosopher of virtue ethics. The deep influence of his book *After Virtue* is not hidden. In chapter one of *After Virtue*, he depicted the crisis that the contemporary society is suffering from with a shocking hypothesis. Crisis that he considers to be generated by modernity and the project of Enlightenment.

---

¹⁵ M.T. Mesbah Yazdi. *Falsafe Akhlagh* [Ethics]. Tehran : AmirKabir, 2004, p. 30. [translated by the author].

¹⁶ M.T. Mesbah Yazdi. *Falsafe Akhlagh* [Ethics]. Tehran : AmirKabir, 2004, pp. 31 — 32. [translated by the author].

One of the tasks that fundamentalists imagine for themselves is to criticize liberal modernity. As mentioned, they believe that Western societies are in a moral crisis and each of the common moral theories has problems and they are unable to provide defensible bases and prove their purpose. Their claim is that “*all moral values are absolute and not subject to the taste and convention of individuals*”.¹⁷ Therefore, the emotivism’s moral propositions, which only express one’s specific views and feelings, cannot be described as true or false. Because such statements are nothing but expressing one’s personal feelings and emotions.

Fundamentalists criticize contemporary ethics, and they see the most important problem of contemporary ethical theories in the fact that philosophers have rejected divine commands by relying on rationality. They believe that “*reason can only obtain universal concepts about the relationship between arbitrary actions and the ultimate perfection of man; and these universal concepts have no efficiency for determining the moral rules*”.¹⁸ They believe that reason by itself is not able to solve the disagreement debates. As Mesbah Yazdi remarks, for example,

*“The reason understands that „justice is good“, but it is not clear what justice requires in each case and how a behavior is fair in each case. It is obvious that the human mind cannot discover these cases by itself, because when it can recognize such cases, it has a complete coverage of all the relationships of human arbitrary actions with their ends and final ends, and the worldly and hereafter effects of actions, while such grasp is not possible for human reason. Therefore, in order to obtain specific examples of moral rules, man needs religion. This is a revelation that explains the moral rules in each specific case with specific limits and conditions and requirements, because reason alone cannot apply such a task.”*¹⁹

Besides, MacIntyre rejects the view of “modern liberal individualism” in which autonomous individuals use abstract moral principles to determine what they should do. In criticizing modern normative ethics, he rejects the argument of modern ethics due to its inability

---

¹⁷ M.T. Mesbah Yazdi. *Falsafe Akhlagh* [Ethics]. Tehran : AmirKabir, 2004, p. 161. [translated by the author].

¹⁸ M.T. Mesbah Yazdi. *Falsafe Akhlagh* [Ethics]. Tehran : AmirKabir, 2004, p. 187. [translated by the author].

¹⁹ M.T. Mesbah Yazdi. *Falsafe Akhlagh* [Ethics]. Tehran : AmirKabir, 2004, p. 187. [translated by the author].

to justify its premises and criticizes the repeated use of the rhetoric of objective ethics and the scientific necessity to manipulate people to accept arbitrary decisions. Critical reasoning provides examples of such manipulated moral rhetoric in ordinary speech, in philosophical ethics, and the political use of the social sciences. He proposes a concept of action and practical reasoning and the concept of excellence as a human agent as an alternative to modern moral philosophy. MacIntyre emphasizes that the main theory of his book *After Virtue* is that the Aristotelian moral tradition is the best example of a tradition whose adherents rationally have great confidence in its epistemological and ethical sources and he claims there is no paradox regarding what he calls a historicist defense of Aristotle.²⁰

MacIntyre argues that not only has morality changed but it has also largely disappeared and he considers this to indicate a kind of degeneration and serious cultural damage. MacIntyre says that since emotivism has appeared in various philosophical perspectives his own thesis is defined in terms of the opposite of emotivism, because his claim about the transformation in ethics is exactly that today people think, talk, and act as if emotivism is true, to the extent that emotivism is embodied in our (Western) culture. Emotivism is a doctrine that all evaluative judgments, especially moral judgments, in the sense that they have a moral or value aspect, are nothing but the expression of personal preferences, that is, the expression of attitude or feelings. Factual judgments are either true or false, and there are rational criteria for determining whether they are true or false. But moral judgments express tendencies or feelings; they are neither right nor wrong. It is not possible to reach an agreement on moral rules by rational argument. MacIntyre shows that moral judgments are not only for expressing feelings and attitudes but are precisely intended to influence others.²¹

Iranian fundamentalists divide moral philosophy in two categories: **1) religious ethics;** **2) secular ethics.** This means that the principles and standards of the first one was determined by God, but the principles of secular ethics were set by humans and therefore have many flaws. They believe that secular moral theories, by abandoning moral virtues from human life, are not able to draw a path for mankind that will bring about human happiness. Despite the fact that

---

²⁰ A. MacIntyre. *After Virtue*. London : Duckworth, 1981, p. 227.

²¹ A. MacIntyre. *After Virtue*. London : Duckworth, 1981, p.12.

fundamentalists consider all common Western moral theories to belong to secular ethics and criticize and reject them, they still consider virtue ethics as the closest version to Islamic ethics. Thus, among moral theories, virtue ethics is considered the most compatible version to religious ethics. Virtue ethics is formed with the basic premise that human actions are aimed at achieving a goal, which is the human happiness, and it can only be achieved through virtuous actions. Therefore, in virtue ethics, paying attention to human perfection and acting according to virtue is the prior and essential duty of man, and thus it can be said that in this theory, virtue has intrinsic value.

Alongside, MacIntyre's philosophy is important in the fields of virtue ethics. He has played an important role in the renewal of Aristotelian ethics and politics in recent decades. MacIntyre seeks to find the problem of contemporary ethics. In his early career, he searches for a better alternative to capitalism. He defends Aristotelianism through his book *After Virtue* and after that, in 1988 he proposes Thomism as the best version of Aristotelianism. MacIntyre's key pre-occupation is certainty and uncertainty, as confronted with the ethos of the modern world that he has found highly problematic. Therefore, he considers himself clearly committed to giving Aristotle's highly specific account of the virtues, seeing Aristotle as the protagonist who raised his voice against liberal modernity.²²

MacIntyre alludes that according to Aristotle, virtues are exactly the characteristics that enable one to achieve happiness (*eudaimonia*). Aristotle did not make a clear distinction between means and ends. In other words, the exercise of virtues is not a means for one to achieve good, what is good for a human being is a complete human life that is spent in its best state. Exercise of the virtues is a necessary and central part of such a life. Therefore, in the Aristotelian framework, this suggests that the idea that there may be a means to achieve good for humans without virtues does not make sense. Aristotle's theory of virtues presupposes a basic distinction between what each particular person at any particular time needs to be good for him and what is good for him as a human being.²³

From the standpoint of religious ethics, the purpose of mission of divine prophets is to guide mankind for self-purification and to cultivate virtuous man and happiness for man as a result.

---

²² A. MacIntyre. *After Virtue*. London : Duckworth, 1981, p.146.

²³ A. MacIntyre. *After Virtue*. London : Duckworth, 1981, p.148.

In the famous *hadith*²⁴ narrated by Allameh Majlisi²⁵ in Bihar al-Anwar, Volume 67, the Prophet of Islam, Mohammad, stated the purpose of his mission to reach the maximum of moral virtues. From the point of view of Islam, ethics, in addition to being considered as one of the three basic pillars of religious education, teaches the right and godly life, as well as the correct way towards ultimate end and perfection and communication with the Almighty God.²⁶ Fundamentalists consider ethics as a part of religion, “*that is, the relationship between religion and ethics is an organic relationship, like the relationship between the trunk of a tree and the whole tree; religion is like a tree whose root is the beliefs, its trunk is morals and its leaves are decrees*”.²⁷

According to the fundamentalists, religious ethics and virtue ethics have these components in common: 1) the importance of virtues; 2) the centrality of virtues in virtue ethics; 3) training and building human character; 4) spiritual evolution of man. According to them, virtue ethics and religious ethics are compatible with each other in terms of the unity of the subject, goal, and constituent elements. They consider the end of religious ethics to be the same as the end of religion; It means the excellence and cultivation of human beings and the creation of a virtuous society.

To clarify the matter, it is necessary to mention the components of religious ethics: **1) Theism (Belief in God):** The God that religion introduces is full of good moral attributes such as: just, merciful, gentle, benevolent, forgiving, helpful, etc. According to the Holy Book (*Quran*), religion emphasizes that the attributes of a believer should be Godlike (*Quran*, 2,138) and it is God’s will that he wants his servants to live morally (*Quran*, 16,90). The Holy Book (*Quran*) has also promised people that if they lead a moral and virtuous life, they will benefit from God’s friendship and companionship (*Quran*, 16,128). **2) Eschatology (belief in resurrection):** By making people aware that human life is not in vain and without purpose, religion

---

²⁴ *Hadith* refers to reports of statements of the Prophet of Islam, Mohammad, but also of his companions, both Sunni and Shia, and his family (the twelve Imams and his daughter) in the Shia version. Hadith are considered a major source of religious law and moral guidance.

²⁵ Mohammad Baqer Majlisi (1628-1699), known as Allameh Majlisi, was one of the most powerful and influential Shia scholar and thinker.

²⁶ M.T. Mesbah Yazdi. *Falsafe Akhlagh* [Ethics]. Tehran : AmirKabir, 2004, p. 29.

²⁷ M.T. Mesbah Yazdi. *Falsafe Akhlagh* [Ethics]. Tehran : AmirKabir, 2004, p. 186. [translated by the author].

helps people in practicing moral virtues. Belief in life after death motivates the believer to achieve eternal happiness in the afterlife by following moral values. **3) Role models:** To know the moral standards, the Quran introduces the lifestyle of the prophets, especially the founder of Islam, Mohammad, as a role model for Muslims. (Quran, 60, 4). **4) Self-cultivation and self-purification:** The doctrines of the Holy Book emphasize the self-purification and consider the salvation of man dependent on it. (Quran, 91, 9). **5) Intention:** The intention of people to perform an action should be the satisfaction of God. **6) The role of faith and practical wisdom:** True happiness will not be possible without truthful belief in God, because the human's reasoning and wisdom is not able alone to provide happiness for man. Rather, reason will find the way to human happiness with the help of faith. Therefore, religious faith is one of the important components for human beings to achieve happiness. **7) The role of the Islamic state in realizing human happiness:** The opinion of Islam is that all affairs of society and politics should be divine. The only one who has the authority to rule over humans is God.²⁸ God has only given permission to certain people and has appointed them to rule over the people.²⁹

It is important to note that MacIntyre has consciously avoided treatment of relationship of the Aristotelian tradition of virtue to the religion of the Bible and to its theology in *After Virtue*.³⁰ Even though he mentioned this issue in the opening chapter of *Whose justice? Which rationality?*, he leaves out Islamic thought in his intellectual enquiry. He remarks “*That there are other bodies of tradition-constituted enquiry which not only merit attention in their own right but whose omission will leave my argument significantly incomplete is undeniable.... Third, and at least as important, Islamic thought requires treatment not only for its own sake but also because of its large contribution to the Aristotelian tradition, but this too I have to omit*”.³¹

Therefore, MacIntyre has never addressed not only the Islamic thought in his arguments, but also has not adequately treated the relationship of the Aristotelian tradition of the virtues and the religion of

²⁸ M.T. Mesbah Yazdi. *Falsafe Akhlagh* [Ethics]. Tehran : AmirKabir, 2004, pp. 19 — 20.

²⁹ M.T. Mesbah Yazdi. *Falsafe Akhlagh* [Ethics]. Tehran : AmirKabir, 2004, p. 237.

³⁰ A. MacIntyre. *After Virtue*. London : Duckworth, 1981, p. 278.

³¹ A. MacIntyre. *Whose justice? Which rationality?* London : Duckworth, 1988, pp. 10 — 11.

the Bible and its theology.³² While MacIntyre raises a problem related to any reconciliation of biblical theology and Aristotelianism and refers the answer to this question to Aquinas's defense. MacIntyre acknowledges that from the moment that biblical religion and Aristotelianism encountered one another the question of the relationship of claims about the human virtues to claims about divine law and divine commands has needed answering. He emphasizes that any compromise between the theology of the Bible and Aristotelianism would have to hold the defense of the thesis that only a life which is formed mainly by obeying the divine law (*Sharia*) could be such as to cause the full supply of virtues without which human beings cannot achieve their ends.

MacIntyre does not answer the question he has raised, but rather defers to Aquinas's opinion and defense of the grounds for rejecting any justified objection to such a compromise.

MacIntyre argues that the problems of modern moral theories stem from the failure of the Enlightenment project. He considers the crisis to be generated by modernity and the project of Enlightenment; the breakdown of this project provides the historical background against which the predicaments of modern culture can become intelligible.³³ While from the fundamentalists' point of view the problem of modern moral theories is that these theories are irreparably flawed by ignoring divine commands, because in the opinion of fundamentalists, while ignoring of revelation and divine commands, man is not able to draw a path that ends in happiness.

MacIntyre says that we inhabit a culture that is incapable of reaching rationally justifiable conclusions about the nature of justice and practical rationality.³⁴ MacIntyre holds the Enlightenment and subsequent history responsible for the fact that ordinary citizens have not yet been provided with a way of uniting conviction on moral issues by rational justification. And he accuses contemporary philosophers of not examining contested questions about justice and practical rationality in the public domain as a matter for rational enquiry, but rather for asserting and counterclaiming alternative and incompatible sets of premises.³⁵

---

³² A. MacIntyre. *After Virtue*. London : Duckworth, 1981, p. 278.

³³ A. MacIntyre. *After Virtue*. London : Duckworth, 1981, p. 39.

³⁴ A. MacIntyre. *Whose justice? Which rationality?* London : Duckworth, 1988, p. 5.

³⁵ A. MacIntyre. *Whose justice? Which rationality?* London : Duckworth, 1988, p. 6.

MacIntyre criticises contemporary ethics that the most important feature of contemporary ethics is the utterance of disagreement. And the most striking feature of these debates is their interminability. It means these disagreements are interminable. MacIntyre believes that these disagreements will not lead to an agreement, because in his opinion there is no logical way to agree morally in this culture. Especially when it comes to debates about war, abortion, and justice, which contemporary philosophers have not been able to agree on. According to him, the most striking character of these debates is their interminability, and MacIntyre thinks that there is no rational way to secure moral agreement.³⁶ While, as mentioned, in the fundamentalists' point of view, reason is not able to present the path of happiness for men, in particular in issues such as abortion and justice, the divine commands in the Holy Book determine the moral rules.

Conclusion

The fundamental difference between these two views starts from the fact that MacIntyre is looking for a way to justify moral truths philosophically. However, from the fundamentalists' point of view, moral truths have the unjustifiability characteristic, in the sense that they are absolute and cannot be disputed. The only duty of man is to follow those orders to achieve happiness.

The fact that MacIntyre describes the state of morality in today's societies as extremely critical seems to be one of the most attractive parts of MacIntyre's opinions for Iranian fundamentalists and they have found MacIntyre sympathetic and aligned with their views. Since from their point of view, there will be no moral crisis in a society where Islamic laws rule, and Western societies suffer from moral crises because they have separated religion from politics, and by nature, the common moral principles in society are not based on divine commands. Therefore, conservatives consider MacIntyre's warning as a confirmation to prove their utopian claim that secular societies are in a moral crisis.

---

³⁶ A. MacIntyre. *After Virtue*. London : Duckworth, 1981, p.6.

References

- Corbin, H. *Tarikh falsafe-y Eslami* [History of Islamic Philosophy] (Translated by Javad Tabatabaei from the French *Historie de la philosophie islamique*, Paris, Gallimard 1986). Tehran : Kavir Press, 1964/1999).
- MacIntyre, A. *After Virtue*, London : Duckworth, 1981.
- MacIntyre, A. *Whose justice? Which rationality?* London : Duckworth, 1988.
- Mesbah Yazdi, M.T. *Falsafe Akhlagh* [Ethics]. Tehran : AmirKabir, 2004.
- Mosaheb, GH., (ed). *Dayeratol maáref-e Farsi* [The Persian Encyclopedia]. Tehran : AmirKabir, Vol. 2, 1996.
- Nasir Al-Din Toosi. *Akhlagh-e Naseri* [Naseri Ethics]. Tehran : Javidan, 1967.
- Nasr, S.H and Leaman, O. (ed). *History of Islamic Philosophy*, New York, Routledge, 2007.
- Omid, M. *Falsafe akhlagh dar Iran-e moaser* [Ethics in contemporary Iran]. Tehran : Elm, 2009.

Raziyeh Taherkhani

Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra filozofie

SK-034 01 Ružomberok; Hrabovská cesta 1

e-mail: <raziyeh.taherkhani.1980@gmail.com>

Literárny kritik Milan Hamada k tvorbe a osobnosti Miroslava Válka

Literary critic Milan Hamada on the work and personality of Miroslav Válek

LUKÁŠ ŠVAJLENIN

Abstract: The literary historian and critic Milan Hamada (1933 – 2023) reflects in his review essays and articles the most important poetry collections of Miroslav Válek (1927 - 1991), which were published between 1959 and 1965. The aim of our paper is to analyse Milan Hamada's review essays on Válek's poetic works. We will also turn our attention to Hamada's comments on Miroslav Válek's personality in a cross-section from the past to the present.

Keywords: Literary criticism, Milan Hamada, Miroslav Válek, genres literary criticism

Úvod

V tomto článku sa budem venovať literárnokritickej činnosti slovenského literárneho vedca Milana Hamadu, jeho pohľadu na básnickú, ale i politickú osobnosť Miroslava Válka. Miroslav Válek bol pre Milana Hamadu obraz dokonalého básnika 60. rokov minulého storočia až do jedného veľmi podstatného momentu. A tým momentom je Válkova štvrtá básnická zbierka *Milovanie v husej koži* (1965), ktorej významová stránka Hamadovi nezapadala do jeho literárnokritického obrazu, ako má vyzerať literárne dielo, lepšie povedané, čo má umelecké dielo ponúknuť jej recipientovi. Druhým, nemenej zásadným problémom vnímania sa stáva Válkove politické účinkovanie v 70. a 80. rokoch 20. storočia, teda v čase Hamadovho zákazu publikovať a podieľať sa na literárnovednom výskume. V článku budem primárne venovať pozornosť trom literárnokritickým výstupom Milana Hamadu k básnickej tvorbe Miroslava Válka, avšak objasním aj

osobný a profesionálny vzťah týchto dvoch protagonistov slovenskej literárnej scény.

Milan Hamada o básnikovi a politikovi Miroslavovi Váľkovi

Milan Hamada ako začínajúci kritik ešte v druhej polovici 50. rokov 20. storočia mal pomerne pesimistický pohľad na mladú slovenskú poéziu (t. j. primárne poéziu schematickú, ale aj poéziu poschematickú). Jeho skeptické presvedčenie, ako píše, domnievam sa, v programovom literárnokritickom článku *Mladá poézia nastupuje*¹ „nezmenili ani Váľkove Dotyky, hoci išlo o poéziu závažnejšiu ako v tvorbe ostatných mladých“². Poézia tohto obdobia naťahovala prsty po poetike starších autorov, nedosahovala prekonanie, ktoré kritik vtedajšej mladej poézie hľadal. V Hamadovej literárnokritickej norme³ nachádzame jasné odkazy, aká by poézia, literárne dielo malo byť, či akých otázok sa má dotýkať. Preto na tvorbe autorov 50. rokov a začínajúcich básnikov na prelome 50. a 60. rokov mu prekážala básnická „lahostajnosť voči životným problémom človeka“⁴. Kritik si nevystačí len s výsledkom zápasu, on chce, aby bol tento zápas v tvorbe básnika jasne podaný, t. j. jeho proces; chýba mu „poznávací hodnota poézie“⁵. Milan Hamada svoje pesimistické nazeranie voči tejto mladej poézii odstraňuje po uverejnení úryvku Váľkovej pásmovej básne *Robinson*⁶ v *Slovenských pohľadoch* (1961), neskôr zaradenej do básnic-

¹ HAMADA, Milan. *Mladá poézia nastupuje*. In *Mladá tvorba*, 1961, roč. 6, č. 5, s. 34 – 37. (Diskusia).

² HAMADA, Milan. *Mladá poézia nastupuje*, s. 34.

³ O literárnokritickej norme Milana Hamadu bližšie pozri: FELIX, Jozef. Nad súborom kritik Milana Hamadu. In *Romboid*, 1967, roč. 2, č. 2, s. 21 – 25; ŠTEVČEK, Ján. Metodologická kritika. In *Slovenské pohľady*, 1970, roč. 86, č. 2, s. 124 – 127. MATEJOV, Fedor. Nad kritikami M. Hamadu. In HAMADA, Milan. *Sizyfovský údel*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1994, s. 269 – 312.; RAKÚS, Stanislav. K fenoménu a skutočnosti v teórii a kritike poézie a prózy. (Niekoľko poznámok o diele Milana Hamadu). In *Hľadanie zmyslu*. Bratislava : Literárna nadácia STUDŇA, 2003, s. 61 – 63.

⁴ HAMADA, Milan. *Mladá poézia nastupuje*, s. 34.

⁵ HAMADA, Milan. *Mladá poézia nastupuje*, s. 34.

⁶ Miroslav Válek ju uverejnil pod názvom *Pohyb proti slnku* (Úryvok z básne *Robinson*) In *Slovenské pohľady*, 1961, roč. 77, č. 2, s. 16 – 19. Vieme, že táto verzia sa od tej, ktorú publikoval v básnickej zbierke *Príťažlivosť* (1961), značne líši. Porov. MIKULA, Valér. *Komentáre a vysvetlivky*. In VÁLEK, Miroslav. *Básnické dielo*. Bra-

kej zbierky *Príťažlivosť* (1961).⁷ Básnickú zbierku Milan Hamada na prianie Miroslava Válka obhajuje pred šéfredaktorom vydavateľstva Slovenského spisovateľa, kde zbierka vyšla, Vojtechom Mihálikom, pretože Válkovi bolo vyčítané, že nepíše dostatok politickej poézie.⁸

Ako možno z jeho hodnotenia *Dotykov* vybadať, Válek už vzbudil kritikovu pozornosť, aj keď jeho debutovú zbierku nehodnotní až tak pozitívne⁹, pretože Válek je v *Dotykoch* básnikom kontinuity, zasiahnutý symbolistickou a avantgardnou poéziou, no však čiastočne aj poéziou schematickou. Básnikovi vyčíta, že ako väčšina spisovateľov, aj on, obracia sa predovšetkým na pocity, avšak o čosi pozitívnejšie vidí, že sa „neobmedzoval len na sféru vedomia človeka, ale (...) tlačili sa do nej (t. j. do poézie, doplnil L. Š.) živelné povedomé stavy, ktoré kvalifikuje rozum človeka ako nevysvetliteľné“¹⁰. Takýto básnik sa podľa Hamadu „prebýja k zmyslu života“; upozorňuje, že „čiastočne prekonáva tematickú dekompozíciu a významovú dezintegráciu“¹¹, čo je pre kritikove filozofické a literárnokritické myslenie zásadný bod a Válek má šancu u neho ako básnik vtedajšej novej mladej poézie uspieť. A napokon uspel. Z troch literárnokritických výstupov k tvorbe Miroslava Válka zaznamenávame dve silné pozitívne hodnotenia básnikovej poézie. A to v recenzii, pripomínajúcej skôr hĺbkovú interpretáciu štúdiu, *Významový rozbor poézie M. Válka*¹², kde podrobne analyzuje druhú Válkovu básnickú zbierku *Príťažlivosť* (1961), a v recenznom článku *Zvon ľudského nepokoja*¹³, hodnotiac tretiu básnickú zbierku *Nepokoj* (1963). Milan Hamada sa stáva dvorným

---

tslava : Kalligram; Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 508.

⁷ Okrem tejto básne ho presvedčili aj iné diela, a to básne Severné leto od Lubomíra Feldeka, a niektoré básne publikované v debutovej zbierke Mikuláša Kováča *Zem pod nohami* (1960).

⁸ Informácie preberám z rozhlasovej relácie RTVS Autor na dnes: Miroslav Válek II. – 1. časť S hlavou v ohni. (online). Dostupné na internete: <https://www.rtv.s.sk/clanok/82718/miroslav-valek-1927-1991-ii-1-cast> [cit. 22-07-11]; a príspevku z Ústavu pamäti národa: GRŮNOVÁ, Alexandra. Príbeh pamätníka Milana Hamadu (1933). In Ústav pamäti národa, 2019. (online). Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/pribeh-pamatnika-milan-hamada-1933/> [cit. 22-07-11].

⁹ Milan Hamada recenzne, literárnokriticky, nez rozhodnotil Válkovu debutovú básnickú zbierku *Dotyky*, toto tvrdenie sa vzťahuje na jeho analýzu v článku *Mladá poézia* nastupuje.

¹⁰ HAMADA, Mladá poézia nastupuje, s. 34.

¹¹ HAMADA, Mladá poézia nastupuje, s. 34.

¹² HAMADA, Milan. Významový rozbor poézie M. Válka. In Slovenská literatúra, 1962, roč. 9, č. 1, s. 31 – 43.

¹³ HAMADA, Milan. Zvon ľudského nepokoja. In Kultúrny život, 1964, č. 18, s. 4.

kritikom Miroslava Válka. Avšak kým v dvoch recenzných výstupoch je kritik pozitívne naladený k básnikovej tvorbe, tak štvrtá básnická zbierka *Milovanie v husej koži* (1965) vyvolala u Hamadu nevôľu. Tretia recenzia k Válkovi pozitívnosťou neoplyva. *Spor s básnikom*¹⁴ je literárnokritická esej, kritika, v ktorej Hamada vyjadril morálny postoj voči básnikovi, pretože sa ako kritik a človek nedokázal identifikovať s Válkovým životným postojom, ku ktorému v tejto básnickej zbierke Miroslav Válek dospel, t. j. k nihilizmu. Kritik ani netušil, že uverejnením tejto kritiky rozpúta jednu z najvýraznejších polemík v literárnokritickej obci 60. rokov 20. storočia.¹⁵ Polemiku odštartoval Stanislav Šmatlák uverejnením textu „*Ale ty báseň neopúšťaj...*“¹⁶, obviňujúc Hamadu z nepochopenia *Milovania v husej koži*, no voči ktorému sa ohradil v *Pokračovaní sporu*¹⁷, kde dáva jasne najavo, že básnika pochopil, ale nie je ochotný prijať úpadok, ku ktorému básnik dospel. Kritik tvrdí, že „*nihilizmus nie je stav, v ktorom by bol človek schopný trvalo žiť*“¹⁸. Postuláty, ktoré Hamada vyžadoval od básnikov: „*povinnosťou básnika nie je len priepasti otvárať (...), ale aj chrániť pred nimi človeka*“¹⁹, neboli prijaté literárnokritickou obcou a do polemiky sa zapojili i iní, ako napríklad český literárny vedec a kritik Miroslav Červenka, slovenskí literárni kritici Michal Nadubinský či Pavol Števček.

¹⁴ HAMADA, Milan. Spor s básnikom. In Kultúrny život, 1966, roč. 21, č. 5, s. 4.

¹⁵ O tejto polemike bolo napísaných viacero literárnovedných a prehľadových prác, preto nebudem podrobne rozvádzať problémy, rozvoj a význam tejto polemiky. Bližšie o polemike pozri napr.: MARKOVIČ, Erik. Pripomenutie sporu o nihilizmus. In Hľadanie zmyslu. Bratislava: Literárna nadácia STUDŇA, 2003, s. 75 – 86. BARBORÍK, Vladimír. Náčrt premien slovenskej literárnej kritiky od polovice 60. do začiatku 70. rokov. In Slovenská literatúra, 2015, roč. 62, č. 2, s. 96 – 114.; STANKOVÁ, Mária. Spor s básnikom alebo spor o kritiku? In Litikon, 2019, roč. 4, č. 1, s. 156 – 161.

Sumarizačne som prispel k tejto téme svojou diplomovou prácou, kde som predstavil spor Milana Hamadu a Stanislava Šmatláka, ale rovnako i odprezentoval zásadné dobové literárnokritické a súčasné literárnovedné tvrdenia o tejto polemike v kapitole K sporným bodom Válkovej tvorby In ŠVAJLENIN, Lukáš. Poézia Miroslava Válka v literárnokritickej reflexii. (Diplomová práca). Ružomberok : [s. n.], 2021, s. 48 – 54.

¹⁶ ŠMATLÁK, Stanislav. „Ale ty báseň neopúšťaj...“. In Kultúrny život, 1966, roč. 21, č. 8, s. 3.

¹⁷ HAMADA, Milan. Pokračovanie sporu. In Kultúrny život, 1966, roč. 21, č. 10, s. 4.

¹⁸ Citát preberám z rozhlasovej relácie RTVS Autor na dnes: Miroslav Válek II. – 2. časť O slove cynika. (online). Dostupné na internete: <https://www.rtvs.sk/clanok/82719/miroslav-valek-1927-1991-ii-2-cast> [cit. 22-07-11].

¹⁹ HAMADA, Spor s básnikom, s. 4.

Postoj, ktorý Milan Hamada zaujal voči *Milovaníu v husej koži*, sa Miroslava Válka dotkol a ich cesty sa rozišli, aj keď Hamada tvrdí, že sa snažil Váľkovi „vysvetliť, že to nie je znevažovanie, len“ zbierku „nepovažoval za vrchol jeho poézie“²⁰. Vzťah protagonistov nabral omnoho negatívnejší spád, keď sa Miroslav Válek stal ministrom kultúry (1969). Milan Hamada v *Kultúrnom živote* uverejnil svoj nesúhlas s vpádom vojsk Varšavskej zmluvy (1968) a musel v roku 1972 opustiť svoje vedecké pracovné pôsobisko na Ústave slovenskej literatúry SAV. Miroslav Válek bol poverený, ako spomína sám Milan Hamada, dbať na to, kde sa potrestaní, za otvorený nesúhlas so vstupom vojsk, zamestnajú. Napriek tomu, že sa Milan Hamada snažil zamestnať v technickej knižnici vo Zvolene, neskôr aj v Univerzitnej knižnici v Bratislave, voľné pracovné miesto mu bolo znemožnené, na základe Váľkovho politického tlaku, obsadiť.²¹

V decembri 1989, hneď po revolúcii, Milan Hamada na mimoriadnej schôdzi *Zväzu slovenských spisovateľov* Válka obviní z jeho amorálneho politického účinkovania voči slovenskej kultúre. Hovorí, že bol strojcom „*rafinovanej a najbezohľadnejšie demoralizácie spisovateľskej a vôbec kultúrnej obce*“ a „*vykonal dielo skazy na ľuďoch, ktorí chceli byť a mali byť (...) strážcami základných ľudských a morálnych hodnôt.*“²²

Preto nie je vôbec nepochopiteľné súčasné vnímanie Válka ako básnika a politika Milanom Hamadom. Stavia sa k nemu predovšetkým ako kultúrny historik, ktorý berie na vedomie nielen jeho básnickú tvorbu, ale aj jeho politické pôsobenie v 70. a 80. rokoch 20. storočia: „*musíme hodnotiť (Válka aj, doplnil L. Š.) ako politika, akokoľvek je dnes snaha oddelovať básnika od politika, (...) a tým ho zvýznamňovať a udržiavať v predstave, že ide o jedného z najväčších povojnových básnikov. No, on patril k najväčším povojnovým básnikom, ale patril aj k básnikom, ktorí narobili veľa škody.*“²³

²⁰ Citujeme z rozhovoru Milana Hamadu pre týždenník .týždeň: -tg- Válek bol nihilista. In .týždeň, 22. júla 2007. (online). Dostupné na internete: <https://www.tyzden.sk/casopis/483/valek-bol-nihilista/> [cit. 22-10-11].

²¹ Porov. GRUŇOVÁ, Alexandra. Milan Hamada (1933). In Ústav pamäti národa, 2019. (online). Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/milan-hamada-1933/>. [cit. 22-10-11].

²² Citujem z HAMADA, Milan. Na prahu nenásilnej revolúcie. In HAMADA, Milan. Sifyfovský údel. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1994, s. 40.

²³ Citát preberám z rozhlasovej relácie RTVS Autor na dnes: Miroslav Válek II. – 2. časť O slove cynika. (online). Dostupné na internete: <https://www.rtvs.sk/clanok/82719/>

(Ne)Hodnoty poézie Miroslava Válka podľa Milana Hamadu

V nasledujúcej časti rozoberiem hodnoty a nehodnoty poézie Miroslava Válka kritikom Milanom Hamadom na základe jeho literárnokritických noriem. Budem si všímať, v čom sú Hamadove recenzné výstupy zaujímavé, na čom povyšuje a naopak, aj odmieta poéziu Miroslava Válka. Prečo pri dvoch básnických zbierkach, t. j. *Príťažlivosť* a *Nepokoj*, vidí dokonalého básnika a pri básnickej zbierke *Milovanie v husej koži* už básnikovi neverí? Pozriem sa na to cez štvoricu prvkov ako významového, tak i tvarového charakteru, ktoré vo všetkých troch zbierkach Miroslava Válka kritik sleduje: (1) *poznatie človeka a „pohyb nad seba“*; (2) *ľudský zápas a jeho proces*; (3) *tvarovosť poézie*; (4) *skutočnosť a realita*. V analýze vychádzam primárne z jeho vyššie spomenutých recenzií, článkov *Mladá poézia nastupuje* a *Pokračovanie sporu*, ale dopĺňam ich aj o súčasný pohľad Milana Hamadu často reflektovaný v rozhovoroch. Pri hľadaní hodnotových a negatívnych procesov Hamadovho literárnokritického myslenia mám na zreteli aj jeho štrukturalistické (J. Mukařovský), existencialistické (A. Camus), humanistické (J. A. Komenský) a fenomenologické (J. Patočka) východiská.

1. Poznanie človeka a „pohyb nad seba“

Slová z Válkovej poézie – „*pohyb nad seba*“²⁴ predstavuje v Hamadovom ponímaní básnikovu (t. j. Válkovu) snahu o to – vytvárať obraz človeka, humanizovať tohto človeka a klásť otázky, ktoré budú vzťahnuté na spoločenskú (súčasnú, t. j. 60. roky 20. storočia) situáciu a problematiku vnútorného poznania človeka – vnútorné otrasy, pád a vzostup, vnútorné presvedčenie, nepokoj, to, čo je podľa kritika pre človeka nie vrodená, ale nadobudnutá vlastnosť.²⁵

---

miroslav-valek-1927-1991-ii-2-cast [cit. 22-07-11].

²⁴ VÁLEK, Miroslav. Pohyb proti slnku. In: VÁLEK, Miroslav. Básnické dielo. Bratislava : Kalligram; Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 285.

²⁵ Hamada hovorí: Válek „sleduje (...) človeka, skúmajúc jeho vnútornú problematiku, jeho vnútorný nepokoj, jeho vnútornú otrasenosť, ktorá však nie je vlastnosťou človeka vrodenu, ale nadobudnutou.“ HAMADA, Zvon ľudského nepokoja, s. 4

Už od spomínaného uverejneného úryvku básne *Robinson* Milan Hamada hovorí v súvislosti s Váľkovou poéziou o pohybe, t. j. o vnútornej činnosti človeka ísť a hľadať životné poznanie, prebojovať sa k nemu. Konkrétne, že poézia tohto básnika „pozná zákon vzostupného pohybu“²⁶ a to „pohybu nad seba“, v ktorom sa ukrývajú pády, ale aj zostupy človeka, čo Hamada vníma pozitívne, pretože podľa neho má básnik predsa „rozbitý, rozsypaný svet znovu utvárať, dávať mu nový zmysel“²⁷, a to Válek robí, ako v *Príťažlivosti*, tak aj v *Nepokoji*, i keď napríklad len prostredníctvom ilúzie. V básnickej zbierke *Príťažlivost* sa pohyb realizuje cez historické poznanie, ale vzťahnuto na človeka, v zbierke *Nepokoj* cez „vnútorný nepokoj“ človeka.²⁸ Pozitívne je to pre Hamadu, pretože vníma poznávací proces ako kompozičný princíp Váľkovej tvorby. Svoje argumenty vykladá v tomto prípade predovšetkým cez interpretáciu básne *Domov sú ruky, na ktorých smieš plakať*, jej nevšedný tón a motivická linka samovraždy, ktorá tu však nie je podľa kritika ako nutné východisko životného procesu, má teda v sebe silný percepčný aspekt ľudského poznávania seba samého a spoločnosti, pravdy či životnej záruky. V básnickej zbierke *Milovanie v husej koži* sa pohyb ako vzostupná sila mení na „pohyb ako pádu“, čo prakticky pre kritika znamená, že človek, ktorý v *Nepokoji* a v *Príťažlivosti* nachádzal progres vo svojom myslení, alebo sa minimálne snažil po svojich pádoch natiahnuť ruku smerom k progresu, v *Milovaní v husej koži* je len „Pád, ničota a tma.“²⁹ Poznanie človeka, majúť v predošlých zbierkach jasné kontúry, a smerujúce k pochopeniu, porozumeniu seba samého, je v *Milovaní v husej koži* podľa Hamadu násilný, lyrický subjekt, ani básnik nehľadá „schopnosť ochrany a obrany“³⁰, ktoré kritik od básnikov vyžaduje. A keďže básnik odstránil v *Milovaní v husej koži* ilúziu a „na jej prázdne miesto nedosadil nič, ba predsa niečo; akési voluntárne gesto, ktoré dosť nahlas manifestuje existenciu ničoho“³¹ vzniká u kritika spor s básnikom. Poznanie, ku ktorému Válek dochádza, ho nevyrušuje, to poznanie nebolo neznáme v spoločnosti, ale nedôvera plynie u neho z toho, že „poznánie sprevádza a programovo dotvára do krajnosti“³². V sú-

²⁶ HAMADA, Mladá poézia nastupuje, s. 34.

²⁷ HAMADA, Pokračovanie sporu, s. 4.

²⁸ Porov. HAMADA, Zvon ľudského nepokoja, s. 4.

²⁹ HAMADA, Spor s básnikom, s. 4.

³⁰ HAMADA, Pokračovanie sporu, s. 4.

³¹ HAMADA, Spor s básnikom, s. 4.

³² HAMADA, Spor s básnikom, s. 4.

časnosti pri komentovaní stavu nihilizmu – poznanie a východisko, ktorému Válek dospel, komentuje Milan Hamada, že v spoločenskej situácii, v ktorej Válek písal *Milovanie v husej koži*, bol pocit nihilizmu namiesto, objavoval sa u veľkej časti svetových spisovateľov: „*Ne- vyčítal som mu nihilizmus, pretože išlo o nihilizmus, ale predovšetkým preto, že nevyvinul v sebe ako v človeku a básnikovi úsilie postaviť sa proti tomu nihilizmu, zaujať voči nemu postoj, ktorý bráni človeka.*“³³

2. Ľudský zápas a jeho proces

Vo *Významovom rozbere poézie M. Válka* rozkýva vo svojom výklade Váľkovej zbierky *Príťažlivosť* pomerne podrobne ľudský zápas – jeho proces. Ako bolo už vyššie povedané: zápas a procesy tohto životného zápasu musia byť v básni, v poézii pre kritika Milana Hamadu viditeľné, nesmie v nich ísť len o výsledok tohto zápasu.

Tento proces životného zápasu, v ktorom sa odráža aj poznanie, vníma recenzista Váľkovej *Príťažlivosti* naprieč celou zbierkou. Dôležité je, že lyrický subjekt (jednotlivec) je v tejto básnickej skladbe postavený „*do najťažších životných podmienok, do najťažších situácií, aby výsledok, ku ktorému dospeje, bol o to presvedčivejší a závažnejší*“³⁴. Preto môže Hamada vo svojej recenzii napísať, že básnik touto zbierkou „*vracia poézii životnosť a presvedčivosť a z hľadiska umeleckého zas jej špecifičnosť*“³⁵. Totižto básnik dokázal vo viacvýznamovom pláne básni zasadiť proces ľudského prekliesnenia sa z nepravého harmonickej podoby sveta, aby síce dospel k neidyllickej, ale zato pravej podstate sveta. Vnímať tu Hamadove silné ovplyvnenie filozofickými otázkami (fenomenológia), napríklad na tom, keď interpretuje Váľkovu predstavu o podstate ľudskej duše. V *Nepokoji* rovnako sleduje Váľkovu podobu zápasu, a opäť kritik nachádza to dôležité, ten proces premôcť „*otrasenosť a vykorenenosť človeka*“³⁶. To znamená, že básnik naďalej necháva vo významovej stránke diela poznanie a priebeh vnútorného boja človeka, ktorý padá na dno, ale nevzdáva

³³ Citujem z rozhlasovej relácie RTVS Autor na dnes: Miroslav Válek II. – 2. časť O slove cynika. (online). Dostupné na internete: <https://www.rtvsk.sk/clanok/82719/miroslav-valek-1927-1991-ii-2-cast>. [cit. 22-07-11].

³⁴ HAMADA, Významový rozbor poézie M. Válka, s. 35.

³⁵ HAMADA, Významový rozbor poézie M. Válka, s. 32.

³⁶ HAMADA, Zvon ľudského nepokoj, s. 4.

sa, hľadá vzostup z pádu. Básnik nezabúda, že „človeku treba otvárať oči, aby videl a zasiahol. (...) Človek sa musí vidieť a poznať sily, ktoré pôsobia v ňom i mimo neho, aby sa nestal nástrojom v rukách manipulantom.“³⁷ Tento proces životného zápasu, ktorý napokon prerastie k nihilizmu, teda človek nevybojuje svoj zápas, resp. nenájde nádej prekonať životné prekážky, je pre kritika veľkým sklamaním, keď číta *Milovanie v husej koži*. Nechce prijať, že Válek, ktorý v *Pohybe proti slnku* (báseň *Robinson*) bol básnikom „veľkého ľudského zápasu s vesmírom“³⁸, dospieva teraz len k nihilizmu bez snahy ho prerodiť k vzostupu. Kým v jednej zbierke hovorí básnik: *Človek je večný!*³⁹, v druhej už hovorí: „*Ozubený Mesiac sa točí. / Noc v nízkom drepe / močí nad mestom.*“⁴⁰ Preto Hamada v príspevku *Pokračovanie sporu* odkazuje: „*Jednoducho je mi cudzie rozmnožovať stav ľudskej bezmocnosti bez hľadania a skúmania ochrany a obrany. Proces dezilúzie a demystifikácie má svoje hranice.*“⁴¹

3. Tvarovosť poézie

Milan Hamada síce zdôrazňuje predovšetkým významovú rovinu básnických textov, jeho záujem o stavebnosť (tvarovosť) a významovosť diel je rovnobežný.⁴² U Miroslava Válka (ale aj u iných básnikov) si neraz veľmi podrobne všima ich metaforu. O Válkovi hovorí: Bol „*artistný básnik, sústredený na formu. Dal si záležať na tvare básne, na jej eufonickom, rýmovom usporiadaní. Išlo mu v pravom slova zmysle o poéziu.*“⁴³

Pohyb, o ktorom sme už hovorili vyššie, sa neprejavuje len na sémantickom podhubí básnického diela Miroslav Válek, ono sa ukrýva aj v stavebnom priestore. Milan Hamada priamo vyzdvihuje už v článku *Mladá poézia nastupuje* prvky, ktoré sú progresom vo Váلكovej poézii: „*pohybom metaforického prúdu vyhlbuje hlbokú ryhu (už sa nielen dotýka) a zmocňuje sa celej ľudskej bytosti, najmä však*

³⁷ HAMADA, Zvon ľudského nepokoja, s. 4.

³⁸ HAMADA, *Mladá poézia nastupuje*, s. 35.

³⁹ VÁLEK, M. *Nepokoj*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1963, s. 60.

⁴⁰ VÁLEK, M. *Milovanie v husej koži*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1965, s. 78.

⁴¹ HAMADA, M. *Pokračovanie sporu*, s. 4.

⁴² Porov. FELIX, Nad súborom kritik Milana Hamadu, s. 22.

⁴³ Citujem z rozhovoru Milana Hamadu v týždenníku .týždeň: .tg. Válek bol nihilista. In .týždeň [online]. 22. júla 2007. Dostupné na internete: <https://www.tyzden.sk/casopis/483/valek-bol-nihilista/> [cit 22-10-11].

jeho intelektu, ktorý sa stáva motorom tohto pohybu metafory.⁴⁴ Vo svojom recenznom výstupe k básnickej zbierke *Príťažlivosť* Hamada venuje tvarovosti diela značný priestor. S pomocou metafory, dokonca všetkými metaforami (v *Príťažlivosťi*), Válek „mieri k odhaleniu podstaty či už vonkajšej alebo vnútornej skutočnosti“⁴⁵. Obraznosť sa tu, pochopiteľne, pretavuje do významovej roviny, upresňuje a podporuje to, čo Válek chce presne vypovedať, a to kritika fascinuje. Básnika tak môže postaviť k najlepším povojnovým básnikom. Predsa básnika, ktorý z metafory robí „samostatný zmyslový vnem a zároveň sa včleňuje do významovej výstavby básne“⁴⁶ nie je možné nepokladať za básnika s neuveriteľným citom pre dokonalú stavbu básne. A čo viac, metafory dokladujú, že Válkove básne nie sú „prúdom voľne zoskupených a čisto asociatívne pospájaných predstáv“⁴⁷. Okrem metaforyky vyzdvihuje Hamada predovšetkým eufonickú výstavbu textu, ktorou navodzuje napríklad v *Nepokoji* predovšetkým významové vzťahy.⁴⁸ V literárno-kritickej eseji *Spor s básnikom* sa recenzista *Milovania v husej koži* pristavuje na rovine stavebnej sféry zbierky opäť v kontexte významového chápania diela: „*Vízia premeny človeka na zvieru (Válek je touto predstavou priam posadnutý) je v nich vypracovaná až s automatizovanou presnosťou, s presnosťou hodnou chvály veľkého konštruktéra. Vidno na nej vplyv konštruktivizmu, ktorý bol Válkovi vždy blízky. Jemu vďaka vedel zvládnuť chaos ohrozujúci modernú poéziu a viesť ho do pevného tvaru. Teraz ho už jeho konštruktivistická vášeň začína ohrozovať, pretože vonkajšia organizácia duší vnútorný organizmus básne.*“⁴⁹

4. Skutočnosť, realita a významová stavba

Milan Hamada v poézii sleduje nielen významovú rovinu básnických zbierok, pochopiteľne aj ju, ale v jeho literárno-kritickej norme sa nachádza vnímanie skutočnosti a spoločenskej reality (situácie), ktoré by v básňach mali podľa neho rezonovať.

⁴⁴ HAMADA, *Mladá poézia nastupuje*, s. 35.

⁴⁵ HAMADA, *Významový rozbor poézie M. Válka*, s. 35.

⁴⁶ HAMADA, *Významový rozbor poézie M. Válka*, s. 38.

⁴⁷ HAMADA, *Významový rozbor poézie M. Válka*, s. 39.

⁴⁸ Porov. HAMADA, *Zvon ľudského nepokoja*, s. 4.

⁴⁹ HAMADA, *Spor s básnikom*, s. 4.

Za elementárnu významovú výstavbu tvorby Miroslava Válka považuje kritik víziu.⁵⁰ Vo svojej poézii má básnik tendenciu dávať veciam nenáležitý význam, realizovať ich v nenáležitých filiáciách, avšak táto náležitosť je len zdanlivá. „*Toto obrátené významové hodnotenie je totiž noeticky zdôvodnené úsilím básnika dostať sa k podstate, k vnútornému zmyslu skutočnosti.*“⁵¹ Ako už bolo vyššie spomenuté, pri básni *Domov sú ruky*, na ktorých smieš plakať Válek pracoval s motívom samovraždy, ktorá sa však v recepcii celej zbierky *Príťažlivosť* nachádzala v rôznych súvislostiach (napr. *Robinson*), no významovo pri zbierke *Príťažlivosť* a *Nepokoj* nemal motív platnosť stavu, do ktorého sa človek musí nutne dostať. V týchto prípadoch to vychádza u Válka ako poukazovanie na stav pádu človeka, ale aj vyzdvihnutie, t. j. že človek sa dokáže z toho stavu zdvihnúť a prekonať tento pád. U Hamadu, ktorý je humanisticky a fenomenologicky orientovaný človek, je nutné vnímať jeho hlboké presvedčenie, že básnik sa vo svojom myslení a v životných zápasoch pokúša prispieť k opisu dôležitosti ľudského zápasu. A keďže Válek je básnik, ktorý vo svojej kompozícii a stavbe pracuje s viacerými významovými prvkami, darí sa mu poodhaliť tento zápas.

Básnikov vzťah k skutočnosti je podľa Hamadu rozrušený, v neprežitom pohybe, v nepokoji: „*chaose, ktorý treba organizovať. Žiadny význam nie je definitívny. U Válka ani nejde, aspoň nie hneď (...) o ontológiu sveta*“⁵², teda o podstatu vecí. Východiskovým sa stáva „*rozrušenie falošného, ustáleného obrazu sveta*“⁵³, z čoho plynie básnikova tematická pluralita. Tlmením podstaty posudzovaním skutočnosti nutne neznamená, žeby Válek podľa Hamadu zaznával „*predmetné videnie sveta*“⁵⁴. Básnikova „*tematická dekompozícia a významová dezintegrácia* (je, doplnil L. Š.) *iba nástrojom integrácie nového zmyslu skutočnosti. Potvrdením toho, že jeho princípom nie je deštrukcia a vytváranie násilných protirečení*“⁵⁵.

V básnickej zbierke *Nepokoj* „*znepokojuje, pretože nepokojná a znepokojujúca je naša doba i človek v nej. Preto otázka o zmysle života (...) v básni Dejiny trávy (...) (je, doplnil L. Š.) otázkou akútnej historickej naliehavosti.*“⁵⁶ A po tejto akútnej naliehavosti kritik musí

⁵⁰ Porov. HAMADA, Významový rozbor poézie M. Válka, s. 40.

⁵¹ HAMADA, Významový rozbor poézie M. Válka, s. 40.

⁵² HAMADA, Významový rozbor poézie M. Válka, s. 35.

⁵³ HAMADA, Významový rozbor poézie M. Válka, s. 36.

⁵⁴ HAMADA, Významový rozbor poézie M. Válka, s. 38.

⁵⁵ HAMADA, Významový rozbor poézie M. Válka, s. 43.

⁵⁶ HAMADA, Zvony ľudského nepokoja, s. 4.

konštatovať, že básnik „*nestráca len istotu o budúcnosti človeka, ale aj o jeho prítomnej existencii a rovnako uvádza do pochybnosti aj ľudskú túžbu (...). Náznať túžby sa vzápätí stráca pod tlakom pádu a ničoty.*“ Hamada v podstate vo svojom čítaní zbierky *Milovanie v husej koži* nenachádza žiadnu naliehavosť, ale len ľudské pády a ničotu. Válek síce podáva obraz tých čias, ale v básňach chýba jasný zápas o prítomnosť či budúcnosť človeka, nie je cítiť žiadnu naliehavosť otázok zmyslu života, len „*voluntárne gesto, ktoré dosť nahlas manifestuje existenciu ničoho*“⁵⁷, čo kritik zo svojej humanisticky orientovanej pozície, ktorý predovšetkým potrebuje, čoby len cez ilúziu, vymaniť človeka z ničoty, dať nádej na to, že z pádu na dno sa je možné vyšvihnúť alebo ho pred týmito pádom minimálne ochrániť.

Chcem upozorniť, že Milan Hamada nepotreboval pre svoje zdôvodnenie a zhodnotenie nesúhlasu s *Milovaním v husej koži* lexikálnu ostrosť, expresívnosť, ktorú by sme v texte so silnou negatívnou kritikou očakávali a ktorá bola prítomná napríklad u Alexandra Matúšku, práve naopak. Hamada ako kritik je svojím jazykovým prejavom kultivovaný, svoj nesúhlas dáva u Válka znať silným úvodom v *Spre o básnikovi*: „*V predposlednej zbierke povedal Miroslav Válek: Človek je večný! V poslednej hovorí: Ach, človek! Slniečnik slnečnice dáždoviek, barlička pod pazuchami hlíny!*“ Teda nič, skoro nič. A toto gesto ničovania vytvára základný básnikov postoj.“⁵⁸; než preexponovaným jazykovým a rétorickým prejavom. Jeho argumentácia vyplýva pri *Milovaní v husej koži* z neviery v nihilistické tendencie, ku ktorým sa vtedajšia povojnová generácia neraz utiekala, a preto vystavuje Válka kritike a vyjadruje morálny postoj. Svoju argumentáciu stavia na presvedčení vychádzajúcom zo životnej koncepcie, hodnotového hľadiska, v ktorej zohrávajú rolu myšlienkové prepojenie s existencializmom, humanizmom či fenomenológiou. Dával pri svojej recenzistike „*apel na ľudské schopnosti globálnej kríze čeliť*“⁵⁹ a dôraz na „*vyostrenie problémového vedomia duchovnej, kultúrnej a civilizačnej krízy*“⁶⁰, ktorá bola prítomná v 60. rokoch minulého storočia.

---

⁵⁷ HAMADA, Spor s básnikom, s. 4.

⁵⁸ HAMADA, Spor s básnikom, s. 4.

⁵⁹ MATEJOV, Nad kritikami Milana Hamadu, s. 301.

⁶⁰ MATEJOV, Nad kritikami Milana Hamadu, s. 301.

Záver

Milan Hamada je kritik s citom pre vnímanie spoločenského a ľudského premýšľania, hľbania v tých najhlbších intenciách ľudského prežívania, ktoré nevyjadruje len pocit, ale predovšetkým možnosti žiť plnohodnotný život.

Ako začínajúci kritik slovenskej poézie si na začiatku 60. rokov v článku *Mladá poézia nastupuje* všimol básnika Miroslava Válka vďaka uverejnenej básni *Pohyb proti slnku (Úryvky k Robinsonovi)*. Básni, ktorá sa po prepracovaní dostala do druhej Váľkovej básnickej zbierky *Príťažlivosť* (1961). Od tohto momentu sa stáva Milan Hamada výrazným literárnym kritikom Váľkovej lyriky, pomáhajúc básnikovi obhajovať jeho nevšednú polytematickú a hĺbavú poéziu. Tento dokonalý vzťah narušila až Váľkova básnická zbierka *Milovanie v husej koži*, ktorú kritik nedokázal prijať, pretože podľa neho už len opakoval to, čo bolo povedané v zbierke *Nepokoj*, len to už vypovedané básnik doviedol do zbytočnej krajnosti a neponúkol z toho rozpadnutého sveta na kúsok východisko. V troch Hamadových recenziách príspevkoch k Váľkovej poézii na princípe literárnokritickej normy, ktorá sa sformulovala už v spomínanom článku *Mladá poézia nastupuje*, si výrazne všimol Hamada nielen zložitú významovú stavbu, ktorú rozoberá interpretačne podrobne, ako je to u štrukturalistickej interpretácii básní zrejme, ale zaujíma ho, či poézia nastavuje poznanie človeka a či je toto poznanie v básni pretkané vnútorným zápasom, t. j. ako k tomu zápasu lyrický subjekt, básnik dospel, aký zmysel dal životu a či tento zmysel má podobu pohybu nad seba alebo skôr podobu pádu. Na zreteli pri čítaní zbierky má to, ako je vystavaná v diele skutočnosť a realita, pretože ho ako humanistického kritika zaujíma nastavenie a kríza spoločnosti. Hamada pri interpretácii Váľkových básní hľadá a nachádza prepojenosť medzi tvarovým a významovým charakterom básní. To všetko sa odohráva v jeho recenziách, a o čo zaujímavejšie, ako si môžeme všimnúť, že mu tieto normy pri všetkých troch recenzovaných kritikách odhalia z hodnotových konotácií napokon aj nehodnotné prvky Váľkovej poézie.

Pramene a literatúra

- tg- Válek bol nihilista. In *.týždeň*, 22. júla 2007. (online). Dostupné na internete: <https://www.tyzden.sk/casopis/483/valek-bol-nihilista/> [cit. 22-10-11].
- Autor na dnes: Miroslav Válek II. – 1. časť S hlavou v ohni. (online). Dostupné na internete: <https://www.rtvsk.sk/clanok/82718/miroslav-valek-1927-1991-ii-1-cast> [cit. 22-07-11].
- Autor na dnes: Miroslav Válek II. – 2. časť O slove cynika. (online). Dostupné na internete: <https://www.rtvsk.sk/clanok/82719/miroslav-valek-1927-1991-ii-2-cast>. [cit. 22-07-11].
- BARBORÍK, Vladimír. Náčrt premien slovenskej literárnej kritiky od polovice 60. do začiatku 70. rokov. In *Slovenská literatúra*, 2015, roč. 62, č. 2, s. 96 – 114.
- FELIX, Jozef. Nad súborom kritik Milana Hamadu. In *Romboid*, 1967, roč. 2, č. 2, s. 21 – 25.
- GRÚŇOVÁ, Alexandra. Príbeh pamätníka Milana Hamadu (1933). In *Ústav pamäti národa*, 2019. (online). Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/pribeh-pamatnika-milan-hamada-1933/> [cit. 22-07-11].
- GRUŇOVÁ, Alexandra. Milan Hamada (1933). In *Ústav pamäti národa*, 2019. (online). Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/milan-hamada-1933/> [cit. 22-07-11].
- HAMADA, Milan. Mladá poézia nastupuje. In *Mladá tvorba*, 1961, roč. 6, č. 5, s. 34 – 37. (Diskusia).
- HAMADA, Milan. Významový rozbor poézie M. Válka. In *Slovenská literatúra*, 1962, roč. 9, č. 1, s. 31 – 43.
- HAMADA, Milan. Zvon ľudského nepokoja. In *Kultúrny život*, 1964, č. 18, s. 4.
- HAMADA, Milan. Spor s básnikom. In *Kultúrny život*, 1966, č. 5, s. 4.
- HAMADA, Milan. Pokračovanie sporu. In *Kultúrny život*, 1966, č. 10, s. 4.
- HAMADA, Milan. Na prahu nenásilnej revolúcie. In HAMADA, Milan. *Sizyfovský údel*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1994, s. 40 – 43.
- MARKOVIČ, Erik. Pripomenutie sporu o nihilizmus. In *Hľadanie zmyslu*. Bratislava: Literárna nadácia STUDŇA, 2003, s. 75 – 86.
- MATEJOV, Fedor. Nad kritikami M. Hamadu. In HAMADA, Milan. *Sizyfovský údel*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1994, s. 269 – 312.

- MIKULA, Valér. Komentáre a vysvetlivky. In VÁLEK, Miroslav. *Básnické dielo*. Bratislava : Kalligram; Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 492 – 528.
- RAKÚS, Stanislav. K fenoménu a skutočnosti v teórii a kritike poézie a prózy. (Niekoľko poznámok o diele Milana Hamadu). In *Hľadanie zmyslu*. Bratislava : Literárna nadácia STUDŇA, 2003, s. 61 – 63.
- STANKOVÁ, Mária. Spor s básnikom alebo spor o kritiku? In *Litikon*, 2019, roč. 4, č. 1, s. 156 – 161.
- ŠMATLÁK, Stanislav. „Ale ty báseň neopúšťaj...“. In *Kultúrny život*, 1966, roč. 21, č. 8 s. 3.
- ŠTEVČEK, Ján. Metodologická kritika. In *Slovenské pohľady*, 1970, roč. 86, č. 2, s. 124 – 127.
- VÁLEK, M. *Nepokoj*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1963.
- VÁLEK, M. *Milovanie v husej koži*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1965.
- VÁLEK, Miroslav. Pohyb proti slnku. In: VÁLEK, Miroslav. *Básnické dielo*. Bratislava : Kalligram; Ústav slovenskej literatúry SAV, 2005, s. 280 – 285.

Mgr. Lukáš Švajlenin

Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra žurnalistiky

SK-034 01 Ružomberok; Hrabovská cesta 1B

email: <svajlenin.lukas@gmail.com>

ORCID ID: 0009-0009-9642-9648

Legionár Jozef Mikolaj a jeho spomienková práca „Ako to s nami bolo“

Legionnaire Jozef Mikolaj and his memorial work „Ako to s nami bolo“

MATEJ TATARKA

Abstract: The participation and role of the Slovaks in the Czechoslovak legions in Russia has not yet been covered more comprehensively, or processed in more detail. One of the key and frequently used sources for knowledge of this issue is the memoirs of direct participants in this phenomenon and its events. Despite the fact that the memoir „Ako to s nami bolo“ written by legionnaire Jozef Mikolaj was published almost 90 years ago, contemporary historiography has not paid special attention to it. The aim of the contribution is both the analysis and critical evaluation of Jozef Mikolaj's memorial work as a historical source, as well as an approximation of the personality of its author. At the same time, we will focus more closely on the most valuable part of Mikolaj's memories, namely the period of his participation in the Czechoslovak camp for Slovaks in Irkutsk.

Keywords: Czechoslovak legions in Russia, Jozef Mikolaj, memories, Czechoslovak camp for Slovaks in Irkutsk

Jozef Mikolaj

Jozef Mikolaj (Mikolaj) sa narodil 16. januára 1893 v Markušovciach na Spiši, kde navštevoval aj miestnu ľudovú školu. Vo vzdelávaní pokračoval na gymnáziu v Kežmarku a po jeho absolvovaní začal pracovať ako učiteľ, a to pravdepodobne v neďalekých Smižanoch. Po vypuknutí prvej svetovej vojny narukoval do 11. honvédskeho pešieho pluku v Mukačeve. V rámci tohto pluku sa zúčastnil obranných bojov v Karpatoch v lete 1915 a neskôr, po zložení veliteľskej skúšky, bol 1. februára 1916 povýšený do hodnosti poručíka. Do ruského zajatia

padol 20. júna 1916 pri meste Kimpolung (v dnešnom Rumunsku).¹ V zajatí prešiel viacerými tábormi, z ktorých bol najdlhšie internovaný v Darnici pri Kyjeve a v zajateckom tábore v Troickosavsku (dnes časť mesta Kjachta v Burjatskej oblasti) na Sibíri. Do československých (ďalej aj čs.) légií v Rusku² vstúpil 15. októbra 1918 v Irkutsku, teda v období, keď sa nachádzal v Československom tábore pre Slovákov,³ kam bol presunutý na základe mobilizácie Čechov a Slovákov vyhlásenej Odbočkou Československej národnej rady v Rusku. Po zrušení tábora v lete 1919 bol začlenený do 12. streleckého pluku „M. R. Štefánika“, s ktorým absolvoval záverečnú časť sibírskej „anabázy“ československých legionárov. Na cestu do Európy nastúpil v 33. transporte na americkej lodi *Logan*, ktorá vyplávala z Vladivostoku 21. júla 1920 a do talianskeho prístavného mesta Terst dorazila 10. septembra 1920.⁴

Do novej vlasti – Československa, sa vrátil začiatkom jesene 1920, keď bol oficiálne 14. septembra ako čatár čs. légií demobilizovaný. V medzivojnovom období pracoval ako učiteľ v Betlanovciach, Smižanoch,⁵ Domaňovciach a v Spišskej Novej Vsi, no istý čas aj v Košiciach a Bratislave. Ešte v dvadsiatych rokoch 20. storočia sa politicky aktivizoval a už v roku 1923 ho nachádzame na kandidátke agrárnej strany.⁶ Od roku 1928 pôsobil v zbore Slovenskej ligy v Spiš-

---

¹ Podľa osobnej karty legionára a legionárskeho poslužného spisu v online databáze VÚA – VHA Praha, heslo „Josef Mikolaj/Mikolaj“: < <https://www.vuapraha.cz/legionari/70850>>.

² O československých légiách v Rusku podrobne: FIC, Victor Miloslav. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa I. díl*. Praha : Academia, 2006. 356 s.; FIC, Victor Miloslav. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa II. díl*. Praha : Stilus Press, 2007. 490 s.; FIC, Victor Miloslav. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa III. díl*. Praha : Stilus Press, 2008. 505 s.; FIC, Victor Miloslav. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa IV. díl*. Praha : Stilus Press, 2014. 512 s.

³ Podľa osobnej karty legionára a legionárskeho poslužného spisu v online databáze VÚA – VHA Praha, heslo „Josef Mikolaj/Mikolaj“: < <https://www.vuapraha.cz/legionari/70850>>.

⁴ MIKOLAJ, Jozef. Slováci na Sibírii. In. ZEMAN, Adolf (ed). *Cestami odboje (Jak žily a kudy táhly čs. legie). Díl IV. (Anabase)*. Praha : Pokrok, 1928. s. 408.

⁵ Ako učiteľ v Smižanoch výrazne ovplyvnil budúcu významnú osobnosť slovenských vojenských dejín, kpt. Jána Nálepku. PAVLIS, Juraj. Kpt. Ján Nálepka, brigádny generál in memoriam, tak, ako ho nepoznáme. In *Smižianský hlásnik*, 8. októbra 2022, roč. 31, č. 1, s. 12.

⁶ Kandidačná listina „Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu.“ In *Úradné noviny Župy Podtatranskej*, 16. septembra 1923, roč. 1, č. 35, s. 83.

skej Novej Vsi, kde zastával funkciu tajomníka a nakrátko v roku 1935 aj post predsedu.⁷ V medzivojnovom období začal byť literárne činný a pomerne často prispieval do periodík, ako napríklad *Tatry* (pod pseudonymom J. M. Smižiansky),⁸ *Gazdovské noviny*, *Učiteľské noviny*, alebo aj *Spišské hlasy*. Práve v Spišských hlasoch mu vyšli články s legionárskou tematikou *K 20. výročiu bitky pri Zborove*⁹ a *Rozpomienka na veľkonočné sviatky v Rusku*.¹⁰

V období druhej svetovej vojny bol aktívny v domácom protifašistickom odboji a po jej skončení sa stal opäť tajomníkom Slovenskej Ligy v Spišskej Novej Vsi. V tomto období vstúpil do Demokratickej strany, v ktorej neskôr zastával funkciu tajomníka miestnej pobočky v Levoči. Svoju celoživotnú prácu učiteľa načas vymenil za pozíciu riaditeľa miestnej školy v Smižanoch. Okrem uvedeného dlhodobo pôsobil aj ako člen Zväzu slovenských učiteľov, pričom pracoval aj ako kronikár obce Smižany. Od roku 1963 žil na dôchodku v Smižanoch, kde 10. apríla 1970 zomrel.¹¹

Vlastná spomienková práca

Vlastnou spomienkovou prácou Jozefa Mikolaja sú jeho memoáre *Ako to s nami bolo (Rozpomienky na svetovú vojnu, Rusko, jeho revolúcia a čl. légie)*, ktoré vyšli v roku 1936 nákladom Odbočky roľníckej osvety v Spišskej Novej Vsi. Mikolaj vo svojich spomienkach zachytáva celé obdobie svojho života počas prvej svetovej vojny, pričom ťažisko svojej pozornosti sústreďuje predovšetkým na obdobie svojho zajatia a politické dianie v Rusku. Hoci činnosť československých légii mapuje len čiastočne, pomerne podrobne však reflektuje

⁷ O jeho medzivojnovom pôsobení v Slovenskej lige v Spišskej Novej Vsi bližšie: ZMÁTLO, Peter. *Dejiny Slovenskej Ligy na Spiši*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, s. 49.

⁸ ZMÁTLO, Peter. *Tatry – prvé slovenské noviny na Spiši*. In FETKO, Filip – ŠTEVÍK, Miroslav. *Pocť Ivanovi Chalupeckému. Zborník príspevkov k slovenským dejinám vydaný pri príležitosti osemdesiatin doc. PhDr. Ivana Chalupeckého*. Krakov : Spišský dejepisný spolok, 2012, s. 189.

⁹ MIKOLAJ, Jozef. *K 20. výročiu bitky pri Zborove*. In *Spišské hlasy*, 26. júna 1937, roč. 4, č. 26, s. 1.

¹⁰ MIKOLAJ, Jozef. *Rozpomienka na veľkonočné sviatky v Rusku*. In *Spišské hlasy*, 31. marca 1934, roč. 1, č. 9, s. 1.

¹¹ MAŤOVČÍK, Augustín a kol. *Slovenský biografický slovník. IV zväzok M-Q*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 176.

obdobie strávené v Československom tábore pre Slovákov v Irkutsku, vďaka čomu sú jeho spomienky zvlášť hodnotné. Okrem Mikolaja zachytil činnosť Irkutského tábore pre Slovákov vo svojich memoároch aj Mikuláš Gacek,¹² ktorý v ňom pôsobil ako inštruktor. Mikolajove spomienky sú však zaujímavé najmä tým, že ponúkajú pohľad na činnosť tohto tábora z pohľadu jedného zo zajatcov, ktorému sa budeme ďalej osobitne venovať. Časť svojich spomienok na čs. légie v Rusku, neskôr publikovaných vo vlastných memoároch, Mikolaj uverejnil už v päťväzkovom diele *Cestami odboje*, ktoré zostavil jeden z popredných autorov českej legionárskej prózy Adolf Zeman. Ide o krátke spomienky na jeho pôsobenie v rakúsko-uhorskej armáde a na obdobie zajatia zhrnuté v kapitole *Moje cesta do ruského zajetia*,¹³ a spomienky na pobyt v Irkutskom tábore pre slovenských zajatcov zachytené v časti *Slováci na Sibírii*.¹⁴

Oproti ostatnej legionárskej memoárovej spisbe sú Mikolajove spomienky výnimočné aj tým, že otvorene dokladajú jeho prerod z presvedčeného maďaróna na uvedomelého Slováka, ktorým ostal aj po vojne. Mikolaj, ktorý bol v civilnom živote pred vypuknutím prvej svetovej vojny učiteľom, nebol národnostne uvedomelým a na rozdiel od iných literárne činných slovenských legionárov (Janko Jenseňský, Jozef Gregor Tajovský a Mikuláš Gacek) vstupoval do vojny s vôľou bojovať za uhorskú vlasť, a teda v nepriateľskom postoji voči Rusku. Celkovou zmenou svetonázoru či národného cítenia Mikolaj prešiel počas svojho pobytu v Československom tábore pre Slovákov v Irkutsku.

Československý tábor pre Slovákov v Irkutsku v spomienkach Jozefa Mikolaja

Samotný tábor bol sformovaný po tom, ako čs. légie v Rusku prešli v lete roku 1917 do otvoreného konfliktu s nastolenou sovietskou

---

¹² GACEK, Mikuláš. *Sibírske zápisky (1915 – 1920)*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1936. 290 s.

¹³ MIKOLAJ, Josef. *Moje cesta do ruského zajetia*. In ZEMAN, Adolf (ed). *Cestami odboje. (Jak žily a kudy táhly čs. legie). Díl I. (Z rakouských pout k svobodě)*. Praha : Pokrok, 1926, s. 243-246.

¹⁴ MIKOLAJ, Jozef. *Slováci na Sibírii*. In ZEMAN, Adolf (ed). *Cestami odboje (Jak žily a kudy táhly čs. legie). Díl IV. (Anabase)*. Praha : Pokrok, 1928, s. 401 – 408.

(bolševickou) vládou, čo si vyžiadalo potrebu rozšírenia vojska čs. légii v Rusku. Pôvodný princíp dobrovoľnosti vstupu Čechov a Slovákov do čs. légii tak bol porušený a začala sa mobilizácia českých a slovenských zajatcov.¹⁵ Slovenskí spoločenský činitelia vyhlásili, že medzi zajatými Slovákami je potrebné najprv šíriť osvetu, prebudiť v nich národné cítenie a len potom ich agitovať, aby vstúpili do československých jednotiek. Práve pre tieto účely bol 2. septembra 1918 vytvorený tábor pre zajatých Slovákov v Irkutsku.¹⁶ Do irkutského tábora (nachádzal sa v lokalite Glazkov, resp. Zviezdocka na predmestí Irkutsku, ale jeho veliteľstvo bolo v centre mesta) mali byť odvedení všetci slovenskí zajatci nachádzajúci sa v zajateckých táboroch naprieč Ruskom.¹⁷ Prvým veliteľom tábora sa stal praporečík Dr. Vladimír Daxner, ktorého neskôr nahradil podporučík Emil Geryk, pričom Daxner zostal vo funkcii pomocníka náčelníka tábora. Počet Slovákov, ktorí boli do tábora sústreďovaní, narástol už v novembri 1918 na 1400 mužov a v apríli 1919 dosiahol už 2006 slovenských zajatcov.¹⁸ Tábor bol akýmsi druhom školy, v ktorej sa vykonávala jednak vojenská, jednak výchovná činnosť v duchu myšlienky čs. samostatnosti.¹⁹ V tábore sa konali prednášky, ktoré mali v slovenských zajatcoch prebudiť národné cítenie a taktiež, v prípade negramotných osôb, sprostredkovať základné vzdelanie. Okrem iného sa prednášal pravopis, dejiny slovenského a českého hnutia, spev, zdravotná, zemepis.²⁰ Nábor do čs. légii v tábore sa za trištvrte roka jeho existencie uskutočnil len dvakrát. Prvýkrát pri príležitosti návštevy generála M. R. Štefánika v Irkutsku, druhýkrát dňa 31. decembra 1918.²¹ V druhom prípade nábor čelil omnoho výraznejšiemu nezájmu Slovákov o vstup do čs. légii, keďže vojna v Európe sa medzitým skončila, av-

¹⁵ VRÁBEL, Nové pohľady ruskej historiografie na čs. légiiu v Rusku. In KOVÁČOVÁ, Viera a kol. *Rusko (Sovietsky Zväz) a Slovensko v priesečníkoch dejín*. Banská Bystrica : Múzeum SNP/HŮ SAV, 2016, s. 68.

¹⁶ Tábor býva podľa svojej funkcie označovaný aj ako „Výchovný tábor pre Slovákov v Irkutsku“.

¹⁷ *Slovenské hlasy*, 5. októbra 1918, roč. 2, č. 9, s. 1.

¹⁸ ZAŤKOVÁ, Jana. Československý tábor pre Slováky v Irkutsku. In CHORVÁT, Peter – POSCH, Martin (eds.). *Československé légie, Slováci a Slovensko*. Bratislava : VHÚ, 2022, s. 119 — 121.

¹⁹ CHORVÁT, Peter. Slováci v československých légiiach 1914-1920. In *Vojenská osveta*, 2014, roč. 11, číslo 1, s. 26.

²⁰ VŮA – VHA Praha, f. Ruské légie, Tábor pre Slovákov v Irkutsku, Šk. 4.

²¹ ZAŤKOVÁ, Jana (ed.). Správa Vladimíra Daxnera o československom tábore pre Slovákov v Irkutsku. In *Vojenská história*, 2022, roč. 26, č. 2, s. 116.

šak v istej miere aj nedôvere voči novej Československej republike. V tábore vychádzali ručne písané noviny *Vojak* a *Denník*, a taktiež *Týždenník Československého tábora pre Slovákov v Irkutsku*.²² Počas jeho existencie ním okrem inštruktorov prešlo 2770 mužov,²³ pričom vojaci z likvidovaného tábora boli pridelení k 12. streleckému pluku „M. R. Štefánika“, čím mal byť vytvorený prvý čisto slovenský pluk čs. légii v Rusku, avšak k jeho sformovaniu nedošlo, nakoľko chýbalo 400 zajatcov.²⁴

Tábor zhromažďoval, cvičil a vzdelával slovenských zajatcov až do svojej likvidácie ukončenej 27. mája 1919, ktorá bola uskutočnená v rámci nutnosti presunu čs. légii do vlasti. Dohľadom nad jeho likvidáciou bol poverený práve Dr. Vladimír Daxner,²⁵ ktorý na začiatku organizoval jeho vznik a v závere jeho činnosti mu nakrátko i velil, avšak jeho posledným veliteľom bol major Rudolf Viest.

Ako sme už naznačili, vstup či presnejšie povinný presun slovenských zajatcov do Československého tábora v Irkutsku bol dôsledkom mobilizácie Čechov a Slovákov, ktorú vyhlásila Odbočka Československej národnej rady v Rusku. Dňa „20. augusta 1918 vydala Odbočka Národnej rady čsl. na Rusi nariadenie, dľa ktorého sa všetci mobilizujú do služieb budúceho štátu čsl. Do táborov a dedín boli vysielané komisie, ktoré previedli prvý popis ľudu slovenského na Sibíri.“²⁶ Priame svedectvo o priebehu mobilizácie Čechov a Slovákov ponúka práve Mikolaj, ktorý naň spomínal takto: „... zohnali zajatcov na priestranstvo a z pripravenej listiny začali čítať mená Čechov a Slovákov. [...] Strelec Vencko od 7. pluku, rodom Spišiak, čítal mená Slovákov. Pri mojom mene sa zastavil a hovoril „Vy ste zo Smižian, pôjdete s nami.“ Môj osud bol spečatený. Pozbierali sme si svoje veci a kráčali pod dozorom legionárov na stanicu. Medzi nami bol aj brat Tono Granatier Ten sa vžil do situácie čoskoro, my ostatný sme vzdorovali.“²⁷ Keďže mobilizácia Čechov a Slovákov už nebola záležitosťou dobrovoľnosti či agitácie, ale núteným náborom, pre potreby ktorého

²² SNA Bratislava. f. Československé légie. Šk. 10. Sign. IV b. 1919.

²³ Tamtiež, s. 115.

²⁴ ZAŤKOVÁ, Československý tábor pre Slovákov v Irkutsku, s. 124 — 125.

²⁵ O činnosti tábora a jeho likvidácii informuje Dr. Daxner v správe pre čs. MNO z 8. februára 1919: ZAŤKOVÁ (ed.). Správa Vladimíra Daxnera o československom tábore pre Slovákov v Irkutsku, s. 107 — 118.

²⁶ MIKOLAJ, Jozef. *Ako to s nami bolo*. Spišská Nová Ves : Odbočka roľníckej osvety, 1937, s. 69.

²⁷ MIKOLAJ, *Ako to s nami bolo*, s. 68.

boli zriadené špeciálne mobilizačné „komandá“, ktoré podľa zoznamov naberali jednotlivých zajatcov do vlastných štruktúr – v prípade Slovákov do vlastného tábora. *„Tieto komandá totižto neznali žartu. Bralo sa totižto do povahy to, že krv nie je voda. Kto pôvodom Slováč, patríš medzi nás, slovenský národ má právo na teba. [...] Ty musíš byť medzi nami aj vtedy, keď aj necítiš s nami, veď časom prídeš sám na to, kam patríš.“*²⁸

Československý tábor pre Slovákov v Irkutsku bol teda istým druhom školy, v ktorej sa vykonávala vojenská a výchovná činnosť v duchu myšlienky čs. samostatnosti. Pripravenosť vedenia tábora na túto činnosť však nebola v dôsledku rýchlosti, akou bol tábor zriadený, dostatočná. Práve túto skutočnosť, odzrkadľujúcu sa najmä vo výučbe, zachytil Jozef Mikolaj takto: *„A tu musím poznamenať, že v tejto škole metóda vychovávacia nebola najšťastnejšia. Nemal na tom tak viny sám veliteľ tábora, ako viac-menej jeho horkokrvní pomocníci, takzvaní inštruktori. [...] Naši bratia inštruktori neboli odborne na svoje poslanie pripravení. Neboli si v prvom rade vedomí toho, čo sa nazýva psychológiou masy a preto ich slová, časom i priostre a urážajúce, padali často na kameň. Neboli skrátka psychológmi, ale len výbojný národovci.“*²⁹

Prvotné problémy s činnosťou inštruktorov však spočívali aj v nedostatočnom počte slovenských dôstojníkov, následkom čoho boli do tábora povolávaní najmä českí dôstojníci. *„Keďže takzvaných strojných rôť stále pribúdalo, dochádzali k nám i väčšie transporty dôstojníkov od iných plukov, ponajviac Čechov, ktorí sa čoskoro vžili do situácie.“*³⁰ Skúsení českí a slovenskí dôstojníci neskôr dotvorili denný poriadok tábora, ktorý pozostával z dopoludňajších vyučovacích hodín a popoludňajšieho strojového (pracovného) výcviku po rotách. Slovenskí zajatci sa v rámci vyučovania učili vlastivedu, gramatiku či zemepis, no ako uvádza Mikolaj, povinnosťou každého zajatca bolo vedieť aj odpovedať na politické otázky. *„Politický katechizmus v škole Slovákov v Irkutsku mal 88 otázok. Na tieto odpovedať musel vedieť každý. Medzi otázkami boli i tieto: Čo sme my? Čo chcú Slováci? Čo chceme preto? Prečo československú? Čo je republika? Čo je monarchia? Pomenuj republiky! Pomenuj monarchie! Ako vládne národ? Čo je sloboda? Proti čomu máme bojovať? Čo budeme žiadať na mierovej*

²⁸ Tamtiež, s. 69.

²⁹ Tamtiež, s. 71.

³⁰ Tamtiež, s. 82 – 83.

konferencii? Odpovede zneli takto: *My sme Slováci. Slováci chcú slobodu. My chceme Československú republiku. Preto československú, lebo sme s Čechmi bratia. [...] Kto to nevedel, alebo nechcel to vedieť, bol trestaný.*³¹ Táto skutočnosť bola neskôr marxistickou historiografiou interpretovaná ako jedna násilná forma vzdelávania, keďže zajatci museli „... každý deň spamäti odrecitovať Wilsonových 14 bodov ako politické vierovyznanie legionára a okrem toho podrobiť sa tzv. občianskemu výcviku, t.j. naučiť sa naspamäť Politický katechizmus, obsahujúci 88 otázok, zostavených vedením tábora.“³²

Pochopiteľne, v prípade že zajatci nespĺňovali alebo neabsolvovali výučbu stanovenú v dennom poriadku, boli za tieto nedostatky trestaní. Výnimkou neboli ani prísne tresty, ktoré, ako píše Mikolaj, boli udeľované „...primeraným spôsobom. Bol to obyčajne pôst.“³³ O nutnosti prísneho režimu v táboch sa vyslovil počas svojej návštevy v Irkutsku aj generál M. R. Štefánik, z príhovoru ktorého Mikolaj zmieňuje: „*Patríte slovenskému národu, ktorý má na vás právo. Žiadne žarty s vami robiť nebudem, lebo mám síce srdce z masla, ale ruku z ocele.*“³⁴

Výchovnú činnosť v táboch musíme však v konečnom dôsledku hodnotiť ako úspešnú, pričom o tejto skutočnosti svedčí nielen nezanedbateľný počet slovenských zajatcov, ktorí z tábora vstúpili do čs. légii v Rusku, ale aj práve príklad osobnosti Jozefa Mikolaja. O jeho prerode na uvedomelého Slováka sa v spomienkach nezmieňuje len on sám, ale aj Mikuláš Gacek, ktorý uvádza: „*Zaujímavý, mnohotvárnny, neobyčajný svet bol tento irkutský tábor. Osobitný svet pre seba. Aké osudy ľudské! Aké charaktery! Keď si spomenieš na nich... Taký Jozko Mikolaj – jemný, srdečný, citlivý Spišiak: keď sme ho pýtali pomáhať pri rannej škole, len zatrpklo, spod obočia zazrel na nás: „Ja som tu ako otrok; čo mi rozkážete, to urobím...“ Chcel si pýtať „elégétel“³⁵ od Klimu, ktorý ho akosi urazil... A potom, keď prebojoval v sebe ukrutný, otriasajúci boj, – vedeli sme, ako sa udatne a statočne boril, – rozpálený, so slzami v očiach na objal a vravel: „Vy ste mi zachránili dušu... Len teraz cítim, že som človek na obraz boží stvorený...“ [...] A celý*

³¹ MIKOLAJ, Ako to s nami bolo, s. 74.

³² KVASNIČKA, Ján: *Československé légie v Rusku 1917-1920*. Bratislava : SAV, Bratislava, 1963, s. 149 — 150.

³³ MIKOLAJ, Ako to s nami bolo, s. 75.

³⁴ Tamtiež, s. 82.

³⁵ *Elégétel* – odškodnenie.

*naš veľký kolektív nových, obroděných ľudí rozneovali, povzbudzovali nové a nové možnosti práce, ktorá mala viditeľné výsledky, istý, dosažitelný cieľ, pevný a jasný program.*³⁶ Ako naznačil Mikuláš Gacek, Mikolajov prerod bol natoľko výrazný, že sa z neho v medzivojnovom období stal ochranca Slovákov na Spiši, ktorý publikoval desiatky článkov, ktoré „... boli písané kritickým štýlom, pričom poukazovali najmä na pozostatky maďarónstva na Spiši“³⁷.

Pre celkové zhodnotenie skúseností Jozefa Mikolaja z jeho pôsobenia v čs. légiách v Rusku je ale potrebný o niečo širší výskum, ktorý by adekvátne zasadil celé obdobie jeho pôsobenia v prvej svetovej vojne do kontextu pôsobenia Slovákov v rakúsko-uhorskej armáde a ich skúseností z ruského zajatia. Mikolajove spomienky na jeho účasť v prvej svetovej vojne a čs. légiách v Rusku sú mimoriadne hodnotným literárnym prameňom, ktorý doposiaľ nebol v slovenskej či českej historiografii, venujúcej sa tejto téme, dostatočne využitý. Z hľadiska čs. légii sú zvlášť hodnotné práve jeho spomienky na Československý tábor pre Slovákov v Irkutsku, nakoľko ponúkajú zaujímavú a jedinečnú sondu do každodenného života tábora. Hoci ide neodškriepiteľne len o osobný, a teda subjektívny pohľad, jeho spomienky sa vyznačujú pomerne značnou mierou objektivity vyplývajúcej z dobrej schopnosti sebareflexie autora. Význam a úskalia činnosti irkutského tábora pre Slovákov tak Mikolaj celkom výstižne zhodnotil na základe porovnania situácie slovenských a českých zajatcov, keď uviedol: „*Mohli predať ihneď vidieť, že medzi zajatcami Čechmi a Slovákami bol veľký rozdiel. Zajatcovi Čechovi bolo treba urobiť už len jeden krok do vojska, Slovákov dvaja kroky. Česi išli už na vojnu pripravení: mali svoje české školy, spolky a organizácie. Slováci nemali ani slovenských škôl, ani politickej organizácie, ani Sokola.*“³⁸

³⁶ GACEK, Sibírske zápisky (1915 – 1920), s. 187 – 188.

³⁷ ZMÁTLO, Dejiny Slovenskej Ligy na Spiši, s. 113.

³⁸ MIKOLAJ, Ako to s nami bolo, s. 71.

Bibliografia

Archívne pramene

VÚA – VHA Praha, f. Ruské légie, Tábor pre Slovákov v Irkutsku, Šk. 4.

SNA Bratislava, f. Československé légie, Šk. 10, Sign. IV b. 1919.

Osobná karta legionára a legionársky poslužný spis „Josef Mikolaj/Mikolay“. Online databáza legionárov VÚA – VHA Praha: <<https://www.vuapraha.cz/legionari/70850>>

Dobová tlač

Úradné noviny Župy Podtatranskej 1923

Spišské hlasy 1934

Spišské hlasy 1937

Slovenské hlasy 1918

Literárne pramene

GACEK, Mikuláš. *Sibírske zápisky (1915 – 1920)*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1936. 290 s.

MIKOLAJ, Jozef. *Ako to s nami bolo*. Spišská Nová Ves : Odbočka roľníckej osvety, 1937. 96 s.

MIKOLAJ, Josef. *Moje cesta do ruského zajetia*. In. ZEMAN, Adolf (ed). *Cestami odboje. (Jak žily a kudy táhly čs. légie)*. Díl I. (*Z rakouských pout k svobodě*). Praha : Pokrok, 1926. s. 243-246.

MIKOLAJ, Jozef. *Slováci na Sibírii*. In. ZEMAN, Adolf (ed). *Cestami odboje (Jak žily a kudy táhly čs. legie)*. Díl IV. (*Anabase*). Praha : Pokrok, 1928. s. 401-408.

Literatúra

FIC, Victor Miloslav. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa I. díl*. Praha : Academia, 2006.

- FIC, Victor Miloslav. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa II. díl.* Praha : Stilus Press, 2007.
- FIC, Victor Miloslav. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa III. díl.* Praha : Stilus Press, 2008.
- FIC, Victor Miloslav. *Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa IV. díl.* Praha : Stilus Press, 2014.
- CHORVÁT, Peter. Slováci v československých légiách 1914-1920. In *Vojenská osveta*, 2014, roč. 13, č.1, s. 21 — 33.
- PAVLIS, Juraj. Kpt. Ján Nálepka, brigádny generál in memoriam, tak, ako ho nepoznáme. In *Smižiansky hlásnik*, 8. októbra 2022, roč. 31, č. 10.
- MAŤOVČÍK, Augustín a kol. *Slovenský biografický slovník. IV zväzok M-Q.* Martin : Matica slovenská, 1990.
- KVASNIČKA, Ján. *Československé legie v Rusku 1917-1920.* Bratislava : SAV, 1963.
- MAŤOVČÍK, Augustín a kol. *Slovenský biografický slovník. IV zväzok M-Q.* Martin : Matica slovenská, 1990.
- VRÁBEL, Ferdinand. Nové pohľady ruskej historiografie na čs. légii v Rusku. In KOVÁČOVÁ, Viera a kol. *Rusko (Sovietsky Zväz) a Slovensko v priesečníkoch dejín.* Banská Bystrica : Múzeum SNP/HÚ SAV, 2016. s. 62-70.
- ZAŤKOVÁ, Jana. Československý tábor pre Slovákov v Irkutsku, In CHORVÁT, Peter – POSCH, Martin (eds.). *Československé légie, Slováci a Slovensko.* Bratislava : VHÚ, 2022, s. 119 — 126.
- ZAŤKOVÁ, Jana (ed.). Správa Vladimíra Daxnera o československom tábore pre Slovákov v Irkutsku. In *Vojenská história*, 2022, roč. 26, č. 2. s. 107 — 118.
- ZMÁTLO, Peter. *Dejiny Slovenskej Ligy na Spiši.* Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2007.
- ZMÁTLO, Peter. Tatry – prvé slovenské noviny na Spiši. In FETKO, Filip – ŠTEVÍK, Miroslav (zost.). *Pocta Ivanovi Chalupeckému. Zborník príspevkov k slovenským dejinám vydaný pri príležitosti osemdesiatin doc. PhDr. Ivana Chalupeckého.* Krakov : Spišský dejepisný spolok, 2012, s. 186 — 199.

Mgr. Matej Tatarka

Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie

SK-034 01, Ružomberok; Hrabovská cesta 1B

e-mail: <matej.tatarka@gmail.com>

Orcid: 0009-0008-4289-8484

Práca nitrianskeho kanonika Andreja Cvinčeka pri úlohe usporiadania cirkevných majetkov v prvej Československej republike

The work of the Nitra canon Andrej Cvinček in the task of organizing church property in the first Czechoslovak Republic

STANISLAV ŽLNAY

Abstract: Canon Andrej Cvinček performed expect of his political commitment one important assignment in the frame of church. The Apostolic Administrator of Trnava Bishop Pavol Jantausch chose him and appointed to the top of Administration the sacral proprieties Dr. Pavol Jantausch. Under this administration belong properties in the territory of ČSR, in Hungary and properties of Dioceses Rožňava and Košice. And this work caused trouble with diocese bishop Michal Bubnič. Counter to Cvinček's work wrote in the local newspapers the catholic priest and Slovak politician Andrew Hlinka, who defend right of bishop Bubnič. By personal request of bishop Jantausch was Andrej Cvinček designed as the apostolic protonotary. After the Second World War he discharged a function of vice-president of parliament.

Keywords: Sacral proprieties, Michal Bubnič, Pavol Jantausch, Modus vivendi, catholic church.

Katolícky kňaz Andrej Cvinček (27.11.1880 – 16.05.1949) patrila k predstaviteľom slovenských kresťanských demokratov a politicky činných kňazov v medzivojnovom období.

Kňazskou vysviackou v roku 1904 bol inkardinovaný do Nitrianskej diecézy. Bol pokojnej povahy a mal obetavého ducha. Angažoval sa v spolkovvej a osvetovej činnosti, oživoval slovenské národné povedomie a tým upadol do nepriazne biskupa Imricha Bendeho, ktorý ho často prekladal za trest. Biskup Viliam Báthyány dokonca vyhlásil, že Cvinčekovi nemôže dať faru, pretože kazí veriach, nakoľko ich vychováva v slovenskom duchu.

V tomto období sa začala aj jeho politická angažovanosť. Svoju víziu videl najprv v katolíckej Slovenskej ľudovej strane (SLS). Ako agi-

tátor rečnil aj na verejných zhromaždeniach s poslancami Uhorského snemu, Pavlom Blahom i Ferdinandom Jurigom. Okrem politických vystúpení svoje myšlienky česko-slovenskej vzájomnosti uverejňoval v rôznych periodikách.¹

Už v prvých rokoch novovzniknutej Československej republiky (ČSR) bol známou osobou v cirkevnom, ako aj v politickom prostredí. Jeho názory ho v roku 1925 priviedli do Československej strany ľudovej (ČSL), do ktorej vstúpil po nesúhlase s politikou Andreja Hlinku v SLS. Československá strana ľudová mala na Slovensku podporu aj u nitrianskeho biskupa Karola Kmečka. Ten v roku 1926 vymenoval Cvinčeka za kanonika Nitrianskej kapituly a poveril ho „*povznesením materiálnych statkov biskupstva*“. Hoci sa kapitula riadila vlastným štatútom, týmto poverením sa stal jedným z najbližších spolupracovníkov biskupa.²

Na základe medzinárodnej zmluvy medzi ČSR a Svätou stolicou, *Modu vivendi*, vznikla 30. júna 1928 zmiešaná vládna komisia vytvorená zo zástupcov ministerstiev a nominantov diecéz. Mala za úlohu usporiadať cirkevné majetky v súlade s pripravovanou pozemkovou reformou. Nitriansku diecézu zastupoval Cvinček,³ Rožňavskú diecézu zastupoval kanonik Róbert Pobožný.

Na prvom zasadnutí komisie bol predstavený návrh usporiadania slovenských katolíckych diecéz, a to takým spôsobom, že sa nepočítalo s Rožňavskou diecézou. Žiaden zo slovenských biskupov nebol za veľké zmeny územia, navyše trnavský apoštolský administrátor a biskup Pavol Jantausch sa obával, aby na svojom území neprišiel o Topoľčiansky a Komárňanský dekanát v prospech Nitrianskej die-

---

¹ OLEXÁK, Peter. Politický profil kanonika Andreja Cvinčeka. In *Studia Historica Nitriensis*, 2022, roč. 26, č. 1, s. 75; OLEXÁK, P. „Sme za demokraciu.“ Kanonik Andrej Cvinček a jeho percepcia a realizácia demokracie. In *Kultúrne dejiny*, 2022, roč. 13, č. 2, s. 273 - 290; OLEXÁK, P. Postoj kanonika Andreja Cvinčeka k procesu s Jozefom Tisom. In: *Disputationes Scientifcae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 2022, roč. 22, č. 4, s. 81 - 95; MARTÁK, M. Nitriansky kanonik Andrej Cvinček v krajiniskom zastupiteľstve. In: *Disputationes Scientifcae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 2023, roč. 23, č. 2, s. 83 - 94.

² MARTÁK, Michal. Andrej Hlinka a Martin Mičura – k začiatkom ich politického i sobného vzťahu. In. LETZ, Róbert – STANO, Pavol (ed.). *Národe môj: Pamätníca 150. výročia narodenia Andreja Hlinku*. Bratislava, 2015, s. 141.

³ Cvinček prijímal funkcie spojené s financiami a hospodárskou oblasťou. Názorovo stál na pomedzí sociálnej a agrárnej politiky. Pozri: MARTÁK, Michal. *Katolícky kňaz a politik Pavol Žiška. Príspevok k životu a dielu*. In MAREK, Pavel et al. *Ján Šrámek a jeho doba*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, s. 381 – 393.

cézy. Cvinček v rozhovore s ministrom zahraničných vecí Kamilom Kroftom povedal, že zrušenie akejkoľvek diecézy je „cesta smerom k horšiemu“. Ak by došlo k zrušeniu Rožňavskej diecézy, ktorá stála v ceste pozemkovej reforme, navrhoval to vykompenzovať zriadením nového gréckokatolíckeho biskupstva na Podkarpatskej Rusi so sídlom v meste Chust.⁴

Jedným z hlavných cieľov tejto komisie bolo, aby sa cirkevné pozemky stali súčasťou plánovanej pozemkovej reformy, pričom štát by nimi disponoval podľa svojich potrieb. K cirkevným pozemkom sa Štátny pozemkový úrad vyjadril takto: „Na cirkevných statkoch nebolo žiadnych stávk a správa sama je spoľahlivou oporou orgánov zemských, štátnych a korporácií odborných“.⁵

V máji 1935 bola ukončená činnosť tejto komisie a vláda vydala všetky majetky cirkvi. Svätá stolica vybrala za splnomocnenca vo veci správy cirkevných majetkov trnavského apoštolského administrátora a biskupa Pavla Jantauscha.⁶ Ten následne so súhlasom Vatikánu zriadil Ústrednú správu cirkevných veľkostatkov Dr. Pavla Jantauscha, biskupa apoštolského administrátora.

Za svojho pomocníka v otázke správy majetkov vybral kanonika Andreja Cvinčeka a vymenoval ho do čela Ústrednej správy cirkevných majetkov. Týkalo sa to konkrétne týchto majetkov na území ČSR: lesy Ostrihomskej kapituly, časť arcibiskupských majetkov v Zbehoch a majetok tzv. fundacionálnej pokladnice a Zircského opátstva v Santovke. Mimo územia republiky išlo o majetky Ostrihomskeho arcibiskupstva, kapituly a seminára, trnavského seminára, opátstva v Lekýre, Rábskej kapituly, rádu benediktínov v Diakovciach, majetky biskupstiev v Košiciach a v Rožňave.

Cvinček sa vo svojej novej funkcii riadil heslom: „Dobro republiky a dobro cirkvi v Československu je najvyšším zákonom.“⁷ Od samotného vybrania Cvinčeka do tejto funkcie neustále namietalo vedenie

---

⁴ OLEXÁK, Peter - ŽLNAY, Stanislav. Realizácia Modu vivendi – aktéri a rozpory v Rožňavskej diecéze. In *Disputationes scientificae Universitatis catholicae in Ružomberok*, 2021, roč. 21, č. 4, s. 47.

⁵ Archív Trnavskej arcidiecézy, Trnava (ďalej len ATA), f. Ústredná správa cirkevných veľkostatkov, Generálna dohoda o prevedení pozemkovej reformy na rímskokatolíckych cirkevných veľkostatkoch na Slovensku, s. 3.

⁶ Jantausch bol Vatikánom poverený dňa 17.05.1935. Pozri: JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel. *Katolícka cirkev a pozemková reforma 1945 – 1948, Dokumentace*. Praha; Brno : Ústav pro soudobé dějiny AVČR; Doplněk, 1995, s. 13 – 16.

⁷ OLEXÁK – ŽLNAY, Realizácia Modu vivendi, s. 48.

Rožňavskej diecézy, pretože správa udržiavala aj nevysporiadané majetky tejto diecézy.

Dôvody sporu medzi Rožňavou a Trnavou boli dva: prvý spočíval v tom, že Jantausch neprijal návrh rožňavského biskupa Michala Bubniča a nevymenoval do čela Ústrednej správy jeho generálneho vikára a kanonika Róberta Pobožného. Aj keď Cvinčekovo menovanie odobrili štátne úrady,⁸ biskup Bubnič sa neustále snažil, aby bol nahradený Pobožným: „*Týmto opatrením Vaša Excelencia, ako správca cirkevných majetkov, neráči byť nijako na svojich právach ukrátená, keďže Msgr. Dr. Robert Pobožný bude vlastne podliehať Vašej Excelencii.*“⁹

Druhý problém súvisel s jeho súhlasným názorom so zrušením Rožňavskej diecézy. Na jej území žili vo väčšine protestanti a Maďari.¹⁰ Takmer 90 % katolíckych kňazov Rožňavskej diecézy podporovalo maďarské politické strany a boli nositeľmi silných protičeskoslovenských tendencií. V kňazskom seminári mala v tom čase iba osem seminaristov. Ekonomické ťažkosti rovnako pociťovalo aj duchovenstvo, ktoré z vlastných prostriedkov doplácalo na seminár a deficit ostatných cirkevných inštitúcií vyrovnal štát. Nebolo žiadnym tajomstvom, že z časti Ostrihomskej arcidiecézy, nachádzajúcej sa na území Slovenska, mala vzniknúť osobitná diecéza.

Cvinček považoval takúto situáciu za vhodnú príležitosť pre úpravu katolíckeho územia na Slovensku. Ako výborný nápad sa mu zdalo vytvorenie diecézy Nitra a Rožňava. Tento návrh bol však zmietnutý zo stola, pretože vykazoval nedostatok rešpektu k citeniu veriacich Rožňavskej diecézy a návrh znižoval sympatie k československému štátu. Paralelne s tým silnela kampaň v slovenskej i maďarskej katolíckej tlači.

Otázku Rožňavskej diecézy napokon vyriešil samotný pápež Pius XI. Biskup Michal Bubnič adresoval pápežovi list, v ktorom mu predstavil Rožňavskú diecézu ako „*strážnu vežu katolicizmu na prevažne*

⁸ ATA, f. Ústredná správa cirkevných veľkostatkov, Zápis o jednaní medzi Ministerstvom zahraničných vecí a Pavlom Jantauschom v Prahe dňa 21.05.1935.

⁹ ATA, f. Biskup Michal Bubnič, č. 3720/1935, List Bubniča Jantauschovi vo veci Cvinček z 19.07.1935.

¹⁰ Slovákov katolíkov bolo 60 000 z celkového počtu 273 000 obyvateľov diecézy. Pozri: KERDÍK, Milan. *La diocesi di Rožňava negli anni 1918 - 1938 alla luce degli archivi vaticani. Disertazione per il Dottorato nela Facoltà di Storia e Beni Culturali della Chiesa della Pontificia Università Gregoriana.* Roma : PUG, 2014, s. 220 - 221.

protestantskom území“; pričom jej zrušenie by bolo víťazstvom protikatolíckych síl v krajine.¹¹

Cvinčekovo pôsobenie v Ústrednej správe majetkov nebolo naplánované ani proti Rožňavskej diecéze, ani inej, ako to často „medzi riadkami“ vyjadrovali jeho politickí oponenti. Pri tejto práci odmietal pristúpiť na kompromisy a nenechal sa vyprovokovať najmä zo strany Andreja Hlinku, ktorý o ňom tvrdil, že je najväčším nepriateľom biskupa Bubniča, pretože sám chce byť biskupom. Hlinka bol totiž na strane biskupa Bubniča. Hlinka obvinil aj nitrianskeho biskupa Kmetka z rozbíjania katolíckych šikov.¹²

Napätú situáciu sa snažil upokojiť aj trnavský generálny vikár Ambróz Lazík. Pobožnému adresoval list, v ktorom napísal, že biskup Jantausch vyzval Cvinčeka, aby nebol taký úzkostlivý pri spravovaní rožňavských majetkov. List ukončil návrhom, aby sa biskupi stretli a rozprávali medzi štyrmi očami.¹³ Stretnutie sa napokon aj uskutočnilo a bol prijatý kompromis. Biskup Pavol Jantausch poveril správou majetkov Rožňavskej diecézy kanonika Róberta Pobožného, no v skutočnosti sa stal podriadeným Andreja Cvinčeka.

V druhej polovici roka 1937, konkrétne 2. septembra 1937, apoštolská konštitúcia *Ad ecclesiastici regiminis* ratifikovala *Modus vivendi* z roku 1928, hranice diecéz na Slovensku sa stali totožnými s južnou štátnou hranicou a zároveň boli slovenskí biskupi vyňatí spod cirkevnej právomoci ostrihomského a jágerského arcibiskupstva v Maďarsku.

Týmto krokom sa práca Andreja Cvinčeka v Ústrednej správe cirkevných veľkostatkov Dr. Pavla Jantauscha, trnavského apoštolského administrátora neskončila, ale viacej času venoval politickej činnosti. Biskup Jantausch nezabudol na Cvinčekovu svedomito vykonanú prácu. Ako istá odmena mu bola Vatikánom udelená hodnosť pápežského preláta. O toto povýšenie požiadal sám biskup Jantausch. Ako dôvod menovania do tejto hodnosti Jantausch uviedol: „*Pre svoju vážnosť a autoritu zdá sa byť toho hodný. Touto hodnosťou bude zvýšená jeho autorita pred štátnymi úradmi, s ktorými sa neustále stretával.*“¹⁴

¹¹ KERDÍK, La diocesi di Rožňava negli anni 1918 – 1938, s. 245.

¹² Eudová politika, 1931, roč. 5, č. 202, s. 2.

¹³ ATA, f. Ústredná správa cirkevných veľkostatkov, List Ambróza Lazíka Róbertovi Pobožnému z 6.9.1936.

¹⁴ ATA, f. Trnavská apoštolská administratúra (1922 – 1977), č. 670/1938, Int. 10/195,

V povojnovom období ostal naďalej politicky činným. Napríklad po oslobodení v roku 1945 vydal nitriansky biskup Karol Kmeťko na Cvinčekovu radu pastiersky list, ktorým vyzval svojich kňazov i veriacich, aby sa pridali k obnovenej Československej republike. S Trnavskou apoštolskou administratúrou udržiaval kontakty naďalej, aj po smrti biskupa Jantauscha.¹⁵

Po prevzatí moci Komunistickou stranou v roku 1948 sa utiahol do úplného úzadia. S nikým sa nerozprával, nestretával a prestal aj prispievať svojimi článkami do novín. Jeho súčasníci si spomínali, že mal zvyk pravidelne meditovať v nitrianskej katedrále. Na konci svojho aktívneho života sa cítil byť vyčerpaný, hoci netrpel žiadnou vážnou chorobou. Andrej Cvinček zomrel na sviatok sv. Jána Nepomuckého, 6. mája 1949, a pochovali ho do krypty Katedrály sv. Emeráma v Nitre.¹⁶

Bibliografia

Pramene

Archív Trnavskej arcidiecézy, Trnava (ATA)
Fond Biskup Michal Bubnič
Fond Trnavská apoštolská administratúra (1922 – 1977)
Fond Ústredná správa cirkevných veľkostatkov

Dobová tlač

Ludová politika 1931
Národní listy 1912

Cvinček Andrej – návrh na menovanie apošt. protonotárom: „*Andreas Cvinček, Prelatus Sanctitatis Vestrae domesticus, Canonicus Nitriensis, qui in bonis ecclesiasticis in Slovachia administrandis vices suas qua commissarii Sanctae Sedis gerit, apostolicus protonotarius ad instar nominetur.*“

¹⁵ ATA, f. Trnavská apoštolská administratúra, č. 8689/1947, Rel. 4/37, Poďakovanie Cvinčekovi a jeho odpoveď – vo funkcii podpredsedu SNR.

¹⁶ KULLOVÁ, Lucia. *Život a verejné pôsobenie Andreja Cvinčeka*. Diplomová práca. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2013, s. 62.

Literatúra

- JANIŠOVÁ, Milena – KAPLAN, Karel. *Katolícka cirkev a pozemková reforma 1945 – 1948, Dokumentace*. Praha – Brno: Ústav pro soubodé dějiny AVČR, 1995. 499 s. ISBN 80-85270-39-0.
- KERDÍK, Milan. *La diocesi di Rožňava negli anni 1918 – 1938 alla luce degli archivi vaticani. Disertazione per il Dottorato nella Facoltà di Storia e Beni Culturali della Chiesa della Pontificia Università Gregoriana*. Roma: PUG, 2014.
- KULLOVÁ, Lucia. *Život a verejné pôsobenie Andreja Cvinčeka*. Diplomová práca. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2013. 76 s.
- MARŤÁK, Michal. Andrej Hlinka a Martin Mičura – k začiatkom ich politického i osobného vzťahu. In LETZ, Róbert – STANO, Pavol (eds.). *Národe môj : Pamätnica 150. výročia narodenia Andreja Hlinku*. Bratislava : Post Scriptum, 2015, s. 141 – 150. ISBN 978-80-895-675-15.
- MARŤÁK, Michal. Katolícky kňaz a politik Pavol Žiška. Príspevok k životu a dielu. In MAREK, Pavel et al. *Ján Šrámek a jeho doba*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, s. 381 – 393. ISBN 978-80-732-525-26.
- MARŤÁK, M. Nitriansky kanonik Andrej Cvinček v krajiniskom zastupiteľstve. In: *Disputationes Scientifcae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 2023, roč. 23, č. 2, s. 83 – 94.
- OLEXÁK, Peter. Politický profil kanonika Andreja Cvinčeka. In *Studia Historica Nitriensia*, 2022, roč. 26, č. 1, s. 74 – 91.
- OLEXÁK, P. Postoj kanonika Andreja Cvinčeka k procesu s Jozefom Tisom. In: *Disputationes Scientifcae Universitatis Catholicae in Ružomberok*, 2022, roč. 22, č. 4, s. 81 – 95.
- OLEXÁK, P. „Sme za demokraciu.“ Kanonik Andrej Cvinček a jeho percepcia a realizácia demokracie. In: *Kultúrne dejiny*, 2022, roč. 13, č. 2, s. 273 – 290.
- OLEXÁK, Peter - ŽLNAY, Stanislav. Realizácia Modu vivendi – aktéri a rozpory v Rožňavskej diecéze. In: *Disputationes scientifcae Universitatis catholicae in Ružomberok*, 2021, roč. 21, č. 4, s. 43 - 55.

Mgr. Stanislav Žlnay

Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie

SK-034 01, Ružomberok; Hrabovská cesta 1B

e-mail: zlnay.stanislav@zoznam.sk

ORCID ID: 0009-0005-4625-2371